

JUAN DE MARIANA

CENSURA HUIUS OPERIS
regia auctoritate facta.

Dilectum plane & eruditum virū Ioannem Marianam esse, ut alia desint, tres libri satis indicāt, quos de Rege & Regis institutione confecit elegantes & graues. Eos regia auctoritate diligenter & attente perlegi, iterum & tertio facturum si per tempus & otium licuisset. ita semel lecti placuerūt. In simili argumento autores nō pauci regni & reip. statum componunt: noster Regem à primis annis susceptum ijs moribus informat, ijs præceptis instruit, quæ eo loco digna sunt. Quippe in Deū coniectis oculis ut sapiens architectus ad eam regulam institutæ fabricæ fundamētis molem vniuersam imponit. Æquum proinde iudico, ut hoc opus typis mandatum in luce & hominū manibus versetur, eorum præsertim, qui ad reip. gubernacula sedēt. Qui si ad præscriptam in eo formam actiones & consilia retulerint, nā magnum atque incredibile operæ pretium existat. Datum in nostro sanctæ Mariæ de Mercede redemptionis captiuorum, cœnobio Madriti die trigesimo mensis Decembris anno millesimo quingentesimo nonagesimo octauo.

13732

Fr. Petrus de Oña
Magister prouinc.

¶ 2

Sum.

Summa Regij priuilegij.

Philippi III. Hispaniæ & Indiarum Regis Catholici priuilegio cautum est, ne quis hunc librum de Rege & Regis institutione, proximis decem annis, nisi de auctoris voluntate imprimat, aut alibi impressum in vniuersis Castellæ regnis vendat. Qui secus fecerit, ei præter librorum publicationem multa pecuniaria indicitur. Vti ex ipsis regijs litteris plenius intelligitur, Madriti datis die quintodecimo Ianuarij, anno millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Facul

Facultas imprimendi.

Stephanus Hojeda Visitator Societas Iesu in prouincia Toletana, potestate speciali facta à nostro patre Generali Claudio Aquauia, do facultatem vt imprimantur libri tres quos de Rege & Regis institutione composuit P. Ioannes Mariana eiusdem Societatis, quippe approbatos prius à viris doctis & grauibus ex eodem nostro ordine. In cuius rei fidem has litteras dedi meo nomine subscriptas, & mei officij sigillo munitas. Madriti in collegio nostro quarto Nonas Decembris M. D. Lxxxxviiij.

*Stephanus Hojeda
Visitator.*

¶ 3

Errata

Errata sic castigato.

P Ag. 16. linea. 2. præcibus. l. precibus. 73. 25. ocubuit. l. occubuit. 86. 1. prætiosa. l. pretiosa. 94. 25. perper. l. per. 117. 6. Hierosolimitano. l. Hierosolymitano. 9. millesimo. l. millesimo. 124. 1. Romæ. l. Roma. 129. 10. sublimen. l. sublimem. 145. 1. debeberent. l. deberent. 24. luatur. l. luatur. 147. 1. felicitas. l. felicitas. 150. 18. 24. canóna. l. canóna. 177. 16. legimins. l. legimus. 183. 6. opportunæ. l. opportunè. 184. 12. emuletur. l. æmuletur. 209. 7. & 358. 8. Leutrica. l. Leuctrica. 209. 10. quantum. l. quantam. 213. 1. erugo. l. ærugo. 245. 19. inuicam. l. inuicem. 255. 10. comercia. l. cōmercia. 278. 10. præbytero. l. presbytero. 299. 4. transijse. l. transijse. 18. Principi. l. Principi. 307. 3. corpore. l. corpori. 309. 18. præmia. l. præmia. 312. 3. prouincia. l. prouidentia. 345. 13. coaptatis. l. cooptatis. 348. 13. videamus l. videamur. 355. 13. tollerent. l. tolleret. 369. 8. solitudinem. l. solitudinem. 374. 25. credendam. l. credendum. 375. 24. Hispania. l. Hispaniæ. 377. 19. scelere. l. scelere. 382. 1. constricti. l. constructi.

Tassa.

Y O Pedro çapata del Marmol, escriuano de Camara de su Magestad, doy fe que los señores del Consejo, de pedimiento y suplicacion del padre Iuan de Mariana de la Compania de Iesus, tassarõ vn libro intitulado, *De Rege & Regis institutione*, q con licencia y priuilegio de su Magestad se imprimio, a tres marauedis el pliego en papel: y al dicho precio y no mas mandaron que se venda: y que antes que se venda ningun libro, se imprima esta tassa en la primera hoja de cada volumen. Y para que dello conste, de pedimiento del dicho padre Iuan de Mariana, y mandamiento de los señores del Consejo, di la presente en Madrid a dias del mes de Setiembre de mil y quinientos y nouenta y nueue años.

Pedro çapata
del Marmol.

Liber.

Hic legit vt discat: rigido is me
vellicat vngue.

Præstiteris fodes, laus ea ma
ior erit.

DE REGE ET REGIS INSTITV

TIONE,

LIBER PRIMVS.

AD PHILIPPVM. III. HIS
paniæ Regem Catholicum præfatio.

AD confines Carpetanorum, Ve-
ctonum, & veteris Lusitaniæ no-
bile & lautum municipiū situm
est, magnorum ingeniorum pa-
rens, quod à Ptolemæo Libora,
Ebura Liurio, Gotthorū ætate Elbora, nostro tem-
pore Talauera nominatur. Loco plano in valle
quatuor ea parte passuum millibus lata, superius
latiori, quam plures amnes amœnissimo riparum
vestitu pinguibus aruis intersecāt. inter alios prin-
ceps Tagus ab arenis auro micantibus celeberr-
mus fama, latissimo alueo, multisque receptis a-
quis amplissimus, eius oppidi mœnia ad Austrū
alluit: quæ sunt opere firmissimo, multis & excel-
sis turribus horrida specie minaci. De cuius lau-
dibus, quoniam in eo nati sumus, silere præstat
quam pauca dicere. Quod rei præsentis est tamē,

DE REGE ET REGIS INSTI.

in vicinis huic oppido locis, qua Abulam itur,
mons assurgit ferme in metę modum ab alijs
Abulensibus montibus omni ex parte diuulsus,
ambitu colligens passuum millia viginti qua-
tuor, arduus ascensu plerumque præruptus. Mul-
tis circum collucet pagis syluisque impeditur:
aquis gelidis & copiosis irriguus, tenui gleba,
nonnulla ea iniuria est. In summo vertice ad Au-
strum rupibus horridum, difficili aditu antrum
visitur religione plenum, Vincentij & sororum,
quo tempore Elbora profugerunt Datiani metu,
latebra nobilis. propeque arx & templū Vincen-
tij nomine, eius fugę monimentum extabat in-
clytū olim, non religionis modo opinione sed &
amplis possessionibus locus editus, vnde latissi-
mus in omnes partes despectus est, & intactis quo
arboribus amēnus auget maiestātē. Fama est olim
Templarijs militibus fuisse attributū, nunc abba-
tia magis quā re alia insigne est, quę in Toletani
tēpli sacerdotijs numeratur. Alioqui locus vastus
vix vt parietinę super sint vetusti operis vestigia,
gemina lapidea sepulcra formę insolētis & nouę:
nullum præterea vel angustum sacellum: qua cul-
pa haud facile dixerim ea religio negligatur. Sed
sub ea tamen arce ad septentrionē planicies om-
ni ex parte collibus circumuēta panditur, annosis
quercubus distincta. in qua rudi opere & male
mate-

LIBER PRIMVS.

materiatum sacellum extat Virginis matris no-
mine omnibus circum populis sanctum, coniu-
ctum viridarium fonte perēni nitet, multa intus
circumque castanea, nuce, pruno, moroque. Qui-
bus vestigijs Dianam nemorū tutelarem Diuam
(vti finxit antiquitas) cultam fuisse lapidis inscrip-
tio Romana indicio est, his verbis.

T O G O T I

L. V I B I V S

P R I S C V S

E X V O T O.

Ipse Toxoti primis litteris legendum putabam,
ab arcu & sagittis, cognomen haud infrequens
Dianę. Loci temperies, cū in medijs estatis calo-
ribus maligni sideris vi subiecti agri & oppida ar-
dent, mirabilis. Noctu atque per diem sine mole-
stia sine noxa sub arbore aut simplici tecto dura-
re possis. Perflant suauissimę aurę nullis infe-
ctę vaporibus, nulla tetra contagione graues: ge-
lidissimę aquę locis omnibus scatent: fontes de-
currunt pellucidi, vnde Pelagi nomen loco factū.
Latissima cęli, solique facies est. thymū, borragi-
nem, oxalim, pioniā spōte & copiose ex se terra
fundit, ebuli & filicis amplius. Quales Elysios cā-
pos beatorū sedes antiquitas prædicauit, talis eius
montis

DE REGE ET REGIS INSTI.

montis per æstatem facies est cælo data. Rerum ad victum copiam vicina oppida pagique suppe-
ditant, fructus suauissimos, vuas, ficus, pira cum optimis comparanda, pernas salitas eximia boni-
tate, piscium, auium, carniū affatim, vina no-
bilissima, vt obliuionem patrię possint inducere:
mirerque alioqui in tantis dotibus, ea loca vasta
ædificijs esse, & non potius viros copiosos eo fre-
quentes per æstatem domicilia transtulisse, siue
amœnitatem siue salubritatē, siue rerum copiam
secutos. Sed nimirum amœnitatem honoremque
regionum, si prouentu careat, plerique inanem ar-
bitrantur, studia vtilitate metientes. In eum mon-
tem Calderonius nobilis in primis Theologus,
eruditionis merito canonicus Toletanus, cum fra-
cto laboribus & valetudine corpore æstiuis locū
idoneum quæreret, forte an consilio delatus, me
sibi, quo familiariter utebatur, sociū Toletō euo-
cauit: vt haberet cum quo in ea solitudine fallen-
do tempore sermones eruditos & familiares mis-
ceret. quod libenter & iucundissime faciebamus.
reliquum tempus aut in diuinis precibus diuina-
que hostia, aut in libris ponebatur: vt verissime di-
cere possim, nullos mihi dies illustriores iucun-
dioresque illuxisse. tanta erat cōuictus & rerum
omnium suauitas. Vna domicilij angustia sordi-
di, humilis, rimosi fatigabat. Cui incommodo vt
medere

LIBER PRIMVS.

mederetur vir minime parcus in vicino agro, suo
sumptu nostra ex forma hospitium ædificare pro-
xima æstate aggressus est, structura modica, tar-
dis incrementis redemptorum culpa: sed vbi ad
culmen peruenerit, cum Regum superbis palatijs
comparandum. Ei structurę eramus intenti cum
à Garfia Loaysa tuo, Philippe Princeps, magistro
municipe nostro litterę venerunt plenę humani-
tatis atque officij: atque ijs litteris adiunctæ dispu-
tationes, quas eo ductore ad D. Laurentij de arte
grammatica habueras eruditas & elegātes. Ade-
rat Suasola vir prudens & doctus, expiatum per
confessionem conscientiam nostram, frequēter
ad nos ventitare ex proximo oppido Nauamor-
cundo solitus, ingenio facili, morum eximio can-
dore, vt germanum Cantabrum possis agnosce-
re. Erat in more, vt sole in occasum præcipiti pro-
ximum iugum occuparemus: vnde sereno cælo,
nullaque offuscato nebula, Toletana ædificia ex
tanto intervallo contemplari licet. Quo aspectu
animis tantisper ex comparatione eius tranquilli-
tatis cum vrbanijs æstibus, recreati, & quoniam
perpetuæ auræ eo loco aspirant suauissime, no-
cturnis psalmis dabamus operam versus alternis
pronunciando. Accidit eo die vt maturius penso
absoluto, sub annosa quercu, bifida trunco, patu-
la ramis, proccera & opaca lunę, quę pernox erat,

DE REGE ET REGIS INSTI.

radijs prohibendis informi ligno, qualia multa per syluam iacēt, vi ventorū aut manu prostratæ arbores, consideremus. Ibi vt assolet recenti memoria de acceptis litteris & tuis, Princeps, institutoribus mētio incidit Marchione Veladē, *Garcia Loaysa viris eximijs, quales nostra ætas paucos tulit. in quorum moribus elucet absolutissimū modestiæ, suauitatis, comitatis, prudētiæque & priscæ grauitatis exēplum (& licet ex eo mōte tū Marchioni subditos fines, tū gentilitia Loaysæ prædia despicere) quibus deligēdis dicebamus Regis prudentia caelesti proxima, nisi multis & magnis documētis testata esset, eo delectu perfectam omnibus fuisse. Omnia quæ in eam sententiam sunt dicta, referre pudor prohibet. Sed silentio tantisper factō, Magnum, inquam, nostro Principe instituendo onus ij viri quamuis præclari & nobiles sustinent. quantum enim est eius ingenium excolere, formare mores, cuius imperium post adiectos certe proximis annis Lusitanos, ipsis Oceani & terrarum finibus terminatur? quantum momentū, vt se disciplina dederit neglecta an accurata? & vt est ingenium multitudinis in deterius pronæ, si quos progressus diligentia fecerint, fortunæ, nobilitati, præclare indoli totum adscribetur: si quid in tanta rerum varietate, tanta aulae licentia offensum fuerit, eorum

*Obij: cō
pluri Fe-
bruarij die
22. anni
1599. sit-
tus recūs
Archiepif-
copus Tole-
tanus.

LIBER PRIMVS. 7

eorum inuidia peccabitur. Rectē Suasola ait, si quid institutore opus esset. patre Rege sapientissimo præsentī, exēplis & præceptis filium Principem, quem pleno iam gradu per sua ingredientē vestigia videt, formāte, reliqua omnis industria superuacanea sit. Et alioqui quid Hispaniæ Principi litteris opus sit? An conueniat studijs immori, in vmbra pallefcere, cui arma cui bella curæ esse debent? præsertim cum multos in Hispania Principes numerare liceat, nullo quamuis cultu litterarum, rerum bello paceque gestarum gloria excellentes. An Cidus memoria excidit, & recenti memoria Ferdinandus Rex Catholicus, tum alij viri præstantes nullis mundi tijs, nullis artibus exculti, ingenti ac militari animo, nobiles de hostibus triumphos reportasse? Næ tu, inquam, bellus es homo: qui Principem nobis datī bardum, eruditionis omnis expertem velis, truncum nimirum aut lapidem sine oculis, sine auribus, sine sensu. Quid enim est aliud sine cultu litterarum, sine ingenuis artibus homo? Sed nimirum gentis vestræ ingenium prodis virile vere ac militare. An bella putas geri sine eruditionis præsidio? Neq; enim temere Minervam tum bellis, tum sapientiæ studijs eandē præfecit antiquitas, armatam finxit. sed vt indicaret in armorum præsidio, pacis artes delitescere,

colgna

A 4

sine

8 DE REGE ET REGIS INSTI.

sine sapientiæ subsidio haudquaquam prudenter bella administrari. Licetque pro paucis Hispanis ducibus indoctis, innumeros proferre litteris atque eruditione præstantes. nostri etiam, quos designabas Principes, si ad excellentem indolem, cultum ingeniorum adiunxissent, multò admirabiliores extitissent. O diuine Plato tua sunt pleraque dicta & cogitata præclarè. Tu dicere solebas, tum demum respublicas fore beatas, cū eas aut philosophi cepissent regere, aut qui regerent philosophari. Ipsæ etiam diuinæ litteræ quanto pere Regibus sapientiæ studium commendent & quàm frequenter, ignorare nemo potest. Ad hæc Calderonius paucis, Sunt, inquit, quæ dicis verissima, si modus adsit: neque enim Principē in litteris omnem ætatem contere conuenit, ut inanē ab eruditione laudē petat: & vera sapientia Principum metu numinis, & legis diuinæ cognitione magis quàm alijs artibus continetur. Sapientiæ, inquam, præcipuum munus diuini numinis cultu nititur: sed si aliæ ingenuæ artes accesserint, diuinum quid & eximium extabit: si via rationeque procedatur, primis annis, magnos processus habebit, præsertim ea indole ingenij, expeditæ atque tenacis memoriæ laude, qualem nostro Principi contigisse fama prædicat, & magni viri testatur. cultura adhibita incredibilis proventus existet.

negle-

IT 21 LIBER PRIMVS, 11

neglectus ager quo est fecundior natura, eo amplius sentibus & noxijs herbis vastatur. Verum de litteris plura à me sunt dicta ea disputatione, quam de Principis institutione commentabar diebus superioribus. Eam vobis ubi lima accesserit, cognoscendam atque castigandam libenter dabo. simul etiam de conformandis moribus, quæ præcipua cura est, de virtutum studio multa disputata a nobis videbitis, quam prudenter, vestrū iudicium erit: etiam ego, si me docebitis, quod minus placuerit, commutabo. Imo quādo otium est, & de ea disputatione à te mentio facta est, de scripto prælegentem, aut ex memoria recitantē hac & sequentibus noctibus, quæ de gratiissimo argumento collegisti, auidissimis animis audiemus. Castigandi laborem neque veremur magis noperē ut molestus sit: neque recusamus tamen, si quid inciderit quod secus videatur, admonere. Conditionem accipio, ingenuum animum laudo. delicati enim ingenij est, neque satis amici, librum malle ab amico castigatum accipere quā facere. Quod si tandem vultis et si placet, nostras commentationes explicare aggrediar. cessabo cū tempus monuerit, aut satietas audiendi. Nobis vero, inquit Calderonius, & vehemēter quidem audire placet, ut pro me & socio respondeam. quid enim iucundius dum cœna paratur, quàm

de ra-

DE REGE ET REGIS INSTI.

deratione instituendi Principem audire dicentem contingat? istosque tuos conatus præclaros, si qua in re opus sit, pro virili parte adiuuare? Vestrum istum animum, inquam, pro eo ac debito magnificatio: vellem tamen par vestrae expectationi, & tam eruditis auribus idonea orationis facultas inesset. Quod si Socrates præsentem Phædro amorem vituperaturus facere id non audet, nisi sibi prius pallio caput obnuberet: multo magis me verecundari opus est coram eruditissimo viro, qui diu publicas Compluti Theologicas scholas cum magna celebritate explicuit, ludricas nostras cogitationes depromere: ac præsertim de Principe educando instituendoque qui possim homo priuatus sine pudore differere? non audacia sed temeritas atque impudentia videatur. periculum ne Phormioni simili iudicer coram Annibale Pæno quali & quanto duce, de arte militari scholam explicanti: eiusque exemplo verendum ne pro laude risum referam, stultitiæque & amentia vituperationem incurram. Non est quod reprehensionem metuas, Calderonius ait, ex multa lectione quid prohibet præcepta salutaria colligere omnium seculorum & gentium approbatione testata, magnorum virorum experimentis fixa? Quod possis etiam Aristotelis & Platonis aliorumque

LIBER PRIMVS.

rumque philosophorum exemplo tueri, qui nulla reipublicæ tractatione, de constituenda tamen republica ex ingenio & libris multa subtiliter & prudenter disputarunt. Verum satietas, inquam, vitanda est, simul æstiuo tempori consulendum. disputationem per otium & per partes diebus consequentibus cognoscendam vobis tradam. Si quid censura dignum videbitur, aut noctibus inter nos conferemus, aut lectione vniuersa absoluta, quod visum erit meis verbis sine altercatione emendabitur: ne volumen crescat scilicet, si de rebus singulis disceptabitur. simul quia, ut quidam ait, charta non erubescit, pudori nostro quamuis subrustico consulamus. Hac lucubratione, si videtur, susceptæ disputationis causas explicabo, summaque capita delibabo, quo paratiores & attentiores ad legendum accedatis. Placet ea ratio, uterque ait: præsertim cum vna opera & votis nostris satisfiat, & tibi disputandi molestia detrahatur, contentionem omnem etiam litterariam, ut videtur, à multo tempore recusanti. Nempe cum ætate studia mutantur, clamores & iurgia iuuenes decent, prouecta viros ætate litteræ amceniores. Sed ut quod sum pollicitus, & quod vultis, aggrediar explicare: Superioribus annis cum ex Italica nostra & Gallica peregrinatione redux in patriam

12 DE REGE ET REGIS INSTI.

patriam Toleti hæsissem, quod nostri homines expetebant, externi importune efflagitabant, historiam latinam de rebus Hispaniæ aliquot annis confeci: quo vno ornamento carere videbamur. In ea historia, multa & præclara principum virorum exēpla consideravi, quæ si dum vniuersum opus in lucem editur, in vnum corpus colligerē, operæpretium me facturum putabam, vt gustū aliquem tum rerum Hispaniensium, tum nostri laboris lectori darem. Simul Philippi Principis ætate formanda ijs exēplis & præceptis conferre aliquid posse videbam, eiusque magistro satisfacere: qui demandata ea cura rogarat per litteras monerem, si quid in eam rem ex vsu fore obseruassent. Fecit ille humaniter & modeste ex omnibus partibus etiam infimis præsidia petens, ipse tantis in me meritis amorique nisi responderem, ingrati notam subirem, quod cupio à nostris moribus abesse. Itaque pro re præsentī pauca rescripsi: hac disputatione reliqua adijcere cogitabam. Occasionem, inquit Calderonius, probamus scribendi, & alioqui in re omnium maxima voluisse vltro iuuare, quis iure vituperarit? nūc quod reliquum est, & quod ies pollicitus age, priusquam redeundi tempus adsit. Nam & famulos festinare vt nos reuocent, mihi audire videor, Suasola addit, importuni scilicet & graues. Ergo disputationem

LIBER PRIMVS.

tionem in libros tres, singulos libros in capita distinximus. ne perpetua oratio satietatem afferret cogitandum erat. diuisum iter lapidibus, diuerso rursus ex interuallo distinctum, minus est molestū. In primo libro de origine regis potestatis, utilitate, iure hereditario inter cognatos, agnatosque disputatur. tyranni immanitas cum Regis beniginitate comparatur, ea conditione tyrannum viuere, vt cum laude possit occidi: quod est plane miserum. Regis potestatis fines quam late proferrantur, & an maior vniuersa rep. sit, explicatur magnis in vtramque partem argumentis prolatis. Designatis finibus regis principatus Regem à primis annis liber secundus formare aggreditur litteris & virtutibus omnifariam: sed ijs magis quæ Principem ornant præ cæteris, rebus gerendis idoneæ maximè videbantur esse, pudicitia, clementia, liberalitas, magnitudo animi, gloriæ incensum studium, religionis sanctissimæ synce rus amor & cultus: qua nihil est potentius ad flectendos alliciendosque multitudinis animos. Postremus liber regis muneris partibus explicatis consumitur: quibus ex recondita philosophia & magnorum virorum vsu, præceptis desumptis maiori ætate Princeps informandus est, ne inscitia aut negligenti institutione labatur. Rep. pace regenda, bello defendenda, atque si opus sit, amplifi-

14 DE REGE ET REGIS INSTI.

plificanda, Regis vniuersa cura refertur. Ita quales magistratus esse debeant iuridicundo: quibus bellum administret, & quibus praesidijs, qua arte: vectigalium quis modus sit, consideratur: fidei, & iustitiae quantus cultus, quae ratio oblectandi gentem, ac quantopere, ne sacra vetustate fixa temerè moueantur, curandum. religionis neglectu remp. non posse constare. Quo loco longissimae disputationi finis imponitur. Vos vniuersam attentè per otium considerabitis, certi quo seueriores censores extiteritis, eo maiorem à nobis habituros gratiam: neque enim placet eorum ratio, qui levis molestiae metu, de amico quid fama locutura sit, nihil aut parum videntur curare. Ij sunt medici prudentiores, qui minus aegrotis parcunt: indulgentia sine periculo non contingat. His dictis assurgimus. famuli Ferrera, Nauarrus reditum vrgere coeperant, semel & iterum cenam paratam dictitantes: neque expectandum dum mora nostra gratiam perderet, quam ipsi culpam sustinerent. Ita eandem emensi viam rursus versis vestigijs terebamus, mula Calderonius propter pedum debilitatem: nos pedibus ex interuallo decliue molliter iter fabulis fallentibus legebamus: ad sacellumque delati, matrem Virginem antecius signum nixi de more genibus salutauimus. mox ad

15 ITER LIBER PRIMVS.

ad cenam eruditis sermonibus magis quam vlla re gratam, itum est. Ad somnum labentibus astris, lunaque ad occasum inclinante: cum sub opaca castanea aedi vicina ad multam noctem modestis iocis captanda aura temperatissima sustentatum esset. Tuo quidem, Philippe Princeps, hoc quidquid laboris est, augusto nomini consecramus, nulla ambitione, sed studio sincero tibi gratificandi, praecelaram istam ingenij & virtutum indolem iuuandi, de rep. vniuersa hoc ipso conatu bene merendi. Nam etsi in plena sapientiae & grauitatis aula educato, inter viros prudentissimos versanti, quod caput est, tali ac tanto parente, tam eruditis institutoribus, praecpta philosophiae deesse non possunt: hac nostra disputatione tamè per otium cōsiderata, ea ipsa confirmari amplius posse cogitabam, obseruari alia, quae ad recte constituendam vitam, & remp. prudenter gubernandam, magnam vim mihi quidem habere videbatur. Paruae plerumque res maximas trahunt: nihilque despiciendum quod maioris rei momentū efficiatur. Sed in disputationis aditu ad vota conuersus. Precor Princeps, ut nostram hanc operam in bonam partem accipias, maiorum nobilitati, tuae indoli satisfacias. Precor Deus, ut nostris conatibus faueas, tuis muneribus, tantisque animi & corporis dotibus perpetuitatem addas. Ut

expe-

*expectationi par prouentus respondeat, benignus fa-
cito, tuo dono & castissima Virginis matris tuae prae-
cibus exoratus.*

Homo natura est animal sociabile. Cap. I.

Soliuagi initio homines incertis se-
dibus ferarum ritu pererrabant: vni
sustentandae vitae curae, & secundum
eam, vni procreandae educandaeque
prolis libidini seruebant. nullo iure deuincti,
nullius rectoris imperio tenebantur, nisi quate-
nus naturae instinctu & impulsu in quaque fami-
lia, ei honor deferrebat maximus, quem etatis
prerogatiua ceteris videbant esse praelatum. Et
cum numero augebatur & sobole, quandam po-
puli formam rudem quamuis & incompositam
representare videbatur. Sublato rectore, parente
aut auo, filij nepotesque in multas familias ma-
paliū instar dissipati, ex vno pago plures pa-
gos effecere. Ratio viuendi quieta erat, nullaque
solicitudine grauis. paruo enim contenti pomis
agrestibus arborum, baccis sponte natis, lacteque
pecoris famem, sitim, si admoneret, aqua pro-
fluenti sedare soliti erant. pellibus animantium
aduersus frigoris & aestus iniurias se munire, sub
frondosa arbore iucundos captare somnos,
instrue

instruere agrestia cōuiuia, ludere cum equalibus,
sermone familiares miscere. Nullus locus frau-
di, nulla mendacia, nulli potentiores, quorum sa-
lutare limina, quibus assentari opus haberet. nul-
li ambitus, nulli bellici fragores quietam vitam
eorum hominum sollicitabant. Nondum rabida
& furens auaritia diuina beneficia interceperat,
sibi que omnia vendicarat, sed ut quidam ait.

*Mallebant tenui contenti viuere cultu:
Ne signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat.*

Quibus bonis de felicitate cum coelestibus certa
re potuissent, illisque conuitiū facere: nisi mul-
tarum rerum indigentia premeret, imbecillitas-
que corporis externis iniurijs opportunos face-
ret. Enimuero parens humani generis & sator
Deus cum mutua inter homines caritate, & ami-
cicia nihil praestantius esse cerneret: neque ali-
posse excitarique mutuum inter homines amo-
rem liceret, nisi in vnum locum & sub eisdem le-
gibus, multitudine hominum sociata: quibus ser-
monis facultatem dederat ut cōgregari possent,
animi sensus & consilia aperire inuicem, quod
ipsum amoris magnum incitamentum est, eosdē
ut vellent ac vero necessario facerent, multarum
rerum indigos, multis periculis malisque obno-
xios procreauit. quibus supplendis & procurandis

B multo

18 DE REGE ET REGIS INSTI.

multorum vires & industria sudaret. Sic qui cæ-
teris animantibus cibos & tegumenta dedit, atq;
aduersus externam vim, alia cornibus, dentibus,
vaginibus armavit, alijs, ut se periculo eriperent,
pedum velocitatem largitus est: solum hominẽ
nudum & inermem, quasi ex naufragio rebus
omnibus amissis, in huius vitæ æumnas eiecit.
qui neque materna vbera appetere, neque iniu-
riam temporis ferre, neque mouere se loco, ubi
effusus est pedibus possit, nihil aliud quam vitam
miserrimã à fletu & lacrymis auspicari valens,
ad omen certissimum videlicet vrgentis infe-
licitatis atque instãtis. His initijs reliqua vita con-
sentanea est multis rebus indigens, quas neque
vnus homo sibi, neque pauci præstare possint.
Quot enim artificum & quanta industria consu-
mitur lino, lana, bombyce pectẽdis, nendis, texen-
dis, in varia indumenta mutandis? Quot fabris
opus habemus domando ferro, conficiendis ex
eo omne genus ferramentis, armistelisque con-
flandis, metallis effodiendis, liquandis, in vasa or-
namentaue formandis quantus labor? Addes li-
cet mercium exportationes inuentionesque, cul-
turam agrorum, sationes arborum, ductus aqua-
rum, deriuationes fluuiorum castigationesque:
agros irriguos, portus opera humana & industria
factos vastis in mare molibus iactis: quorum om-
nium

19 IN LIBER PRIMVS.

nium pleraque necessaria sunt, alijs humana vita
ornatur & illustratur. Pellẽdis certe morbis quot
medicamenta necessaria sunt? quanta remedia
dies & vsus, & maior rerũ cognitio inuexit, no-
ua identidem neque ab antiquis inuenta? & cū
cætera animantes naturali sagacitate parent sibi
vitæ subsidia, si quibus opus habet, laribula, lustra,
cibos in estate, naturæ instinctu: morbis pellen-
dis herbas salutaris dignoscant: in tantis teneb-
ris tantaque rerum ignoratione versatur ab
ortu suo homo, ut nisi longo tempore singulas
artes didicerit, nihil earum rerum, quibus opus
habet, efficere possit: conficiendis omnibus nil-
lius vita quamuis longæua sufficiat, nisi observa-
tio multorum prudentiaque accedat multo vsu
collecta. Dictamum ad pellendas sagittas vim ha-
bere, quis nisi caprea docuit, ea herba vtens cum
iaculis venatorum confixa est? Chelidonium ocu-
lis caligantibus ad mouemus ab hirundine admo-
niti, pullorum egris oculis solita eo remedio lucẽ
insinuare. Ciconia origano, hẽdera apri morbis
medetur, draco nauseam syluestris lactuca suc-
co restinguit. Quid alia magno numero cõme-
morem? cum ijs quæ dicta sunt competenter sit
demonstratum, egere hominem alieno præsidio
& opibus: neq; suis viribus posse vitæ omnia sub-
sidia parare, ne exigua quidẽ eorũ partẽ. Accessit
B 2 imbe-

20 DE REGE ET REGIS INSTI.

imbecillitas corporis ad propulsandam externā vim, prohibēdam iniuriam. Nam neque vita hominum à feris immanibus, quarum erat magnus numerus, nondum cultu terræ suscepto, nondū extirpatis incensisque syluis, tuta erat: & ipsi homines ut quisque maximè viribus fidebat, bestię instar ferocis & solitariae terrentis alias, alias timentis, in tenuiorū fortunas & vitam nullo prohibente grassabantur: præsertim cū alijs inita societate, multorum manus in agros, pecora & villas irruebant, agentes ferentesque omnia, si quis resistere pararet, in vitam etiam sæuientes. miserabilis rerum facies. Ubique latrocinia, direptiones, cædesque impunè exercebātur: nullus innocētiæ tutus locus, nullus tenuitati. Ergo cū vita omnis externis iniurijs esset infesta, ac ne ipsi quidem consanguinei inter se & necessarij à mutuis cædibus temperarent manus: qui à potentioribus premebātur, mutuo se cum alijs societatis fœdere cōstringere, & ad vnum aliquem iustitia fideque præstantē respicere cœperūt: cuius præsidio domesticas externasque iniurias prohiberent: æquitate constituēda, summos cum infimis atque cū his medios equabili deuinctos iure retinerēt. Hinc urbani cœtus primū regiaque maiestas orta est. quæ nō diuitijs & ambitu, sed moderatione, innocētia, perspectaque virtute olim obtinebatur.

Sic

UT IN LIBER PRIMVS DE RE

Sic ex multarum rerum indigentia, ex metu & consciētia fragilitatis, iura humanitatis (per quā homines sumus) & ciuilis societas, qua bene beateque vivitur, nata sunt. Nam & inter animantes alias, imbecilliores quæque & timidiores congregantur, ut quoniam vires singulis desunt, infirmitatē quasi collatis symbolis & inopiam multitudo tueatur. Bestiæ solitariae versantur, leones, pantheræ, ursi, quoniam roborē viribusque præstant. Sic factum ut homo ab ortu suo rebus omnibus destitutus, præsidioque & armis carens, ex aliorum societate & industria pluribus bonis circumfluat, maiora munimēta habeat solus quā ceteræ omnes animantes, quæ utrumque à natura ortuque suo habere videbātur. Inepte ergo natura à quibusdam accusatur quasi nouerit humani generis non mater, quæ muta animantia omnibus bonis instruxit: hominem autem inopem & infirmum in huius lucis usuram effudit, ut esset ludibrio in prædamque cederet. Ineptius alij neque sine impietatis nota, diuinam prouidentiam accusant, quasi omnia temere, nulloque rectore in terris circumferantur, vel eo argumento quod animal nobilissimum miseriam vitam agat, præsidij omnibus & ornamentis careat. In quo enim illi naturam vituperant, diuinamque prouidentiam fugillant, in eo eius vis & diuinitas

B 3

mira-

22 DE REGE ET REGIS INSTI.

mirabilius apparet. Si enim homo haberet ad propulsanda pericula vires roburque, neque alienis opibus indigeret: quæ societas esset? quæ reuerentia inter homines? quis ordo? quæ fides? quæ humanitas? & cum homine per disciplinam castigato, reuocatoque ad modestiam, constricto legibus, & maiori potestate nihil præstantius sit, nihil amabilius: quid eodem soluto legibus & iudiciorum timore immanius efferaciusque esset? quæ bestia tantas strages daret? cum sit sæuissima iniustitia tenens arma. Ita ex imbecillitate societas inter homines diuinum bonum, humanitas legesque sanctissimæ natæ sunt, quibus vita communis securior facta est & ornatio: omnisque hominis ratio ex eo maxime pendet, quod nudus fragilisque nascitur, quod alieno præsidio indiget atque alienis opibus adiuuari opus habet.

Vnum reip. præesse, quam plures præstantius est.

Cap. II.

Agnam ergo atque admirabilem rationem habet, quæ præpostere constituta esse videbantur, ex imbecillitate & indigentia hominum: ciuile societas nata est, qua nihil est neque usu salutarius, neque iucun-

LIBER PRIMVS

iucundius ad voluptatem. Adiuncta est regia maiestas quasi multitudinis custos, vno prælato de quo magna erat suscepta animis opinio probitatis & prudentiæ, quæ nullo principali apparatu terrebat, nullis initio legibus septa erat. equabili iure cum cæteris viuentem rectorem ciuium beneuolentia aduersus pericula muniebat. ex eius voluntate & arbitratu res publica vniuersa, & priuata controuersiæ cõponebantur: cum nihil esset tam graue quod tali Principe auctore posse consequi, modo iustum, tum singuli tum vniuersi nõ sperarent. Scribendi leges duplex causa extitit. Principis æquitate in suspicionem vocata, quod vnus vir non præstabat, vt pari studio omnes cõplecteretur, ira odioque vacaret: leges sunt promulgatae, quæ cum omnibus semper, atque vna voce loquerentur. Est enim lex ratio omni perturbatione vacua, à mēte diuina hausta, honesta & salutaria præscribens, prohibensque contraria. Deinde hominum exaggerata malicia, armis factellitum & maiestate deterrita, seueritate legum, metuque iudiciorum illigata est: vt dum singuli metuebant supplicia, sese facilius vniuersi à flagitio continerent. Illud etiam fit verisimile, leges initio paucissimas extitisse, easque paucis & apertis verbis nulla explicatione eguisse. Legum multitudinem tēpus & malicia inuexit tanta, vt iam

non minus legibus quam vitij laboremus: legi-
leiorum stabulis repurgandis nullius Herculis vi-
res & industria sufficiat. Neque nimis aspera sup-
plicia initio scelere fuisse à legibus statuta creden-
dum est: sed cum usus declararet maiorem vim
habere spem utilitatis, voluptatisque libidinem
ad cupiditatem inflammadum, quam poenæ me-
tum ad extinguendam, addébant semper ali-
quid ad seueritatem, donec ad mortem peruen-
tum est. Quam ipsam, quia quidam pestilētes ho-
mines & nefarii prae voluptate contemnebant,
maioribus exquisitisque tormentis ad terrorem
incutiendum illam armarūt. Deinde Reges tuen-
dis finibus magis quam proferendis intenti, cui-
que urbi aut populo suus, tot numero censeban-
tur quantus erat numerus ciuitatum. Sic in diui-
nis libris atque profanis scriptoribus saepe in re-
gione haud latissima spatijs consideramus mul-
tos Reges extitisse. Progrediente vero tempo-
re siue plura habendi cupiditate impulsī, siue
laudis & gloriæ ambitione incitati, nonnunquā
etiam iniurijs lacefsiti, gentes liberas subiugare,
cupiditatem imperandi causam belli habere, Re-
ges ceteros ditionibus pellerē, & in omnium for-
tunis soli cœperunt dominari: ut Ninus, Cyrus,
Alexander, & Cæsar, qui magna constituerunt
primi & fundarunt imperia, non legitimos fuisse
Reges,

Reges, non monstra domuisse sublata per terras
tyrannide, non vitia ut videri volebant depulisse,
sed prædatoriam exercuisse videantur, tametsi
vulgi opinione immensis laudibus celebrentur
& gloria. Hoc fuit initium, hi progressus regiae
potestatis. De qua à magnis viris saepe dubitatū
est, an præstet cæteris principatuum generibus,
commodiusque sit rebus humanis ciuitatem vnā
aut prouinciam ab vno regi, an inter plures di-
uidi potestatem, imperiumque, siue pauci hi sint
ex omni multitudine selecti, siue vniuersi qui in
tra eadem mœnia habitant, atque eisdem legi-
bus viuunt. Suppetuntque magna & multa in
vtramque partem argumenta, quæ hoc loco sum-
ma colligenda sunt. Primum enim cæteris prin-
cipatuum generibus regium esse præstantius de-
clarat, quod naturæ legibus maxime consenta-
neum est, vniuersitatis, cælique regimen ad vnū
caput reuocantis: quod in cæteris naturæ parti-
bus obseruamus à corde animantis vitam spi-
ritumque diffundi in omnia membra: inter apes
regem vnum præesse: in concentu musico cate-
ras voces ad vnā referri atque ex illa pendere,
quasi dominetur alijs. Quæ gubernadi ratio non
solum mundi rectioni consentanea est, sed cum
suis partibus congruens domo vna, pago, ciuita-
te: quæ ab vno regi amant, multa capita auersan-
tur.

26 DE REGE ET REGIS INSTI.

tur. Hoc primum argumentum est multis alijs exemplis illustre, cuius vim primi homines considerantes, qui propius aberant à prima & meliori progenie, eoque facilius rerum naturam intuebantur, vnius imperium amplexi sunt. quod Aristoteles fatetur multis locis, ab vnius principatu ad alias imperij formas ventum esse. Et est verisimile, vti antea dictum est, multitudinem initio ab ijs oppressam qui maiores opes habebant, societate cum alijs inita, vnum aliquem sibi præfuisse ducem, qui iniurias hostium prohiberet, & vindicaret. Alias principatum formas tempus inuexit. Vnde illæ voces natæ. *Multos esse Principes non est bonum. Rex vnus esto.* Deinde conseruanda multitudinis pace, vnus comodior est quam plures, qui sæpe sententijs discrepant, neque minus negotij, suis controuersijs & dissidijs exhibent, quàm ipsi habeant priuatorum libris componendis. Præuæ cupiditatis, per quam mens excæcatur, iustitia corrumpitur, res publicæ & priuatae perturbantur, minus in vno Principe quàm in pluribus est, siue rerum copia fastidium faciente, seu quia vnū quam multos præstare facilius est. imminuta cupiditate maior iustitiæ locus erit, maior libertati. Postremo cū principatus potestasque imperandi vana sine viribus sit: ex vires in vno homine coniunctæ validiores sunt,

LIBER PRIMVS.

28

sunt, maioresque impetus dant, quam cū pluribus participata, siue illæ opes sint, siue autoritas imperandi, siue populi studia in vnum coniuncta, plura maioraque efficiunt quam diuisa inter multos. quod in rebus alijs videmus, virtutis in angustum contractæ maiorem esse efficaciam & potestatem quàm segregatæ & quasi multa aqua dilutæ. Res communes melius ab vno quàm à multis curantur. in pari robore & copijs plura vnus præstat, quam si plures operi admoventur. quod vsus declarat bello gerendo fœdera inter multos inita neque esse diuturna neque valida. Hæc erant in hanc partem argumēta valida atque præclara. Quis neget? Quis non videat? Sed e contrario plurimum principatum esse præferendū multa suadet. Prudētia & probitas per quam salus publica stat, & respublicæ feliciter gubernantur, multorum haud dubium maior est quasi collatis symbolis cœna lautior. quod vni deest suppletur ex alijs. vnius Principis quanta cæcitas, quanta rerū ignorantia, præsertim in palatio quasi in cauea inclusi, neque suis oculis singula consideratis? & est magna apud Principes omnes penuria veritatis. cui quis locus sit inter cōtinuos aulicorū plausus, inter domesticorū mendacia & fraudes, omnia ad suum cōmodū referētū? Ea sublata Principē passim offendere quis miretur? aut quis vellet sine luce, sine oculis

28 DE REGE ET REGIS INSTI.

oculis & auribus hominem vnum in fastigio rerum collocare? T. Manlius Torquatus cum consul esset declaratus, excusat valetudinem oculorum: quod indignum duceret ei rempublicam committi, qui alienis oculis omnia gerere opus haberet. Qui alieno ingenio, aliena prudentia egent, ij ad gubernandos alios idonei videbuntur cæci hallucinantesque passim? Quod Gordianus Imperator grauissimis ad Misitheum focerum litteris conqueritur malum, Principum rationes labefactare. Cui ipsi Reges Persarum vt mederentur ex parte, ministros delectos habebant spectata prudentia viros, quos ab officio, Regis oculos auresque nominabant. Præclare cum rebus humanis ageretur, si vt in gregibus & inter apes cōtingit, à præsidē vtraque regi nature præstantioris; ita rector populi conditione mortali maior esset Heros aliquis, vt primis temporibus factū memorant. Sed quando id datum non est: quod vni deesse videmus, vt virtutis & sapientie opibus ceteros vincat, numero suppleatur. Deinde nulla maior pestis iudiciorum esse possit, quam ira, odium, amor, ceterique affectus animi, quæ præcipua constituendarum legum causa fuit: quoniam in vniuersum loquuntur, neque vlla perturbatione animi deprauatur. constat autem huic malo magis obnoxium vnum hominem esse,

LIBER PRIMVS. 29

esse, plures difficilius corrumpi, donis, ambitu, amicitia: quemadmodum multam aquam corrumpere, quam exiguam difficilius est. Adde multis de republica disceptantibus, quod ab vno peccatur ab alijs emendari, quorum in pari potestate incorruptius iudicium est, vires maiores. Vnius Principis errata quis audeat castigare, arma tenentis & in acie linguæ (vti Aristotelis monuit) vitam mortemque gestantis? furor non audacia sit eius voluntati repugnare velle, illumque monendo dolorem facere: præsertim cum tam multi ad gratiam loquantur vaniloqui assentatoresque, quorum est semper magnus numerus, certa pestis quia blāda. Quisque etiam in potestate sibi assentator est, sibi que blanditur. Ad hæc constricto legibus principatu nihil est melius, soluto nulla pestis grauior. & est argumentum oppressæ per tyrannidem reipublicæ, cum contemptis legibus ad rectoris nutum vertitur. Quis autem nō intelligat, non fateatur vnius potestatem & vires, penes quem summa reipublicæ sit, omniaque præsidia, difficillimum esse legibus contineri, ne maiora atque insolita imperet populis vectigalia, iura regie successionis inuertat, omnia pessundet? & cum alijs magistratibus creandis inter plures communicetur potestas, siue senatus constituendus sit, siue legendi iudices: quis ferat vt in
supre-

30 DE REGE ET REGIS INSTI.

supremo magistratu vnus tantum rector præfi-
ciatur, cuius muneris grauissimæ partes sunt &
variæ; bellum contra hostes gerere, subditos in
pace continere, vniuersamque rempublicam domi
forisque præstare. His argumentis victi quidam
manus dant eruditione præstanti viri, præsertim
ex eorum numero qui in liberis ciuitatibus nati
sunt: & est insitæ natura, vt assuetis stare homines
malint, nisi quæ vsus manifeste arguit: neque pe-
riculo vacabat patria instituta mouere, contraria
quamuis sentientes, quod maximis philosophis
video cõtigisse, vt regiæ potestati se minus quos
præbuerint. Aristoteles certe cū regiam potesta-
tem probet maxime eius viui, qui ceteros omnes
populares probitatis & prudentiæ opibus vnus
vincat, in quem omnes animi & corporis dotes,
quasi secum ipsa certans natura cõgesserit, larga
manu, quod vix aliquando contingat: ceteris ci-
uitatibus vbi plures viuunt, ingenio & prudentia
præstantes, à pluribus gubernari satius fore arbi-
tratur: iniquumque videri, qui nullas maiores opes
ingenij, prudentiæ, probitatis ad rempublicam
attulerit, summam eum rerum ad se trahere, su-
premamque potestatem occupare exclusis omni-
bus alijs. Ipsi etiam diuini libri regiæ potestati
parum fauent, Iudæis initio constitutis, qui
Iudæorum rempublicam gubernarent. Quam
reipu-

LIBER PRIMVS. 31

reipublicæ formam ad ciuilem spectasse decla-
rat, quod ad eum honorem electione, atque ex
omnibus tribus qui videbantur idonei, sume-
bantur, nulla præterea facultate leges gentis aut
mores mutandi: vti illa Gedeonis verba decla-
rant. *Non dominabor ego neque filius meus, sed do-
minabitur vestri Dominus.* Regiam potestatem in
eam gentem tempus inuexit, & malitia atque
improbitate. Heli primum, deinde Samuelis fi-
liorum irritati populates Regem sibi dari extor-
serunt; multum quamuis reclamante Samuele,
atque imminentes ex eo calamitates seuera de-
nunciatione prædicente: foreque vt accepta pote-
state Reges abuterentur ad tyrannidem. Quo ar-
gumento efficitur, aut regiam potestatem ciui-
li præstantiorem non esse, aut illius certe populi
moribus, atque eo præsertim tempore non sa-
tis fuisse accommodatam. Quod enim in alijs
rerum generibus contingit, vt quæ præstantio-
ra sunt & elegantiora non omnibus conue-
niant, vestes, calcei, domicilia: idem in reipu-
blicæ formâ contingere arbitror, vt quæ præ-
stantissima sit, eam non omnium populorum
mores & instituta recipiant. In non dispari
enim argumentorum pondere, & ea senten-
tiarum varietate animus inclinabat vt credere,
ac verò pro certo ponerem, vnus principatum
ceteris

32. DE REGE ET REGIS INSTI.

ceteris omnibus reipublice formis esse præferendum. Quem ego quidem non negabo magnis periculis esse obnoxium, sæpe etiam degenerare in tyrannidem: sed ea incommoda maioribus bonis video compensari: neque alios principatus suis vitijs carere, & periculis multò grauioribus quisquam negabit. & ut sunt res humanæ fluxæ inconstantesque, prudentis viri partes sunt, non omnia incommoda, sed maiora vitare, persequi quæ maiores opportunitates afferre videantur. ac præsertim concordia inter ciues retinenda, (sine qua quid esset respublica?) aptissimum esse vnius principatum nemo dubitabit. qua conseruanda alia mala & pericula dissimulari satius arbitror. Quid enim pace præstantius, per quam ciuitates ornantur, illustrantur, fortunæ publicæ & priuatae stant? Quid bello exitius, quo euertuntur, vruntur, intereuntque vniuersa? Concordia parua imperia augentur: dissidijs maxima concidunt. Deinde cum in omni populi parte improborum numerus sit multo maximus, si rerum potestas penes plures fuerit, in omni deliberatione pars sanior à peiori superabitur: neque enim suffragia ponderantur, sed numerantur, ac ne fieri quidem aliter potest. quod in vnius principatu non cōtingat: cum Princeps probitate & prudentia perspecta sit, quod non parum sæpe cōtinget, & ipse

LIBER PRIMVS. 33

& ipse quod optimum factu erit sequetur, & pro iure acceptæ potestatis prudentiores secutus, populi leuitati, improborum temeritati resistet. Calamitates motusque graues in Hispania, quo tempore indulgentia paterna in plures filios diuisus est principatus, uti à Sanctio Rege Vasconum, qui Maior est dictus, & à filio eius Ferdinando factum scimus, documento esse debent, imperium indiuiduum esse debere: naturam potestatis esse incommunicabilem: ambitionem imperandi impotens malum esse, impium, inquietum, suspiciosum, fallax: nulloque amicitiae neque propinquitatis respectu frenari, quominus omnia permisceat atque pessundet. Debilitari vires inter plures partita cura, illud argumento est: quod non alia causa quàm ditione inter plures tributa, contentionibusque intestinis ex eo natis factum est, ut Maurorum gens steterit ea tempestate diuisa & ipsa in plures regulos, eoque opportuna maximè exitio. quod ipsum multis alijs temporibus accidit. Quod si in vnius provinciae partibus plures Principes esse non debent, quamuis discreti finibus, multo minus in eadem parte, imperio inter plures communicato. Verum ita vnius principatum præferendum iudicamus, si optimos quosque ciues in consilium adhibeat, atque senatu

C conuo

conuocato ex eorum sententia res publicas & priuatas administret. sic enim priuatis affectibus medebitur & imprudentiæ: sic cum regia maiestate coniunget optimates, quam Aristocratiam dixerunt veteres: sic ciuitate vniuersa aut provincia cursum tenente, optatum felicitatis portum occupabit. Rege priuatis affectibus seruiente, aut ex suo aulicorumue iudicio subditos gubernante res publicas aut priuatas, nulla pestis grauior excogitari potest: quod magnorum imperiorum miserabiles casus declarant, cladesque ab omni memoria graues. cum enim relicta Regis beneuolentia in eo tyrannum induat, cum eius nomine regnent aulici: vniuersas reipublicæ partes euertat necesse est, subditosque eius fidei creditos in grauissimas calamitates precipites det. Estque natura ita comparatum, optima quæque, si corrumpantur, in peiora & tetriora mala desinere. Neque leue argumentum est regiam potestatem cæteris esse præstantiorem, cum eadem labefactata atque in contrarium versa, desinat in tyrannidem omnium pessimam atque pestilentissimam formam gubernandi.

Optimo enim pessimum opponatur necesse est, maxime pestilentem saluberrimo principatui.

Num

Num principatus hereditarius esse debeat.

Cap. III.

Nius principatum, quem monarchiam Græci dixerunt, cæteris omnibus præstare explicatum est: eius præsertim qui ciues omnes prudentiæ, probitatis & iustitiæ opibus vnus superet, nulli cedat: quem subditi quasi de cælo dilapsus hominem supra conditionem mortalem intueantur, admirèturque. Ea namque gubernandi ratio mundi rectioni consentanea est, cum natura rerum consentiens, & aliarum animantium gubernatione, Deo amica: cum respublica per eum modum Deo similior euadat, qui maximè vnus est. Dei autem similitudine, quoad natura humana recipit, tum singuli tum vniuersi felices efficiantur. Ad hæc bonum & vnum ita inter se apta & connexa sunt, vt boni ratio vnus rationem consequatur (vt acuti philosophi disputant, & res ipsa indicat.) Constat autem rempublicam vnus imperio constrictam, magis quàm plurium vniri inter se & cum suis partibus: atque adeo meliorem, perfectioremque fore, quàm si plura habeat capita fateamur necesse est. His argumentis ad superiora adiunctis, quæ proximo capite sunt posita multa atq; illustra, satis

C 2

arbi-

36 DE REGE ET REGIS INSTI.

arbitror confirmari regiam potestatem excellen-
torem esse ea reipublice forma, ubi dominantur
multi, siue procures siue populares. Debet qui-
dem vir prudens meminisse temporum & rei-
publicae in qua natus est, neque novarum rerum
studio incitari: meliora tantum voto expetere,
atque cogitare, vix imperia & respublicas nisi in-
petius mutari si tamen optio detur, si hominum
& reipublicae, in qua viuit, conditio patiat, prae-
stantissimam reipublicae formam pro virili parte
fundabit, modo sine motu tumultuque ad vnus
imperium directam vnus constricta potestate.
His ita constitutis quaestio sequitur neque minus
grauis neque minori difficultate implicita. Con-
ueniat vno Principe sublato per mortem, principa-
tum esse hereditarium: an successor ex omnibus dari
praestet, uti in plerisque gentibus obseruatum scimus
cura, ne regia potestas data ad salutem, diuturnitate
imperandi certaue successione in tyrannidem
degeneraret. & filios saepe paterna indulgentia, co-
pia voluptatum corrumpi, & parentibus esse dissi-
miles non ignorabatur: ea culpa breui imperia con-
cidisse. Quid autem exitius, quid tetrius, quam
fortune temeritati rempublicam permittere? iude
nem prauis moribus, aut puerum saepe in cunis va-
gientem, & quod deterius est, in nina imperio prae-
fici, exercitus, provincias, copias, ex uxoris sinu
dari

LIBER PRIMVS. 37

dari accipique temere nullo delectu? & quod vir-
tutibus erat debitum, nullis iam meritis, contra
malis artibus obtineri gentis principatum: rem-
publicamque vnus respectu grauissimis procel-
lis exagitari? & quidem (ut alias gentes missas fa-
ciamus) ex diuinis libris satis perspicitur, Idum eo-
rum Reges electione, rerum summae fuisse prae-
fectos, nec parentibus successisse filios. In Hispa-
nia tandiu Principes omnibus imperaturi ex
omnibus eligebantur, quandiu in ea Gottho-
rum imperium stetit: imperio & legibus com-
mutatis haereditariam successionem tempus
inuenit. nimia Regum potentia, populisque
Principum voluntati blandientibus haeredita-
ria successio inuecta est. Neque deerant viri pru-
dentes, qui magnis in speciem argumentis iuri
id atque equitati consonum esse disputarent,
priorum Principum beneficijs deuincti & in
assentationem effusi: aut quia ita sentiebant.
Principum filios ex nobilissimo sanguine pre-
creatos, & in plena sanctitatis atque pruden-
tiae domo educatos, similes fore maioribus affir-
mabant. Ex priuatis factos Principes superbos at-
que arrogantes euadere: uti videmus pauperibus
contingere cum repente facti sunt diuites, hono-
res adepti sunt, graues intolerandosque existere,
in magistratu, omniumque rerum licetia mores

38 DE REGE ET REGIS INSTI.

commutari aut apparere indolem vitiorum, naturæ peruersitatem, quæ privatæ fortunæ humilitate tegebatur: non secus ac quassati vasis vitium humore infuso perspicitur. Nouo Principe designando (quod superius est indicatum) improbos vincere, quorum est in omni multitudine semper numerus maior. Romani imperij opes & potentiam corruisse nulla re magis, quam Principum electione à prætorianis occupata. magno sæpe dedecore maiestatis, vilissimi plerumque homines magno rempublicam licētes in rerum imperij fastigio collocati sunt. Sed & in Hispania ex minoribus principatibus licet de summa disputationis iudicare. Erant in Castella vltiori ante annos ducentos oppida non pauca, quibus, ducta ab antiquo consuetudine, dominos designare liberum erat. Quædam ex vniuersa gente eum Principem iubebant, quem suis rationibus opportunum maxime iudicarent: alia ex vna tantum familia. Vtraque ab ea libertate Behetriæ vulgò vocabantur, tanta ex ea re legum & iudiciorum perturbatione, vt ea voce passim vtantur Hispani, cum rem maxime perturbatam significare volunt: vbi nihil ratione agitur, sed vis, clamor atque libido dominatur. Quæ mala omni ratione vitanda sunt, & in non minori periculo hæreditas retinenda est in principatu: meliusque speran-

LIBER PRIMVS. 39

sperandum de Principum filijs, quam in priori disputatione ponebatur. Sed et si spes fefellerit concepta populariū animis, vt non parum sæpe accidit, id incommodū maioribus cōmodis compensari constat. Reuerentiam exhiberi maiorem ijs, qui ex Regibus auis atque atauis nati sunt, nō à ciuibus modo sed ab externis ipsisque publicis hostibus. Imperij maiestas quid aliud quam salutis tutela reipublicæ salus est? quod Iacobus Abē iucephus bis aperte declarauit, semel Zaharæ Alfonso Regi cognomento Sapienti, qui ad eum supplex accesserat, altiori sede data: qui honos hospiti est habitus, & quoniam Alfonso ex Regum progenie ortus, & in regni spem à prima ætate educatus, dignitate maior erat. Iterum cum Cæsariano, quam urbem in Bætica sextum iam mensem obsidebat cum numerosis Afrorum copijs, repente mutato consilio, raptimque transmissa Lethi discessit, veritus ne si cum Sanctio Rege Alfonsi filio, qui proximis locis tenebat contractis raptim copijs, ventum esset ad manus, in pugna vinceretur. neque dissimulauit timoris causam. roganti enim, ecceur fugæ consilium cepisset, *Hostis, inquit, quadraginta nihilominus Regibus ortus tanto septus præsidio pugnaret ante oculos versantibus nobis ad terrorem, illis ad fiduciam: cum ego in nouam familiam*

Barramedæ primus regni maiestatem intulerim.
Tanti refert in Principe maioribus Principibus
esse natum. nobilitas enim instar lucis est, multi-
tudinis sed & procerum oculos perstringentis
frænantisque temeritatem. Et est natura datum
ut res communes & imperia magis opinione ho-
minum quam rebus ipsis gubernentur. Pereunte
obsequio imperium etiam intercidit: feruntque
æquiori homines animo, quem Princeps infeli-
citer genuit, quam qui electus est non male. Ad
hæc principatu facto hæreditario, perpetui quo-
dammodo Principes perpetuæ reipublice datur,
quod saluberrimum est. sic enim interregni tur-
bulentæ tempestates motusque graves, quasi prin-
cipatu continuato, magnæ de successione con-
tentiones, simultatesque vitantur, quas existere
necesse est sublata in principatu hæreditate. De-
mum res communes diligentius quasi propriæ
curantur ab eo, qui posteris relicturus est quam
acceperit potestatem: negliguntur ab alijs, qui
exiguo vitæ incertoque tempore circumscriptum
principatum habent. Præsertim cum quisque ve-
reatur ne successor, ut sunt homines, eorumque
iudicia varia, eius præclara cæpta cõsiliaque aut
inchoata relinquat, aut vertat in contrarium: uti
contingere videmus, ubicumque principatus,
populi aut procerum suffragijs demandantur.
Equi-

Equidem non negabo Aristoteli, quali & quan-
to philosopho: non probari ut filij parentibus sine
discrimine succedant, lib. Polit. tertio, cap. unde-
cimo. Constat præterea filios sæpe à paternis vir-
tutibus degenerare. Veteres historiæ testantur sa-
cræ atque profanæ: innumera exempla proferri
possunt calamitatum, quas reipublice intulerunt
Principes à maiorum virtutibus degeneres. Ni-
mirum exolescente indole probitatis, non secus
ac in satis & pecudibus semina cælo, terraque,
tempore maxime mutantur. Sic ardens Princi-
pum ingenium copia voluptatum aut prava edu-
catione extinguatur. utque singuli morituri nas-
cimur, ita miramur dolemusque indolem stir-
pium, satorum, animantium atque familiarum
suos veluti natales incrementaque habere, ac tan-
dem cõsenescere interireque: quod in postremis
Castellæ Regibus considerare licet. Fuit in Hen-
rico eo qui Petrum Regem fratrem suum inter-
fecit, familiæ conditore viuidum ingenium, &
supra ortus cõditionem animus maior. In Ioan-
ne filio felicitas multo minor, neque par indu-
stria vigorque rebus gerendis domi forisque. In
Henrico nepote ignea mens, animus orbis terra-
rum ac cæli capax: sed imbecilla valetudine, bre-
uique ætate diu præstare non potuit. quales pro-
miserat virtutes. Ioannes eo nomine secundus
ingenio

42 DE REGE ET REGIS INSTI.

ingenio fuit erudito magis litteris, quam rebus gerendis idoneo. in quo & eius filio Henrico con-
fenuit maiorum gloria, atque in ludibrium ver-
sa est: industriaque & virtus aliena sibi viam
ad eorum regnum muniuit, ambiguo tunc iure,
publico deinde commodo. Quæ quidem omnia
eò pertinent, vt intelligatur filios non parum
sæpe parentibus dissimiles existere ingenio, na-
tura, moribus. Sed neque negare possumus, Prin-
cipes neque minus ignavos, neque minore pra-
uitate morum, ac ne minori quidem numero
per electionem extitisse quàm post susceptam
hereditatem. Excute veteres annales, atque me-
morian antiquitatis repete, illas imperij Roma-
ni sceces, monstraq; Claudium, Othonem, Vitel-
lium, Heliogabalum, alios considera. num alia ra-
tione cunctos ad imperium putas, quàm suffra-
gatione militari? Mitto externa. an erit aliquis
tanta confidentia qui audeat, aut tam ignarus
rerum nostrarum, qui non confiteatur in Hispa-
nia rerum potientibus Gothis, quo tempore eli-
gebantur ex omnibus Principes, multo peiores
Reges quàm tempore consequenti extitisse? An
Vvitzia Rodericusq; memoria exciderunt postre-
mi Gotthorum Reges, quorum scelera funestam
cladem vniuersæ Hispaniæ attulerunt? Præclare
cū rebus humanis ageretur, si quæ à sano initio
omnes qui susci-

LIBER PRIMVS. 43

susciipiuntur eadem perseuerarent, postremaque
cū primis cōnexa aptaque essent. verum ignavia
maliciaque hominum, tempusque cuncta depra-
uat. ea est humanæ vitæ cōditio. Nos stulti atque
inepti rerum estimatores, qui alterius partis vitia
accusantes nolumus considerare in quæ incōmo-
da antiquis temporibus diuersa ratione suscepta
incurreretur. quæ videmus vitia auersamur, præ-
terita presentibus potiora fuisse, foreque existi-
mantes, vnde malorū orbis recurat. Quæ tamen
si minora antiquis temporibus extitissent, comi-
tiorum estus, ambitionis terræ incommoda, qua
alia ratione, nisi hereditate suscepta possint pro-
curari. Porro ad domesticam tranquillitatē reti-
nendam nulla cōmodior ratio sit, quàm lege suc-
cessore designato, ne studiis populorū aut cupidi-
tati Principū locus sit, sublata omni contentionis
facultate. Sic commodius fore cogitabam hære-
ditarium esse principatum. Et vitia Principis præ-
sertim in tenera ætate, recta institutione castigari
possunt: qua sæpe deprauatæ naturæ frenantur,
vertunturque in contrarium. quod si secus con-
tingat, neque votis & diligentie par successus
fuerit, dissimulandum censeo quatenus salus pu-
blica patiatur, priuatimque corruptis moribus
Princeps cōtingat. alioquin si rempublicā in peri-
culū vocat, si patriæ religionis contēptor existit,
neque

44 DE REGE ET REGIS INSTI.

neque medicinam ullam recipit, abdicandum iudico, aliumque substituendum: quod in Hispania non semel fuisse factum scimus. quasi fera irritata omnium telis peti debet, cum humanitate abdicata tyrannum induat. Sic Petro Rege ob immanitatem deiecto publice, Héricus eius frater, quamvis ex impari matre, regnum obtinuit. sic Henrico huius abnepote ob ignaviā prauosque mores abdicato procerum suffragijs, primum Alfonso eius frater, recte an secus non disputo, sed tamen in tenera etate Rex est proclamatus: dein de defuncto Alfonso, Elisabetha eius soror Henrico inuito rerum summam ad se traxit regio tantum nomine abstinens dum ille vixit. Quibus temporibus multa deprauate fuisse facta fatemur. Verum omne magnū exemplū habeat aliquid de iniquo propemodū necesse est: & quod priuatim peccatur, publica salute deiectaque prauitate compensatur. Neque vni tantum familiæ principatum tribuendum censeo iure hæreditario: sed etiam cum multi filij Principis extiterint, designandum lege, quis in defuncti patris locum & opes reponatur. ne quoad fieri possit studijs populi locus relinquatur, vnde publica tranquillitas perturbetur, cuius prima cura esse debet. + neque enim in principatu probamus quod Plato faciendum censuit in hæreditate priuata, vt cæteris

IT2M LIBER PRIMVS. 31

ris exclusis vni filio relinquere tur vniuersa, sed voluntate patris prælato, certa que sententia quibus filios obsequentiores patribus faceret scilicet. quod fere institutum in Hispania Aragonij sequuntur. Verum ex priuatis hæreditatibus nullū periculū imminet: ex principatu graues contentiones existere necesse est, nisi lege definita sit successio. quales inter Mauros Principes in Africa atque Hispania extitisse saepe considero, bella exitia, pulsos occisosque Reges non tantum ingenio gentis ad mutandos Principes pronæ, sed etiam quod certa lege & more, quis inter filios succederet, fixum non erat. Porro moribus nationum video susceptum, vt maiores natu filij cæteris præferantur, foeminis mares: tamen si Dauidē videmus Salomoni minimo omnium filio regnum de manu dedisse, maiori abdicato. quod nō negabo ab alijs Regibus fuisse in ea gente factitatum Dauidis exemplo. Et primis temporibus constat Iacobum Patriarcham iura primogeniti Rubeno ablata in Iosephum transtulisse, vti diuini libri testantur. Verum Rubeni flagitium impietasque grauis eo supplicio est vindicata. Dauidē non sine diuino instinctu & inflatu crediderim id exemplum reliquisse, quod Principes alij aliquando imitari sunt nostri etiam imitentur, cum aut maior natu filius sedus flagitio est, neque recipit

46 DE REGE ET REGIS INSTI.

capit fanitatem omnibus remedijs tentatis, aut minor natu excellenti præ cæteris virtute est, non arbitror iniquum aliquando fore, si fratribus maioribus præferatur, modò sine motu contingat contentioneque: pater Princeps hærede instituendo non priuatis affectibus ducatur, sed publicam salutem respiciat. quod auro- rum memoria Ioannes Aragonius Rex fecit, nostra pater tuus, capto vterque Carolo filio suo maiori. nimirum Ferdinando Catholico Hispaniæ imperium superi tunc destinabant, nunc tibi atui & maiorum laudes veris virtutibus equa- turo: quod ista indoles ingenij & præclara institu- tio pollicentur, & nos votis nostris libenter faue- mus. Sed quoniam diuini hominis est affectibus priuatis resistere, vixque tantum virtutis splen- dorem nostri mores recipiunt, retinendam fore consuetudinem arbitror: neque pro Regis ar- bitrio successionem etiam inter filios mutan- dam videri. præsertim cum leges successionis mutare non eius, sed reipublicæ sit, quæ impe- rium dedit ijs legibus constrictum, ordinum con- sensu id faciat opus est. De fœmina an nulla prole virili suscepta, aut defunctis fratribus de- beat rebus præfici, dubitari solet. & moribus multarum prouinciarum fixum est, ne fœmina imperij hæres sit, quid enim mulierem præfi- ciant

LIBER PRIMVS.

47

ciant gerendis rebus ineptam, consilij inopem, quæ si domi præsideret magna perturbatio esset, an eam vniuersæ reipublicæ præfici patiemur? pacis bellicque consilia ab ea prodibunt? Et qui- dem in Hispania non vnus mos fuit, neque ra- tio eadem. In Aragonia sæpe fœminæ ad regni hereditatem admisse sunt, sæpe exclusæ. Verum cum in diuinis libris legamus Deborah Iudeo- rum rempublicam tenuisse, cum multò plures prouinciæ id sequantur, vt fœminis deferatur imperium nulla virili prole: ac in Castella profe- cto, quæ nobilissima Hispaniæ pars & prouincia est, exterarum nulli cedit, in Vasconibus item id videamus à primis temporibus susceptum, vt sexum in imperio non discernant: non putamus nostrum morem vituperari iure posse. & alioqui multas commoditates habet: hæreditatem cum electione coniungi fœminæ hæredi ex omni- bus viro delecto, qui cæteris præstet. Imperia per coniugia amplificari: quod alijs prouincijs non contingat. Hispanas res scimus in hanc imperij amplitudinem venisse, non ma- gis armis & virtute, quàm per va- ria Principum coniugia iun- ctis multis prouincijs principati- busque.

De iure

De iure regie successionis inter agnatos.

Cap. IIII.

Graues de successione rixæ, exitiales contentiones vitantur successore in omne tempus per legem designato, neque relicto in cuiusquā arbitrio, defuncto aliquo Rege quis in eius locum substituat: ne patri quidem Regi potestate permissa ex filiorum numero heredē principatus, quem maxime voluerit designandi. In quo publicæ tranquillitati consulitur, qua in rebus humanis nihil est salutaris. Leges, quibus constricta est successio, mutare nemini licet sine populi voluntate, à quo pendent iura regnandi. Ex leges pars in æs incisa in tabulasque relata, pars moribus institutisque singularum provinciarum conseruantur. Sed de scriptis legibus, quomodo intelligendæ sint, dubitari potest: consuetudines sæpè pro rerum conditione mutantur. Inde totius controuersie difficultas existit: quam scribentium diuersitas & altercatio magis etiam obsecurauit. Filios patribus in regno succedere moribus populorum receptum est, ac ferme virili sexu, natuque maximos, vti paulo ante dictum est. sed ubi superstiti patre Principe è pluribus filiis maior natus decessit prole relicta, nepos auo defuncto an

an eius patruus præferri debeant, dubitatum sæpe est: illustriaque in vtramque partem exempla extant: tum in Hispania tum in cæteris prouincijs patrui nepotibus prætermisissis regnum obtinuerunt: nonnunquam e contrario nepotes ad regnū vocati sunt decedentibus auis. Quod equitati esse atque legibus magis consentaneum plerisque visum est, in auiti regni spem natos atque educatos non esse ea spe, eoque iure spoliandos: acerbumque videri patris obitū noua cumulari calamitate filiorum. Illud maiori sententiarū varietate disputatur: omnibus liberis sublati, aut nulla à Principe prole suscepta, ex agnatis quis debeat ad sceptrum vocari, Regeque defuncto successor dari. Finge illi fratres sororesque antea fuisse, extinctosque iam esse: an nati ex sororibus an ex fratribus: an stirps consideranda, si ex maribus si ex fœminis sint prognati: an singulorū agnatorum capita, non secus ac si filij essent cōparanda, sexus atque ætatis inter ipsos modo discrimine perspecto. Præterea an gradu remotiori preferendus sit, vt nepos maioris fratris patruo, aut amita. Omnino in cæteris bonis, quæ hereditario iure proueniunt, vtroque modo contingit: legeque imperatoria, quæ lex est de hereditate ab intestato proueniente scitum est, auo cū patruis nepotes ex filio defuncto succedere, in stirpem tamē

D relatos:

59 DE REGE ET REGIS INSTI.

relatos: ut nihil amplius obueniat omnibus quā
parens, si superstes esset, de hereditate participa-
ret. idem sancitum cū defuncto fratri intestato
frater succedit, filios ex fratre alio in stirpem re-
latos cū patruo ipsorum, defuncti fratre heredi-
tatē capere. nam si cum patruo nepotes aut filij
fratrum non succedunt, sed aut hi inter se com-
parati, aut patruus hereditatem adeunt, aut qui
remotiori gradu propinquitatis, defunctū attingunt: in capita ut referantur, & equas singuli por-
tiones accipiant necesse erit. Ergo in priori here-
dum genere representatio suscipitur, excluditur
in posteriori. Vtrum horum in regno obseruari
debeat cū descendētibz sublati omnibus, filijs
nepotibusque propinqui à latere ad imperium
sceptraque vocātur, magna questio est incredibi-
li sententiarū varietate inter iurecōsultos exagi-
tata dubiaque. Numero tamen & eruditione po-
tiores capitum rationē haberi iubent, negāt stir-
pis: quod iure sanguinis regnū obueniat. dicūtur
autē sanguini dari, quę more, instituto, lege, aut
priuati cuiuspiam volūtate vni cuiuspiam familię
destinata capiuntur, non iudicio & volūtate vlti-
mi possessoris: ut alia quę hereditario iure pro-
uenientia pro voluntate mutantur. Eoq; in pari
propinquitate iubent, nisi lege provinciali secus
sancitum sit, præstantissimū sexu, etate, prudētia
ex ea

LIBER PRIMVS.

51

ex ea familia cognatorumque numero ad regni
successionē vocandum. Quod feminis, quas ipsa
natura ab imperio seiunctas voluit, puerisq; etate
minoribus, & curis grauioribus impari, diuer-
sa sententia aditū ad regnū patefaciat, quę mag-
na perniciēs est, omnibusq; piaculis procuranda:
reijcienda representatio quasi iuris figmentum,
neque extendenda ad ea, quę expressa legibus
institutisue populorum non sunt. Quid enim, an
commētis fictionibusque susceptis rempublicā
præstāti rectore spoliabimus, permittemus inep-
to, cui tutore & gubernatore opus sit: atq; in ma-
nifesta pericula incōmodaq; sciētes prudētesque
præcipitabimus, vanasq; cogitationes & argumē-
ta multorū salute potiora iudicabimus? Apage tā-
tum probrum tantūque malū. At parētes omnia
sua ut bona sic iura cū generatione transfundūt
in posteros. verum in iure quęsito: in futuro si su-
perstites ij essent, nō item. At in minoribus prin-
cipatibus heredes reuocantur ad stirpem, & ex
parentum conditione non secus ac si ij viuerēt
de filiorum iure, an propinqui defuncti adeant
hereditatem iudicatur: scēminaque modo ex
viro nata præfertur mari, cui ex matre ius suc-
cessionis quæritur. Negant id quidam. dein-
de si concedatur, non continuo verum est tan-
tundem in regni successione seruari debere:

D 2

vbi

52 DE REGE ET REGIS INSTI.

vbi multa propria sunt ab alijs omnibus hereditatibus seiuncta: minor representationi locus, si reipublice incolumitas procuranda est. Sed vt in pauca disputationem conferamus. Sint ex iustis nuptijs modò iusti filij quorum honor principatusque discepat, imperijque sanctitas ad coniugij sanctitate adiungatur, in pari propinquitate eorum qui defuncti scepra ambiunt, qui etate, sexu, virtutibus præstantior est, ei regnum deferatur: nisi priuatis prouinciæ legibus aut more secus sancitum sit: quibus standum putabamus. Nostra disputatio ex ipsis naturæ principijs procedebat & iure communi: quæ ratio Hispanorum moribus consentanea est. Constat etiam iura regnandi in armis plerumque homines ponere malis artibus ambitiosos atque vecordes: & qui minus iure, plus viribus sæpe potest: silent enim inter arma leges. nemoque est qui oblatam facultatem regnandi, legum arbitrio permittat. Neque negamus iure successionis cōtrouerso eam sequi partem rempublicam posse, modo voluntate certoque iudicio, quæ rebus & tēpori maximè accommodata videatur: vnde varia in vtramque partē atque illustria exēpla manarūt, tum in alijs Christiani orbis partibus, tū præsertim in Hispania. Hærico conomine primo Castellæ Rege in tenera etate sine prole defuncto è duabus sororibus Berēgaria præla-

ITEM LIBER PRIMVS. 53

prælata est Ferdinandi Regis mater, eius cui vitæ probitas Sancti cognomen adiunxit. Blanca Galliar Regina prætermissa est Ludouici ididē Sancti Galliar Regis mater, quæ maior natu erat: tametsi in eo proceres secuti videntur, ne externi in Hispania imperarent. Consilium proculdubio salutare, vt perpetua felicitas Ferdinandi, vitæque innocentia, morum sanctitas declarauit. Alfonsi Regis cognomento Sapientis. Sanctius minor filius, quia indoles inerat, periculosum tenenti arma quod ambiebat denegare, nepotibus ex maiori filio prælatus est. Verum omisis veteribus recentiora proferantur. Henricus re & cognomento Nothus fratrem Regem, quia imperio ad perniciem multorum abutebatur, sua ipse manu interemit, eiusque filias paterna hereditate spoliavit regno occupato. quod nisi iure factum est, priores in Castella Reges iniuriæ regnasse fateamur oportet. Consequētibus annis Ioannem Auisij Magistrum Lusitania Regem iussit, iure aut iniuria non disputamus: sed certe obscuri nates, Castellæ arma deturbare eum, aut posteros non potuerunt, quominus ad nostram etatem imperium ab eo constitutum bonis omnibus & felicitate cōspicuum steterit. Neque multo post dux Ioannis Aragoniæ Regis filius à paterno regno depulsus fuit: Martinusque Ioannis frater eo

94 DE REGE ET REGIS INSTI.

defuncto ex Sicilia ad imperij sceptrā euocatus, quoniam rationes publicae conturbatae id postulare videbantur. Quod Petronilla olim Regina Ramiri Monachi filia secuta sub ipsius patrum facto testamento ventrem haerodem inscripsit, si mascula proles esset, si filia Raymundum Barcinonensem virum suum substituerebat heredem exemplo memorabili: quod filius Alfonsus retractauit ad regni hereditatem, contra quam mater fecerat, filiabus restituit. Sic iura regnandi ex Principū voluntate mutatur, usque eo ut in ea provincia inueniamus aliquando exclusis à regno filiabus, nepotibus ex ijs relictam succedendi facultatem & ius. Mitto Ferdinandum in Martini Regis defuncti locum ad imperium Aragonum venisse à Castella: ubi res communes pro puero Rege Ioanne secundo procurabat. Gloriarerum gestarum praeclearaque virtus imperium dedit, magis quam quod iure alios aemulos superaret. Nimirum quod publicae salutis causa, & communi consensu statutum est, eadem multitudinis voluntate rebus exigentibus immutari quid obstat? certe iure inter multos controuerso, quis amplecti veteri consilium salutaris? An iniqui iudices in causa omnium grauissima esse velimus? praesertim cum illa regnandi hereditaria fere sint facta magis dissi-

mulan

LIBER PRIMVS DE

mulante populo, & priorū Principū voluntati repugnare non auso, quā certa voluntate, liberoque omnium ordinū consensu: ut fore opus videbatur.

Discremen Regis & tyranni. Cap. V.

Sunt genera principatuum, formaeque respublicas gubernandi, summa hoc loco designanda, priusquam quid inter Regis beneuolentiam & tyranni vecordia intersit, explicamus. Regia potestas, vni homini delata rerum omnium summa atque vnius arbitrio constituitur. Optimatum, quam Graeci Aristocratiam dixerunt, sancitur, eadem potestate inter paucos virtute praestantes tributa. Nam quae respublica proprio nomine dicitur, cum existit, cum vniuersi populares imperij participes sunt, eo temperamento, ut maiores honores & magistratus melioribus commendentur, minores alijs, ut cuiusque dignitas aut meritum est. in populari enim principatu, quae Democratia vocatur, honos promiscue atque sine delectu, maioribus, minoribus, medijs communicatur: quae magna peruersio est, velle comparare quos natura seu vis altior fecerat inaequales. Ita popularis gubernatio reipublice opponitur, quemadmodum paucorum principatus, quae Graece Oligarchia est,

D 4 opti-

16 DE REGE ET REGIS INSTI.

optimatū regimini. nam quamuis utrobique ad paucos quosdam rerum potestas deferatur, in illis præficiēdis virtus, in paucorū principatu diuina consideratur: & ut quisque censu superior est, ita maxime præfertur alijs. Tyrannus, quæ postrema ac pessima gubernandi ratio est, regie opposita, grauem in subditos exercet potestatem plerumque per vim occupatam: certè à sano initio profecta in vitia desinit, ac præsertim auaritiam, libidinem, crudelitatem. Et cum Regis veri partes sint tueri innocentiam, coercere improbitatem, dare salutem, rem publicam bonis omnibus atque felicitate amplificare: tyrannus contra maximam potentiam in libidinis infestæ licentia atque fructu constituit, nullum scelus sibi decori fore putat, nullum est tantum facinus quod non aggrediatur, potètiū fortunas euerit, per vim labem castis infert, bonis vitam eripit, nullumque est probri genus, quod non in omni vita suscipiat. Præterea Rex mitis & tractabilem se præbet, aditus faciles habet, equo cum ceteris iure viuit. Tyrannus quia ciuibus diffidit, quos timet, terrere consuevit, principali apparatus moleque fortunæ suæ, seueritate morum, iudiciorum immanitate. Ergo de Rege & tyrāno quomodo differant paulo plura dicenda sunt, atque vtriusque principatus initia, media, progressus consideran

17 DE LIBER PRIMVS.

dēradī. Rex quam à subditis accepit potestatem singulari modestia exerceat, nulli grauis, molestus nulli præterquā improbitati & uacordie, qui in aliorum fortunas & vitam temere grassantur, in hos seueritatem exercet: alijs omnibus paternam exhibet charitatem: seuerique iudicis personam, quam ad tēpus nefarii homines imponunt, eorum sceleribus vindicatis libenter exuit, seque in omni vitæ parte facilem omnibus præbet, nullius inopia, nullius solitudo, non modo populari accessu, sed ne regia quidem & conclauī excluditur. Omnium querelis aures patent. toto denique imperio nihil acerbum est, nihil crudele: contra multa exempla clementiæ, mansuetudinis, humanitatis. Sic fit, ut subditis non tanquā seruis dominetur, quod faciunt tyranni, sed tanquā liberis præsit: & qui à populo potestatem accepit, id in primis curæ habet, ut per totam vitam volentibus imperet, atque subditorum beneuolentiam præcipue bonorū, laudemque bonis artibus factus popularis colligat. Quæ populi caritate munitus, neque satellitibus magnopere opus habet ad tuendam salutem, neque aduersus externos hostes milite cōductitio & mercenario: quippe pro cuius dignitate & salute subditi pugnare parati sunt, sanguinem vitamque profundere nō secus ac pro liberis, coniugibus

DE REGE ET REGIS INSTI.

& patria, in ferrum flammamque irruere, si res fe-
ret, rapidi, feroces, formidabiles. Sic neque arma
equosque detrahet ciuibus, neque otio & igna-
uia marcescere patietur, quod faciunt tyranni
sedentarijs artibus populū, proceresque volupta-
tum copia & lenocinijs, & vino debilitātes: sed
exerceri curabit lucta, pugna, saltu equestres pe-
destresque, inermes rectosque ferro: in corūque
virtute maius præsidiū ponet quā in malis arti-
bus & fraude. An equum sit filijs in periculo ar-
ma detrahē, dare seruis? nos autē sub Rege iu-
sto & moderato ciues se felices arbitrari atque
omnibus bonis circumfluere ponimus: quod est
magnum erga Principem beneuolentiæ amorisq;
incentamentū. sic nec maiestatis apparatus, neque
bello gerēdo ingentes sumptus facere opus habe-
bit, cū virtutum choro & bonorū ciuium compa-
ratu sepiatur, clarissimusque euadat: publicas &
privatas opes bello defendendo aut etiā inferen-
do, si opus erit, ad manū habere cunctis ordinibus
vltro suppeditantibus. Qua ratione in Hispania
consideramus exiguo cēsu Reges multa & magna
bella præsertim aduersus Mauros indicta vir-
tute gessisse: quia fundamēta imperij ponebātur,
quale hodie cernimus, amplissimi, ipsis fere or-
bis terrarū finibus descripti. Ergo neq; vectigalia
magna & insolita imperare populis opus habet
bit:

LIBER PRIMVS. DE REGE

bit et si quando res aduersæ, aut bellū illatum co-
get, totū cōsensu ut opus est faciet, quem neq;
terroribus neq; minis exprimet, ne fraude quidē
suiorū (quodis enim cōsensus is esset?) sed explica-
tione periculi, belliq; instantis, erarij extenuati.
Neque enim se Princeps reipublicæ & singulorū
dominiū arbitratū, quāuis assentatoribus ad
in aurē infusantibus, sed rectorē mercede a ci-
uibus designata: quā augere nisi ipsis volentibus
mētās existimabit. Et tamē thesauros cōstruet,
publicū ararium ditabit sine subditorū gemitu.
tūq; ex hostiū spolijs, quod fecit Romæ Paulus.
Omni enim Macedonū gaza, quæ fuit maxima,
potius tantum pecuniæ in ararium intulit, ut
vnius Imperatoris præda finem attulerit tributo-
rum: tū cura regiorum vectigalium, ne aulicis
aut ministris alijs prædæ sint, cauere debet. &
quantum de regio cēsu detrahit peculatus?
quātum decerpit fraus? Præterea modestia aulæ,
quæ magna Principum laus est, instar magnorū
vectigaliū bello paceque sufficientium. Eæ veræ
opes sunt, quæ innoxie & sine inuidia paratæ.
Qua ratione Héricus eo nomine tertius Castel-
le Rex erarij injuria temporum exhausti inopiā
suppleuit, thesaurosque moriens ingentes filio
reliquit sine fraude, sine gemitu & dolore sub-
ditorū cōgestos. Eius enim illa vox fuit. Populi se
execra

60 DE REGE ET REGIS INSTI.

execrationes amplius quàm hostium arma formidare. Quod caput est, Rex vitæ & modestiæ exemplo magis quàm præceptis ciues officij admonēbit. Lōgum enim iter per verba est, vt qui dam ait, breue & efficax per exempla: atque vti nam o vtiā tam multi bene facerent, quā multi loquuntur benē. Quod ab alijs exigit, omnes probitatis partes præstabit ipse, modestiæ, equitatis, pudiciæ. Neque in quemquam imperium seuerius exercebit quā in se & familiam suam. Facilius id continget, primum si in omni actione & deliberatione spem occultandi quicquam à se penitus remouebit: persuasum etiam habebit, si Deum hominesque latere aut fallere posset, nihil tamen auare, nihil iniuste intemperanterue esse faciendū. non si Gygis anulum, vt est in fabulis, haberet, plus sibi licere quā si in omniū oculis versaretur. Neq; enim aut simulatio esse diuturna potest, aut Principis facta latere. Lucis instar maiestas est: malefacta & benefacta in oculis & cōspectu ponit, neq; latere sinit. Deinde si assentatores nūla exigit, genus hominum pestilentissimum: cū Principis ingenij acriter inspicientes, ea laudent quæ vituperanda sunt, accusent contraria, in eam se partem vertentes quæ Principi magis placeat: quæ pessima ars nimium multorum prosperis successibus creuit.

LIBER PRIMVS. 61

creuit. Porro pulsas assentatoribus viros optimos ex omni prouincia aduocabis: quibus vt oculis & auribus, sed synceris nulloque vitio infectis vtetur. Faciat ijs potestatem renunciandi non vera modo, sed quæcumque de eo dicetur, inanes etiam vulgi rumores & vanos. dolorem ex ijs rumoribus eaque libertate conceptum animo, vtilitatis publicæ ratio & salus vniuersæ prouinciæ cōpensabit. Et sunt veritatis radices amaræ, fructus suauissimi. Ac mihi quidem huc omnia à Principe referenda esse videntur, vt in subditorum animis beneuolentiam alat: ijque sub eius imperio quā beatissimi habeantur & sint. & est non modo eius qui ciuib; sed etiam multis pecudibus præest, eorum quibus præsit cōmodis, vtilitatiq; seruire. Hæ sunt regiæ virtutes. hac via ad immortalitatem contēditur. Quibus summa explicatis de tyranno pronūciare prōptum est, cū omnibus turpitudinum maculis fædatus diuersa via ac prorsus contraria ad reipublicæ euerfionem ingrediatur. Primum enim supremam potestatem in populo aut per vim ipse occupauit nullis meritis datam, sed diuitijs ambitu & armis: aut volente populo acceptam violenter exerceat, mereturque non vtilitate publica, sed suis cōmodis, voluptatibus, vitiorum licentia. Et quidem initio mitis aridusque omnibus, aut

62 DE REGE ET REGIS INSTI.

aut æquo cum cæteris iure viuens, specie lenitatis & clementiæ fallit, dum vires confirmat, seque opibus & præsijs munit. Quod Domitius Nero fecit quinquennio commodissimus Princeps etiam Trajani testimonio. Confirmato principatu in contrarium prorsus vertitur: insitam immanitatem diu dissimulare non valens, quasi bestia indomita & immanis in omnes ordines grassatur: singulorum opes ut perdat rapit, ex contrarijs vitijs libidine, auaritia, crudelitatem compositus & fraude. Qualia illa monstra fuerunt fabularum tegumentis præscis temporibus inuoluta, Geryones tricorporales in Hispania, Antæus in Libya, Hydria in Bœotia, Chimæra in Lycia: quibus pellendis liberandisque misera seruitute populis magnorum heroum industria, virtusque sudauit. Omnibus iniuriā facere, omnes prosternere tyranni quidem contendunt: sed precipue in diuites & probos homines tota ditione impetum faciunt: bonos quā malos suspectiores habent, semperque his aliena virtus formidolosa est. Et cū medici è corpore noxia excernant succis salutaribus, illis meliores è republica pellere certum est. Vox enim tyrāni est: Quidquid excelsum est in regno cadat. quod aperta vi faciunt, aut industria secretisque criminationibus. Reliquos omnes exhauriunt, ne se commouere possint,

LIBER PRIMVS.

63

possint, noua indies vectigalia imperando, ferendo lites inter ciues, bella ex bellis necestendo. Præterea magna opera moles ingentes subditorum sumptu & gemitu extruunt. Vnde Pyramides in Ægypto natæ sunt, Olympi substructiones in Thesalia, ut Aristoteles est auctor. Et in diuinis libris Nembrotus, qui primus tyrannidem in terris occupauit, eoque robustus venator dicitur, se muniendo subditisque extenuandis excelsam turrim magnis molibus & cæmentis ædificare Babylone est aggressus. Vnde Græcorum fabula nata creditur. olim Gigantes, ut Iouem è cælo precipitem deturbarent, in Macedoniæ campo, cui Phlegra nomen est, montes montibus imposuisse. auctor Philaster. Mitto Pharaonis fraude gentem Hebraicam, ne ad libertatem aspiraret, malis domitam coactamque suo sudore vrbes in Ægypto ædificare. Metuat tyrannus necesse est quos terret: & quos seruorum loco habet, ab ijs ne exitium comparetur, diligenter caueat, subblatis præsijs omnibus, detractis armis, ne permisis quidē suis vllas ingenuas artes, libero homine dignas exercere, aut militaribus studijs robur corporis, confidentiam animi confirmare. Timet quidem tyrannus, timet Rex: sed Rex subditis, ille sibi subditosque: ne videlicet quos hostium loco ducit, ijs opes & principum

patum eripiant. Sic ciues congregari in vnum, in conuentus & collegia coire vetat, & omnino de republica loqui per inquisitiones occultas adempta loquendi libere, audiendique facultate, quod supremum in seruitute est ne gemitum quidem in tantis malis liberum esse permittit. Sic cum ciuibus diffidat, in fraude præsidium ponit: amicitiam cum externis Principibus diligenter ambit, vt ad omnes casus paratus sit: satellites externos aduocat, quibus quasi barbaris fidei: mercenarium militem alit ciuibus diffusus, quæ magna calamitas est. Domitio Nerone Imperatore volitabât per fora, per domos, rura quoque & proxima municipiorum pedites equitesque permixti Germanis, quibus fidebat Princeps quasi externis, (ipsa Taciti verba retuli.) Tarquinius Superbus Romæ primus Regum, vt traditur, morê de omnibus consulendi senatû sustulit: domesticis consilijs rempublicam administrauit: bellum pacem, fœdera, societatesque per se ipse cum quibus voluit iniussu populi ac senatus fecit diremitque. Latinorum sibi gentem maxime conciliabat, vt peregrinis quoque opibus tutior inter ciues esset. sic Liuius ait libro primo. Quin & primores Patrû in terfecisse affirmat, in eorum locum nullos legisse, quô cõtemprior paucitate is ordo esset: cognitiones rerum capitalium

talium sine consilijs per se solum exercuisse. quæ sunt omnia tyranni propriæ notæ. Postremo rempublicam omnem inuertit, prædæ miseris modis habet nulla cura legum, quibus se solum arbitratur. & cum publicæ salutis consulere præse ferat, id agit vt ciues omnibus malis oppressi miserrimam vitam agant: singulos, vniuersos patrijs possessionibus iniuria pellit, vt in omnium fortunis solus dominetur. Plebe bonis omnibus euerfa, nihil mali cogitari potest, quod non sit in ciuium calamitate.

An tyrannum opprimere fas sit. Cap. VI.

Ale est tyranni ingenium moresque cælo æque ac hominibus inuisi. vt maxime felix esse videatur, flagitia in supplicium vertuntur, vt corpora verberibus, ita sæuitia, libidine, metu prauus animus & conscientia laceratur. Quos cælestis vindicta premit, in exitium virget, mentem, consiliūque eripit. Irritata multitudinis odio Principis quantæ sint vires, populi inuidiam rectoris exitium esse, multis exemplis tum antiquis tum recentibus explicare promptum est. Nuperque in Gallia monumentum nobile est constitutum: quo perspicitur quanti referat popularium

rium animos pacatos esse, quibus non perinde ac corporibus imperatur, insigne ad memoriā atque miserabile. Henricus eo nomine tertius Gallie Rex iacet manu monachi peremptus, medicato cultro in viscera adacto. sedū spectaculū in paucis memorabile. sed quo Principes doceātur impios ausus haud impune cadere. Principū potentiam imbecillam esse: si reuerentia ab animis subditorum semel abscesserit. Parabat ille, quoniam prole carebat, sororio Henrico Vindomienſi regnum relinquere, quamuis à tenera ætate prauis de religione opinionibus infecto, eoque tempore diſis deuoto à Pontificibus Romanis, iureque ſucceſſionis ſpoliato: nunc mente mutata Gallie Regi. Conſilio indicato magna pars procerum re cum alijs Principibus cōmunicatum Gallis tum externis, pro ſalute patrie, pro religione ſumunt arma, vndique auxilia conquirunt. Princeps Guisus, in cuius & familie virtute ſpēs & fortunæ Gallie hac tempeſtate ſitæ, erant. Regum voluntates in eo quod propoſuerunt inuictæ ſunt. Procerum conatus Henricus vindicare parans, Guisum perimendi certus Lutetiam aduocat: & cū conſilium non proceſſiſſet furente populo atque ad arma concitato, ex ea vrbe raptim diſcedens, haud magno intervallo ſimulat ſe ad meliora cōſilia tractum. publiſi de

de comuni ſalute deliberare velle. Bleſis, quæ vrbs Ligeri alluitur, cūctis ordinibus eius accitu conuenientibus, Guisum & Cardinalem eius fratrem ſecuros per fidem conuentus in regia perimit: conſectis tamen poſt eadem maiestatis criminibus, vt iure factum videretur, accuſati nullo defendente, decretumque vt lege maiestatis punirentur. capit alios, in his Borbonium Cardinalem, cui in affecta quamuis ætate, proxima imperandi ſpēs poſt Henricum deſtinabatur iure ſanguinis. Commouit ea res magnæ Gallie partis animos: multæque ciuitates Henrico abdicatione, pro comuni ſalute publicè rebellant. Princeps Lutetia, cui opibus, amplitudine, ſapietie ſtudijs nulla in Europa cōparatur. Verū motus plebis ad inſtar torrentis eſt, ad breue tempus inſlatur. Reſidente multitudinis impetu, atque Henrico ad quartum ab vrbe lapidem caſtra habente non ſine ſpē eius vrbs vindicandæ, res propemodum deploratas, vnius iuuenis audacia ad tempus breue certè recreauit. Iacobus Clemens nomine, in Heduis natus pago ignobili Serbona, in ſui ordinis Dominicanocollegio Theologie operam dabat: cū cognito à Theologis, quos erat ſciſcitatus, tyrannum iure interimiri poſſe, tum acceptis litteris ab ijs, quos ab Henrico voto in vrbe aut palam ſtare

odoratus erat, suppresso consilio, certus Regis perimendi in castra abiit pridie Kalen. Augusti salutis anno millesimo quingentesimo octogesimo nono. Nec mora, quasi arcana ciuium communiturus ad Regem continuo admissus, redditus quas afferebat, litteris in diem proximum sustinere iubetur. Ergo ipsis Augusti Kal. qui dies Petri Apostoli vinculis sacer est, sacris operatus ad Regem de lecto surgentem nondum plane vestitum eo aduocante ingreditur. Sermone vltro citroque habitis, cum prope accessisset, specie alias litteras in manus tradendi, cultro, quem herbis noxijs medicatum manu tenebat, supra vesicam altum vulnus inflixit: insignem animi confidentiam, facinus memorabile. Dolore Rex percitus, eodem cultro interfectoris oculum & pectus ferit, proditorem, parricidam inclamans. Irrumpunt aulici re insolita commoti: prostrato atque exanimi pleraque vulnera feritate & saeuitia imponunt, nihil elocuto ac lecto potius, vti ex vultu apparebat, quod re patrata cruciatus alio se euaderet, quibus ut par esset veritus erat. simul suo sanguine patriae communis & gentis libertatem redemptam, inter ictus & vulnera impense laetabatur scilicet. Caeso Rege ingens sibi nomen fecit, caede caedes expiata, ac manibus Guisani Ducis perfide perempti regio sanguine est pa-

est parentatum. Sic Clemens perijt eternum Galliae decus, ut plerisque visum est, viginti quatuor natus annos, simplici iuuenis ingenio, neque robusto corpore: sed maior vis vires & animum confirmabat. Rex nocte proxima in magna spe salutis, eoque nullis sacris procuratus, secunda hora post mediam noctem in illa Davidis verba, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea, extremum spiritum edidit: felix futurus, si cum primis vltima contexuisset, talemque se Principem praestitisset, qualis sub Carolo fratre Rege fuisse credebatur aduersus perduelliones copiarum bellicus dux: qui illi gradus ad regnum Poloniae fuit procerum eius gentis suffragio. Sed cesserunt prima postremis, bonaque iuuenta maior aras flagitio obliterauit. Defuncto fratre seuocatus in patriam, Rexque Galliae renouatus, omnia in ludibrium vertit: ut non alia causa videatur ad rerum fastidium sublatus, nisi ut gratiori casu praecipitaret. Sic fortuna seu vis maior ludit in rebus humanis. De facto monachi non vna opinio fuit: multis laudantibus atque immortalitate dignum iudicantibus, vituperant alij prudentiae & eruditionis laude praestantes, fas esse negantes cuiquam priuata auctoritate Regem consensu populi renouatum, sacroque oleo de more delibutum

70 DE REGE ET REGIS INSTI.

sanctamque adeo perimere, sit ille quamvis perditis moribus, atque in tyrannidem degenerarit. Quod multis argumentis exemplisque confirmat. Quanta, inquit, Saulis Regis Iudæorum, antiquis temporibus prauitas fuit, viteque & morum conditio quam profligata: cuius mens malis incursibus agitata, scelerum penis agentibus scilicet per intervalla titubabat: eoque abdicato, Deo auctore, iura regni cum mystica vactione in Davidem translata erant. Iniuria tamen regnatem atque ad amentiam prolapsam & scelera, David amulus redactum in potestatem semel & iterum, violare ausus non est: cum iure posse facere videretur, siue imperio vindicando, siue tuenda salute: quam is nullis prouocatus iniurijs & vitam auferre modis omnibus moliebatur, vestigijs innocentis insistens in quancumque partem se daret. Neque ipse tantum inimico pepercit, sed Amalechitem adolescentem, qui victum in prælio & gladio proprio incumbens, eius iussu quamvis, peremisse nunciauit, ferro interfecit quasi impium & temerarium: qui Principem Deo sacrum (id enim inunctionis ceremonia significat) violare ausus esset. Imperatorum Romanorum, tempore nascentis ecclesiæ immanitatem, cum exagitanda piorum natione suam carnificinam per prouincias exercerent, omnesque crucia

LIBER PRIMVS. 71

cruciatum in eorum corporibus consumeretur, quis unquam ferro vindicandam coercendamque fore iudicauit: ac non potius patientia cum crudelitate, obsequio cum maleficio certandum: præsertim cum Paulus admoneret Dei voluntati resistere, quicumque magistratui resistit. Quod si Prætori quamvis iniquo temereque in aliquem irruenti, manus afferre non liceat, quanto minus Reges violare, siat quamvis perditis moribus: quos Deus & respublica in rerum fastigio collocauit, ut numinis instar à subditis haberentur, maiores conditione mortali. Deinde qui Principes mutare tentant, magnum sæpe malum reipublicæ accersunt: neque euertitur principatus sine graui motu, ipsis plerumque oppressis auctoribus. Plenæ sunt exemplis historiæ, resecta vita communis. Quid enim Sichimitis profuit facta in Abimelechum coniuratio studio vindicandi, ut videri volebant, septuaginta fratres, quos is impie & immaniter peremerat ex impari quamvis matre natus, imperandi ambitione mala inductus, qua nullum est tertius malum: nisi ut vrbe æternam euersa (quod sal seminatus significabat) cuncti vno impetu perirent. Et ut antiquissima mittantur, quid Domitio Nerone sublato ciues Romæ profecerunt, nisi ut Othonem & Vitellium attraherent non

72 DE REGE ET REGIS INSTI.

minores reipublice pestes: nam ut minores strages essent, breuitate imperij factum est. Itaque consulunt, equum atque iniquum Principem ferendum esse, obsequio mitigandum imperium. Regum ducumque clementiam non in ipsorum modo, sed etiam in subditorum ingenijs sitam esse. Quod non pauci existimant Petro Castellae Rege contigisse, Crudelisque cognomentum vulgo factum non tam ipsius culpa, quam quod proceres intemperantes in omne fas nefasque auidi vindicandi iniurias, coercendi audaciam, necessitatem imposuissent. Sed ea est conditio rerum humanarum. Virtus modo infelix in vitio ponitur, ex euentis consilia ponderamus. Qui autem reuerentia erga Principes (sine qua quid est imperium?) constabit, si fuerit populus persuasum fas esse subditis Principum peccata vindicare? verum saepe aut alsimulatis causis reipublicae tranquillitas, qua nihil est praestantius, turbabitur. Omnesque calamitates, seditione facta incurreret parte populi in partem armata: quae mala, qui non existimabit esse omni ratione vitanda, ferreus sita communi aliorum hominum sensu defectus. Sic disputant qui tyranni patres tuentur. Populi patroni non pauciora neque minora praedia habent. Certe a republica, unde ortum habet regia potestas, rebus exigentibus Regem in ius vocari posse,

73 DE LIBERTATE PRIMVS SECTIO

posse, et si sanitatem respiciat principatus spoliari neque ita in Principem iura potestatis transibit, ut non sibi maiorem reseruet potestatem: quod vechigalibus imperandis, legibus in omni rebus constitutendis consideramus, reipublicam semper retinuisse, ut nisi eius voluntate mutari ab antiquo nihil possit. de consensu, qualis esse debeat, non disputamus: sed populis tamen volentibus tributa noua imperantur, leges constituuntur, & quod est amplius, populi sacramento, iura imperandi quamuis haereditaria successori confirmantur. Preterea ab omni memoria consideramus, in magna laude fuisse quicumque tyrannos perimere aggressi sunt. Quid enim Thrasibulo nomen gloriae ad caelum euegit, nisi graui triginta tyrannorum dominatu patriam liberaffe? Quid Harmodiu & Aristogitonem dicam? quid vtrumque Brutum? quorum laus gratissima memoria posteritatis inclusa, & publica auctoritate testata est. Multi in Domitium Noronem conspirarunt ednati infelici, sine reprehensione tamen, ac poitij, cum laude omnium seculorum. Sic Catus Cherege coniuratione perijt mbrisum horrendum & graue: Domitianus Stephani: Caracalla Martialis ferro ocubuit. Praetoriani Heliogabalum peremerunt, prodigium & dedecus Imperij ipsiusmet sanguine expiati pizculum. Quorum

iup

E 5

auda-

74 DE REGE ET REGIS INSTI.

audaciam quis vnquam vituperauit, ac non potius summis laudibus dignam duxit? Et est communis sensus quasi quædam naturæ vox mentibus nostris indita, auribus insonans lex, qua à turpi honestum secernimus. Addas licet tyrannum bestia instar esse ferocis & immanis, qui quancumque in partem se dederit, omnia vastat, diripit, incendit, miserabiles strages edit vnguibus, dentibus, cornu. An dissimulandum iudices: & non potius laudes, si quis vitæ suæ periculo publicam incolumitatem redimat? Omnium telis exagitandum statuas quasi crudele monstrum terris incubans, neque lanienæ modum, dum vixerit, facturum? Matrem carissimam aut uxorem si in conspectu vexari videas, neque succurras cum possis, crudelis sis, ignauiaque & impietatis reprehensionem incurras: patriam cui amplius quàm parentibus debemus, vexandam, exagitandam pro libidine tyranno relinquant? Apage tantum nefas, tantaque ignavia. Si vita, si salus, si fortunæ periclitandæ sint, patriam tamen periculo, patriam exitio liberabimus. Hæc sunt vtriusque partis præsidia, quibus attente consideratis, quid de proposita questione statuendum sit, explicare non erit difficile. Equidem in eo consentire tum philosophos tum Theologos video, cum Principem qui

LIBER PRIMVS. 75

qui vi & armis rempublicam occupauit, nullo præterea iure, nullo publico ciuium consensu, perimi à quocumque, vita & principatu spoliari posse. cū hostis publicus sit, malisque omnibus patriam opprimat, vereque & proprie tyranni nomen & ingenium induat: amoueatur quacumque ratione, exuatque quam violenter occupauit potestatem. Quo merito Aiod muneribus in Eglois Moabitarum Regis gratiam insinuatus eum peremit pugione in ventre confixo: popularefque suos dura seruitute eripuit, qua iam decē & octo annis premebantur. Nam si Princeps populi consensu aut iure hæreditario imperiū tenet, eius vitia & libidines ferēde sunt eatenus, quoad eas leges honestatis & pudicitie, quibus est astrictus, negligat. Neque enim facile Principes mutandi sunt, ne in maiora mala incuratur, grauefque motus existāt, vti initio disputationis ponebatur. Si vero rempublicā pessundat, publicas priuatasque fortuna prædæ habet, leges publicas & sacrosanctam religionem contemptui: virtutem in superbia ponit in audacia atque aduersus superos impietate, dissimulandum non est. Attente tamē cogitandum quæ ratio eius Principis abdicandi teneri debeat, ne malum in alio cumuletur, scelus vindicetur scelere. Atque ea expedita maxime & tuta via est, si publici conuētus facul-

76 DE REGE ET REGIS INSTI.

facultas detur, communi consensu quid statuendum sit deliberare: fixū ratumque habere, quod communi sententia steterit. In quo his gradibus procedatur. Monendus in primis Princeps erit, atque ad sanitatem reuocandus: qui si morem gesserit, si reipublice satisfecerit, peccataque correxerit vitæ superioris, resistendum arbitror, neque acerbiora remedia tentanda. Si medicinam respiciat, neque spes ulla sanitatis relinquatur, sententia pronunciata licebit reipublice eius imperium detrectare primum, & quod iam bellū necessario concitabitur, eius defendendi consilia explicare, expedire arma, pecunias in belli sumptibus imperare populis: et si res feret, neque ialiter se respública tueri possit, eodem defensionis iure ac vero potiori auctoritate & propria, Principem publicum hostem declaratum ferro perimere. Eademque facultas esto cuiuscumque privato, qui spe impunitatis abiecta, neglecta salute in conatu iniuriandi rem publicam ingredi voluerit. Reges quid faciendum si publici conventus facultas erit sublata, quod saepe potest contingere. Patet profecto, mea quidem sententia, iudicium erit, cum Principis tyrannide oppressa república sublata, civibus inter se conveniendi facultate voluntas non desit dolendæ tyrannidis, scelera Principis manifesta modo & intoleranda vindican

LIBER PRIMVS.

77

vindicandi, exitiales conatus comprimendi: ut si sacra patria pessunder, publicosque hostes in provinciam attrahat: qui votis publicis fauens cum perimere tentarit, haudquaquam inique eum fecisse existimabo. Quod satis ijs argumentis confirmatur, quæ posteriori loco aduersus tyrannū in hac disputatione sunt posita. Ita facti quaestio in controuersia est, quis merito tyrannus habeatur: iuris in aperto, fas fore tyrannum perimere. Neque est periculum ut multi eo exemplo in Principum vitam sauiant quasi tyranni sint. neque enim id in cuiusquam privati arbitrio ponimus: non in multorum, nisi publica vox populi adsit, viri eruditi & graues in consilium adhibeantur. Præclare cum rebus humanis ageretur, si multi homines forti pectore inuenirentur pro libertate patriæ, vitæ contemptores & salutis: sed plerosque incolumitatis cupiditas retinet magnis sæpe conatibus aduersa. Itaque ex tanto numero tyrannorum, quales antiquis temporibus extiterūt, paucos quosdam numerare licet ferro suorum periisse: in Hispania vix vnum aut alterum. quamuis id subditorum fidei tribui debet, Principum clementiæ, qui imperium optimo iure acceptum modeste atque humaniter exercuerunt. Est tamen salutaris cogitatio, ut sit Principibus persuasum, si rem publicam oppresserint, si vitij

si vitijs & fœditate intolerandi erunt, ea conditione viuere vt non iure tantum, sed cum laude & gloria perimi possint. Fortassis is metus aliquē retardabit, ne se penitus vitijs atque adulatoribus corrumpendum tradat: frenos iniiciet furori. Quod caput est, sit Principi persuasum totius reipublicæ maiore, quam ipsius vnius auctoritatem esse: neque pessimis hominibus credat diuersum affirmantibus gratificandi studio: quæ magna perniciēs est. Dauidi (quod obieiebatur) interficiendi Saulē Regem idonea satis causa non erat, cum fuga tueri salutem posset: qua ratione Regem præsertim à Deo constitutum si perimeret causa tuendi se, impietas non reipublicæ amor fuisset. Neque enim tanta morū prauitate Saul fuit, vt subditos tyrannide opprimeret, diuinas & humanas leges inuerteret, ciues prædæ haberet. Iura regni in Dauidem translata sunt quidem, vt defuncto succederet, non tamē vt viuo imperiū vitamq; eriperet. Quid præterea, quod Augustinus contra Adimā, cap. septimo decimo noluit: ait occidere Saulē, licuisse tamē. De Imperatoribus Romanis laborare non est necesse. piorum sanguine & patientia ecclesiæ amplitudinis fundamenta ponebātur ipsis orbis terrarū finibus descripte: eo maiori miraculo quod oppressa crescebat, imminuta numero maiora capie-

capiebat indies incrementa. neque vero eius rationibus eo tempore expediebat, ne hoc quidē omnia facere quæ iure & legibus erant concessa. Itaque nobilis historicus Sozom. lib. sexto, cap. secundo, militem, si quis forte Iulianum Imperatorem occidisset, vt eo tempore quidā accusabant, iure & cum laude fecisse ait. Denique motus reipublicæ vitandos iudicamus. ne latitia ob depulsum tyrannum breui luxuriet vanaque euadat, prouidendum: atque omnia remedia sanando Principe tentanda, priusquam ad extremum illud & grauissimum perueniatur. Quod si omnis spes est sublata, in periculum salus publica, religionis sanctitas vocatur: quis erit tam inops consilij, qui non confiteatur tyrannidem excutere fas fore, iure, legibus, & armis? Moueat fortassis ad extremum, quod à Patribus concilij Constantiensis sessione quintadecima reprobatum est, Tyrannū posse & debere occidi à quocumque subdito non aperta vi modo, sed etiam per insidias & fraude. Verum id decretū Romano Pontifici Martino quinto probatum non inuenio, nō Eugenio aut successoribus, quorū consensu conciliorum ecclesiasticorū sanctitas stat: eius præsertim quod nō sine ecclesiæ motu, tricipiti Pontificū dissidio de summo pontificatu contendentium celebratum fuisse scimus. Et erat Patribus

propo

propositum Hulsitarum licentiam frænare, reprobare placita existimantium, quocumque Principes crimine admissio, principatu cadere: posseque potestate, quam iniuria occupabant, à quo cumque impune spoliari. Ac proprie Ioannis Parui Parisiensis Theologi vanitatem improbare animus erat, Ludouici Aurelianensis cædem à Ioanne Burgundo Lutetiæ factam, eo commeto excusantis, quasi tyrannum opprimere fas sit priuata auctoritate. Quod non licet præsertim violato iuramento, vti ille fecit, neque expectata sententia superioris, si facultas suppetat videlicet: sic enim patres loquuntur. Hæc nostra sententia est à sincero animo certe profecta, in qua cū falli possim vt humanus, si quis meliora attulerit gratias habeam. Quam disputationem verbis concludere placet Tribuni Flauij, qui conspirationis conuictus aduersus Domitium Neronem, interrogatusque cur sacramenti ad obliuionem processisset, *Oderam te, inquit, nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. Odisse cepi postquam parricida matris & vxoris, auriga & histrio & incendiarius extitisti.* Animum militare & validū. auctor Tacitus libro quintodecimo.

An liceat tyrannum veneno occidere.

Cap. VII.

Habet

Habet mens scelerata, nescio quos inter nos carnifices: aut ipsa sibi conscientia tyranni carnificina est etiam si nullo exteriori aduersarij accedat, accedat omnem iucunditatem & vitæ licentiam esse, ipsa vitæ & morum præritas facit. Quæ enim vitæ conditio & quam misera, barbami & capillum carbonibus incensis adurere tonforis metu, quod Dionysius tyrannus faciebat? Quæ voluptas erat ei qui serpentis in morem in arcam se condebat quietis & somni tempore, vti Clearchus Ponticus tyrannus facere consuevit? Quis fructus imperij Argiuo Aristodemus: qui pensili porta scalis additis detractisque se abdebat in coenaculum? An maior infelicitas esse possit quàm nulli fidere, ne amicis quidem & familiaribus? ad quemuis strepitum umbramque pauere, quasi tumultu concitato omniumque animis in eum irritatis? Miseram plane vitam, cuius ea conditio est vt qui occiderit, in magna tumigratia, tum laude futurus sit. Hoc omne genus pestiferum & exitiale ex hominum communitate exterminare gloriosum est. Enimvero membra quædam scæturis putrida sunt, ne reliquum corpus inficiant: sic ista in hominis specie bestia immanitas, à republica tanquam à corpore amoueri debet ferroque excingi. Timet videlicet necesse est, qui retrahit

F neque

DE REGE ET REGIS INSTI.

neque maior sit terror incussus quam metus susceptus. Non tantum praesidii in viribus, armis & copiis est quantum periculi in invidia populari, unde exitium imminet. teterrimis nequitiae atque ignaviae sordibus nobile portentum cuncti ordines amovere satagunt: auctisque indies odijs aut in aperta vim prorumpitur seditione facta, armisque publice sumptis (spiritum quem naturae debemus patriae reddere praeclearum, quomodo non pauci tyranni perierunt aperta vi) aut maiori cautione, fraude & ex insidijs pereunt, uno aut paucis in eius capite occulte coniuratis, suoque periculo reipublicae incolumitatem redimere satagentibus. Quod si euaserint, instar magnorum Heroum in omni vita suspiciuntur: si secus accidat, grata superis, grata hominibus hostia cadunt, nobili conatu ad omnem posteritatis memoriam illustrati. Itaque aperta vi & armis posse occidi tyrannum siue impetu in regiam facto, siue commissa pugna in confesso est. Sed & dolo atque insidijs exceptum: quod fecit Aiod datis muneribus confecto: quod diuino responso propius accedens, remotis arbitris Eglonem Moabitarum Regem peremit. Est quidem maioris virtutis & animi similitudinem aperte exercere, palam in hostem reipublicae irruere: sed non minoris prudentiae, fraudi & insidijs locum captare, quod sine motu contingat
neque
4
minori

ITEM LIBER PRIMVS. DE REGE

184
minori certe periculo publico atque privato. Laudoque Lacedaemonum institutum Marti bellorum praesidi (vix delusa antiquitas existimabat) gallo candido sacrificantium quidem, cum collatis vexillis victoria parta erat: cum autem ex insidijs aut astu hostes vincebantur, opimum taurum mactabant, quasi prudentia & ratione, qua homines sumus, hostes vincere, exercitum incolumem seruasse praestantius sit, quam viribus & robore, quibus a bestiis superamur: multo praeterea effuso suorum sanguine. Quaestionem tamen habet, an par facultas sit veneno herbisque lethaliibus hostem publicum tyrannumque (idem enim iudicium est) occidendi. quod ex me annis superioribus Princeps quidam in Sicilia rogauit quo tempore in ea insula Theologiae scholas explicuimus. Et saepe factum scimus: neque putamus fore aliquem, qui certus perimedi, oblatam eius caedis facultatem negligeret theologorum id arbitrio permittat, & ferro grassari malit: praesertim minori periculo maiori spe impunitatis: quod nihil de publica letitia minuitur hoste perempto, conseruatoque auctore & architecto publicae libertatis. Nos tamen non quid factum sit, despiciamus. & sane quid interest ferro aut veneno perimas: praesertim concessa dolo & fraude agendi facultate. extantque multa exempla antiqua &
F 2
recon

recenti memoria hostium peremptorum eo mor-
tis genere. Est quidem difficile Principi venenum
temperare, aulæ ministerijs septo, præterea epulas
explorare gustu solito: regiae fortunæ molem ar-
demque perumpere arduum. Sed si occasio op-
portunæ offeratur: quis erit tam acuto ingenio, tam
perspicaci, ut inter utrumque genus mortis disce-
pere contendat? Equidem non negabo his argu-
mentis magnā vim inesse: foreque qui ijs inducti
rationibus id genus mortis approbent quasi iuri &
equitati consonū, ijs quæ dicta sunt consentaneū:
summi non modo sicario sed etiam venenatio
tyrannum seu publicū hostem iure opprimi. Nos
tamen de nostris moribus sublatū videmus, quod
Athenis atque Romæ frequēs antiquis tēporibus
fuit, rerum capitalium convictos noxio medica-
mento tollere. Nimirū crudele existimarunt, atque
à Christianis moribus alienum, quantumvis flagi-
tius coopertum eò adigere hominē, ut sibi ipsi ma-
nus afferat pugione in viscera adactō, aut lethali ve-
neno in cibo aut potu temperato. perinde enim
est, neque minus humanitatis legibus, iuri que na-
turæ contrarium: quo in vitam suam sœuire veta-
tur omnibus. Negamus ergo hostem, quem frau-
de dedimus perimi posse, veneno interfici iure.
Quid enim refert prudenti an ignaro propine-
tur: cū interfector non possit ignorare quo mortis
genere

genere utatur, nimirum naturæ legibus contra-
rio, ad auctorem redit sceleris per ignorantiam
commissi culpa. Quid Labano profuit Iacobo ge-
nero pro Rachele, quam duxerat, Liam ignaro
quantumvis substituisse? quid alijs ad innocentiam
imprudencia eorum qui ipsorum fraude decepti
peccarunt? Et est naturæ vox communis hominū
sensus vituperantium: si quis in alios quantumvis
hostes veneno grassetur, quo nomine Carolus Vas-
conum Rex cognomēto Crudelis passim accusa-
tur quasi veneno multorum Principū salutem ap-
petuisset, summissis adeo venenarijs, Regis Galli,
Ducum Burgundi, Bituricensisque, atque Fuxen-
sis Comitibus. Quæ siue vera siue simulata, quod ma-
gis credere iuvat, in vulgus iactata insanum, quan-
tam illi apud utramque gentem Gallos atque His-
panos inuidiam conflagrant, quantam infamiam?
Ergo me auctore neque noxium medicamentum
hosti detur, neque lethale venenum in cibo & po-
tu temperetur in eius perniciem. Hoc tamen tem-
peramento uti in hac quidem disputatione lice-
bit, si non ipse qui perimitur venenū haurire co-
gitur, quo intimis medullis concepto pereat: sed
exterius ab alio adhibeatur nihil adiuuante eo qui
perimendus est, nimirum cū tanta vis est vene-
ni, ut sella eo aut veste delibuta vim interficiendi
habeat. Quia arte à Mauris Regibus inuento sæpe
F 3 alios

alios Principes missis donis veste pretiosa, lin-
teis, armis, ephippijs fuisse oppressos: fama que fre-
quenti vulgatum est Henrico Castellæ Regi Va-
letudinario, malo fuisse ocreas elegantes à duce
quodam Mauro dono oblatas. Ex quo enim eas
induit, pedibus veneno infectis scilicet, ad finem
vitæ aduersa valetudine afflictus est. Sic à Phu-
rensi Rege vestis missa purpura auroque rigens
Iucepho Granatæ Regi, intra trigessimum diem
necem attulit. fides confirmata noxio veneno ve-
stem eam fuisse infectam, cum membra præ sanie
dilapsa carne diffuerent. Quod Mahomadi Gui-
dixensi scilicet, Regi Granatenfi, tempore Hen-
rici tertij Castellæ Regis cōtigisse fama tenuit: in-
terula medicata periisse. Ferdinandus Garfia ab-
iurata superstitione Maurica noster omnia hæc
ad Ferdinandum Principem conscripsit, eum qui
postmodū Aragonius Rex fuit, litteris admonēs
in donis Mauricis magni pretij à Iucepho Grana-
tensi Rege ad eum missis, cauere insidias, me-
tueret Mauros specie amicitiae plerumque fallaces.
Male faciunt profecto qui specie beneuolen-
tiæ fallunt, perniciemque comparant nullo male-
ficio prouocati, aut post inimicitias reconciliata
gratia, fœdere sincere facto. Sed tyrannus tamen
ciues nisi mutanti reconciliatos sperare non de-
bet, metuere etiam ferentes dona: in eius vitam
grassari

grassari quacumque arte concessum. ne cogatur
tantum sciens aut imprudens sibi conscire mor-
tem: quod esse nefas iudicamus veneno in potu
aut cibo quod hauriat qui perimendus est, aut si-
mili alia re temperato. de quo erat suscepta dispu-
tatio.

Reipublica an Regis maior potestas sit.

Cap. VIII.

Rauis disputatio sequitur multiplex,
impedita: eo maioris laboris & mo-
lestie, quod nullis vestigijs tritam in-
gredimur viam. Ea est, Regis ne ma-
ior auctoritas sit, quàm vniuersæ reipublicæ cui
præficitur. Locus lubricus & periculum ne assen-
tari Principibus voluisse, aut offendere non esse ve-
ritos videamur, eos penes quos vitæ & necis pote-
stas est: pari vtrumque vitio pro alterutra parte sen-
tentia pronunciata, exigua spes proficiendi. Fran-
gas enim citius quàm corrigas quæ tempore indu-
ruerunt. nauos nostros & cicatrices amamus, a-
mareque alios cupimus. Leuis animi & ambitiosi
alterū esset: in altero nota temeritatis & demetiæ.
Tentandum est tamē, quoniam nulla re grauius in
reipublicam peccatur, quàm augenda minuen-
dæ Principis auctoritate. Maximam quidem par-
tem constituenda reipublica, legibus promulgandis
F 4 quasi

quasi suo iure fortuna sibi vendicat: populus saepe non delectu aliquo & sapientia ducitur, sed impetu animorum & quadam temeritate. quo circa sapientes ea quae populus fecisset ferenda, non saepe laudanda iudicarunt. Me tamen auctore, quando Regia potestas, si legitima est, à ciuibus ortum habet, ijs concedentibus primi Reges in quaque republica in rerum fastigio collocati sunt: eam legibus & sanctionibus circumscribent ne sese nimia effera, luxuriet in subditorum perniciem, degeneretque in tyrannidem. Quod inter Graecos olim Lacedaemones fecerunt Regi tantummodo dantes belli curam, atque sacrorum procuratorem. auctor Aristoteles. Idem recentiori memoria in Hispania Aragonij praestiterunt, studio tuendae libertatis acres & incitati, neque ignari à parvis initijs multum imminui iura libertatis. Medium itaque magistratum creatum, tribunitia potestatis adiungit (vulgo hoc tempore Aragoniae Iustitia dicitur) qui legibus, auctoritate & populi studijs armatus regiam potestatem certis hactenus finibus inclusam tenuit. ac proceribus praesertim erat datum ut fraudi non esset, si quando inter se consilio communicato per causam tuendarum legum, defendendae libertatis, in seio Rege conventus haberent. In ijs gentibus & si quae sunt similes, maiorem republicae quam Regum auctoritatem

ritate esse nemo dubitabit. alioqui quomodo nisi maior esset, ferens eorum potentiam posset, obistere voluntati? In alijs prouincijs, ubi minor populi auctoritas est, Regum maior: an idem iudicium sit, & an rebus communibus id expediat, considerandum est. Plerique omnes Regem rectorem publicae & caput esse concedunt, rebus gerendis supremam & maximam auctoritatem habere, siue bellum hostibus indicendum sit, siue iura subditis in pace danda. neque dubitant maiorem vnius quam singulorum tum ciuium tum populorum imperandi potestatem esse. Idem tamen si res publica vniuersa aut qui eius partes gerunt, viri primarij ex omnibus ordinibus delecti in vnum locum sententiamque conueniant, negant paritubendi auctoritate Regem fore. Quod experimento comprobatur in Hispania, vectigalia imperare Regem non posse populo dissentiēte. Vtetur quidem ille arte, praemia ciuibus ostentabit, nonnumquam terrores pertrahendis ceteris in suam sententiam: sollicitabit verbis, spe, promissis (quod an recte fiat non disputamus) sed si restiterint tamen, eorum potius iudicio quam Regis voluntati stabitur. Idem de legum sanctione iudicium esto: quae auctores Augustino. d. quarta. c. in istis, tunc instituuntur cum promulgantur, firmantur, cum moribus vrentium approbantur. Neque aliud fortassis sentien-

dum, cum successor ordinum sacramento designandus est: praesertim si nulla Principis prole, nullisque cognatis, ex alia familia sumendus sit, cuius partes erunt, non Principis tantum. Praeterea Regem prauis moribus rempublicam vexantem, atque in apertam tyrannidem degenerantem comprimere eadem respublica quā posset, principatu & vita, si opus sit, spoliare, nisi maiori potestate penes se retenta, cum Regi suas partes delegauit? Neque fit verisimile sua se ciues, vniuersos, penitus auctoritate spoliare voluisse, transferre in alium sine exceptione, sine consilio, rationeque: quod necesse non erat, effecisse, ut Princeps corruptioni obnoxius & prauitati, maiorem vniuersis haberet potestatem: fetus parente, riuus origine esset praestantior. Et quis sentiat reipublicae cui maiores vires sunt, maioresque copiae quā Principis quantavis potestate nitatur, non etiam maiorem se dissentiat, auctoritatem fore. Video tamē non deesse viros eruditionis opinione praestantes, qui seculis statuunt: Regem non singulis modo ciuibus, sed etiam vniuersis maiorem esse, his argumentis. Quoniam alioqui regius principatus popularis potius esset: quando summa rerum penes multos, atque adeo penes omnes ciues manet. Quod ea sententia suscepta, liceret à Regis sententia ad rempublicam prouocare, quae libertas si suscipitur

tur, magna esset rerum omnium confusio, magna iudiciorum perturbatio neque est existimandum minorem habere Regem in provincia potestatem, quam habeat paterfamilias in domo, Regis adiunxerat vniuersae familiae praepositus, ut Aristoteles ait. Idem sentiendum de singulis regulis si cum subditis sibi populis comparentur: de Episcopis non singulis in dioecesi, sed vniuersis praestare auctoritate, viribus, maiestate. licetque multis exemplis alijs rem hanc illustrare quamlibet copiose: sed genus ipsum apparet. Praeterea cum negare nemo possit, quin respublica supremam & maximam potestatem possit sine exceptione Principi deferre: quid prohibet id factum concedere, quo maior esset auctoritas imperandi, maior populis obsequij necessitas, minor rebellandi facultas: qua re salus omnium & tranquillitas publica continetur? Maiestas imperij quid aliud quam salutis vniuersorum tutela est? Sic disputant qui regiam potestatem amplificare volunt: neque vllis finibus circumscribi permittunt. Est autem perspicuum, id institutum in quibusdam gentibus vigere, ubi nullus est publicus consensus, numquam populus aut procures de republica deliberaturi conveniunt: obtemperandi tantum necessitas urget, siue equum siue iniquum Regis imperium sit. potestas nimia proculdubio, proximeque ad tyranni

tyrannidem vergēs, qualem inter gētes barbaras
vigere Aristoteles affirmatum reliquit. Nec mi-
rum cum robore eorum, sine consilio, sine pru-
dētia ad seruitutem nati sint quidam: Principū
imperium quamuis graue volentes nolentes fe-
runt. Nos hoc loco non de barbaris, sed de princi-
patu qui in nostra gente viget & vigere equum
est, deque optima & saluberrima imperādi forma
disputamus. Ac primū libenter dabo, regiā po-
testatem supremam in regno esse ijs rebus omni-
bus, quæ more gentis, instituto, ac certa lege Prin-
cipis arbitrio sunt permittæ: siue bellum gerendū
sit, siue ius dicendum subditis, siue duces magistra-
tusque creandi: maiorem non singulis modo, sed
vniuersis habebit potestatem, nullo qui resistat aut
facti rationē exigat. Quod moribus populorum
ferme omnium fixum videmus, ne à Rege consti-
tuta retractare cuiquam liceat, aut de illis discep-
rare. Credam tamen, in diuerso quamuis genere,
maiorem reipublicæ quàm Principis esse auctori-
tatem, modo vniuersæ in vnam conspirantis sen-
tentiam. Certè tributis imperandis, abrogandisue
legibus, ac præsertim quæ de successione in reg-
no sunt, mutandis, resistente multitudine impar-
tius Principis auctoritas sit. & si quæ alia gentis
moribus vniuersitati reservata haudquaquā Prin-
cipis in arbitrio posita sunt. Postremo, quod caput
est

est, Principis malo coercendi potestatem in repu-
blica residere: si vitijs & improbitate infectus sit,
ignoransque verum iter gloriæ, metui a ciuibus
quàm amari malit: metuque pauentibus & percul-
sis imperare, iniuriam facere pergat factus tyran-
nus. Appellatio ad rem publicam sublata est (quod
tamen ius ab Aragonijs retinetur) duplici de cau-
sa. quod Regis suprema potestas sit priuatis liti-
bus diiudicandis: ratioque excogitanda erat scele-
ribus vindicandis, finiendis litibus, ne sine modo
immensum progredierentur. Quis vero populare
imperium effici dicat republica prælata, cum rebus
gerendis, singulisque reipublicæ partibus admini-
strandis nulla potestas populo relicta sit, nulla pro-
ceribus? De patrefamilias, regulis, Episcopis labo-
rare non attinet. de primo, quoniā subditis vt ser-
uis principatu despotico præest. Rex ciuibus civili
atque libero principatu. duos alios subditis præfer-
re vniuersis nihil impedit, cum maior potestas in
republica, nempe Regis aut Pontificis Romani sit:
qua, si quid illi peccauerint, meliori censura corri-
gatur. Regem sanare quis posset, si respublica peni-
tus in ordinem redigatur. Et quoniam de Roma-
no Pontifice mentio incidit, ne eius quidē aucto-
ritas quamuis diuinæ proxima (quo alij argumen-
to vtuntur) moueat, vt Regibus in vniuersam rem
publicā auctoritas maxima sine exceptione detur.
multi

multi enim viri prudentes & graues eruditione maxima, Pontifices Romanos ecclesiae vniuersae subiiciunt in conuētu generali de religione & moribus deliberāti certe, iure aut iniuria non disputo, sed subiiciunt tamen, regiae potestatis ad instar. qui secus faciunt & iudicant, pontificiam potestatem vniuersis praefidentes, eorum sententia cum ē regiae potestatis conditione impugnatur reipublicae subiectae, facto discrimine euadunt: regiam potestatem à republica ortam illi iure subdi: pontificiam Deo, quem vnum auctore habet à Christo, dum esset in terris, Petro & successoribus delegata sacra iurisdictione in totum orbem terrarum: siue mores populorum castigandi sint, siue statuendum quid de religione rebusque diuinis sentiamus. Ex qua responsione efficitur plane in Pontificum auctoritate dissidentes in regia conspirare, minorem reip. potestate esse. Quod si pergas curiose rogare, sit ne in arbitrio reip. plenam sine exceptione potestatem, de qua disceptatio est, sibi auferre, Principi dare? Equidem non magnopere contendam, neque in magno ponam discrimine vtrius modo sentiat: modo illud concedatur imprudenter facturam rempub. si dederit: Principem temerarie accepturum, per per quod subditi è liberis serui euadant, principatus ad salutem datus, degeneret in tyrannidem. Qui tum demum
regius

regius est, si intra modestiae & mediocritatis fines se contineat: excessu potestatis, quam imprudētes indies augere satagunt, minuitur penitusque corrumpitur. Nos stulti maioris potentiae specie decepti dilabimur in contrarium, non satis considerantes eam demum tutam esse potentiam, quae viribus modum imponit. Neque enim ut in diuitijs, quo amplius augentur, eo locupletiores euadimus, ita in regio principatu contingit, sed contrarium. cum Princeps volentibus debeat imperare, ciuium beneuolentiam colligere, eorum commodis seruire: imperio exacerbato & Regis beneuolentia exueto, & potestatem imbecillitate mutabit. Recte & sapienter Theopompus Lacedaemonum Rex recēs ad frānandā Regum licentiam Ephoris constitutis in ea vrbe Tribunorum ad instar, domum inter populi plausus reductus uxori conuictio expostulati, dicentique, *Tuo facto imminutum imperium filijs relinques: Minus, inquit, sed magis stabile.* Principes enim felicitati frānos imponētes se, illam, subditos facilius regūt, obliti humanitatis & modestiae, quo altius conscendūt, grauiori casu praecipitant. Hoc maiores nostri prouidētes viri prudētes periculū, ut Reges continerēt intra modestiae & mediocritatis fines, ne se nimia potestate efferrent, vnde publica perniciēs existeret, multa sapienter sanxerunt atque praecclare. In his quam prudenter, quod
nihil

nihil maioris rei sine voluntate procerū & populi sanctum esse voluerūt: eoque consilio delectos ex omnibus ordinibus ad conuētus regni, Pontifices tota ditione, proceres, & procuratores ciuitatum euocare moris erat. quod hoc tempore in Aragonia alijsque prouincijs retentum, vellem nostri Principes reponerent. Cur enim maiori ex parte antiquatum in nostra gente est exclusis proceribus & Episcopis, nisi vt sublato cōmuni consensu, quo salus publica continetur, Regis ad arbitrium, & ad paucorum libidinem res publicę & priuatę vertatur? Homines priuatos, quales procuratores urbium sunt, qui soli hac tempestate supersunt, donis speque corrumpere conqueritur populus passim: præsertim non iudicio delectos, sed fortis temeritate designatos, quæ noua corruptela est, argumentum reip. perturbatæ: quod prudentiores dolent, mutire nemo audet. Sed rebus tranquillis de tempestate cogitandum, ne incautos procella opprimat. vt mirum non sit conuulsis tantis reip. præsidijis gemere prouinciales: multas calamitates & graues quasi facto agmine indies incurrere: neque amplitudini imperij successus respondere bello paceque, multis implicari malis. Deinde reip. auctoritas ne sine viribus inanis sit, nō minori prudentia prouisum est vt reip. capita magnas opes magnamque potentiam haberent, ampla ditione
data

data multis oppidis & arcibus, non modo regni proceribus, sed etiam Episcopis & sacerdotibus quasi custodibus publicę salutis, vt reip. amor & ordo sacratus exigit: quod rerum euentus comprobauit iustitię eos cultores & religionis patrię vindices saepe extitisse: futuros terrori sperandum meritō, ne quis se audeat in publicam perniciem cōmouere. Errant & grauissime errant quicumque viris sacratis statuunt ditiones & oppida auferenda, quasi pondus inutile & sacro ordini minime conuenientem curam: non considerantes videlicet, salutem reip. constare non posse nobilissima eius parte debilitata: Episcopos non ecclesiarum modo capita sed primas reip. partes esse, Principesque. Quod institutum qui mutare contendunt, fundamenta omnia conuellunt libertatis, salutis, principatus. & credam potius, si salui esse velimus, addendum ad auctoritatem, ampliori ditione augendos, firmissimas arces credendas. Quid enim an in vno capite salus publica, religionis sanctitas, cunctorum fortunę periclitentur, inter continuos aulę plausus, assentatorum turbam, immodicas voluptates vix sui compote, certē obnoxio periculis multis ne corrūpatur vitijs atque prauitate? An sacro ordine debilitato profanis hominibus, quales in aula Principis viuunt, rerum, religionis, reipublicę arbitriū permittemus?

98 DE REGE ET REGIS INSTI.

Horret animus quanta impendeant mala ex hoc fonte cogitare. Sapienter Aristoteles vt multa, reip. non tantum maiorem auctoritatem esse voluit, sed vires etiam firmiores. cuius verba ex Grecis Latina facta adscribere placuit. *Questionis & illud est, habere Rex debeat circa se vires, quibus malo cogere inobedientes valeat, aut quo pacto exercebit imperium? Si enim habeat potestatem legibus constrictam, vt nihil ex voluntate sua faciat, sed ex praescripto legum, necessaria sibi erunt vires, quibus leges tueri queat. forsitan conueniat huiusmodi Regem vires habere, sed tantas quibus singulis & compluribus potentior sit, multitudine vniuersa impotentior. Sic antiqui custodias temperabant, cum aliquem ciuitati praefecissent, quem Aesymnetam vocitabant, vel tyrannum. Et cum Dionysius peteret satellites custodire causa, quidam Syracusanis tot esse custodes dandos consuluit. Hæc Aristoteles. Quanta vero esset reip. maiorum tempore auctoritas, quanta nobilitatis, vnius rei exemplo si notauero, finem faciam. Obsidebat Alfonso Castellæ Rex eo nomine octauus in Celtiberis Concham locis præruptis sitam urbem, firmissimum ea parte Mauricæ ditionis propugnaculum. Pecunia in stipendiū non erat, eoque com meatus inopia. Rex Burgos festinat. In gentis conuentibus petit, vt quoniam populus vectigalibus fessus esset, bello sustentado inge-*

LIBER PRIMVS.

99

ingenua conditione homines per capita quinos marauedinos aureos in regium ætarium inferret. Delendi nominis Maurici opportunitatem non esse prætermittendam. Auctor consilij Dieghus Harus Cantabriæ regulus. ijs conatibus Petrus Laræ Comes obstitit: contractaque nobilium manu è conuentu discedit armis tueri paratus partam armis & virtute à maioribus immunitatem: neque passurum affirmans nobilitatis opprimendæ atque nouis vectigalibus vexandæ ab eo aditu initium fieri. Mauros opprimere non esse tanti, vt grauiori seruitute remp. implicari sinant. Rex periculo permotus ab ea cogitatione destitit. Petrum nobiles consilio communicato quotannis conuiuio accipere decreuerunt, ipsam & posteros, nauatæ operæ mercedem, rei gestæ bonæ posteritati monumentum, documentumque, ne quauis occasione ius libertatis imminui patiantur. Sit ergo fixum reip. saluti consulere, Principū auctoritari, qui regiū principatū in ordine retinet certis finibus cancellisque descriptum: labefactare vtraque quicumque sine modo volunt efferri vaniloqui, assentatores, fallaces: quorū in aulis Principū magnus numerus visitur, opibus, gratia & auctoritate pollēs. Quæ pestis semper accusabitur, & semper erit.

Princeps non est solutus legibus. Cap. IX.

G 2

Magna

Agna atque excellenti Principes potestate intra modestie fines continere ardua res est: suadere difficile, ne bonorum affluentia corrupti & vanis aulicorum sermonibus inflati, ad dignitatis suae statum, maiestatis amplificationem pertinere putent augere opes & potentiam, neque imperio cuiusquam obnoxios se esse videri. Cum contra res habeat, nihil enim regias opes magis confirmat quam modestia: si fixum fuerit animo atque intimis medullis impressum, ita Principes imperare ut seruiant, consiliorum & vitae posituri rationem, primum Deo, cuius nutu sola terrarum gubernantur, imperia stabiliuntur caduntque: deinde pudori atque honestati: quibus bonis & diuinum praesidium promeremur & hominum beneuolentia conciliatur ijs, penes quos rerum arbitrium est. populari etiam ciuium opinioni seruiendum est, ac frequenter cogitandum, quid fama post sexcentos nepe annos locutura sit. & est magni animi secundum caelestia ad immortalitatem nominis aspirare. Contra preceptum fame continentur virtutes: optimaeque ingenia altissima cupiunt: humili homines animo, quia diffidit, praesentibus contenti de futuro non curant. Quod intelligentes primi mortales, Principes fato functos, quorum praeclara in reipublica merita extabant, caelo adscribere soliti erant, dicare templis. stulte, inquis, & inaniter, quis id negat? praesertim cum id institutum non ab infano

infano initio susceptum in eam amentiam degenerarit, ut perditis luxu & vitijs Principibus diuinitatem etiam darent hostiis, viventibus. sed in ea tamen prauitate satis elucet, ad excitandos ad virtutem posteros, laudes priorum valere multum: amore famae virtutes alij, aequitatis studium. Postremo sic Principi persuasum, leges sacrosantas, quibus publica salus stat, tum deinum praestabiles, si suo ipse eas exemplo sanciat. Ita ergo vitam instituat, ut neque se neque quemquam alium plus legibus valere patiatur. Cum enim fas iusque legibus continetur in omni vitae parte, qui leges violat ab aequitate discedat, & a probitate necesse est. quod nulli conceditur, Regi multo minus: cuius cura & potestas aequitate sancienda, vindicanda praui tati consumitur: eoque curae imperandi & cogitationes referendae sunt. Licetbit quidem Regibus, rebus exigentibus, nouas leges rogare, interpretari veteres atque emollire: supplere si quis euentus lege comprehensus non est. pro suo tamen arbitratu leges inuetero, ad suam libidinem & commodum referre quae agit omnia, nulla moris patrij institutorum reuerentia, proprium tyrannorum esse vitium credat: neque in legitimos Principes cadere ita se gerere, ut legibus solutam potestatem obtinere & exercere videantur. Iam quantum illud est, subditos velle obsequentes habere, probitate

conspicuos: ipsum vitæ licentia impudicitiam im-
probitateque sancire: credunt enim homines
magis exemplis quàm legibus, & genus obsequij
putatur. Principum studia imitari, siue praua illa
sint siue salutaria. Ineptus Princeps qui edicta sua,
maiorum leges verbis figit modo, viciorū licentia
destruit, funditusque conuellit. Quid vero quod
Princeps non maiore potestatem habet quam uni-
uersus populus, si principatus popularis esset, aut
quā viri primarij, si potestas vniuersa ad eos esset
deuoluta: quā principatus formā Aristocratiam Gre-
ci dixere. non ergo se magis liberū putet a suis legi-
bus, quā singuli populares aut proceres ab ijs essent
exempti, quas pro iure arreptæ potestatis ipsi san-
xissent. Præsertim cum plures leges non à Princi-
pe latæ sint, sed vniuersæ reip. volūtate constitutæ:
cuius maior auctoritas iubendi verandique est, ma-
ius imperium quam Principis, si vera sunt quæ su-
periori disputatione posuimus. Atque ijs legibus
non modo obedire Princeps debet, sed neque eas
mutare licebit, nisi vniuersitatis consensu certaq;
sententia. quales sunt leges de successione inter
Principes, de vectigalibus, de religionis forma:
Non se Zaleucus Locrensis, nō Charondas Tyrius
legibus solutos putabāt. quorū prior quidem adul-
terio à filio patrato, remittentibus quamuis pœnā
ciui. bus, quā adulteri luminibus priuabantur, suo
prius

prius deinde filij oculo eruto, nobili temperamento
humanitati & proceribus satisfaciens, legum au-
thoritatem sanxit. Charondas autem cū legem
tulisset, ne quis cum ferro in conuentum ingrede-
retur, cūque ex agro veniens repente concione
aduocata gladium non deposuisset, legis admoni-
tus in districtum ferrum incubuit. His præceptis
& exemplis imbutus Princeps, omnibus præstet
probitatis & modestie specimen: & quam a subdi-
tis obedientiam exigit, legibus ipse exhibeat: pa-
triæ mores amet & instituta: haudquaquam in ex-
ternos ritus & insolentes degeneret. patrio cultu,
vestituque & vocibus delectetur: quod est regie
grauitatis & constantiæ, deinde amoris in patriam
certissimum argumētum. neque sibi licere quid-
quam putet, quod si populares imitaretur, legum
& patriæ consequeretur interitus. Aulicorum vo-
ces certissimam pestem arbitretur, qui placendi
studio Regem prædicant legibus & patriæ maio-
rem potestatem habere: quæcumque publice &
priuatim à subditis possidentur vnum eorum do-
minum esse: ex eius arbitratu pendere vniuersa,
in eoque ius omne versari, vt Principis voluntati
seruiatur. Quod Thrasymachus Chalcedonius af-
firmabat Principum vtilitate & libidine, ius æqui-
tatemque definiens. Magorum pudendam va-
nitatem auersetur, eorum qui Cambyfi Persæ
G 4 foro

fororem, quam perditam amabat, sibi cōnubio iungere volenti, quarentique ex eis, vtrum legibus id fieri liceret: negarunt primum cōmuni apud Persas esse iure concessum: extare tamen legē quæ decerneret, Regibus licere quidquid liberet: ea lege matrimonij illius licentiam Regi permitti, quæ erat alijs omnino præcisa. O homines ad seruitutem natos. Ne Anaxarchum quidem audiat, Alexandrum, cum interfecto Clito in summo luctu iaceret, his verbis erigētem. Num ignoras o Rex, Themim atque iustitiā assidere Ioui, vt quidquid illi cordi fuerit, confestim sanciant, nimirum Regibus, interpretabatur, ius & fas esse quod facere collibuisset. neque alio Romanus senatus populusq; respexit, cum Augustum decreto sanciuisset legibus solutum fore. Nam armis & potentia Caesaris oppressa resp. nihil aliud quàm timere, dissimulare, assentari valens, quid mirum si omnis multitudo insolito metu pressa in vnius adulationem concessit? Sed ita tamen legibus Principem soluit, vt eodem decreto tyrānum esse decerneret. Fuit ille quidē natura clemens atque benignus: qui tamen tyrannum fuisse negauerit, mente careat necesse est. Tyrannus est enim qui imperat inuitis, qui armis reip. libertatem opprimit, qui non populi utilitati præcipue seruit, sed suum emolumentum & arrepti imperij amplificationem respicit: quæ in
Cæsa-

Cæsarem, Augustumque conuenire omnia, quis erit tam cæcus qui non intelligat? At ridiculum esse ais, qti opibus & potētia vtrius præstat, dum legibus velle subicere, vnde ex æquare alijs: nam lex æqualitatem facit: quid enim aliud est æquitas: inter eos ergo qui omni ex parte sunt inæquales habere locum non potest. Quamobrem causam Athenis susceptum erat, vt viros præ cæteris excellentes exilio mulctarēt, quem Ostracismū dixeret. Iniquum nimirum existimabant legibus eos cum cæteris ex æquare: exitiale reip. si essent in ea, qui plus priuatim quàm publice leges possent. Deinde ineptū videri ais, illigare legibus quem metu supplicij & iudiciorum coercere non possis, arma nimirum tenentem, omnibus præfidijs septum. frustra enim leges sint, nisi maioris potestatis metu stabiliantur. Postremo multæ sunt leges quæ ita multitudinem constringunt, vt in Principem nō conueniant: certè quæ sumptibus modum ponūt, cultus modestiam, vestium genus præscribunt, arma detrahūt popularibus. Verum id est: neque ita amentes sumus, vt Reges in fastigio collocatos de gradu deijcere, in turbamque mittere conemur. Non ea nostra mens est legibus omnibus sine discrimine Principem esse subiectum, sed quæ sine maiestatis fugillatione seruentur, neque functionem Principis impediunt: nimirum de ijs vitæ offi-

cijs lata, quibus à populo Princeps nihil differt: ut
quæ de dolo malo, de vi, de adulterijs, de vitæ mo-
destia promulgantur. Faciet prudenter Princeps si
leges sumptuarias suæ vitæ exemplo sanciat: ne ci-
ues ad contemptum aliarum legum inducat: nec
ea opinio vulgò accipiatur non esse de dignitate: le-
gibus parere. si tamen eas prætermiserit haudquā-
quam morabor, neque in magna culpa ponam,
modo cæteras præstati siue diuinas siue humanas.
Omnino qui cæteris excellentior est, debet nihil
lominus se hominem aut reip. partem arbitrari.
Atheniensium institutum viros Principes à rep.
pellentium passim vituperatur: quos à prima ætate
præstitisset assuefacere: quo cum cæteris iure vi-
uere: ac meminisse vniuersos, maiores, minores,
medios in eadem rep. versari, eoque iure quodam
societatis constrictos teneri. Principem à lege nō
coerceri inuitum malo, sed dirigi præcepto mag-
ni philosophi aiunt: in qua cum duplex vis insit iu-
bendi coercendique inobedientes, Principem al-
tera tantum ex parte legi subijciunt, in religionem
vertentes, si ab eius præscripto recedat: cæteros
vtraque ex parte legi obnoxios esse prædicant. quæ
mihi ratio non displicet: fortassis etiam ijs legibus
quas resp. sanxit, cuius maiorem esse potestatem
quam Principis diximus, teneri Principem suppli-
cioque, si opus erit, cogi posse concedā, nam impe-
rio

rio deijcere, morte plectere rebus exigētibus supe-
rius est datum. Alioqui ijs legibus, quas ipse tulerit,
si morē sua sponte gerat satis habeat, inuitum ne
quis cogat, supplicioque coerceat dabo. Inculcet
tantum Principis animo à tenera ætate, sitque per
suasum, ipsum multo magis esse legibus alligatum
quā cæteros, qui eius imperio parent: graui se re-
ligione implicare si repugnet esse legum custodē
& vindicem: quod ex exemplo magis faciet, quam
metu, qui officij diuturnus magister non est. Si se
legibus astrictum profitebitur, comp. facillime gu-
bernabit, felitemque præstabit, procerum insolē-
tiam frænabit: ne pueri ad dignitatem pertinere
maiores patios contēnere, legibus se solutos mon-
strare. At Principis maiestas à modestia immine-
tur. Imo augetur amentia, libertate violandile-
ges concessa. Præcipue, inquis, & obnoxij animi est
vereri leges. Imo profligati atque contumacis eas
despicere. Beatum est facere quæ velis, Imo mise-
rum velle facere quod non licet, miserum posse
facere quod inhonestum est: furor armatus ferro
sibi & alijs conciliabit pestem. Sit ergo fixum, Prin-
cipis modestiam quæ præsefert quod verum est,
quod decet, legibus obnoxium esse: ipsi inhonestā,
eiusbus salutarem fore: regni statum vniuersi vali-
de atque firmo præsidio munire: faustum, & felix
propriumque ut sit, imperium facere: ut oblo con

De religione nihil Princeps statuatur. Cap. X.

Vae si vera sunt, Principem neque
suis legibus, neque reip. solum esse
sacrorum ritus & caeremonias mouen-
di, leges ecclesiasticas mutandi, de re-
bus diuinis statuendi, quis illi concedat facultatem
aut qui posset inter omnes provincias concordia
atque consensus ita constare, ut non aliud Germa-
nus, aliud Hispanus de Deo & immortalitate sen-
tiant, una sit Franci & Itali, una Angli & Siculi de
rebus diuinis sententia, eadem omnium mens &
oratio: si quilibet Princeps in sua provincia ad
suum aut suorum arbitrium reuocet, quid de reli-
gione sentiat? An non breuifuturum credimus,
ut tot sine inter religione opiniones per orbem fusa-
tam variis sacrorum, colorque sacri ordinis
quam sunt varia hominum iudicia? Et sunt necessi-
tas vnius capitis constituendi, cui sacrorum cura
esset, caeremoniarum tutela, legumque sacrarum
quibus alij, per orbem Principes obtemperarent
cuius imperij cuncti respicerent, ministri sacro-
rum maxime, haec de causa ab imperatoribus Prin-
cipum liberi de re maiorem diuini legibus con-
sentaneo. Antiquissimis quidem temporibus satis
constat a Principibus profanis sacra tractata: pe-
nes eisdem reip. & sacrorum curam fuisse, quod
ex di-

ex diuinis libris consideramus, Noam, Melchite-
dechum, Iobum sacrificasse suis manibus, sacro-
tum voce proceres significari. In Xenophonte vi-
demus Cyrum Persam mactasse Dijs hostias. Athe-
nis atque inter Romanos sacerdotum munere fun-
gebatur Reges: sublatoque Athenis Codro Rege,
sacrorum Rex est creatus. Romae exactis Regibus,
sacrificijs instaurandis, quae Reges facitae erant
soliti, ne ubi Regum desiderium esset, Regem &
ipsum sacrorum seu sacrificulum creant Pontifici
tamen subiectum: ne additus nomini honos liber-
tati officeret, cuius prima cura erat. Quod institu-
tum etiam Romanorum Imperatorum tempore
reuocatum est, Augustisque datum ut iidem Pon-
tifices essent: recens creatis sacerdotalis stola a Pon-
tificibus mitti consuevit, quasi eos in collegium
adoptarent. Quam primus inter Christianos Im-
peratores Honorius Augustus religioni id habes
scilicet, repudiavit: uti Zozimus est auctor. Multa
adduci alia possent, quae necessario sunt refecunda.
Sed eo tamen id institutum pertinebat, ut religio-
nis cultus in reip. & Principum patrocinio esset: cum
magistratibus, sacrorum ministri coniunctissime
viuerent, vno vtriusque nationis capite. Primus
Moses eo more mutato Aaroni fratri suo ex Dei
voluntate sacrorum procuratione delegata, ipse
sibi regendi populi curam retinuit, neque imme-
rito:

rito: providebat enim in tanto sacrorum apparatu, tam diligenti & multiplici caeremoniarum procuratione, vnius ne vires pares essent vtrique administrationi. Quod maiori de causa, postquam se Christus in carne monstravit, secreta vtraque potestate, cum Petro & successoribus sacrorum curam commendavit, Regibus & Principibus eam potestatem reliquit, quam à maioribus acceperant. non ita tamen ut sacrorum antistites ac reliquos sacerdotes, quod quidam nefarii homines semper accusarunt, copijs & principatibus quasi ineptos penitus arceret: si qui pleni Deo vellent eo etiam splendore religionis maiestatem augere & amplificare. Quod institutum in omnibus gentibus usurpatum, quam late pertinet Christianorum nomen, quis iure vituperet? Prorsus diuulsa vtraque potestate curandum diligenter, ut vterque ordo benevolentia & mutuis inter se officijs constringantur. Quod commodissime fiat, si vtrisque ad utrosque honores & procuraciones sit aditus. sic enim coniunctis animis & sacrati viri reipublice incolumitatem procurabunt, viri Principes & primarij maiori conatu in curam tuendae susceptae religionis incumbent: vnde certa spes ostenditur se suosque honoribus & copijs augendi. Ergo ea prima Principi cura sit vtrumque ordinem conciliandi,
in pace

in paceque ponendi, ne malo publico dissentiant: eoque studio & ad curam reipublicae viros sacratos admitte: quod video à maioribus factitatum, cum ad regni conuentus Episcopi vocabantur: neque quidpiam maioris rei fixum esse volebant, nisi eorum consensu & voluntate esset comprobatum: quod nescio cur nostris temporibus antiquatum sit. An in vnius Principis capite, tot praesertim deprauatoribus circumfusus, reipublicae salutem & religionis patriae incolumitatem periclitari aequum sit? An aulicorum & magistratuum profanorum arbitrio permittatur quid de caeremonijs, de sacris legibus & institutis sentiat? Apage periculum grande, quod qui non videt caecus est, qui remedium adhibere non cupit, contemptor salutis publicae atque privatae. Corruptis moribus respublica à viris sacratibus commodius, an à priuatis hominibus & profanis, quales sunt urbium procuratores, remedium expectabit? vtri tantis vulneribus providentius medeantur? Deinde sacrati ordinis immunitates & iura intacta ut sint, curare Princeps debet. Neminem ex sacro ordine supplicio quamuis merito subijciat. Ad templa quasi ad asylum confugientes concessa à maioribus libertate non spoliet. praestat scelera impunita relinqui, quam refigi leges ipsa vetustate sacrosanctas. Ac illud
confi-

consideret, impios ausus haud impune cadere. At
cadio Imperatore scimus Eutropio malo fuisse
suasorem extitisse legis de templorum immunita-
te contraria lege abroganda. consilium auctori
exitiale in primis: ex templo enim extractus, ad
quod in ira Imperatoris quasi ad praesidium confu-
gerat, capite poenas luit paulo ante beatus & mag-
nus, Imperatoris cubiculo praefectus & consul,
qui honos eunuchorum primo habitus erat. Si qui
ex ordine sacrato pestilentes homines & nefarii
extiterint, si templorum praesidio ad flagitia popu-
lares abutetur, Pontificibus ut remedium afferat,
auctor impulsorque sit: ipse haudquaquam sua au-
toritate atque pro imperio iura sacrosancta vio-
labit: quae ad augendum amplificandumque reli-
gionis cultum atque maiestatem sunt à maioribus
constituta praecclare. Quo plura religioni ipse de-
derit, maiora caelo accipiet opes, honores potesta-
tem. Ad haec ne vnquam Princeps oppida & arces
templis & Episcopis datas auferri patiatur: ordinem
enim sacratio viribus & auctoritate debilitato,
quis praetorum hominum conatus retinet tempus
inuerterentium, religionemque habentium ludibrio,
quod saepe contingat: ij prudentissimè faciunt qui
tranquilla rep. de tempestate cogitant. Finge Prin-
citem à patre in minori atque adeo imbecilla eta-
te relictum: qua occasione turbulenti homines
abuti

abuti ad exagitantem remp. consuevere. Finge (quid
enim prohibet, cum fieri possit?) prauis moribus
esse, nouis de religione opinionibus contamina-
tum, patria instituta & ceremonias mouere. Finge
à proceribus coniuratione facta bellum intestinum
excitari: an ordinem sacratum conueniat praesidijs
carere? an vero viribus, copijs & potentia augeri,
qua prauitati resistent, sanctissimam religionem
tueantur? Ego paruum quiddam instar eorum quae
animo concipio, praesentia mala putabam: ac vel-
lem potius non tantum quae à maioribus data sunt,
Episcopis non auferri, sed etiam firmissimas at-
ces eorum in fidem tradi: ut quasi iniectis com-
pedibus prauitas & impietas atque, quae se locis
omnibus ostentat, nouandi libido ne se commo-
ueat, constricta teneatur. Possunt quidem viri sacratio
deprauari, sed id multo rarius contingat. & sci-
mus in Germania atque Gallia, si quid incolume
manet in tanta licentia nouandi, in tanta atrocita-
te temporis, Episcoporum viribus & potentia to-
tum fere acceptum ferri. In Hispania Alfonso Legio-
nensi Rege defuncto Ferdinandum eius filium, cui
vix probitas Sancti cognomen adiunxit, dissenti-
entibus proceribus atque ad arma consternatis, non
alio praesidio quam Episcoporum stetit: quibus ini-
quum videbatur filium à paterna hereditate exclu-
di Episcoporum enim partes sunt, uti Rodericus

114 DE REGE ET REGIS INSTI.

Præsul ait, nō sacra tractare modo, sed etiā temp. prestare. siue enim quod muneris & personę ratio postulat, æquitatem maiori studio tuentur: siue in grauescente ætate, sedatisque animi affectibus, minus perturbantur: siue quod à coniugio seiuncti, & de filiis haudquaquam solliciti, quod magnos sæpe homines transuersos egit, omnē curam & solitudinē ad publicam multorum salutē referūt. Qua de causa inuenio à Regibus Persarum alijsq; Principibus homines castratos ad aulę ministeria antiquis tēporibus fuisse adhibitos: quoniā prole destitutos putabant maiori erga Principes suos caritate, maiori fide futuros: à qua beneuolentia ipsam eunuchi vocem deriuasse quidam putant. Postremo sit persuasum, templorum diuitias, siue vasa sint auro & argento graua, siue annui redditus, agrorum decumę, prædia, rei publicę esse in primis salutares. Est quidem huius rei modus sicut & reliquarum, & quedam in omni genere mediocritas: sed ex copiæ tamen augenda maiestate religionis, qua continetur salus publica, continēdis in officio sacratis viris, non obfunt tantū, sed etiam prosunt quam plurimū. Itaq; videmus vbicumque gentiū templorū cultus propter inopiam negligitur, vbicumque viri sacrati angustia rei familiaris premuntur, ijs in locis religionem vilem esse, maioriq; feditate mores sacrati ordinis deprauari. nam homines

LIBER PRIMVS. DE REGE ET REGIS INSTI.

mines sensu ducimur, splendore & apparatu externo plurimum capimur: multumque personę grauitas confert, vt si mores inculpati non sunt, certe maiori pudore peccetur. Neque temere Deus in gente Iudaica ostro & auro redundare tabernaculum, tēplumque voluit, viris sacratis agrorū decumas attribuit. ne Christus quidē aut Apostoli cum morem vituperarunt aut antiquarunt quasi à nostris institutis abhorrentem. Præclare nobiscum ageretur, si morum sanctitate nobis & religioni auctoritatem conciliaremus, externo apparatu nil opus esset: sed quando tantum decus nostra tempora non recipiūt: qui templa copijs spoliare, templorum ministris diuitias detrahare contendunt, id agunt vt maior contemptus sit, minor modestia, exiguo periculo, iactura leui, nullo pudore. Deinde sacerdotum copijs magna inopum multitudo alitur: qua potissimum causa à maioribus sunt data. Vellem quidem vt maiori modestia, & maiori cū fructu consumerētur. neque negare possum non paucos ijs copijs abuti ad prauitatē: idem tamen contendo si cum profanis opibus conferantur, multo maiorem afferre publice vtilitatem. Alioqui procerum ingentes redditus annuos ante oculos pone: nō negabis in cultū corporis superuacaneū, canes venaticos, otiosam famulorū turbā, exiguo præterea fructu cōsumi. quod in templorū

H 2 copijs

copijs non contingit: ubi enim pessimè insumuntur, ibi plures aluntur pauperes, inde plura in reip. beneficia bello paceque existunt. Considera mihi monasteriorum redditus non ingentes, ijs viros magno numero ali, honestis atque adco plerumque nobilibus parentibus natos: qui paruo contēti vili cultu, victuque vitam sustentare satis habent: vt externi pauperes mittantur, quibus ijs ex opibus succurritur magno saepe numero. Qui redditus si vni cuiquam profano homini darentur, miserabile dictu est, quam facile exiguoque fructu perirent, ventri & libidini seruientes: certe in paucos famulos filiosque & cultū expensi. Qui ergo templorum copias & redditus otiosos esse disputant, & debere contendunt in meliores vsus conuerti, nā ij opinione sua falsi magnum reipub. malum, si fides habeatur, parant, & credam potius non subtrahendis ijs diuitijs quæri salutem, sed potius cura, vt ad pristinos vsus alendosque pauperes conuertantur. quod certè fuisse maioribus nostris propositum nemo dubitare poterit, qui memoriam antiquitatis explicatam habuerit planeque perspectam. Ad hæc templorū ornāmēta, redditus annui, aurum argētumque factum signatumque, quasi in quodam sacro arario seruantur ad supremos reipublicę casus: cum hostis bello lacepsit victoria ferox formidabilisque, aut de religione sanctissi

sanctissima certamen est, non arbitror incommo- dum fore, si ijs copijs resp. ad tuendam publicam salutem vtatur. qui legam saepe aurea & argentea templorum vasa ad redimendos captiuos conflata olim fuisse à viris sanctissimis Ambrosio, Cyrillo Hierosolimitano atque alijs. Ferdinando etiam Catholico recenti memoria aduersus Alfonsi Lusitani conatus & arma, Medinæ Campestris anno millesimo quadringentesimo septuagesimo septimo concessum inuenio ordinū consensu, vt templorum aurum dimidia ex parte mutuum sumeret, rebus tranquillis integrum fide integra reddi- turus. Neque enim religionis maiestas obscuratur detracto auro, sed augetur potius vsu salutari: homines etiam vt plura certatim offerant inuitantur, vnde vident subsidia certissima rebus asperis constare. Templi Toletani sacerdotes & redditus non alia ratione in eam amplitudinem creuerunt, qualem hodie cernimus, cui comparari nulla toto orbe potest, quam vsu salutari diuitiarum. Ac nominatim inuenio, cum in suprema annonæ caritate ac tanta, vt neglecto agrorum cultu oppida passim defererentur, Rodericus Semenius Toletanus Antistes suis opibus, aliosque sacris concionibus adhortando, multum contulisset in opibus subleuan- dis: Alfonsum Castellæ Regē pro eo merito templum Toletanum, quoniam apud illud tanquam

H 3 in

in publico arario optime deponi thesauros cogitabat, noua multorum oppidorum ditio ne auxilse: Toletanum Præsule iure perpetuo, legeque in omne tempus lata regni cancellarium fore sanxisse: quo magistratu suprema & maxima auctoritas secundum regiam olim continebatur. Ergo neque maiestas minuitur neque copia, sed vsu potius saluari vtrumque augetur. Ita tamē Princeps vtatur, si angustia grauissima sit, neque remedijs omnibus tentatis suppetat aliunde subsidium. neque enim intactis popularibus, nobilium immunitate conseruata, in thesauros sacros inuolare primum debet: quod nefas est. cū Deo sacrati sint, cū dati à maioribus, quorum mouere testamēta nemo debet. Quod immunes maxime semper sunt habiti. an æquum sit in eos primum iniicere manus? Omnino si eas opes veteres domini retinerent, Princeps non contingeret: easdem templis datas, eaque sanctitate munitas auferre quanta esset prauitas? Præterea viduarum & pupillorum subsidia quis audeat tamen contrectare, qui sumptas de Heliodoro ea causa pœnas animo reputaret? Et erit aliquis tanta confidētia qui inuolare in sacros thesauros inducat in animū, inopū, pupillorum, & viduarū dupliciter, eorum vsibus addictos, & quoniam templa virique sacrati in pupillorum numero sunt, quasi aliena tutela: & præsertim

tū Principis præsidio opus habeāt. Simul sermōnis vitandi causa abstinendum censeo, magnum rebus bene aut perperam gerendis momentum. populus enim quasi impium auersatur, si quem videt Deo sacra contingere, ipsumque atque adeo templi inexpressibili religione eo facto constringi putat: si quid aduersi accidat, mercedem suscepti sceleris interpretatur. Qua causa Ferdinandus Castellæ Rex cognomento Sanctus, Hispali obsessa in magna atque adeo suprema inopia suadentibus quibusdam, vti templorum donis eam inopiam leuaret, ne incepto abscedere cogeretur cum grati dedecore nominis Christiani: præcise facturum negauit, maius se præsidium ponere dictitans in precibus sacerdotum, quam in omnibus eorum copijs & auro. Modestiae & pietatis merces fuit vrbs amplissima proximo die ad deditio- nis conditiones redacta. Contra Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum uictum ad Alubarrotam opinio fuit, à multo minori hostium numero, non alia causa quam Guadalupæi templi donarijs, quæ inde mouere nefas erat, in eius belli vsus conflatis. Virginē suas sedes sumpta vindicta- tutatam. Accedat præterea ad inopiam Principis atque ad Romani Pōtificis voluntatē sacrati ordi- nis cōsensus: quod nescio cur negligatur antiquis sæpe temporibus usurpatum. Sed neque Episcopi debent

120 DE REGE ET REGIS INSTI.

debent nimium difficiles se exhibere: sed pro viliparte temp. & Principem suis & templorum opibus iuuare. nam & in eum vsum optimè sacra-
ta opes collocantur: & quantum est commune pe-
riculum velle alienis tantum opibus auertere, ne-
que de suo conferre aliquid: & constat Ambrosij
tempore templorum prædæ tributum Imperato-
ribus Christianis representasse. Prouidendum etiā
est, ne ipsis onus recusantibus, ad extremum illud
recuratur, vt ipsorum consensus non requiratur:
ipsis inuitis auferantur, quod multo grauius sit. Il-
lud caueri diligenter debet, ne subsidium semel con-
cessum perpetuum sit, sed præsentī inopia subleua-
ta, periculo procurato ius suum & libertas eccle-
sijs integra sit, diuitiæ ad alios vsus conuertantur:
milite aut classe iuuent instructa suis sumptibus,
comineatum suppedient. cōmodius id erit quam
si pecuniam representare cogantur, quam pace
parta in alios vsus conuertat Princeps, nouamque
deinde imperet nouis enatis difficultatibus, neque
sit exactionis finis. Hæc mihi consideranda Prin-
cipi, consideranda viris sacris videbantur atque
præstanda, quæ si negligantur, ne sero sacratus ordo
ereptam libertatē gemat, imminutas opes frustra
Princeps necessitudinem excuset, calamitatem
ararij. Multi quidem graues casus afferri possunt,
plena est exēplis historia eorum Principum, quos
modis
H
conta-

121 LIBER PRIMVS.

contacti sacri thesauri egere præcipientes. mitto eos
qui sua auctoritate fecerunt, tum à nostra religio-
ne alienos, M. Crassum, Gne. Pompeium, Antio-
chum, Heliodorū, Nabuchodonosorem: tum ex
nostra gente, Vrraca Regina Alfonso sexti filia in
limine templi quod expilarat, occisa ruptis visceri-
bus, Carolus Martellus regia Francorum magi-
ster, Astulphus Longobardorum Rex, Fridericus
Imperator, alijque innumeri infelices exitus con-
secuti ob occupatos ecclesiarum thesauros. Petro
Aragonie Regi eo nomine quarto Teclam virgi-
nem alapam infregisse lethalem scilicet, sexto post
die morte consecuta, fama est: Tarraconensis ec-
clesiæ iura, quæ ille violarat, eo supplicio vindica-
ta. Sanctius Aragonius Rex in templorum & sa-
cerdotum bona licenter inuaserat. ararij tenuitas
ingentes bellorum sumptus excusare videbantur,
data præterea à Gregorio septimo Pontifice Ma-
ximo facultas decumas & vectigalia templorum,
quæ extracta recens aut Mauris erepta essent, pro
arbitratu permutandi, inuertēdi, attribuendique
quibus mallet. Illustri ipse modestia & Christianæ
pietatis exemplo, conceptam ex eo religionem in-
uidiamque procurauit, Rotæ in Diui Victoriani
ad aram D. Vincentij humillimo corporis habitu
cum gemitu & lacrymis publicè veniam preca-
tus. Affuit Raymundus Dalmatius eius urbis Epif-
copus:

copus, cui quæ ablata fuerant omnia reponi integra fide mandauit. Et miror nostra ætate quosdam viros Principes, quorum exēpla imitātur, templorū bonis occupatis, eius neque lacrymis moueri, neque perhorrescere exitum. In Oscensi enim obsidione, dum propius muro succedit, sagitta sub ala confixa perēptus est: vir alioqui magnis animi & corporis dotibus: sed vno eo auiditatis crimine fama minori. Populus enim infaustæ cædis causam templorum bona occupata interpretabatur. Huius tamen filio Petro Regi & posteris ab Urbano secuudo Romano Pontifice datum est, vt templorū, quæ recens extruerētur aut de Mauris caperentur, decumas & redditus ipsi perciperēt, exceptis tantum ijs templis, vbi Episcoporū sedes erant. Tanta erat cupiditas impiæ gentis extirpandæ, vt quid incōmodi ea indulgentia in posterum allatura esset, non considerarent. Ea fretus pontificia indulgētia Alfonso Petri frater Vrracæ maritus: cō filio præterea Lusitani Regis, in belli sumptus templorum thesauros occupauit, quos inde mouere religio erat. Isidorus alijque Diui grauib. inflictiis pœnis ac Alfonso dotali Castellæ regno, vxore ac vita tandē ad Fragam spoliato, eam iniuriam vindicarunt: odiumq; popolare vocesque impium facinus accusantium, graui violatores manere pericula. Alfonso Sapienti Regi templorum decumas
dedit

dedit Gregorius decimus Pōtifex Maximus. erepti imperij Romani ea compensatio fuit, leuis vide licet & noxia: vt rerum euentus declarauit. regno ablato filij armis inops desertusque decessit: Princeps paulo ante cū magnis Regibus comparātus. Ac illud certe quāti est quod regij patrimonij, præfecti regij quæstores fatentur, & res ipsa docet, haudquaquam inopiæ succursum templorū redditibus, sed maiori potius inopia laborari, quasi contactū rerum sacratarū consumptis etiam regijs vectigalibus. Vt non immerito quod de pennis aquile Plinius refert: ab ijs mixtas aliarū alitum pennas deuorari: & de lupinis fidibus memorant alij si cū ouillis in vna chely intenduntur eas arrodere occulta quadam naturæ vi: idem credamus in re præsentis contigisse. Omnino miramur dolemusque auctis immēsum vectigalibus regijs, ingenti gaza aduecta Indico commercio, nauigationibus anni uersarijs: præterea templorū decumis magna ex parte occupatis, cunctisq; ordinibus sub imposito onere gemētibus, haud par operepretium existere bello paceq;: grauissima inopia rēp. premi. minoresq; multo quā ante mari terraq; victorias existere, miramur dolemusque. Vulgus sed & primores gētis contactū rerum sacrarū interpretatur: quo vires debilitatur, minuuntur opes alię & vectigalia. Vasa certe Hierosolymitani tēpli à Tito Vespasiano
capta,

capta, & à Genferico Vandalo Romæ inter alia spolia in Africam delata, & per multas Romanorum & Vandalorum Principum familias vagata, omnibus possessoribus vindicatis euerisque, non ante quieuerunt, quam Vandalorum imperio deleto Belisarij ductu, captoque Gilimere postremo eius gentis Rege, Iustiniani Augusti iussu Hierosolymam sunt relata, nobilissimo triumpho post tot ætates de religionis hostibus, suisque violatoribus parto. Verum de regia potestate hæcenus. Principem deinde debemus præceptis atque disciplina, lubricamque eius ætatem frænare, ne delitijs luxuriæt, copijs degeneret in tyrannidē: sed eam potius beneuolentiâ ciuibus, eam modestiam in omni vitæ parte exhibeat, eam legibus & religioni reuerentiâ, quæ Deo grata, ipsi honesta, reipub. vniuersæ salutaris contingat. Quem omnes ament, admirentur & colant, non quasi ex terrena labe concretum, sed ex diuina progenie cælo datum clarissimum orbis fidus.

LIBER

LIBER SECVN

De puerorum institutione. Cap. I. §. 1.

VLTA sunt ad rectè constituendam remp. à legislatoribus viris prudentibus excogitata, atque sancita præclaretum præcepta de puerorum ætate ad omnem virtutis partem informandam, maiorem quam cætera vim habent. Præclara opinio gentiū omnium firmata consensu, ex ipsis naturæ ducta principijs, si salui esse velimus, præcipuam & maximam curam liberis esse impendendam. Quid enim est in hominum vita, vel ad fructum suauius, vel ad dignitatem honestius, vel vsu salutaris, quam eiues optimos existere? Quid tristius ac vero exitius contingat, quàm si à Dei notione atque operibus alieni, omnia sceleribus ac libidinibus polluant feroces & rapidi: quæ autem gens tanta humanitate culta, aut tam agrestis & barbara, quæ non fateatur, non intelligat à primis annis reliquã vitam pendere: esseque cum primis rudimentis apta connexaque cætera, postrema cum medijs, cum initijs vtraque fere consentire? Vt enim in se mentē posita spes mæsis est: ita totius reliquæ vitæ expecta

expectatio ab educatione pueritiæ pendet. altas
radices agunt serpūtque late, vti in noualibus, quæ
primis annis semina committuntur. Itaque mira-
ri desinam omnia mala, graues calamitates quasi
facto agmine per vrbes & oppida incurrere ea
cura neglecta passim, quæ vel maxime commen-
data omnibus esse debuit publice priuatimque.
Filiorum infantiam delitijs & voluptate corrup-
pimus, corpus otio, animū libidine imminuimus.
Ostro, purpura, & auro, gemmarum fulgore su-
perbiam fastumque alimus: cupedijs irritatur pala-
tum, nerui omnes corporis & animi eliduntur: do-
mi audiunt videntque, quæ pudet pigetque refer-
re exempla turpitudinum, vitiorum imagines. &
credimus ex ijs pueris aut strenuos milites, aut mo-
deratos ciues euasuros: quos potius credi par est se-
natores factos, magistratus adeptos maiori vitio-
rum licentia miserabiles strages fore, quam pri-
mum edituros. Non facile eluuntur colores qui-
bus natiuus lanarum candor mutatur: retinetque
testa odorem, quo est primo tempore imbuta. pru-
denterque Virgilius vt multa dixit:

Vsq̃ue adeo à teneris assuescere multum est.
Rerum imagines à primis annis susceptæ, exēpla
præceptaque quantopere hereant, quantam vim,
siue ad corrūpendos mores, siue ad castigandos ha-
beant vix credi possit. Quod quidam præclara fa-
cinora

cinora per totam vitam suscipiunt, prauos animi
motus coercent: alij libidine & ignauiæ mancipan-
tur, fere ex prima institutione totum pendet. Ca-
nem tu mihi venaticū dum est tener, instituas odo-
re persequi feram, mōstrare prædam rictu contra-
cto, sublata manu: equum inutilem putes no-
xiumque, nisi à primo tempore domitus, tergo sesto-
rem admittere, pedes mouere iad numerū, frano
& calcaribus regi virgaque sit edoctus. mites arbo-
res dum sunt teneræ adminiculis erigas, circunci-
dendo castiges, telluris vitio laborantibus mutes
locum: ne ea cura neglecta sylue fiant, frustra que
deinde omnis labor sit. Frangas enim citius quam
flectas quæ semel induruerunt. & erit aliquis tam
alienus à communi sensu, tam oblitus publicæ fa-
lutis, qui non putet omnem curam teneræ puero-
rum ætati impendendam: formandos ad iusti-
tiam, exemplis præceptisque ad innocentiam vi-
tæ erudiendos: quo tempore mollis cera ad instar
ducentis manum sequantur, in quencumque ve-
lis habitum formamque mutare: durati figuram
externam non recipient, neque vllis præceptis ca-
stigati mutabunt. Ridiculum est rem familiarem
augere: agros diligenter colere, vt multiplicatus
prouentus labori respōdeat: amplas extruere cedes
magnis cæmentis & molibus multis sublatis ta-
bulatis fornibusue ad culmen vsque perducere:
addere

addere amoenitates hortorum, veste pretiosa, signis, varia suppellectile ornare, pecunie cumulos construere: filiorum educationem institutionemque negligere: quibus hæc omnia cedere debent instrumenta salutis & dignitatis si probis, si iniquis profutura ad perniciem, breuique tempore peritura. Quod quid aliud est, uti eleganter Plutarchus dixit, quam calcei ut sint elegantes, diligenter currere, pedes cum calceus paratur, negligere prius? An ulla possessio, vllum ornamentum cum filiis conferatur, sed probis & modestis: prave educatis nulla tristior pestis. Recte Cornelia Gracchorum mater mulieri ornatum ostendenti gemmas, aurum, vestes: filios ipsa à schola redeuntes monstravit: quos illa optimis moribus informauerat: multum etiam iuvit ad eloquentiæ laudem, quæ summa in illis fuit, comparandam. Domus pro curatorem virum fidelem præficimus: ianua curam non credimus improbo homini: ac vero reliquos ministros, & famulos, ut moribus composui sint, providendum ducimus: filiis concedimus, ut suo vivant arbitrari. Nimirum liberorum nostrorum mores nos ipsi indulgentia corrumpimus: quæ indulgentia proculdubio dolore parentum, filiorum exitio mutabitur, senum, quibus solatio esse debebāt, carniſices facti, rei familiari universæ, familiarumque calamitatem comparabunt: eoque amplius quo

probis

amplio-

ampliores divitiæ suppetent maiorum industria patrum, vitæ superioris licentia nullis finibus resistet: graviora indies appetent omni alia cura reiecta, præ libidine se se voluptatibus quasi cœno ingurgitandi: quanto cum dedecore dicere non attinet. Maiorum gloria posteris quasi lumen est, neque bona eorum neque mala in occulto esse patitur: quantoque parentum & auorum vita clarior, tanto filiorum vacordia flagitiosior. Proh magnam & sublimem puerilis institutionis potestatem. Sed opponunt quidam, sermonibus & præceptis iuvenes ad virtutem incitari quidem, sanari vix unquam: idque ex eo colligunt quod sapissime contingat, ut qui optime loquuntur, pessime vivant, suas disputationes moribus destruentes, vel mores suis disputationibus arguentes, ipsi adversus se graves censores, disputatores accerrimi. Nos vero si diceremus eam in disputationibus & præceptis philosophorum inesse vim, ut ex audientium animis vitia euellere, virtutes ingenerare semper valeant, merito mentiri iudicemur. Obstat ingenium: exempla, mores impediunt, liberræ voluntatis omnia doctrinæ & prudentiæ præcepta vincere solita. Multas magnasque mercedes, ut ait Theognis, ferrent philosophi, si quemadmodum Circe herbis & cantibus homines statim convertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris ho-

I

mines

mines facerēt, id est, homines ferarum simillimos ad virtutem à vitio, ad rationē à furore, ad humanitatē ab immanitate reuocarēt. Et tamen aliquid se aliquādo eiusmodi effecisse philosophiē gloriari licet. Producet enim Polemonē ab infami vita moribusque profligatis ad seueritatē vna Xenocratis disputatione perductū: multos alios ab improbitate ad sanitatem diligētia praeceptorum reuocatos numerabit: atque concludet, tanti virtutem esse, vt vel paucis sanādis omnia remedia tentari debeāt: tenerae puerorum aetati maiori fructu, certiori spe laborem & diligentiam impendi. Rursus quæ grauior luctatio est, ingeniorum à prima etate tantam quibusdam inesse prauitatem accusabunt alij, nullis vt salutaribus succis sanari possit: non si Hippocrates medicorū princeps, aut Apollo ipse ad medicinam faciendam omnia artis praecepta, omnis nemo peram & industriam consumat. Naturæ ferre quisque suæ semina ductumque sequitur, si moderate ad salutem virtutesque capeffendas, si turbida ad suam & aliorū perniciem. subtilis argumentatio & valida, non expedita responsio. Equidē profligatam quorundā naturā corrigi aliquando atque immutari nō posse, facile dabo: quod & in cæteris animantibus cōsideramus, genera aliqua nulla arte posse cicurari. quis enim viperam aut scorpiū, quis pantheras posita feritate mansuefacere aggredietur?

tum quis illis fidat? nam leonibus forsan & elephātis propter generositatē aliquando cicuratis credamus. alia quædam animalia mansueta natura sunt, vt manu tractari possint, pecora, iumenta, & quædam auium genera: siue naturæ instinctu hominibus amica, siue frequenti vsu feritatem mansuetudine mutarunt. Ita inter homines plurimum ad vitam instituendam, moresque conformandos ingenium potest cælo datum: sed secundum indolem recta aut praua institutio multū valet à prima etate suscepta, annis consequētibz confirmata. Neque negabo (quis enim possim?) nasci quosdā tanta ingeniorum prauitate, vt sanitatem respuāt, ijs instituendis languescat omnis industria. contendo tamē praua institutione naturā optimam indolemque virtutum deprauari: non secus atque agri fertiles cultura sublata, sentibus, dumetis & herbis inutilibus vastātur. adhibita institutione cultuque recta ingenia indolesque iuuantur, atque cū admirabili fructu suscepto labori respondent. Prudēter Nicias roganti cuidam, quibus artibus & qua industria talis vir euassisset ac tantus: Naturæ, inquit, bonum industria quoque ipse iuui. Sic arbitror viros omnes præcipuos & excellentes, quos antiquitas celebrauit laudibusque ad cælum euexit, siue in Iudaica gente populoque Christiano, siue inter Græcos & Romanos, ad naturam excellentem,

disciplinam accuratam & diligentem adhibuisse. ac nominatim quod Susanna pulcherrima puella sanctissimaque, ut pudicitiam tueretur aduersus petulantes senes libidinis aestu furentes, se ignominiae atque mortis haud dubiae periculo obiecit, metus numinis praestitit parentum institutione a primis annis susceptus, ut diuini libri testantur. Quod si vitia in natura insita mediocria sunt, neque desperata curationis, recta saepe institutione sanantur atque in contrarium mutantur: quae maior inter homines multitudo est. nam & ferrum frequenti attritu deteritur, ferruginemque splendore mutat: & pastoritios baculos videmus, cum recti natura sint, inflecti arte, curuosque reddi. Certe si mutari prorsus ingenium non poterit, minora vitia erunt per institutionem castigata. Quod si leones aliaeque bestiae inimicis & immanes posita feritate mansuescunt: quis hominem desperet prorsus sanari posse, consilij participem, rationeque armatum aduersus naturae impetus quamuis vehementes & deprauatos? Nunquam profecto contingat, ut ex rubo colligatur vna, ex arbutu ficus aut malogranata: sed mitiores certe & comodiores, ut ex quaque arbore fructus proueniant, diligens cultura faciet tempore adhibita: quae frustra quidem sit, si solum sterile, saxi impeditum, arenis graue contingat, si semine inane atque corruptum mittatur.

Sed

Sed nulla pars est terrae, unde percipi aliquid non possit: & haec ipsa incommoda cultura mitigabit. Omnino ad soli seminisque nobilitatem, si diligentia accesserit, eximium quiddam & praestans erit. Quod si altius ire per naturam non datur, minores profectus negligendi non sunt. multa enim quae corrigi possent comodioraue reddi praesumpta desperatio corrumpit: ac fere nulla alia causa a parentibus filij omni tempore degenerant. ex Dauid Abfalon nascitur, ex Salomone Roboamus. & ut diuinos libros mittamus, optimi plerumque Principes ab omni memoria profligatos successores habuere: quam quod molli educatione indoles corrupta est, vitiaque aucta quae in natura abdita erant, modestis parentibus saepe minori diligentia filios castigantibus. Et ut quisque optimus est, ita alios praesertim in plena sapientiae domo educatos, sibi similes fore auguratur, minorem industriam adhibet. Quantum enim institutio valeat duorum catulorum exemplo Lycurgus declarauit. iisdem enim parentibus vnoque partu ortos, alterum venationi assuefecit, alterum offae. deinde utroque in conuentum producto cum proiectum cibum alter confectatus esset, neglexisset alter praestudio insequendi leporem obiectum: quantum consuetudo valeat a teneris suscepta ciuibus monstrauit, eamque plerumque natura esse potentiorē docuit.

docuit. Verum ad naturam deprauatissimā, unde
huc defluxit oratio reuertamur. Hominum saepe
vitium est, quod deprauata indole pueri nascuntur.
nullo coniugū delectu cōnubio iungimus, quibus
præter formam nihil præcipuum est, aut quos vna
census & pecuniæ magnitudo commendat: secus
quam in iumentis, pecoribus, stirpibus, in quibus
ad propagationem maior adhibetur cura. vnum
quodq; in suo genere vt sit maxime generosum cu-
ramus: ciuiū propagatio negligitur. Vt ciues pro-
batis moribus, ingenio excellētī, præcipua indole
matrimonia iungant, quis curauit vnquā satis pro-
rei magnitudine? Coniugio adolescentes Aristote-
les arcet eo argumento, quod præter alia incōmo-
da apud quoscumque susceptū est, vt minori etate
iungant connubia, pusilla statuta, imbecillo corpo-
re homines fiunt. Itaque viros triginta sex annorū
iungi vult, vxores annorum decem & octo. Plato
his viginti annos dat, illis triginta nihilominus. Ad
hæc generandi tēpus & horas, in quibus tantū mo-
menti est, quis vnquam medicorū consilio capta-
uit? quis victū temperatū & salutarē eadem de cau-
sa adhibuit? hyeme Boreaque flante, quibus tēpori-
bus corpora vegetiora sunt, filiorū procreationi da-
re operam idem Aristoteles sancit. Quis hæc aliaq;
obseruauit omnia: quæ recēdere oratione longum
esset: an non potius ardore concitato sine iudicio
sine

sine ratione in libidinē plerique rapiuntur feroces
effrænesque iumentorū adinstar: quod suo & pro-
lis luatur malo. Ergo fontes repurgētur, vt riui syn-
ceri decurrāt: arbor in radice sanetur: putre pomū
& corruptum reformetur ex semine, & ad pristi-
num decorē, sublata per eum modū putredine, ni-
torēque referatur. Hoc remediū est ægrotæ acia-
centi reip. corruptisq; nostris moribus multorum
vicio & turpitudine: aut si ne hæc quidem procedi-
mus, profecto nulla vnquā medicina tantis malis
tantisque incōmodis idonea reperiatur. ea cura
neglecta, in qua salus publica vertitur, mirum non
est, si maior indies flagitiorū colluies existit: om-
nesque reip. partes libido spurcitia fēdat: crudelitas
supplicio, auaritia furtis, superbia contumelijs af-
fligit. Ex parentibus non modo prauis, sed etiam
modestis & probitate conspicuis (quanquam quæ
probitas esse potest filiorū institutione neglecta?)
pueri procreantur, adolescentes crescunt agresti
ferocique ingenio, viribus cōfirmatis, exitio patriæ
familiæque futuri. An ijs sanandis vlla disciplina
deinde satis sit, vllæ leges sufficiāt quamuis suppli-
cio sancitæ, armatæ Principis auctoritate? Licentia
à primis annis suscepta dissimulatione parentum,
quoduis dictū factūque infantū quamuis turpe
risū & osculo excipientiū, in annos singulos cōfir-
mabitur: crescetq; immēsum, vt frænari nulla arte
possit.

possit. Quis enim affectus indomitos libero campo vagari assuetos vñ frangat flectatve in contrarium? res esset comparanda miraculo. Contingat potius deprauari, qui optimis disciplinis instituti erant, abreptos naturæ impetu ex se ad mala procliuis: qui prauis ab infantia moribus imbuti maiori ætate mutauerint, paucissimos inuenias. Repete veteres historias, euolue antiqua scriptorum monumēta, reuoca in memoriam antiqua improbitatis exempla: nobiles scelere Principes priuatosque, ex paruis iniitijs concessaque vitiorū licentia videbis in illa mala abiisse præcipites. Hoc maiores periculum prouidētes viri sapientissimi, prudentes legislatores, ad præcipuam suæ prouidentia partem pertinere iudicarunt, quibus moribus prima ætas imbueretur: plurimūque operæ posuerunt in puerorum institutione commēdāda. Sic Lycurgus Lacedæmone ex numero principum et curæ virum præfecit prudentia probitateque præstatem, quem Pædonomum dixit, sublati seruis, quibus pueros instituendos credere antea iij ciues soliti erant. ne frequenti cum ijs vsu videlicet seruiles mores imbuerent, prouidebatur. Id secutus Aristoteles è pluribus magistratibus vnū ei curæ, in qua salus publica vertitur, præficiēdum cū ampla potestate iubēdi vetandiq; constituit. Melius Persæ (vti Xenophō scribit) diuisa multitudine in qua-

quatuor partes pueris instituēdis viros principes præfecerunt ex senioribus selectos probitate excellentes, vt vberior prouetus existeret, duodecim numero, quo partita inter multos cura, minor labor, maior diligentia esset. Quam industriam vellem ex parte nostri Principes ciuitatesque imitarētur, viris eximijs ei curæ ex vtroque ordine sacratio & populari præfectis cum potestate de præceptorū moribus, docendique dexteritate (in quo grauissime peccatur multis modis) iudicādi publice. Quā enim: calceos vestesue non conficiat, nisi qui artis peritiam ante probarit: filios sine delectu cuiunque se obtrudēti erudiendos tradamus? Medicum nemo morbo curando nisi peritum artis quamuis rogatus accersat: amicorum precibus cedamus filiorum magistro institutoreque aduocādo? Apagē dedecus ignauiaque grauis. neque enim tanti amici esse debent, vt propterea grauissima pignora in periculum vocentur. Sed & ijsdem ius sit, me quidem auctore, inquirendi in ciuium mores censuram adinstar, accoercendi malo priuatim patres in filiorum institutione negligentes, pueros castigandi, includendi etiam si opus sit rebelles, ingenio præfracto, præsertim qui defunctis parentibus aut domo profugi sine lare familiari incertis sedibus vagantur pueri puellæque: vnde scelerum licentia existit, animi deprauantur, multorum cor-

pora libidinum tabe contaminantur. A maioribus nostris non alia causa litteras tradendi cura sacro ordini à primis temporibus demandata est, quam quod plurimi referre haberent persuasum, si pueri cum litteris pietatem sensim instillatam, auribus oculisque imbiberent, apud viros sacros versantes. Quo factum puto, ut qui litteris dāt operam sacro ordini veste & pileo à populo secreti sint, uti in publicis scholis fieri videmus, præsertim in Hispania. In Gallia etiam quicunque litteris & eruditione conspicui sunt, magnos clericos vulgus vocat. Eam curam Pontificibus haud satis pro dignitate tractantibus ac vero negligentibus, viri præ cæteris pietatis studiis præstantes, quos monachos dicimus, & in studium impulsu iuandi rempub. saepe arripuerunt, diuinum se nomen promereri eo labore procuracioneque persuasum, in quo tantum momenti esse videbant. Antiqua Benedictorum præsertim monasteria scholæ publicæ erant ad iuventutem erudiendam à viris sanctissimis constitutæ. Vnde haud levis publice utilitas extitit, ipsi magnis diuitijs atque ingetibus creuerunt, omnibus certatim pios eorum conatus iuantibus re, opera, consilio. Ex ijs monasterijs, velut ex arce sapientiæ innumeri viri prodierunt, vtriusque philosophiæ cognitione præstantes, diuinæ atque humanæ. uti editi eo tempore ab eaque natione

natione hominum libri multi & excellentes in suo quisque genere mirandi argumento sunt.

De nutricibus. Cap. II.

Equitur disputatio de nutricibus quali ingenio, quibus moribus esse debeant, & an omnino adhibendæ sint infantibus educandis: quoniam earum sæpe vitio ingenia puerorum moresque deprauantur, nulla ut deinceps disciplina, nulla cura sanari possint peccata in lacte suscepta. Expedita præceptio, difficilis obseruatio. Nihil tamen negligendum, quod maioris rei momentum efficiatur. Censeo igitur nullas nutrices præter matres ipsas esse debere: censeo, si id integrum non sit, optimis moribus sedato ingenio adhibendas. Saluberrimum profecto institutum esset, editos in lucem fœtus à matribus nutrirî, ut & ipsæ omni ex parte suo officio fungerentur filijs educatis: fœtus quasi continuato alimento vegetiores robustioresque corpore euaderent: syncerior animus esset nulla alieni succi sanguinisque mixtura. Alioqui corpus morbis obnoxium existat, varium ingenium, mores turbidi: quæ fere corporis, cui est animus deuinctus, naturam sequuntur. Quid est enim lac nisi sanguis, quo fœtus in utero aleba-

alebatur, colore tantum mutato? cur prouida natura effecit ut foetu in lucē edito vbera sua sponte distenta alimentum lactis ministrarent? Cur geminis voluit mammis pectus intumescere? nisi ut maiori lactis copia facultas nutriendi magis esset expedita: integrumque matris officium partu educationeque ipsae parentes implerent, praecipuum & maximum mutuae caritatis vinculum. Neque alia causa crediderim matribus erga filios ardentiorē amorem esse, quam quod in ortu educationeque maiores quam patres dolores molestiasque ipsae suscipiant. Sic dimidiato onere imminui magna ex parte eum ardorem atque cū nutricibus communicari, neque quae pepererunt integras matres esse, sed ex parte dimidiata, necesse est. praesertim infante ab oculis ablegato obliuio sequitur, mutuaeque illa & ardens animi affectio inter parentes & liberos extinguitur magna ex parte: uti in expositis infantibus videmus, neque sensum vllum matris neque desiderium eius quae peperit remanere. ut quidquid amoris filijs erga parentes, parentibus erga liberos apparet, totum frequens consuetudo & opinio ab ortu suscepta parentes eos & liberos esse, sibi vindicare videatur. Sinamus ergo feminas integras esse matres, neque caritatem concedamus partito onere imminui: quod rebus publicis & priuatis perniciosum sit. Ventris feditate amouen

amouenda herbis noxijs, si quae mulier foetum abigat, scelus faciat quod publico odio luatur, supplicio vindicetur: infantes editos abs se dimittere impune sit. Quantum enim interest, eijcias ex utero dum conditoris manu formatur, an editum filium cognato sibi alimento priues nutrice aduocata? A parentibus magnos viros enutritos proprio lacte crediderim, qui ab omni memoria floruerunt: ac praesertim sanctissimos Patriarchas auctores Iudaicae gentis diducto coniugio toto ab ortu infantis triennio: quo decurso, ablactatoque filio, instaurato conuiuium ad cōplexus redibatur. Non minori tēpore neque alia cura Samuel propheta creuit, uti diuini libri testantur. Verum quanta sint deliciae nobilium foeminarum non ignoramus: quis persuadeat ut ad dolores partus nutritionis graue ac diuturnam molestiam addant? facilius sanguinem hauserint, quam ut praecepta salutaria ad aures admittant. Ea causas, & quoniam contingit ut defuncta matre aut vberibus casu aliquo arefactis nutrix necessario aduocanda sit: censeo ingenium eius esse considerandum ut mite sit, cōpositus animus, vniuersaeque constitutio corporis aquabilis, ac quoad fieri poterit maternae consentanea. Neque atra bilis vexet, neque redundet pituita: non sit iracundia facili, metu deiecta. Omnia denique conueniant aptaque in natura, in moribus sint sedata:

142 DE REGE ET REGIS INSTI.

data: ut minima immutatio sit in foetu. ne lacte mutato vires animi & corporis debilitentur, prouidendum. In frugibus pecudibusque, ac omnino cunctis animantium generibus non tantum semina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietates, cælique sub quo aluntur mutat: generosius in sua quidque sede gignitur. insitum alienæ terræ, in id quo alitur, natura vertente se degenerat. sic filiorum corpora minuuntur sæpe inter Principes viros & locupletes: agricolarum filij robustiores euadunt non modo labore consequentis uitæ exerciti (quantulum enim id est?) sed quia ab infantia consentaneo alimento maternis ex vberibus creuere. Germanos, Tacitus ait, in eos artus, ea corpora, quæ miramur excrecere, quoniam sua quemque mater vberibus aleret, neque ancillis aut nutricibus eam curam delegaret. Contra nobilium inter nos filij parentibus dissimiles sæpe euadunt, pusilla statura, moribus, ingenio, viribus. cum nouo enim lacte cætera, ut par est, magnopere etiam immutantur. Quod in alijs animantibus cernitur: si ouis lacte hædus, aut agnus caprino lacte nutriantur, eueniet proculdubio agni lanam asperriorem esse, hædi capillum molliorem existere. Scimus in Italia Gotthis imperantibus lacte capræ nutritum Ægistum ex eo nomine, admirabili pedum

LIBER SECVNDVS. 143

pedum velocitate fuisse. auctor Procopius. Alterius, canis lacte educati recenti memoria usque adeo cerebrum aruisse, ut noctu fugato somno per plateas miserabiles vlulatus ederet latrantis in morem. Auditum ex eo qui vidit oppidi eius regulo testamur. Ut mirer Habidem primis temporibus Curetum in Hispania Regem à Gargoriæ feris obiectum, Cyrum etiam simili casu lacte canino, Romulum & Remum Romæ urbis conditores primos à lupa educatos. si vera sunt quæ magni auctores affirmant, & non potius commenta fabularum. Recte elegans Poeta & prudenter cuius impietatem accusabat, de eo addidit. *Hyrcanæque admorunt vbera tygres.* Magni enim refert multumque in vtramque partem valet, quo alimento fetus nutriatur. Censeo præterea nutricis mores diligenter considerandos, ac eius rei præcipuam & maximam curam esse debere, quanta modestia sit, pudore quanto. Eam enim primum audiet puer, eius mores effinget, dicta imitabitur. & hærent tenacissimè quæ primis annis suscepimus. Sapientes Crysisippus nutrices optauit, certe quantum res pateretur optimas. Ego ingenio, prudentia, probitate commendatas: ut earum virtutum semina cum lacte in alumnum transmittat: actionibus verbisque consentaneis puer erudiatur. Addit Plato, quoniam infantes propter ætatis

ætatis imbecillitatem fictis narrationibus delectantur, considerandum quas fabulas nutrices ijs narrent, ne obscœna, improba, vœsana contineant (cũ ferme inania quæque & deridicula in nutricum cunas ablegare cõsueuerimus) sed quæ simulacra & imagines sint earum virtutum, quibus reliqua vita exornatur. *Æsopi* fabulas præsertim selectas & eleganti carmine explicatas, quod *Faernus* nostra ætate latine præstitit, infantum auribus & sensibus consentaneas fore putabam. Canticiones promiscuas & ex compitis desumptas vsurpare debere nutrices infantibus oblectandis, conciliando sopore verum non est: sed quæ probitatem pietatemque redoleant, quibus in memoria relictis virtutum semẽ existat. Curandum denique, vt domi pueri nihil audiant, nihil videant à prima ætate, quod non sit ex probatissimis moribus & sanctissima disciplina. *Aristoteles* ne signa quidem & tabulas obscœnas obijci infantium oculis vult. eosdẽ à theatro arcet omnium turpitudinum fœda officina: cuius præcepta vellem nostri homines sequerentur. Hanc adhibendam diligentiam putabamus fœtibus nutriendis: quæ superstitiosa fortassis videatur, si nostros mores & ignauiam consideres, pro rei natura haud satis magna. Nos inepti qui agris, vineis, oliuetis magnam curam impẽdimus: filios seruis erudiendos permittimus, quorum consuetu-

suetudine carere potius per omnem vitam deberent, ne pestilenti morum afflatu corrumpantur. nutrices adhibetur è promiscua turba arreptæ nullo iudicio, modo copioso lacte pectus redũdet, cum quo tamen tetrum spiritum ducant, quo corpus & animus inficiatur: contagione morũ, verbis, exemplisque corrumpantur. Mentior nisi pueros peruersis moribus existere miratus fratribus & parentibus dissimiles nutricũ vitio, tantam morũ & ingeniorum labem cõtigisse causam sciscitatus sæpe deprehendi. Ac duas præsertim sorores moribus, ingenio, forma discrepãtes nominare possem, alteram modestissimã matris lacte creuisse, alterã agresti nutrici atque temuluntæ commendatam, prauo lacte ingenium cõmutasse, euasisse ferocẽ.

De prima Principis institutione. Cap. III.

DE singulis disputauimus, nutritione disciplinaque liberorum. de futuro Principe dicere nihil attinet, res ipsa indicat, exquisita & maxima diligentia opus esse ne leue initio peccatũ, publice deinde reip. malo luantur. In fastigio enim rerum collocatur Princeps, vt numinis instar sit, quasi heros de cœlo lapsus maior conditione mortali. Augenda maiestate, reuerentia concilianda in subdito-

tum animis, regius apparatus adiungitur, trabea, gemmae, vestes auro & purpura rigentes, superba aulae structura, aulicorum ingens numerus, satel- litum ordo, ut eo splendore perstrictis mortales oculis in officio se contineant. Recte haec & pru- denter. Adiungantur tamen virtutum omnium ornamenta, prudentiae, humanitatis, fortitudinis, iustitiae: litterarum & ingenij cultus adiungatur, quibus plebei etiam homines venerandi efficiantur, caelestibus similes. colatur diligenter ager, unde vniuerso populo annona suppeditanda est, Prin- cipis animus. Prospiciatur oculo ex altissima spe- cula in omnes reip. partes contemplanti, cunctis prospicienti maioribus, medijs, infimis. Curetur caput, ne tetra defluxione reliquum corpus infi- ciat. Est enim grauissimus morbus, ut in homini- bus, ita in rep. qui diffunditur à capite. Optandum quidem esset ut Princeps omnibus animi & corpo- ris dotibus praeter ceteris emineret: & quo fortuna locusque altior est, eo maiora ornamenta haberet, quibus popularium beneuolentiam conciliaret, quae metu praestantior est. cuius in ipso nutu plu- rimum auctoritatis insit, cuius è vultu ipso atque oculis eluceat grauitas humanitate condita. Vel- lem eximia formae dignitate esset, procero corpo- re, perspicaci ingenio, ad omnium animos deuin- ciendos ipsis gratiarum manibus factus. Sed votum id est,

id est, & rara felicitas caelo data potius quam ho- minum prudentia quaesita: praesertim principatu hereditario, praefectoque eo quem Princeps pater quamuis infelicitate genuit. Tamen ad id pericu- lum vitandum non parum contulerit, coniugem delegisse magnis animi & corporis dotibus, nobi- lem, pulchram, modestam, & quoad res patie- tur locupletem: ut nihil humile aut sordidum in moribus existat: corporis venustati, maiorum vir- tutibus respondeat magnitudo animi. nimirum matrem futuram eius qui ceteris omnibus est imperaturus, exitum aut salutem allaturus ciui- bus vniuersis & singulis. Quod nostrum tamē est, cetera omnia comparanda adiiciendaque sunt: quibus virtutes in natura insitae augeantur, mi- nuantur si quae existunt vitia, illustretur vita fu- turi Principis & ornetur. Seruetur naturae insti- tutum, quae non minus Reginis, quam alijs mu- lieribus duas mammas attribuit, easque lactes- cere voluit partu maturo: ut filij nimirum lactis vbertate materni sustentati, meliores vegetiores- que fierent. Sed quando tantum inter nos deliciae creuerunt, ut nulla ferme paulo honestior mater nutriendi laborem ferat: quod reliquum est cer- te & impetrare debemus, nutrix deligatur cau- tione maxima: non ad cuiusquam gratiam in regiam irrumpat, quod est nefarium & turpe. uti

superiori seculo in Lusitania Principem iuuentutis educandum amica Episcopi, qui multum in prouincia poterat, eo agente suscepit ceteris dissimulantibus. prohi grauem turpitudinem & pudendam. Qualis successus fuerit dicere non est necesse, spe melior, neque nomina prodere eorum qui peccarunt eo facto. Sed nostra tamen aetate frequenti fama vulgatum est, vero an falso haud facile dixerim, sed fama tamen percrebuit, Principem alterum in spem natum amplissimi regni noxia tabe vlceribusque, primis annis laborasse nutricis vitio tetra contagione infectæ. Pudendam atque detestandam incuriam, nisi multa essent quæ humano consilio prouideri non possent. Quod consequens est, ne à nutricis ore verbum vllum petulans aut obscœnum excidat: ne perpetuo infantis animo infixum permaneat, pudoris ab eo initio sequatur interitus, quanta cum pernicie dicere non est necesse: totum enim studium dignitatis & honestatis extinguatur, libidini fræna laxantur ac vniuersa vita corrumpitur, turpitudine & fæditate suscepta ab eo adiuta. Præterea eo institutore crescat puer ijs præceptis, quibus in magnum deinde Principem euadat, par imperio contingat auctoritas. Deligatur ex omnibus magister morum, magister litterarum, futurus prudentia conspicuus, eruditionis opinio

opinionem præstans, ijsque virtutibus, quibus alumnus Princeps informetur ad omnem probitatis partem. Quod caput est, nullo vitio sit infectus, quod frequenti vsu traductum in puerum atque infixum ad reliquam aetatem hæreat: vti Alexandro Macedoni contigit, Leonidis institutoris, quæ hauserat vitia, elui penitus atque sanari in omni vita non potuisse. Sed nõ vnus, inquis, magister sit satis. Multa à Principe præstanda sunt, quæ nisi à primis annis tradentur, frustra deinde labor sit. iura danda populis, magistratus creandi, belli pacisque consilia sunt administranda, de multis quæ frequenter incidunt loquendum ac iudicandum, Omnibus disciplinis, vnde hæc petenda sunt, vnū excellere non contingat: singula delibasse atque in mediocritate quadam consistere exigua laus, neque idonea Principis magistro futuro. In quaque arte vel prima præcepta rudimenta que melius tradet, qui eius artis fuerit peritissimus: vti in tradenda Latina lingua, disciplinis alijs ingenuis contingat. Verum iactis latinitatis fundamētis, atque degustatis quibusdam alijs consentaneis artibus, rebus administrandis bello paceque audire viros peritos quid vetat? opeque eorū Princeps quamuis excultus litteris, quantouis ingenio præditus opus habebit. alieno consilio vti salutare. Et placet nihilominus Persarum institutum, qui quatuor

K 3 viris

130 DE REGE ET REGIS INSTI.

viris primarijs Principem instituendum conimen-
dabant: ut in qua quisque arte excelleret, eam ma-
iori dexteritate traderet. primus litteras doceret,
alter leges patrias, à tertio ceremoniarum religionis
tradebantur ritusque sacrorum, à postremo artes
militares, in quibus tantum praesidij est reip. con-
stitutum. Inter nos Principe instituendo duo mo-
do viri primarij prudentia & probitate princi-
pes designantur à patre Rege: alter litterarum ma-
gister eruditionis opinione atque grauis, al-
ter actionum moderator & dexteritatis, moris
omnis haud ignarus. Verum quocunque nume-
ro sint, quibus tenera aetas Principis formanda cre-
ditur, ij praecipuam & maximam procurationem
sibi demandatam putent: ut muneri satisfaciant
dies noctesque vigilare debent. Polycletum no-
bilem statuarium tradunt librum de artificio suo
edidisse, quem canona, id est, regulam inscripsit.
quo libro omnia quae in statua hominis fingenda
obseruare conueniret, quae singularum partium
figura esset, quis situs, quis habitus diligenter expli-
cuit. eodem autem tempore statuam à se factam
publice proposuit, in qua quoniam omnia artis
praecepta consumpserat, ipsam quoque canona
nominauit. Vellem hanc rationem Principis insti-
tutores imitarentur, ut si minus libro scripto prae-
starent, certe vita ipsi omnia praecepta virtutum &
sapien

131 IT. 2. LIBER PRIMVS.

sapientiae à magnis philosophis tradita: ad ea Prin-
cipis animum fingendum, atque in eo exprimen-
da vniuersa putarent. Quod rectae institutionis ca-
put est, ijs prima cura esse debet attendae ab aula
turpitudinis & improbitatis praesertim: sed & vi-
tiorum aliorum omnes aditus sepiant atque fer-
ruginent. Iuuenibus inuerecundis & petulantibus
locus apud Principem non sit: ne obiecta libidi-
num imagine pestilenti oris afflatu corrumpant
euerantque penitus atque momento, quae longo
tempore in Principis animo cohaeruerunt virtutes,
ex infami gratia captantes honores & copias (quo-
rum est magnus numerus) assentatores, vaniloqui,
saluti publicae insidiantes: quae pessima ars multo-
rum nimium prosperis successibus creuit. Scimus
ingentes inter nos opes fundatas, mobiles princi-
patus constitutos multis locis ab ijs, qui abiecto
pudore, scelerum ministros se Principi varijs tem-
poribus praebuerunt. quorum nomina ne memoriae
prodantur posteris eorum & necessarijs tribuendū
puto. Et tamen saepius multoque plures euerfos
breui consideramus. subeunte videlicet Regis ani-
mum poenitentia aut satietate minori in gratia ij
sunt, deinde odio: quia quasi exprobratores aspi-
ciuntur à Principe, ab alijs quasi corruptores &
scelerati. Proxima cura sit excolendi Principis veris
virtutibus atque erudiendi, blando sermone
K 4 quidem

quidem sapius, quæ præcipiendi ratio commodior
multo est: sed cum opus erit severitas adiungatur,
verbis castigetur, plagæ non nunquam addantur;
ne indulgendo indoles præclara depravetur, aut
vitia, quæ sunt in natura insita, robur accipiant.
Leones, ferum animal & immane, neque verberi-
bus cadendi sunt, neque demulcendi blanditijs
frequenter: sed populus minæ permiscenda eam ra-
tione eoque temperamento facile cecuratur, alio-
qui plagis ne feritas recrudescat, blanditijs super-
bos faciant, ex utraque parte intractabiles evadât,
verendum est. Ingenium quidem Principis dispi-
ciendum est, & quibus rebus maxime moveatur,
ijs institutores utantur, si fræno retineri amant, si
calcaribus concitari, pudor subrusticus amovea-
tur: impudentiæ modeantur si adsit: eoque vela
conuertant, ubi aduersari vitium considerabunt,
moneant, præcipiant, obiurgent, coerceant aliquan-
do malo, insolentes cupiditates frangant: omnem-
que diligentiam adhibeant, ne alumnus præfracto
ingenio sit petulantius: unde perniciēs ipsi & sub-
ditis comparetur. Ita Theodosium Magnum inue-
nio Arsenio, quem Roma accersitū filijs erudien-
dis præfecerat edixisse, ut quoties ei videretur eos
verberibus caderet, neque unquam in eorum er-
ratis conniveret. Virum magnum orbis imperio
dignissimum. In quo ab omni memoria multos
Prin

Principum institutores peccasse ingenio, aut me-
tur exacerbandi Principem, aut cupiditate eorum
gratiam iniqua indulgentia promerendi. In ijs Ro-
mæ Seneca summus quamvis philosophus erudi-
do Nerone Principe: in Castella Alfonso Albur-
querqueus Petro Rege instituendo, cui Crudeli
cognomen fuit, accusari fortassis possint prava
institutione naturæ vitia auxisse: accessisse alia. In-
dicio est utriusque ijs Principibus præcipua gra-
tia, rebus omnibus auctoritas, opes immensæ non
sine invidia atque obrectatione aliorum, suspicā-
tium malo publico priuatas rationes augere indul-
gendo voluisse: qua nulla grauior pestis, non mo-
do reip. sed auctoribus, opes enim flagitio, partæ
diuturnæ propriæque non sunt. Scimus quidem Se-
necam à Nerone peremptum (ea merces discipli-
næ fuit) impie, dices, & immaniter, quis id negat?
quis non videat? sed gratia tamē molli educatione
collecta odio mutatur. Alburquerqueum fuga cō-
pulsū salutē consulere constat, hoc maiori felici-
tate, quod communicatis cum alijs proceribus ar-
mis in ipso vindictæ conatu defunctus, non antequam
tamen sepultura data, uti ipse testamento
mādaauerat, quam Petro Rege ad Taurum urbem
partium diligentia capto, ne tantas strages daret
scilicet providebatur. Ad extremum instituitur
Princeps neque libidini, auaritiæ, immanitati ser-
uire,

uire, neque leges spernere, neque formidine subdi-
tos terrere, neque vitiorum sordibus & libidinū
licentia vitæ & imperij fructum arbitrari: supra
& commensationes: quarum rerum libido & vo-
luptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes
omnes. Sed ut regias potius virtutes persequatur
monendus est: atque Regis munus & partes iden-
titem explicanda. Rex cuius (si modo eo nomi-
ne dignus est) diuinæ legi pareat, rationis ductum
sequitur, iuris æquabilitatem tenet, ocoerct li-
bidinem, malitiam fraudemque odio habet, ac-
ceptam potestatem vtilitate publica & commo-
dis non licentia definit: tantumque reliquis ho-
minibus honestatis opibus & ornamentis ante-
cellere conatur, quantum opibus & dignitate
maior ipse est. nullum vitæ periculum, nullum
laborem pro patriæ salute recusat, in bello acer,
in pace moderatus, nihilque magis cordi habens,
quam ut populos sibi commissos beatos faciat,
omnibusque bonis affluentes. Sic diuino præsidio
einctus & verissimis honestatis laudibus circum-
fluens, ciuiū ad se voluntates allidit, absolutissimū
exemplar factus prisce maiestatis, quasi ex anna-
lium memoria aut etiam de cælo diuinus homo.
qua beneuolentia opinioneque à ciuibz suscepta,
multo amplius quam vllis viribus & armis impe-
rium à maioribus acceptum æternum confirma-
bit,

bit, faustum subditis, propriumque posteris fa-
ciet: nulla ut vi externa eueriti, nullis intestinis
fraudibus insidijsque opprimi possit. Hæc de re-
gia institutione in genere dicta sunt: deinde de sin-
gulis eius partibus est dicendum.

De victus cultusque ratione. Cap. III.

Ræclaram multorum indolem publi-
ce priuatimque sæpe conturbauit co-
pia voluptatū. Victus immoderatus,
cultus delicatior gentem Hispanorū
ad arma natam, vertenti fortunæ tribuit: atque ita
ut de fastigio rerum, ubi collocati erant, in varias ca-
lamitates & magnas præcipites abierint. Ingen-
tes animos atque inuictos, laboris & inedia patien-
tissima corpora, quibus virtutibus magnæ difficul-
tates mari terraque superatae sunt, impetium ultra
solis vias, ipsosque Oceani limites propagatū, pe-
regrinæ voluptates fregerunt Romanorum exem-
plo, haud minori periculo. Vix credat aliquis quod
est verissimum. Plus hodie cupediarum in vna
virbe insumitur, tragemata, dulciaria, sachari am-
plius, quam patentiū ætate in vniuersa Hispania.
bombycinæ vestis quantum Deus immortalis
elegantius hodie lanij, sartores, fabri vestiuntur,
quam ante nostram ætatem in ciuitatum principes
viri

virī nobiles & primarij. quod ad felicitatem horū
temporum pertinere vulgo homines interpretan-
tur, inde maius periculum imminet. Iam si priua-
tis hoc contingit, quid putemus in regia fieri: ubi
tanta voluptatū copia est, delicijs omnibus ex om-
nibus locis in vnum locum collatis? Profecto nisi
magna diligentia adhibeatur periculum est, ne
Princeps à tenera ætate molli educatione corrup-
tus, sagina grauis, morbis oppressus, neque bello
neque pace bonus sit, quantā cum calamitate reip.
dicere nō attinet, quiuis per se intelligit. Sic Prin-
cipes videmus nervis sæpe laborare, abdomine
multo graues esse, ad multam diem somno indul-
gere, magnam vitæ partem medicis & curationi
corporis dare, ac denique ante tempus extinguī.
quod non laboribus, curis, sollicitudini tribuatur;
sed inertia, luxui, voluptatibus. Quī enim cibo &
potu, quibus se ingurgitare sine modo consueue-
runt, concoquendo idonei sint: vt non noxiæ mor-
borum causæ existant, tetri humores & corrupti?
Et cū omnis educatio referri debeat, vt vires cor-
poris & animi maiores firmioresque euadant: cu-
ra aulicorum in eo consumi videtur, eo spectare
vt vtrisque viribus fractis inutilis Princeps ad res
gerendas reddatur. Primum enim corpus mulieri-
bus effeminandum tradunt, cauentes ne solem
aspiciat, aut aura paulo vehementiori affletur, la-
bores

bores omnes fugiat & vitæ molestias: aulae parie-
tibus inclusus quasi in solitudine puellæ adinstar
teneræ atque delicatæ retineatur, aspectum fre-
quentiamque fugiens, ne sermonis quidem com-
mercio cum equalibus dato, ludendi exercendiq;
corpus facultate sublata. Mulieres, quasi vna cura
sit Principis saginandi, ganeæ & ventris cura cibi
vt egregia quadam arte cōditi palatum excitent,
copia tenera ætas obtundatur, vrgent vt comedat,
& singulis prope horis cibos ingerunt intrudunt-
que importunæ atque graues: & quasi id tantum
operis sit datum, vt Regem epulis onerent, ne se
loco cōmoueat, ita conatum omnem in hoc vnū
studium conferunt: vt quoties minus aliquanto ci-
bi sumit quam ipsæ volunt, id indignissime patian-
tur. Adde aromata, odorum suauitatem, vngueto-
rum fragrantiam, gemmarum splendorem, totius
ornatus & cultus molliem, reliquas illecebras,
quibus robusti etiam & cōfirmata ætate eneruan-
tur. An Princeps ne falsa illa dulcedine corrumpa-
tur & à mentis statu deflectat, quis præstare possit
in tātis delicijs tam effeminata vita? neque enim
molli & enervato corpori animus ingens & fortis
deuinctus esse potest. vna opera vtriusq; vigor &
fortitudo corrumpitur, quasi cera ignis calore li-
quefacta. Voluptatibus enim assuefacto corpore,
qui laborē & molestiam forti animo amplectatur,
virtu-

virtutem confectetur, quæ in arduo posita est: & non potius in vitia diffusetur, quæ sunt in præcipiti? An agro corpore, inertem, ignavum bellum prompto animo suscipiat, ductor ipse copiarum si opus sit, in labore princeps. Imperandi curas, molestas quamvis & graves libenti animo sustineat? Rempub. inerti potius permittet, quam ut laborem & molestiam suscipiat. In otio & umbra educatus, negotium fugiat necesse est: voluptatibus hauriendis sitienter incumbat, cum vitæ & imperij fructum præcipuum ratus, si nulla cura interpellat, nullam horam vacuum iucunditate patiatur elabi. Multa exempla calamitatum afferri possent, quæ mollis & umbratilis educatio Principum, reipub. attulit. Sed vix vlllo tempore Hispaniæ res magis perturbatae fuerunt quam Ioanne secundo Castellæ Rege. in quo multa bona inerant. corpus procerum & candidum, ingenium mite: venatione & ludicris certaminibus oblectabatur, neque à litteris abhorruit, versus ipse sermone vulgari non inepte pangens: quas virtutes umbratilis & mollis educatio corruptit. In primis annis mortuo patre Henrico tertio, ne à proceribus subtraheretur, occasioque existeret rerum novandarum, Vallisoleti D. Pauli vicinis ædibus sex amplius annis, nempe ad matris, in cuius tutela erat, obitum limine retentus est, erepta liber-

libertate exeundi, quemquamue præter ministros aulae ad se admittendi. Miseram regni dixerim an Regis conditionem: rectorem omnium publico carere, ut ne proceres quidem agnosceret: loquendi audiendique commercium auferri Principi, solitaria & umbratili vita pallefcere. Indignum facinus. quasi altilem in auiario pullum mihi sagines, qui ad sudorem & pulverem natus est: in umbra & inter mulieres crescat, cui corpus debet esse potius labore & victu moderato duratum, ut ad res gerendas idoneum morborum causis resistat, in bello frigus æstusque iuxta patiatur? publico subtrahas qui debet potius à puero assuescere in maxima celebritate, & in media rep. vivere, non reformidare homines: cuius excitanda mens & attollenda semper, quæ in recessu languescit & quemdam velut in umbra situm ducit, aut contra intumescit, inani persuasionem sibi plus iusto tribuens, quippe cum nemine comparatus? Voluptatibus frangas animum, qui dies noctesque quasi in specula præsidere & in omnes reip. partes debet prospicere? Nam ea mollietates magno Principis dedecore, magno subditorum damno constabit: pueritiæque & adolescentiæ maior ætas similis erit, imbecilla, lubrica, dedita libidini ac ceteris voluptatibus. Quod in hoc Principe perspicimus. defuncta enim matre, & rerum cura suscepta, quasi ex tenebris & ex

mater

materno: utero in hanc lucem denuo repenteque productus, perpetuo hallucinatus est. magnitudine negotij obruebatur animus, aulicorum semper obnoxius imperio, quæ maxima perniciēs est: unde continui motus extiterunt & graues. Verum hæc vitia accusare facile est, emendare quis possit? quis quod verissimum est Principi persuadere, mulieribus munditias, Principibus laborem conuenire etiam in tenera ætate? Mollem & delicatam vitam certam pestem afferre, affirmare quis audeat, apud eos qui imperij maiestatem mollitiæ, libidine voluptatibusque definiūt: ventri & turpissimæ corporis parti seruire præmia vel maxima imperij suscepti, stupra, commestationes arbitrantur? Principum cupiditatibus indulgere obsequij gratissimū genus putant, ad honores & amplas opes certissimū aditum? Atque hæc omnia non eo pertinent, ut puero Principi quæ ad victum cultūque sunt maligne suppeditentur: quod est nostris Hispanorū legibus de educatione Principis aduersum. Seruetur naturæ institutum: quo cunctæ animæ procreandis fœtibus lactis alimentique copiam ingerunt quam possunt maximam. Augendis corporibus, confirmandis viribus nulla commodior ratio. Adde puerū præsentī copia contentum non de cibo aut vestibus, quod faciunt egenorum filij, sed de rebus maioribus cogitare, atque ad illas

conten

contendere, alia omni cura sublata: unde magnus animus & excelsus existat. Verum id est, sed illud curandum maxime, ut victus copiosus, cultus elegans magis quam mollis & delicatus existat: quibus rebus non vires confirmantur, sed corpus voluptate mollescat, languescat virijs & libidine animus, ex utraque parte vitiorum omnium existat seminarium. Verum hæc mittantur: & de corporis exercitatione pauca subiiciamus.

De exercitatione corporis. Cap. V.

Molli educatione sublata, umbratili vita ab aulis Principum reiecta, consequens est, ut labore frequenti corpus exerceant, firmum robustumque reddat honesta exercitatione: animum impigrum & audacē & ad studium bellicæ gloriæ concitatum efficiant: quibus studijs corporis valetudo proculdubio confirmatur, animus ad omnia officia modestiæ & humanitatis & pudoris eruditur. Principe otioso & ignauo nihil est exitialius. Quæ res Solonem virum sapientem & prouidum impulit, ut Athenensium filios palestra & litteris & musica diligenter instituendos curaret, lege in omne tēpus sancta. Vidit vir Græciæ sapientissimus esse cuius vires corporis & animi comparandas. Vidit

L

huma-

humanitat's & modestiæ laudem consecrādā, si
vellent esse felices, libertatē & reliquas opes tueri:
quæ bona ignavia & mollietie amittuntur, vel teme-
ritate & audacia pereunt. Vt igitur ciues suos ro-
bustos corpore, animo fortes efficeret, palæstram
instituit: ut autem ad humanitatē erudiret, litteris
& musica mitigandos censuit. Hoc ipsum Lycur-
gus Lacedæmone nō admodum dissimili ratione
præstitit. Nam cum nusquam alibi maius studium
extiterit exercendi corpora & corroborandi, tum
in nulla vnquam gente maior laus pudoris enituit.
Mira sunt quæ de Spartanæ iuventutis modestia
& honestate commemorantur. Sic adolescentes
institutos, ut neque oculos in publico attollerent,
neque faciem versarēt, neque aliquod signū incon-
stantiæ præberent: ea modo quæ ante pedes erant
conspicere, manus ipsas inducta veste contegere,
senibus loco cedere, nullum verbum petulans aut
obscenum proferre, in choreis & canticis nihil
lascivum aut molle usurpare, aut audire à primis
annis edocebantur. Consentanea Soloni summus
philosophus Aristoteles pueris instituendis præ-
scripsit ad litteras gymnasticam & musicam, quæ
ille præscripserat, de suo ipse figuratiuam artem
adiiciens, non commercij tantum causa, ne cōpa-
randis instrumentis & varia supellectile fallatur
specie: quid enim minus viro probō ac præsertim
Principi

Principi cōueniat, quam studia vitæ ad suum com-
modum referre, compendij causa nobiles artes
suscipere: sed ut artificio aliquo conflādi metalla,
pingendi, fingendiue occupetur otij tempore, vi-
tiorum omnium semēte facienda in primis apto.
Præterea ut opera plena artis, plena ingenij signa,
tabulas, vasa ex argento & auro cælata, ingentes
ædificiorum structuras, molesque virium humana-
rum modum superātes dignoscere possit, atque de
illis statuere omnium elegantiarum peritus, non
tantū aliarum artium, quibus humana vita instrui-
tur & ornatur, resp. belli & pacis tempore regi-
tur. Verum hæc mittamus. ac ne de litteris quidē
& musica disputamus, quæ separatam tractatio-
nem requirunt. Quod loci præsentis est, Princi-
pē iubeo certamina omne genus instituere inter
æquales, quibus ipse intersit, non modo spectator
cæteros accendat, sed sæpe etiam particeps: quod
sine maiestatis sugillatione contingat. Ergo con-
currāt inter se iuuenes ex aula & reliqua nobilita-
te selecti ludrico certamine in iustæ pugnæ mo-
dum: cum singulis singuli aut facto agmine su-
dibus gladiisque equites peditesue pugnent. Cur-
su de velocitate pedum aut regendi equos recto
cursu, aut varios orbes implicādi explicandiq; dex-
teritate contendant, præmijs etiam victoribus pro-
positis ad accendendū certamen. inter se ex equis
L 2 iacu-

iaculentur Mauricæ pugnae genere, quo alterius agminis pars facto impetu prius procurrat, missisque in aduersarios aruadinibus iaculorum imagine, pedem referunt ceduntque prementibus aduersarijs: quos excipit pars altera agminis quasi in subsidijs relictæ: hanc ex aduersa parte alij ad ludum continuandum. Discant in equos è terra insilire inermes ferroque tecti, desultoriæ artis peritia: quod rebus aduersis in bello, victis in pugna non priuatis militibus, sed Principibus etiam & magnis ducibus salutare fuit. Certe Ferdinandus iunior Neapolitanus Rex, cum victis fugatisque suis copijs ab hoste, equus etiam quo vehebatur confossus esset, in oblatum equum ut erat armatus insiluit, seq; periculo eripuit. qui equum dedit vir nobilis pro suo Rege grata superis, grata hominibus victima cecidit. Vetusiori memoria omnino anno millesimo ducentesimo octauo, Petrus Aragonius Rex in Valentiæ fines contra Mauros incurrit, pugnantem confossus equus: venissetque haud dubium in potestatem hostium, ni Dieghus Harus, qui à Mauris stabat, humanitatis memor, oblitus iniuriarum, quæ ab Aragonio & alijs Christianis Regibus, Castellæ præsertim & Legionis extiterat, periculo eripuisset equo præbito: etsi non ignorabat in magnâ se eo facto inuidiam apud Mauros venturum. Neq; minus utile erit de sagittadi peritia certamen

tamen instituere, globisue è ferreo tubo flamma eluctante eiacularis in modum fulminis, signum propositum petere premio designato, si quis primus collimauerit. Lucta innexis inter se brachijs, iactuque vires ostentet: in oculis Principis, ipsoque laudatore, neq; ignavia cuiusquam neque peritia latebit. Quæ sunt omnia bellorum imitationes & imagines viribus corporis exercendis idonea, excitanda audacia, pellendo timore, dexteritateque comparanda in primis utilia. Sensit elegans poeta quanti ea certamina referant, quando pueros Latinorum finxit ante urbem ei exercitationi vacare, quatuor versibus recte instituta iuuentutis representans imaginem.

Ante urbem pueri & prima uo flore inuentus

Exercentur equis, domitantque in puluere currus.

Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis

Spicula contorquent, cursuque iectuque laceffunt.

Ludicris certaminibus adijciantur venationes, persequendis feris patenti campo decurrere, montes superare discant: corpus inedia, siti, labore fatigare. Addantur tripudia more Hispanico tibiarum sonitum pedum pulsu modulante. Ludant pila, ioci alij, risus, oblectationes concedantur: ita tamen ut nihil obscenū sit, quo libido irritetur, nihil crudele quod à Christiana pietate ac moribus abhorreat. fictis tantum ac ludicris ad seria & vera certamina

instruantur. Atque illud in primis caueatur, ne pueri ac Princeps praesertim, exercendo corpus vires frangant. frequentes magis exercitationes quam graues esse debent: ut ceteris vitae partibus ita in ludicris certaminibus & reliquo labore modus sit. quod Aristoteles praecipit diligenter obseruandum: affirmatque, qui violenter corpus in tenera aetate exercuerunt, in reliqua vita fractis viribus debilitata valetudine parum profecisse. argumento quod qui intra adolescentiae annos Olympica vicerunt, vix vnus aut alter ex eo numero potuit confirmata aetate similem in ijs certaminibus palmam reportare. Ex his ludorum generibus ea sibi Princeps deligat, quibus corpus exerceat, unde decus & laudem referat, praestet aequalibus, certe inferior alijs non sit: praesertim si ludi in oculis multorum exhibeantur, committere non debet, ut a quoquam iure contemnatur, habeatur imbecillis aut ignarus: quod sine iniuria maiestatis non contingat. Multum ergo meditatus ad certamen ludumque accedat: caueatque ne pro laude contemtionem apud subditos pariat. Ad extremum sit Principi, sit eius institutoribus persuasum, non omnes ludos maiestati conuenire. certe non luctabitur cum aequalibus, neque corpus quod sanctum haberi debet, contrectari a quoquam sinet, contorqueri, ad terramque affligi: quod nefas esset quamuis ioco vsurpatum.

patum. Tripudij particeps in publico non erit etiam larua tectus. nam facta Principum latere non possunt. membra bacchantium in morem agitare Principi non conuenit, multo minus in scenam prodire, agere fabulas, pulsare citharam: quae libertas in Domitij Neronis moribus vel maxime accusata est, ipsi exitium maturauit cunctis cum imperio ineptum iudicantibus, qui in histrionis habitum degenerasset. Ac ne spectandis quidem publicis histrionibus & venalibus operam dabit, ne tempus tam male collocatum perdat, personae quam gerit oblitus videatur, auctoritatem conciliare arti turpissime exitiisque: unde vitiorum ampla seges existit. Sint ergo exercitationes Principis honestae, sint frequentes potius quam violentae: atque ita valetudini consulatur, ita viribus animi & corporis confirmandis detur opera, ut nihil de maiestate decedat: vel ipsi ludi ad splendorem principatus & decorem comparentur.

De litteris. Cap. VI.

Ta corpus tamen exerceatur, vires & valetudo frequenti labore confirmetur, alatur fortitudo & audacia, periculorum metus varijs certaminibus remoueat, ut animi interim cultus minime negligatur:

cuius eo maior cura esse debet, quo præstantiori conditione animus est. nam & filiis instituendis maiorem quam servis diligentiam impendimus. equos generosos, boues aratores, quam canes domesticos curamus diligentius. Cuique rei pretium eius nobilitas aut utilitas constituit. in homine mente excellentius nihil est: pluraque & maiora consilio quam viribus præstamus. Ergo puero Principi ab ipsa infantia pietatis & sanctissimæ religionis præcepta sensim instillentur non infundantur: ne ut vasa oris angusti infusam liquoris copiam reijciant. ea tamen videat exempla virtutum inter domesticos & familiares, ea audiat præcepta viuendi, quæ per totam vitam tenaci memoria hæreant. Blancam Gallia Reginam feminam Hispanam ferunt, à puero ita filium Ludouicum instituisse, ut in animu indueret malle mori quam scelus concipere. ut mirum non sit tali institutione sobolem sanctam fuisse. Id ipsum Duci Mompenserio ante non multos annos in Gallia superstiti, nobilissimo Principi in primis annis inculcabat mater omnibus sermonibus. Auditum ex ipsomet. Ergo intelligat puer rudi quamuis ingenio, esse numen in celo, ad cuius nutum sola terrarum gubernantur: cum quo Reges Imperatoresque maximi comparari non possunt viribus & potentia. eius voluntati esse obtemperandum. præcepta quæ hominibus dedit

dedit, audiat discatque memoriter. Excitentur in animo igniculi gloriæ non inanis sed solidæ. quantus sit virtutis splendor, quanta in vitijs deformitas doceatur. De virtutis pulchritudine, vitiorum feditate eo audiente disseratur: de futura vita, immortalitate, præmijs & supplicijs quæ pro conditione vitæ hominibus comparantur. Decursis primis annis infici debet ijs artibus, quas si dum est tener, combiberit, ad maiora confirmata ætate paratior veniet. ac ferme septennio elapso accedat litterarum magister, quem vellem summis philosophis parem. nam ut Princeps ultra eruditionis mediocritatem non procedat, præceptor accedere debet excellenti doctrinæ opinione. Sic multo commodius quod cupimus, & quod est necesse consequemur. Compendij breuissimi adinstar id erit. Certe doctus & disertus præceptor sit, moribus compositis, ut puerum optimis artibus atque disciplinis instruat, & ad omnia officia optimi Principis & gubernatoris erudiat. Laudo Philippum Macedonem, qui Alexandro filio nato tantum studiū posuit eo instituendo, ut ad Aristotelem scripserit, qualem ac quantū ea ætate philosophum? non tantas se Dijs immortalibus gratias agere pro filio ex vxore Olympiæ nato, quam quod eo tempore suscepisset, quo posset ab illo erudiri optimis artibus. Nec solum scripsit sed se etiam præstitit. Ex Aristotelis

170 DE REGE ET REGIS INSTI.

telis schola tantus vir Alexander euasit, quantus
credi debet, qui orbi terrarum iugum imperij im-
posuit, multis atq; adeo innumeris gentibus leges
& magistratus dedit: easque sublata feritate ad hu-
manitatis cultū traduxit. Ac rem atque vehemen-
tem naturā, & studio gloriæ mirabiliter incensam
tanti viri disciplina mitigauit. Sic quod orbem ter-
rarum sui nominis fama compleuit, doctoris pru-
dentiae tribuatur: quod multa furoris & amentiae
signa dedit semper bello quam post victoriam cla-
rior, ingenij acrimoniæ adscribi debet: quæ nisi mo-
destia adsit, furor non virtus nominanda est. Fra-
nanda libidine, quæ cupiditas proximis adolescen-
tiae annis excitatur, magnum à litteris præsidium
parabitur: tanta siquidem est oblectatio cogniti-
one rerum se se pascens animi, ut neque laboris
tedium, neque auocantium voluptatum illecebræ
sentiantur. Itaque sapienter poetae cum ceteros
omnes Deos Veneris imperio subdidissent, in Mi-
neruam modo & in studiorum præsides, musas ni-
hil ei, nihil Cupidini iuris esse voluerūt. Longum
est iter per singula. sed temeritati, auaritiæ, ambi-
tioni, quæ tandem aliarum res franos inijcere atque
vniuersæ turpitudini præter litterarum tractationē
potest: unde exempla auditu frequenti lectioneque
suppetent ad animū veris virtutibus informandū.
Ergo prima eruditionis fundamenta diligenter
poni

LIBER SECVNDVS. 171

poni debent. Discat puer expeditè legere quoduis
scripturæ genus non elegantis tantū, sed etiā distor-
tæ atq; vacillantis. ipsos litterarum nexus & cōpendia
cognoscat, ne opus alieno præsidio ad legēdas litte-
ras & actionū formulas, quæ ex omnibus partibus
afferatur, semper habeat. quod arcanis continēdis
salutare sæpe sit. Doceatur scribere non inaccu-
te, ut plerique nobiliū filij facere consueuerunt, sed
elegantè & scite: quo libētius id faciat & minori
labore, uti opus habebit per totam vitam: atque in
eam rem, etsi minuta videatur, multū operæ, mul-
tū industriæ à præceptore ponatur: cōsilio, si opus
erit, cōmunicato cum peritis eius artis. aliena etiā
ope nonnunquā implorata, quo labori preuentus
respondeat, neque spes de Principis eruditione con-
cepta in ciuium animis fallatur. Grāmaticæ prima
rudimenta non ineptis subtilitatibus grammatico-
rum onerentur (sic fastidiū amouebitur & mora)
sed superuacaneis præceptis reiectis labor inutilis
remoueatur, necessarius leuetur laudis dulcedine
& docētis vrbānitate. Plurimū ergo operæ in expli-
candis auctoribus poni debet, in scribēdo atque lo-
quendo: ut vsu quodam quotidiano Latina lingua
familiaris natiuæ ad instar efficiatur, his exercita-
tionibus magis quam præceptorum copia. Inter
auctores ex historicis Cæsare, Salustium, Liuium
deligendos arbitror, qui puero explicetur: quippe
in re-

174 DE REGE ET REGIS INSTI.

in rerum gestarum explicatione prudentes & Ro-
mani sermonis elegantiam, multis sententiarum
luminibus illustrantes. Confirmatis studiis & peri-
tia maiori Tacitus adiungatur, horrida oratione
atque spinosa, sed arguta in primis magnum rerū
thesaurum regens, consilia Principum, artes, frau-
desque aulae. In alienis periculis & malis, quasi in
speculo, nostrarū rerum imaginē contēplari lice-
bit. Idoneus auctor quē nunquam Principes, nun-
quā aulici deponāt de manibus, die noctuque ver-
sent. Neque a poetis abhorrebit. Virgilij ingeniū,
orationis gravitatē & elegantia admirari discat,
Horatij sententias, urbanitatē, argutias admirabi-
les. illi tantum repellātur a Principis aditu, oculis,
auribus, qui turpissimarum rerum commemora-
tione mores corrumpunt, petulantes, obsceni, mol-
les quantavis elegantia & suauitate. quorum est
magnus numerus, certa perniciēs si aures illis prae-
beantur. Lasciui carminis venenum in animos in-
fluit, & elegantiae suauitate conditum prius inte-
ritum affert, quā remediū adhiberi possit. Quod
si picturae omnes sua fæditate libidinē inflamman-
tes sunt ab oculis iuventutis & aspectu remouēde,
vti magni philosophi praecipiunt: quid de carmi-
nibus lasciuis statuamus? Est enim poema viua
quaedam pictura multo magis impellēs, quā om-
nes excellentium pictorum tabulae. Omnes igitur
poetae

175 IT LIBER SECVNDVS. REG

poetae turpitudinem exprimentes non ab aula
tantum, me quidem auctore, sed a totius patriae
finibus exterminentur quasi pestes certissimae ad
corrumpendos mores, deprauandos animos con-
paratae. De Ciceronis scriptis dicere non attinet.
res ipsa indicat, non Romanae copiae parentē ex-
stitisse, sed etiam reip. moderandae salutaria praecep-
ta posteris reliquisse. libri eius de rep. perierunt:
multa tamen in scriptis alijs praecepta saluberrima
continentur rebus gerendis: ac nominatim episto-
la eius ad Quintum fratrem, cuius initium est,
Etsi non dubitabam, in hoc genere est admirabilis:
magni instar commentarij. Horum auctorum ele-
gantiam & gravitatem puer imitari contendat.
atque vt in omni vitae parte, ita in studiis ad sum-
ma contendat. altius enim ibit, quā si desperatio-
ne assequendi concepta, in quadam laudis medio-
critate consistat. Multum ergo scribat ac multa,
epistolas, orationes: si ingenium & otium suppe-
tat, etiam carmina. singula colo & commate distin-
guere sciat. litteras maiusculas suis locis adhibe-
re. nihil enim in ea aetate negligendum est, quod
consequentibus annis emendari non possit. Ex
Latinis Hispana, ex Hispanis Latina faciat: quae
exercitatio multum valebit ad augendam vtriusq;
linguae facultatem. formam orationis exprimet, in
qua penitus versabitur. abundabit copia verborum
optimo

optimorum, compositione ac figuris non quæsitis
sed sponte ex mētis thesauro manātib; seque to-
tū ad exēplar veteris elegātiæ & grauitatis scriben-
do dicendoq; cōformabit. Volo enim vt non sola
scriptione contētus, Latine etiā loquentes corā au-
diat: libēterq; intersit eruditis sermonibus. cū equa-
libus nō parū sēpe loquatur. vnde facultas certe cō-
parabitur historias veteres euoluēdi, oratores ex-
ternos qui Latine plurimū loquuntur intelligēdi,
respōsa reddēdi paucis verbis cōcepta, sed selectis
& grauib; . Nolumus equidē Principē studijs im-
mori: sed hoc tamen prēsidiū facile cōparabitur, si
curabit magister vt frequēti vsu lingua Latina fami-
liaris ac quasi natiua efficiatur. In eam rē comites
studiorū haud exiguo numero dari volo: neq; enim
probo vt solus litteras discat, aut eū paucis. assue-
cat potius à prima ætate versari cū multis, iudicia
hominū non reformidare: ne è tenebris in publicū
productus caligare & offendere necesse habeat. Si
solus docebitur, ea discet quæ præcipiētur ipsi: si in
schola, etiā quæ alijs. Audiat multa quotidie proba-
ri, multa corrigi. proderit alicuius obiurgata desi-
dia, proderit laudata industria. Excitabitur laude
æmulatio. turpe ducet cedere pari, pulchrum supe-
rasse maiores. accēdūt omnia hæc animos, & licet
ipsa vitium sit ambitio, vti Fabius eleganter ait, fre-
quenter tamen causa virtutū est. Verrius Flacus ab
Augusto

Augusto nepotibus delectus præceptor cū vniuer-
sa schola trāsijt in palatiū. auctor Suetonius. Cædi
Principē vix conuenit, quia deformē & seruile est:
sed eo audiēte verbis castigari alios, plagis, si opus
erit, aliquādo etiam impositis vtile erit. in alieno
errato cautior ipse atq; peritior euadet. Ex his co-
mītibus vnū & alterum existere multū iuuet: ma-
iori peritia Latine loquēdi. id si facere in omni ser-
mone familiari iubeantur, magni momēti locum
obtinebit, vt lingua Latina puero familiaris & pro-
pria æternæ adinstar reddatur. Infanum quātūm
ea industria iuuerit. Denique sit persuasum Prin-
cipem litteras non dedecere: ac vero rebus admi-
nistrandis magnum prēsidium non leue subsidium,
vita reliqua ex virtute transigenda ab studijs litte-
rarum in primæ ætate susceptis comparari. Scimus
quidem in Hispania præsertim Principes magnos
extitisse: exiguo aut nullo litterarū cultu in mino-
ri ætate: qualis recenti memoria Ferdinandus fuit,
cognomento Catholicus, pulsus ex vniuersa Hispa-
nia Mauris, subditisque imperio multis gentibus
immortali Princeps laude. idem tamē si ad eximiā
indolē litteras addidisset, multo maior & præstan-
tior extitisset. Recte & prudenter eius patruus Al-
fonfus Aragonius & Neapolitanus Rex, Hispanæ
gentis lumen decusq; perpetuum, eū à Rege quodā
Hispano dictū audisset, litteras Principē nō decere:
eam

non voce non Regis, dixit, esse sed bouis. Ipse litte-
ras in pretio habuit, virisque eruditione prastanti-
bus tantum tribuit, ut ijs se inclinata quamuis etate
recoquendum praberet. Laurentio Valla familia-
riter usus, Antonio Panhornita, Georgio Trape-
zuntio immortalis laude viris: Bartholomeum
Faccium, cuius extant de rebus Alfonsi commen-
tarij, importuna morte extinctum tulit egermine.

De musica. Cap. VII.

Im præterea magnam musici concē-
tus habent, tum ad oblectandos ani-
mos, tum ad affectus animi in veram
que partem concitandos. qui enim
numeri natura constamus, quod arteriarum pulsus,
fortis in utero formatio, partusque & alia multa
declarant, numeris mirifice capiuntur. Siue recitan-
tur carmina, oratio missa per numeros aures inre-
dibili suauitate demulcet, instar aeris per angustias
tibiae compressi, mentis sensus lege carminis ex-
plicantur cum voluptate. Siue modulatis vocibus
cum varijs animi affectus & motus exprimantur,
incredibili dulcedine perfunditur animus: itaque
oblectatione non modo curæ mitigantur, sed feri-
agrestesque mores emolliuntur ferri instar ignis
calore victi. Quod Polybius libro quarto historiarum
Romanae testatur, Arcades, quæ ges in Peloponneso
erat,

erat, cum propter calis rigorem & tristitiam aeris,
magnos labores in agrorum cultura tolerarent,
duritiam atque asperitatem morum ex ijs labori-
bus proueniētem, musicæ modis mitigasse: cōque
non solum pueros, verum etiam adolescentes atq;
iuuenes usque ad trigessimum annum diligēter in
ea exercendos curasse: Cynethensesque, quæ pars
Arcadiæ est, eo more priuatim contemptorex mo-
rum feritate in varia scelera, & multas calamitates
præcipites abiisse. Eam vim antiquissimi poetarū
significare voluerunt, Orphei cantu feras mansue-
factas, Amphionis cithara lapides ultro ad structū
ram Thebani muri concurrisse affirmantes. Sed
præter oblectationē ad affectus animi varie conci-
tandos multum musica valet: proditumque memo-
ria legimus Timotheo ad Alexandri mensam Or-
thium canente, Regem in furorem actum, repēte
arma arma inelamantem relictis epulis profiliisse.
continuo tamē mutatis modis reuocatum ad sobrie-
tatē quæ si ut conficta repudiamus, certe in maius
aucta, nihil morabor: modo à Plutarcho libro de
musica extremo meminerimus affirmatum, sedi-
tiones morbosque grassantes non semel fuisse sedatos
musicæ præsidio. Ex diuinis libris Dauide pulsante
cithara Saulis Regis mentē malis incurisibus furia-
tam, rediisse ad sanitatē constat. Nimirum anxietas
sedata musicæ dulcedine, minor cacodæmoni
M pote-

potestas relinquebatur ad Saulem vexandum. Neque mirum: affectuum enim imagines varijs musicæ modis continentur, non quales picturæ mutæ, immobiles, inertes exprimunt. neque enim irati hominis imago in tabula depicta ad iracundiâ inflamat, quod de signis alijs & tabulis affirmare licet quâvis dexteritate ad viuum expressis: modis autem musicis affectus ita exprimuntur, ut eosdem in animis audientium ingenerent admirabili quadam potestate. Vtraque de causa musicam etiam Principi addiscendam censeo, in pretioque habendam. Nisi forte illa Ateæ Scytharum Regis feritas probatur, qui Ismeniam ad epulas canere iussum, cæteris cum voluptatē audientibus peritiamque laudantibus, sibi multo iucundiorem esse hinnitum equi affirmavit omnibus Ismenix cantibus. In quo declaravit, quam fero & agresti animo ipse esset. Neque immerito magni philosophi, rerum publicarum conditores, in ea arte exerceri voluerunt iuventutē: sed ut illius dulcedine emollitis moribus ad humanitatē reuocarentur. Ergo Reges voluptatis primum causa, musica opus habent: quorum assidui labores aliqua suauitate atque iucunditate leniendi sunt, serijs miscenda ludicra, ut durare possint. Simul animus curis grauis, venationi item & bellicis assuetus, agrestis & immanis euaderet, nisi musici concentus ad mansuetudinem & benignitatē reuo-

reuo-cent: qua virtute nihil est aptius ad beneuolentiam ciuium adiungendam. Deinde in cantibus discat quanta vis sit in legibus, quanta in ordine vitæ commoditas, in animi moderatione suauitas. Ut enim ex acuto & graui sono medijs interuallis aptissima ratione coniunctis, musicæ suauitas existit, vox sine modo profusa audiendi sensum vulnerat: ita omnibus animi affectibus ad vnum concentum reuocatis, ut neque remissi præter modum fiat, neque contenti amplius quam oportet, mirabilis concentus existit, qui cunctorum animos ad se rapit. Omnino in uniuersa republica & legum constitutione consideramus, si partes inter se consentiant, mirabilem harmoniam existere, suauiore ea quæ ex vocum dulcedine modisq; musicis temperatur. Non igitur solum Regi colenda musica est, ut animum à labore recreet, aut naturæ vehementiam leniat, cõponat affectus: sed etiam ut ex musicæ modis intelligat, florētē atque beatum reip. statum in modestia & æquabilitate consistere. Tria tamen in hoc vitia fugienda diligenter sunt. primum ne dum voluptatem persequitur, animi concentum dissoluat turpitudine verborum modisue in lasciuia & petulantiam fractis: quod ferè nostra ætate contingit, pulcherrimam artem ita esse turpitudine sædatam, vix ut honestæ aures pati aut interesse debeant.

180 DE REGE ET REGIS INSTI.

Corrumpunt animos sermones lascivi & molles; præsertim si numeris adstricta oratio adiungatur, potentius influit turpitudine. quod si suavis etiam concetus accesserit, tanta vis erit mali ut sustineri non possit. Oratio enim contorta numeris, & musicæ viribus adiuta & aculeata, quasi vibratum telum vehementius adhærescit. Sapienter igitur Plato & Aristoteles lege sanxerunt, ne quis quo vellet genere cantionis uteretur, sed quæ ad pietatem prouocaret, virilis constansque esset. meritoque Alexander Ilium delatus ut fortium virorum monimenta notaret, oblatam citharam Paridis repudiavit, *Achillis, inquit, citharam mallem.* Præclaræ vox Alexandroque digna: quæ significauit nihil languidum & effæminatum ne in cantu quidem & fidibus Regem decere, quod maioris mali momentum fiat. Lasciua ergo & flagitiosa musica non solum ab aula Principum remouenda est, sed etiam à regni finibus deturbanda, si mores saluos esse cupimus, in ciuium pectoribus constantiam & fortitudinem alere. Et quantum est in populo Christiano Veneris laudes & fraudes ubique celebrari cantu fidibusque, partes omnes ipsaque adeo templa turpitudine personare? Deinde non tantum operæ Principi in musica ponendum est, ut aliarum artium oblitus videatur, quibus rem pub. administrare debet. Sunt quidē omnes artes modo

181 LIBER SECVNDVS.

modo viles in Principis tutela & patrocinio. sed ex ijs quasdam ne attingat quidem quippe sordidas & seruales: nisi forte aliquo artificio honestotium fugere docendus sit, vitijs ferendis omnibus aptum. Quædam moderate tractanda, honestam oblectationem afferentes scilicet & cogitationem nobilitatē dignam: non ita tamen ut omnes curas & cogitationes, tempus reip. debitum in illis consumat: quæ magna peruersitas esset, neque contingat sine reip. calamitate. Aliæ postremo sunt artes, in quibus omne Regis studium consumi debet: quæ ad temp. tuendam & bonis omnibus cumulandam comparantur. Musica neque sordida est, sed liberalis & ingenua disciplina: neque rursus ita splendida, ut in illa salus publica & dignitas collocanda sit. Detur ergo illi tempus, sed ut oblectationi, quæ labores & curæ condiantur, non quasi rei seriæ. Postremo Principi considerandum, quam musicæ partem audire tantum, quam & an omnino ullam per se tractare ipse debeat. Medorum sane aut Persarum morem tenere placet: apud quos Reges alijs cantantibus aut pulsantibus oblectationem capiunt: ipsi eius artis maiori usu peritiave abstinunt. Enimvero inter Deos in ipsoque musarum choro Iuppiter summus nunquam cantare fingitur, aut Chelyn plectro manuve pulsare. argumento Principem non debere

M 3 cam

eam artem per se exercere. Equidem non in magno discrimine ponam utro modo sentiat. Sed musica partem paulo inhonestiorem Principi tractare non concedam. neque enim tibia inflabit: quas, quæ inuenit Minerua perspecta forte oris deformitate abiecit: dicitur: atque totum illud instrumentorum genus repudiabit oris spiritu sonantium. Aeneas canet quidem ipse, præsertim eorum alijs, quod vix contingat sine maiestatis fugillatione. remotis arbitris aut inter paucos domesticos non putarim absolum adeo fore, ingenio Principem indulgere aliquid in hac parte. Nam fidibus ludere, & omnino manu plectrone arguto siue citharam pulsare siue testudinem, non dedecere Principem arbitror: modo neque multum tempus in ea exercitatione consumat, neque de peritia se iacet quauis tandem dexteritate pulsandi. Pulchre cantor nobilis Philippo Macedoni de solertissima musices ratione disputanti, *Nunquam Dij, inquit, Rex, tibi tantum mali faciant, ut tu me cauendi arte vincas.* Qua voce Regis ineptam ambitionem fregit, ad alienam laudem & præposteram aspirantis. De Alexandro Seuero quali ac quanto Imperatore, Lampridius: *Geometriam, inquit, fecit, pinxit mire, cantauit nobiliter: sed nunquam alio confuso, nisi pueris suis testibus.* Et mox: *Lyra, tibia, organo cecidit: tuba*

etiam: quod quidem Imperator nunquam ostendit.

monitum de maiestatis huiusmodi.

De alijs artibus. Cap. VIII.

De alijs artibus. Cap. VIII.

DE cursis primis ætatis spatijs, iactisque opportunè Latinitatis fundamentis, cogitandum erit de reliquis ingenuis disciplinis, Regiæ nobilitati maxime congruentibus. Ijs omnibus aut plerisque institui puerum Principem conueniet, si otium suppetat, vires corporis & ingenij adsint carolata, optimaque ab infantia educatione confirmata. Quo locus altior est, ijs copijs ornamentisque magis instructus ad rempublicam accedat, curandum est: numinis instar ut à subditis habeatur maior conditione mortali. Nolumus equidem Principem sophistarum in morem quæstionem in conuentu poscere, & de re quauis propofita disputare: neque vero decet multum temporis in vmbra & otio litterato consumere, cui salus publica commissa est, & cuius humeris tantarum rerum moles incumbit. Sed si orbem istarum disciplinarum ita confecerit, ut in singulis præter modum non immoretur, summa tantum rerum capita delibet, eximium aliquid & præclarum proculdubio existet. Perinde igitur atque illi qui, ut multos hominum mores & instituta cognoscant,

peregre proficiscuntur, tantum in qualibet vrbe morantur, quantum ad prudētiā ex multarum rerum usu & cognitione colligendā satis est: non secus Principi tantum est ex vnaquaque arte sumendum, quantum ad virtutis vsum & regiæ sapientiæ disciplinam conferre poterit. Si enim omnes minutiās subtilitatesque persequetur, neque finis neque modus disciplinæ erit: si vero cognitionem vtilitate terminauerit, non mediocris ex tractatione fructus existet: reliquis, quibus est maius otium, curam exactiorem eas addiscendi tractandique ablegabit. Non emuletur Chrysippi laudem, qui sæpe studio intentus tanta voluptate perfundebatur, vt quasi extra se positum cibi & potus caperet obliuio. ne Archimedis quidem Syracusani, qui ita defixus animo erat lineis in puluere describendis, vt prius hostilem gladium corpore exceperit, quam nobilissimam urbem diripi ab hostibus & vastari sentiret. O rem omnium seculorum prædicatione dignissimā, sed priuatis: Principi simile studium fuisse turpissimū. Neque omnia omnibus cōsentanea sunt. Ne Alfonfi quidem Regis sapientis nomine vacordiam imitabitur, quem sapientiæ opinione tumidum, diuinam providentiam, corporis humani fabricam accusasse fama est: vocis stoliditatem numen vindicasse petuis ad mortem calamitatibus. Henrici etiam

Villeni

Villeni rationem auersabitur, eruditionis vsque eo studio prouecti, vt ne à magicis sacris temperauerit: quod hominum infamia & diuino supplicio vindicaretur. Ita cum vterque videretur sapere, neuter sibi satis cavit. Principi ergo ingenuæ disciplinæ aut omnes aut pleræque via, ratione, & compendio quodam tradantur, vitetur prolixitas. Ac primum in arte discendi, quam rhetoricam dicimus, multum studij & diligentie ponatur: in quantum ornamenti est, tantumque præsidij ad omnem reipub. partem. Præclarum enim est quibus bonis à cæteris animantibus discrepamus ratione & oratione, earum dignitate alijs hominibus præstare plurimum, magnorum Principum propria laus. Quo pacto enim ferendum est, vt Reges, quorum vita nihil clarius & illustrius esse debet, in quorum aula nihil nisi purum & elegans visitur, iidem incultè & inornatè loquantur? An est vllus purpuræ nitor, auri & gemmarum splendor cum eloquentiæ decore conferendus? Quid enim esse potest oratione verbis splendidis & sententiarum luminibus instructa elegantius? Omnibus rebus splendeat opus est, qui splendorem vniuersis afferre debet. Animus cultu disciplinæ sit ornatus & virtutibus oportet. Ex animo ijs opibus instructo illustris etiam effluat oratio. Quod præterea ad alligandas voluntates subditorum, & animos im-

M 5

pellens

pellendos in quamcumque velit partem, incredibilem vim habet. Sine eo praesidio quid esset imperium? non enim subditis Princeps ut seruis imperat, sed ut liberis: qui non tam minis & metu cogendi sunt, quam explicatione communis utilitatis inflammandi: ut quod facto opus est, maiori impetu & ardore animorum faciant, neque ab alijs sedulitate atque diligentia se vinci patiantur. Princeps infantia impeditus, qua ratione aut milites ad inuadendam pugnam oratione accendere possit, quae magnorum ducum partes sunt, aut ciuibus persuadere in pace, ut in vnam curam iuuandi rempublicam incumbant, concordia & societate inter se coniungantur? Scimus multis Principibus salutarem eloquentiam extitisse, contra infantiam non paucis exitio fuisse. Id antiqui significare voluerunt, Herculem Celticum multitudinem ad se nexam trahere fingentes, quibusdam catenis, quae ex ipsius ore ad singulorum aures pertinerent, hoc est, orationis vi & copia. Et ut externa mittantur, quid Ioannem Castella Regem eo nomine primum vertenti fortunae tribuit, & multis calamitatibus implicuit, nisi sermonis inopia ciuibus magna ex parte alienatis, Lusitanis offensis, ad quorum imperium aspirabat, ex tarditate quidem ingenij orta, sed quae potuisset in tenera aetate magna ex parte emendari: cum rebus,

verbo-

verborum & sermonis copia accedit. Principes omnibus beneficia praestare non possunt publice aut priuatim, ne aetario quidem penitus exhausto. danda est opera ut comitate verborum, cuius rei tantam facultatem voluit esse natura, voluntates subditorum concilientur, & in studium Principi gratificandi promerendique inflammantur. Quae peritia paucis praecipis frequenti exercitatione me auctore parabitur. Eloquentia enim res esse mihi videtur facultate praecleara, arte non maxima. Velim deinde in ea se arte Princeps exerceat, quae rem definiendo explicat, in partes tribuit, argumento confirmat: atque in omni disputatione quid verum, quid falsum, quid probabile sit, quid absurdum acute perspicit, Dialectica eo dicta, quod disputandi suppeditet facultatem. Non ut importunam loquacitatem sophistarum imitetur, clamet inter aequales: quod esset regiae dignitati, candori atque simplicitati contrarium: sed ut in deliberationibus verum a falso discernere, lucem rebus obscuris afferre, confusa modo & ordine collocare, mendacium & vanitatem refellere, sententiam validis argumentis confirmare, aduersarij rationes eludere discat: quod erit imprimis salutare. Regis muneri, cuius est odio mendacium persequi, veritatem summo studio & contentione tueri, quid magis consentaneum sit,

183 DE REGE ET REGIS INSTI.

fit illa disciplina, quæ obstitit fraudibus, & mendacio, & in omni vitæ parte veritatem diligenter inquirat: Ad hæc Regi debet esse propositum, ut qui sub illius imperio viuent beati sint: at omnis vitæ beatæ ratio veris bonis continetur: imprudentia bonorū specie & miseria deluditur. Dialecticam ergo amplectatur & colat, quæ falsam veritatis imaginem à veritate secernere solet: omnem sermonis fallaciam fraudemque retegere, sophistarū insidijs ire obuiam, & in omni disputatione scopū collimare. Præterea dialectica est eloquentiæ fundamentum. rectè enim dicendi finis est fidem facere. fides autem vi argumentorum, & copia exemplorum fit: quorum fontes & sedes dialectica monstrat: qua ratione exempla tractanda, argumenta nectenda, concludenda quæ sint. ut sine eo præsidio omnis plerumque oratio languida enervataque sit. Subseruit eadem omnibus disciplinis, quæ via & ratione procedunt, siue de rerum natura queratur, siue de Deo rebusque cælestibus sit futura disputationis. Postremo acuit ingeniū, atque excitat ad res omnes dispiciendas subtiliter, diiudicandasque: siue artes aliæ tractandæ, siue res publica constituenda sit, atque prudenter regenda. Inter mathematicas disciplinas, quæ & ipsæ inter ingenuas artes numerantur, nobilitate & certitudine præ cæteris præstant Geometria & Arithmetica: quarum
vſus

LIBER SECVNDVS. 184

vſus latissime patet. Dimetiendis agris, constitutendis in quineuncem arboribus, extruendis ædibus, metiendis ex disciplina artibus Geometria seruit. in bello pontibus subitatio opere iungere flumina, vineas pluteosque extruere, bellica tormenta conflare, quis sine eius artis præsidio potuit? Præterea in omni artificio elegantiaque vitæ dominatur pictura, statuaria, aurificina. neque enim pulchrū a deformi alia ratione secernitur, quam quod rei pulchræ partes omnes ad vnā mensuram concentu quodam reuocantur, scditas à se ipsa discrepat totaque dissentit. Artificum quidem est opus hæc omnia præstare: eorum industria Princeps, ut res se dederint, utatur: si tamen de singulis diiudicare ipse poterit, magnum præsidium, tum ad oblectationem animi, tum ad statuendum quod in rem sit, comparatū habebit. Ita tamen, ne tempus reip. debitum his elegantijs consumat: sed sint otij atque negotij discreta tempora. Sine numeradi scientia quomodo exercitum in bello recenset? quo ordine castra locabit? aut qua ratione pro numero militum acies instruet, subsidij que firmabit? præmia quomodo pro meritis dabit, atque distribuet? æquitas enim & iustitia in præmijs rata portione & numero tribuendis magna ex parte continetur. neque iuris constantia potest sine numeris conservari. Iam vero in pace, quam rationem veterum
galium

190 DE REGE ET REGIS INSTI.

galium habebit is, qui numerandi artem prorsus ignorat: ut enim paterfamilias officio fungi non potest, nisi in re familiari fuerit attentus, quanti reditus suppetant intelligat, quantis sumptibus opus habeat, rationes accepti expensique conferre nouerit: ita Rex nisi vectigalium rationem & magnitudinem exploratam habuerit, passim offendet, in medio apparatu deficiet pecunie ob inopiam, maiora meritis dabit, quæ concedi poterant, denegabit. Neque enim par est, ut quod in reipublicæ custodiam impendendum est, in priuatos usus aut inutilem magnificentiam conferatur, & rebus ludicris seruiat: aut reipub. subsidia ad augendam paucorum potentiam & opes referantur. Oportet ergo Regem esse in vectigalium ratione & in tuendo ærario vigilantem. Intelligat pecuniam publicam non esse suam, sed eius fidei creditam, ut in populi salute consumatur. Postremo de illa disciplina dicendum est, quæ astra contemplatur. An patiemur Principem tam præclara cognitione esse destitutum: neque enim mediocris utilitas ex cæli contemplatione capitur: qua fit animus erectior, moderatior: & in omni vitæ ratione sibi constat. Qui enim rerum cælestium amplitudinem animo lustrat, quæcunque in terris videntur magna, contemnit: & qui de finitos siderum cursus attente contemplatur, ad diuinæ

LIBER SECVNDVS.

191

diuinæ sapientiæ cognitionem facile affurgit. Quanta Dei potentia sit, vnde tanta moles effluxit, quanta benignitate generi humano prospexerit, cum nostris utilitatibus omnia, quæ in cælo sunt, seruire videamus. Sic pietas cultusque suscipitur animo, religionis sanctissimæ: confirmatur persuasio esse numen, quo omnis natura constituta est & gubernatur. Oculos in cælum tolle. cælum vide, quam late tenditur, quali conuersione, quam rata in omni eternitate versatur. annum solis ambitus facit, mensem lunæ. lucis & tenebrarum vicissitudines considera, tempus omne & in omnibus partibus ex equo diuidere: operis & quietis alterna reparatio. Verum non erat hoc loco propositum de re tanta disputare. prolixior astrologis de stellis oratio relinquatur: quæ navigationi seruiant, quæ arandi, ferendi, metendi tempora inducant. Illud si adiecero satis habeam: prima eius disciplinæ rudimenta eatenus necessaria videri, ut Principi cæli plagæ notæ sint, prouinciarum interualla perspecta ex rationibus geographicis, & descriptionibus regionum: quod rebus gerendis imperio vsque adeo fuso imprimis est necessarium. turpissime sæpe eius rei ignorance offendatur, quod multis exemplis illustrare promptum esset. Ac præsertim ad cognoscenda ex historia maiorum gesta multum contulerit, ad descriptiones regio-

regionum, rationem temporum per intervalla quædam discretam adiungere, quam Chronographiam vocamus: ut eo præsidio quasi locis & imaginibus adiuta memoria, singula exempla & rerû euentus facilius contineantur. In quo quantum præsidium ad prudentiam comparandam sit, dicere non attinet. *Est enim historia testis temporum, lux veritatis, vita memorie, magistra vitæ, nuncia vetustatis*, uti eleganter Cicero ait. Et constat paucos ex ratione tantum honesta à deterioribus, vitia à noxijs discernere: multo maiorem hominum partem rerum euentis, aliorum exemplis admonitam discere quæ facienda sint, quæ vitanda in omni vitæ parte: quod historia suppeditat. Consequens ergo in lectione historiarum Princeps. externos nostrosque annales diu multumque evoluat: in quibus multa inueniet, quæ imitari velit, bonorum Principum gesta: multa e contrario vitanda. Tyrannorum initia perspiciet, media, exitus, casusque graues. paucis enim annis addiscent, quæ tot seculorum experimentis comprobata, sapientum litteris æternisque monumentis consignata sunt, indocilem vsus disciplinam consequetur: ac perspiciet, actionibus & vitæ cõsentaneum exitum esse. scelera si impune cadant in præsentia, odio deinde posteritatis & perpetua infamia luti: stultumque esse cogitare præsentia potentia consequentis aui mem-

memoriam opprimi posse. cum aulici loquantur ad gratiam, alij ne mutire quidem audeant, eo amplius multa lectione opus habebit. in superiorum Principum vita, suos mores quasi in speculo contemplabitur, laudatos aliquando, castigatos sepius. Ea vna ratio est Principis morbis & imperitiæ mendendi. hic fructus vel maximus historiæ cognita esto. Tibicen quidam discipulis mandabat nõ optimos tibicines sed absonos etiam audire, quò ab utraque auditione quid sequi opus esset, discerent, quid vitare.

De comitibus. Cap. I X.

Comites studiorû, ministri aulæ dentur ex vniuersa nobilitate selecti, in quibus indoles virtutû eluceat recta institutione confirmata. Nusquam enim grauius peccatur, quam ea cura neglecta, quales adolescentes & iuuenes ad pueri Principis familiaritatem & omnia iura domestica admittendi sint. Neque flagitium Princeps cogitabit fieri posse, nisi admonitus ex aliena petulantia eorum, qui cum eo viuunt: neque faciet nisi scelorum & improbitatis ministros domesticos nactus: qui omnes vias fraudis norint, nullumque dedecus subterfugient studio se in gratiam Principis insinuandi, vnde certa pestis existat. Delectu habito
N non

294 DE REGE ET REGIS INSTI.

non pauci sed magno numero admittendi sunt; vltroque etiam aduocandi. Plerique procerum filij cum suo Principe ingenuis disciplinis, vt cuiusq; ingenium erit, & probis moribus vniuersi instituantur: adolefcant crescantque virtute pariter & ætate. vnde mutuus amor existat inter ipsos & cum Principe, quo nullum certius præsidium ad reip. salutem comparari poterit. Sit aula Principis ducum fortissimorum, magistratuum sapientum, & rectorum copiosum ab hoc initio seminarium: vnde velut ex probitatis, & eruditionis, & prudentiæ gymnasio viri prodeant in omni genere virtutum bello paceque clarissimi. Princeps longo vsu discat quantum cuique credere debeat, neque alienis auribus & oculis deligere magistratus, duces creare opus habeat, eorum qui ad gratiam cōmendant, aut ex odio vituperant, quos minime oportebat, vaniloqui assentatores, fallaces: quorū magnus numerus Principum auribus insidiantur. Ex ijs adolescentibus quasi prætoria cohorte confecta, præclara facinora nobili inter eos contentione excitata, nobiles de hostibus victoriæ sæpe eorum virtute & dexteritate existent. Quid enim non audeant iuvenes excelsa animo instructi, claris maioribus nati, optimis disciplinis instituti? quid non possint animis à prima ætate coniuncti, periculorum contemptores in ferrum

flammam

IT LIBER SECVNDVS

flammamque irruentes feroces, formidabiles, torrentis adinstar obuia quæque prostermentes: sic Benadadus Syriæ Rex ab obsidione Samariæ pulsus est, multis suorum amissis virtute iuuenum, qui principibus prouinciarum nati, in aula Regis Achab educati fuerant videlicet. In primo enim agmine constituti numero ducenti triginta, facto in hostes impetu victoriam pepererunt: patriam ab extremo periculo seruitutis, excidijque, virtute liberarunt, immortalis laude digni, facinus præclarum diuinarum litterarum monumentis in omne tempus consignatum. tantum sæpe rebus præsidium in vno aut paucis est. P. Cornelius Scipio, cui ab excisa Carthagine Africani cognomen fuit, cum Consul factus contra Numantinos mitteretur in Hispaniam, ex nobilitate Romana & ijs, qui à Regibus missi erant magno numero, cohortem instituit, quam Philonida dixit mutua coniunctionis nomen. validissimum rebus gerendis inter milites à mutua amicitia præsidium scilicet sanxit. Sic Gotthis in Hispania rerum potentiibus in more positum erat, vt Principum liberi in aula regia educarentur. Filij quidem ad custodiam regij corporis & priuata obsequia adhibebantur: inter epulas ministri erant, venantem Regem, quibus per ætatem licebat, comitabantur, & ad bellum prosequerantur armati. magnorum

sup

N 2

præfe

præfectorum & ducum hæc rudimenta incrementaque erant. Filiae autem in gynæceo Reginae ministrabant: ubi Minervæ artes, psallere & saltare, quantum necesse erat, fœminis docebantur. amoris omnis cum ætate gnaræ viris principibus connubio iungebantur. His moribus Gotthi opibus & potentia aucti latissime propagarunt imperium, Romanis rerum dominis eripuerunt Hispaniam. Eo instituto publice suscepto vix credi potest, quantum benevolentia erga Principem in subditorum animis accendatur. Proceribus præsertim in officio retinendis saluberrima ea ratio est, ne motus per provincias concitentur studio rerum novarum, fidei obsidibus honoris specie in Principis potestatem contraditis filiis carissimis. Neque enim ex una tantum provincia comites Principi & asseclas dari volumus, sed ex omnibus nationibus, quam late imperium patet. quo nimirum intelligant uniuersi in prælio se haberi, & pari caritate Principem complectentes, uti imperio ita animis constricti amplius teneantur: eo beneficio deuincti pro communi salute, Principis dignitate nullum laborem, nullum vitæ periculum subire recusent. Vnde præterea multæ & magnæ commoditates existent. Princeps frequenter usu, & omnium gentium instituta moresque penitus habebit explorata, quæ virtutes singulis insint, quæ

quæ vitia. familiari sermone, nullo labore cunctorum linguas intelliget, familiaresque sibi efficiet: ne opus sit per interpretem semper iura dare, responsa reddere: quod subditis nationibus moleste accidat. Neque enim pueros externos Principis lingua loqui volo, sed quemque materna præsertim coram Principe: vnde singularum linguarum copia facultasque existat. Liceret multis exemplis ex nostra gente petitis hoc præceptum quanti sit confirmare: sed in magna copia externa afferam. quatuorque Reges commemorabo clarissimos in sua quemque gente, ex hac disciplina hisque præceptis in tantos ac tales Reges euasisse, quales paucissimos ex omni memoria liceat laudare. Ac primum Sesoistre Ægyptio Rege nato, qui qualis ac quantus fuerit notum est, præclaro consilio pater ex tota Ægypto omnes infantes eodē die quo filius, natos, in regiā congregari iussit, ut una educati atque instituti maiori beneuolentiā constricti, in bello essent promptiores. Sic Di odorius lib. secundo cap. primo testatur. Delectum mallet. quid enim fortunæ temeritati committeret, quales essent futuri filij Principis ministri, quali ingenio naturaque præditi? Sed in errore tamen Regis barbari lumen veritatis elucet, expedire rebus communibus ut cum puero Principe ex omni ditione æquales educentur instituanturque ad omnem probitatis

N 3 partem,

partem, bellicam virtutem, prudentiam civilem, ut cuiusque ingenium erit captisque naturæ. Sed & Cyrum considero, qui Persarum imperium condidit primus, cum æqualibus educatum, cum iisque æquo iure vixisse, illorum virtute pares imperio opes & gloriam fuisse consecutum. Multum æqualibus deferre consuevit, dona identidem dare, cum iis multus esse: consilia cōmunicare, sylvas venatione fatigare, corpora ut exercerēt curare ludicris ad vera certamina, animorum inter eos secumque benevolentia concilianda prudētissime comparatum. Sic factū nihil ut præstantius singuli sui Principis gratia esse iudicarent: ad eam omni conatu contenderent. Testis Xenophon iis libris, quos de Cyri vita & educatione cōscripsit siue ad veritatē historię, siue ad effigiem optimi Principis, dignos profecto quos nunquam Principes de manibus deponant: nullum est enim in iis prætermissum officium prudētis & moderati Principis. In quo subit animū admirari imperium Cyri virtute partum, Cambisis filij breui interuallo, culpa labefactatū. Sed nimirū uti Plato lib. tertio de legibus affirmat, non eadē sed plane diuersa educationis ratio fuit. cōmutata institutione, velut ex fonte tetro diuersi prorsus mores & ratio imperandi manarunt, exitus contrarij. Cyrus in aspera regione natus, atque plurimum inter pastores victu frugali educatus, durato

durato corpore, animo magno hostes sæpe externos, vitia domestica superauit. Idem bello quam post victoriam clarior, neque considerans quanta mala ex molli educatione incurrant: & alioquin bellis, quæ alia ex alijs apta nexaque gerebat, districtus, filium mulieribus & eunuchis educandum tradidit. Sic ex copia voluptatum mollis vita, indole ipse deprauata in subditos insolens extitit, aduersus hostes ignauus. quæ res inuidiam popularium accendit, ex inuidia contemptum. Quo exemplo calamitatis Darius, qui illud imperium à Cambise labefactatum, occupatum à Magis, virtute & industria restituit, non satis castigatus, cum ipse aspera educatione nutritus esset (neque enim Regibus natus erat) Xerxem filium in minori ætate delicijs eneruari & ipse permisit: quibus exitius nihil est. Magna est enim potestas voluptatis, vires incredibiles, eō acriores quod lenis & blanda prius animum occupat, atque de statu mentis euertit, quam ferme prouideri possit. animi & corporis vires eneruat, rationis imperium euertit, omnia pessundat, latronibus persimilis iis, quos Ægyptij Philistas vocabant, amplectentes quos strangulare volebant. Neque aliunde maius periculū vrget Principibus, quod sæpe repetendum est, quam à circumfusus vndiq; voluptatibus. in tanta enim rerum omnium copia, eorū cupiditatibus

nemine contradicente, si quis non corrumpatur, vitijs atque impuritati non cedat miraculi instar haberi debet. Vix ut credam imperium aliquod stare posse, Principes bonos & prudentes euadere nisi circuncisis diligenter voluptatibus. Alioqui ex otio & delicijs, impudicitia, auaritia, frequentes iniuriæ extabunt, peculatus, latrocinia. Principes priuatique parum de rep. aut communi periculo cogitantes, augendis sine modo opibus incumbunt: ne desit videlicet vnde gulæ & ventri turpissimæ corporis parti seruiatur, cuius se obsequijs manciparunt. Is erat rerum status in Hispania quo tempore Rodericus postremus Gotthorum Rex imperium suscepit, ut neque pace coalescere, neque bellum defendere prouinciales possent, vitiorum assuetudine enervati, accubantes in conuiujs, cibo atque vino debilitati. corrupti stupris vitam infamem Principum exemplo eruditi populares transigebant. animorum vigorem vitiorum licentia extinxerat: nihil ut Hispaniæ moribus corruptius esset. Neque resisterunt, donec vniuersa respub. in præceps abiit. *Virtute partum imperium opulentia perdidit, & opulentiæ affectu voluptates.* Verum vnde egressa est, eo cōuertatur oratio. Mos erat Principibus Macedonum adultos liberos Regibus tradere ad obsequia haud multum seruilibus ministris abhorrentia. Excubabant præ foribus ædis, ubi

Rex

Rex dormiebat: acceptos ab agasonibus equos, cū Rex ascensurus esset, admovebant: comitabantur venantem, & in bello: omnibus artibus studiorum liberalium excolebantur. Præcipuus honor habebatur, quod licebat sedentibus vesci cū Rege: castigandi verberibus eos nulli potestas præter ipsum erat. Hæc cohors velut seminarium ducum, præceptorumque apud Macedones fuit. Q. Curtius auctor lib. octauo de gestis Alexandri. Sed & filio Regis filios Principum in tenera ætate fuisse datos, ut omni disciplina liberali cum eo institueretur, etsi is auctor fileat, res ipsa indicat: Alexandrum eorum virtute beneuolentiæque septum, cū quibus fuerat educatus, deuictis late hostibus, imperium orbis terrarū finibus terminasse. Hæc ergo nostra sententia est, utinam tam grata prudentibus, quam salutaris reip. cum Principe futuro debere procerū liberos magno numero ex omnibus imperij prouincijs selectos à tenera ætate ali, crescere, bonis artibus & virtutibus institui. Illud cauendum ne aliquis arte, aut ingenij similitudine, aut vitiorum cōmunionem (quod peius est) se præ cæteris in gratiam pueri Principis insinuet: omnium arcanorū particeps & arbiter fiat multo cum illo sermone remotis arbitris, quod non sine inuidia & offensione cōtingat. Ab ijs initijs suscepta familiaritas, confirmata accedente ætate quas non turbas excitare

N 5

solet?

solet? præsertim si Princeps contingat ob ingenij imbecillitatem curis grauioribus impar, deditus voluptatibus, aulicorum potentia crescet: ac eius maxime, qui præ cæteris gratia pollet, arbitrio cuncta belli & pacis consilia procedent, contemptis melioribus: quanta cum calamitate rerum communium multa funesta exempla declarant. Omni no in Castella memoria non admodum vetusta, Aluarus Luna in regia ita dominatus est, ut ne cibi quidem genus, non vestes, non ministeria Rex nisi ex eius voluntate mutaret. miseram Regis an regni an vtriusque conditionem. malum ipsius Aluari capite tandè expiatum. Quod futurum Regina mater providens ab aula pulsum à filioque Rege in tenera ætate distractum in Aragoniã, vnde venerat, amandarat. Destinata prudenter atque perfecta vis altior discussit. Regina importuna morte sublata Aluarus ad pueri Regis conuietum cõtinuo in aulamque redijt, atque præ cæteris graciosus est factus breui: vnde graues motus extiterunt, diuturnæ calamitates: quas hoc loco explicare sigillatim operæ non est. *Illud modo Principis institutoribus commendatum esse debet, ne quoad res ferent, vnum aliquem gratia præ cæteris crescere patiantur: ac potius puerum assuefaciant moneantque, ut comites omnes & affectas pari beneuolentia complectatur.*

De mendacio. Cap. X.

Agno & excellenti ingenio viri, prudentiæ opinione maxima, Principem ad regendam populi multitudinem, alta dissimulatione opus habere persuadent. Cæteros mortales simplici via ad honestatis studia aut utilitatis contendere: Principum non eandem esse rationem, quibus salus multitudinis credita est, variæ, multiplicis, inconstantis, neque eiusdem semper voluntatis aut iudicij. Vertat se in omnes formas Protei adinstar, varias personas assumat sæpe contrarias, qui omnibus placere debet, cunctis dicta omnia & facta probare. Itaque rectorem multitudinis statuunt, modo præse ferat æquitatis studium, benignum se & tractabilem ciuibus præbeat, singulari humanitate se addeuntibus complectatur: posse in animo ingentes fraudes suscipere, vitia & probra, quæcumque ex usu fore iudicabit continendi in officio subditos, aduersarios terrendi. Itaque hi Principem ex dolo, fraude & mendacio componunt: fronte probitatem ostentare iubent: libidinem, sæuitiam, auaritiam, ut res erunt, suscipere concedunt. quæ res priuatis probro essent, Principi afferre laudem. Nõ ergo his quidè auctoribus vnã semper viam agendi insulat, sed negotijs, temporibus, personis seruiat, omnia

omnia ad publicum commodum referat, imperij stabilitatem, veritatis ac mendacij nullo discrimine. Quod fabulae integumēto antiquis temporibus indicatum putant: cum Achillem fabulantur Chironi Centauro in disciplinam traditum monstro horrēdo atque immani: qui in humana facie, equi media ex parte aut tauri corpus & feritatem representaret. Nimirum significātes Principem multitudine regenda humanitatem fronte ostentare debere: mores, ut res postulauerint, in varias atq; insolentes formas mutare. Tum recenti memoria Ludouicus vndecimus Galliae Rex Carolum filiū, quem Ambasiae educandum curauit, ne facta quidem potestate cuiquam eum adeundi: accedentibus annis à liberalibus disciplinis arcuit atque à litteris, affirmans hanc vnam sententiam instat omnium praeceptorum fore. *Qui nescit simulare nescit regnare.* Neque dubiū est multos saepe Principes eam rationem tenuisse, acceptamque potestatem ad vitae exitum magis dexteritate ingenij, quam veris virtutibus conseruasse. In eo numero *Tiberius Augusti successor fallendo simulandoque votis penitus contraria, ex suis virtutibus nullam aequae dissimulationem diligebat: eō agrius accipiebat recludi quae premeret.* auctor Tacitus. Haec multorū sententia est, verbis raro (pudor retinet) rebus saepe & exemplis vitae testata, Regem vitia virtutesque

ex

ex æquo debere colere, omnia utilitate metiri nulla honestatis cura, si ab ea dissentire videatur. Modestius alij Principi æquitatis & virtutum praesidium adiungunt: neque concedunt ut sponte peccet, ab æquitate discedat: coactum tamen necessitate permittunt mendacio fallere, fraudem suscipere: ne si nimium iusti tenax sit, se periculo, reimp. multis calamitatibus inuoluat. Sic Herculem affirmant, quia totum corpus leonis pellis nō tegebat, vulpinæ partem affuisse. Qua responsione Lysander Lacedaemonum Rex eos elusit, qui in eius moribus & studijs maiorem requirebant simplicitatem, malos vituperabant. Vtetur ergo Princeps ex commodo, fraude & mendacio, sed raro & quasi medicamento: quod Plato etiam concedendum iudicauit Principibus & magistratibus ducenda multitudo ad id quod oportet: quoniam ad lucē saepe veritatis caligat, & leui opinione quasi umbra terretur. Cuius rei in diuinis libris extant exempla eorum qui fraude & mendacio praeclara facinora sine vituperatione perfecērunt. Verum non erat hoc loco propositum de fraude & mendacio disputare: an liceat aliquando rebus exigentibus uti. illud contendo Principi à primis annis esse inculcandum amorem veritatis, mendacij odium: nihil ut turpius ea fideitate arbitretur, nihil regia dignitati magis contrarium. Est enim

veritas

veritas bonum stabile, Deo gratum, ad beneuolentiam conciliandam aptissimum, praesidiaque comparanda. Quis enim ei se & sua non permittat, quem credunt ne fidem violet, vitæ, fortunarum, & principatus quodlibet periculum potius subiturum? Neque temere Romani in capitolio fidem prope Iouem sacrauere: sed ut indicarent rationes imperandi fide maxime & veritate niti. Quam turpe autem mendacium, quam indignum hominis praestantia sit, ex eo perspicitur, quod ij etiam qui saepe mentiuntur, magnum laborem suscipiunt fraude tegenda: ea reclusa, vehementer erubescunt. Atque ita ut cum alia crimina sint maiora, pauca maiorem ignominiam perpetrantibus afferat: vltique receptum est ut contumeliae instar grauissimæ sit morte vindicanda iniuria, non si quis auarus, adulter, aut homicida vocetur, sed si mentiri obijciatur. Est quidem vituperanda vindicta quasi diuinis legibus vetita, quæ nulli concedunt, quamuis malo provocatum malum rependere. Sed et tamen opinio mendacis appellatione grauissimum contineri contumeliam, nunquam nisi ex mendacii feditate efficitur, orta atque suscepta. Quid enim turpius mendacio? quid magis alienum ab hominis nobilitate atque praestantia? quæ in luce atque in omnium oculis collocari gaudet: mendacium tenebras amat, latebras captat.

ubi eius turpitudine abscondatur. quid indignius, generosis animis atque praestantibus? Mentiri enim nihil aliud cogit, nisi metus verberum, obiurgationis, infamiae. at metus, animi fracti & abiecti turpiterque seruientis aegritudo est, neque cadit in animos liberos & excelsos, sed in seruos metu verberum facientes quaecunque faciunt. Adhæc, cum in vita humana nihil praestantius sit fide, qua commercia stabiliuntur, & societas inter homines stat: huic diuino bono nihil est magis contrarium quam fraus & mendacium. nihil enim stabile esse potest, quod non est fidelitate vallatum, neque fides obligari nisi fide potest. Postremo omnis beatæ vitæ ratio veritate continetur, verisque bonis gaudet: miseria inanitate conficitur & specie veritatis decepta, mala pro bonis amplexatur. qui ergo mendacem aliquem dicit, vna voce omnia in eum probra contorquet, tenebris oppletum esse, vitijs omnibus fœdatum, seruilis ingenij, dignumque, ut cui nihil magnæ rei à quoquam in vita credatur. Sed ais reipublicæ rationes interdum postulare, ut Princeps fallat, mentiaturque: veritate simplicitateque in magna incommoda incuratur. Qua in obiectione, Deus immortalis, quanta vitia insunt? primum enim nulla utilitas est, quæ cum turpitudine coniungitur: cum multo magis noceat quam profit, dignitatē enim

208. DE REGE ET REGIS INSTI.

labefactat & honestatem, quibus nihil est præstā-
tius, nihil stultius quam aurum ferro mutare. Dein
de mendacio assuetus perfidi & iniusti fama sus-
cepta, omnes rationes publicas & priuatas labefa-
ctet necesse est. quis enim se illi socium adiungat?
quis illi credet? Postremo quæ commoditas esse
potest, ei de cuius fide dubitatur? cum nemo pro-
missis credat quamuis sacramenti religione valla-
tis: cunctorum odia incurrat. ut enim mercator
qui specie utilitatis decipit, neque quod iniuste
quæsiuit per fraudem retinere potest, & alios auer-
tit à cōmercio: ita Princeps fraudulentus & quod
fraude parauit, diu retinere non poterit, & homi-
num volūtates, quo nullum maius præsidium est,
à se penitus alienabit: cunctique deserēt eum, cui-
us fidem suspectam habent: & ad eius nomen,
quem fidelem esse vident, se libenter adiungent.
Neque latēdi spes fallat. fraus enim & fictio ipsæ
se produnt: neque numen permittit hominem
fallacem diu felicitate frui, quam mendacio para-
uit. At multos mentiendi artificio disputas fuisse
nomē sapientiæ consecutos. verum id quidem est.
sed quam falsa esset illa opinio, rerum exitus com-
probauit. illæ namque opes, quæ erant nixæ men-
dacio, perierunt: illæ e contrario firmæ permanse-
runt, quæ veritate fuerant stabilitæ. Præterea de-
tectæ fraude cadenteque errore multitudinis, qui
tan-

LIBERTI SECUNDVS. 209

tantisper laude celebres erant, ab omnibus vitupe-
rantur. At Lyfandri dictum ut argutum atque fe-
stium rideretur. Verum, sed intra breuē tempus
illam dicti festiuitatem & risum multæ lacrymæ
consecutæ sunt: multis circum ciuitatibus Lacæ-
dæmones alienatis in multas calamitates incide-
runt: neque post Leutricam pugnam ad pristinas
opes & imperij amplitudinem resurgere potue-
runt. Principes, qui recenti memoria mendacijs
& fraudibus vsi sunt, quantum nomini suo & po-
pulis commissis calamitatē attulerint, dicere non
est necesse. Neque enim felicitas aut lætitia syn-
cera esse potuit, quæ mendacij radicibus niteba-
tur. Achillis educatio mouere non debet, ac po-
tius credere par est gemina centauri natura, Prin-
cipis tum prudentiam, tum fortitudinem anti-
quos indicare voluisse. Qua ratione in templo-
rum aditu, quasi Dei effigiem veteres sphingem
solebant fingere. Egyptij prudentius, quasi iuue-
nem seni assidentem Dei imaginem exprimebāt.
Præterea multa veteres poëtæ sapienter dixere,
multa sine iudicio mentiti sunt moribus suæ ara-
tis seruientes. Ne nos quidem cautione Principē
opus habere negamus, quam populus vocat calli-
ditatem & fraudem, virtuti, ut solet, vitij vicinum
nomen aspingens. Idem centē poëtæ Achillē Phæ-
nici instituentium traditum affirmant, prudenti
O homi-

216 DE REGE ET REGIS INSTI.

homini, atq; in arte dicendi exercitato. Quibus virtutibus instructus accedat, uti superius est dictum, qui multitudinis rector, patriæ defensor, copiarum dux constituitur. Sic igitur assuescat à teneris annis Princeps, ut mendacium peius quamvis turpitudine detestetur. & pretereferat fore semper vanis hominibus & fraudulentis infestum. Quod si fecerit, adulatorum artes opprimeret perpetuum malum Regum: quorum opes sæpius assentatio quam hostis evertit. eo amoto periculo, vitato scopulo diuinum patrocinium sibi veritatis & simplicitatis amore vel maxime adiunget. Obsidione igitur & insidijs perditorum hominum liberatus, & virtutum choro septus, honestatis munitus praesidio res publicas & priuatas feliciter administrabit. Verum de adulatoribus alio ex principio dicendum est. Quod ad rem praesentem attinet, ita institutor Principis se comparet, ut mendacij odium, veritatis amorem identidem inculcet: nullum erratum puerile acrius obiurget, quam mendacij licentiam: cæteris peccatis veniam facilis dabit confidenti modo, neque neganti quod verum est. Plagis etiam impositis & acri obiurgatione ministrorum mendacia castigabit, ut alieno exemplo discat, nihil esse magis ea turpitudine detestandum. & quoniam cedere Principem raro aut vix conuenit feruorū in more, in alieno dolore & lacrymis

LIBER SECVNDVS 217

officij ipse admoneatur: cuius per totam vitam memoria in animo atque in intimis sensibus fixa atque stabilis permaneat.

De adulatoribus. Cap. XL.

Magna est pulchritudo veritatis tota sibi consentiens, omnibus partibus ad unum coniectum mirabiliter reuocatis: vires candoris & simplicitatis incredibiles, mendacio & fraudibus nihil fedius. Nil alienius ab hominis dignitate atque praestantia, quam aliud fronte ostendere & verbis, aliud in pectore actioneque versare. Licebit Principi dissimulare aliquando, consilia tegere, quæ cum occultantur vim habent, professa debilitantur: neque stulte cum omnibus, quid agere velit, communicabit. Consus (Neptunus idem) sub terra Romæ in circo colebatur, ut quoniam suo numine regere consilia credebatur, ex loci conditione intelligeretur, occulta ea esse, pectore clausa debere. Id secutus Petrus Aragonius cum spei occupandæ Siciliae ciuium coniuratione immineret, classe comparata atque instructa per speciem littora Africana inuadendi, à Pontifice Romano, quorsum ij apparatus spectaret, sciscitatum legati cum percontandi finem non facerent, Rex in iram concitatus, *Comburem, inquit, intimam tunicam*

si *maiorum* consiliorum gnarum esse putarem. Prudēs
responsum, digna magno Principe vox, ut enim
obscuri animi est, & abiectionem tiri & fallere: ita
suscepta consilia tegere non posse, angusti pecto-
ris. Neque potest rem magnam sustinere, cui tace-
re graue sit, quod homini facillimum voluit esse
natura. Apud Persas linguam grauius quam vllum
probrum castigare moris erat: silentium sancire
capite. Quod si mendacij feditate nihil est tur-
pius, nihil veritatis specie honestius, assentatores,
quorum est magnus numerus in aula Principum,
exitiales imprimis esse fateamur necesse est: atque
ita nulla vt pestis grauior, nulla belua truciore
tior, nullum immanius monstrum fingi possit:
non si tigres, panthere, & leones in vnum lo-
cum conferantur, Chimæras, Harpias, Sphin-
ges animo subiiciamus, cum adulatorum prau-
tate comparari possunt. Non enim lucem solis
eripiunt, sed quod est multo funestius, veritatis
lumen extinguere, neque opprimere conantur: ca-
ritatem inducere reip. moderatoribus, quos Deus
in rerum fastigio, vt in perpetua vigilia essent, ca-
teris omnibus prospicerent, collocauit. fontes
tetra tæbe inficere, vnde vniuersus populus hau-
rit aqua, exitiale. Nō ex succos homines ij tenuer-
que consecretantur, sed bonis omnibus & viridita-
te florentibus insidias faciunt. horrea formicarum

ad inania nunquam tendunt: erugo non in aridis
sed in viridibus arboribus versatur. Pediculis simi-
les id genus homines sunt, extincto, quo aleban-
tur, sanguine, defuncta corpora deserunt. Quanta
ergo pernicies est, reip. capita Principes petere, illis
exitium parare, per quos publica salus & felicitas
stat: est enim grauisissimus morbus qui a capite de-
riuat. Deinde cum in vita humana nihil sit syn-
cera amicitia, neque pulchritudine honestius, ne-
que vtilitate commodius, neque fructu iucundius:
simulatione amicitiae, quæ multo grauior pestis est,
ij homines fallunt. Se ergo amicos fingunt, amico-
rum officia simulant & animum, oblectando qui-
bus assentari volunt. Aliquando etiam monendo
salutaria in speciem, re noxia. quo difficilius vitari
hæc pestis atque dignosci potest. Neque de minu-
tis adulatoribus & parasitis circumforaneis dispu-
tamus: qui quamuis in suo genere flagitiosi sint &
infames, non tamen tantum ingenio valent, aut
tantis opibus instructi sunt, vt multum nocere pos-
sint. De illis sermo est, qui honestatis specie recti
ad gratiam Principum omni ratione contēdunt.
id modo assequantur, nullum est flagitium, nullū
dedecus, quod non suscipere certum habeāt. Sed
quo aditu aggrediantur, considerandum est. Nimi-
rum amor ille, quo se quisque amat, sibi adulatur,
a natura inditus omnibus, primus ad amentiam

gradus est. Quis enim est tanta prudentia, qui sibi non placeat, sibi plaudat, se multis anteponat? In hoc amore totius temeritatis & insolentiae principium est constitutum. quæ labes eò in Principibus maior est, quod ab infantia in purpura educati, auro fulgentes, accedente ætate quoties per urbem vehuntur magno peditum & equitum numero stipati, plebem certatim confluere, faustis acclamationibus prosequi, quocumque vertant oculos considerantes, inflantur superbia, alios despiciunt, se proximos celestium conditioni arbitrantur. Totus ergo amor, quo sibi placent, auctus educatione molli, aulæ & ministrorum apparatu, popularium plausu, assentatoris instar est, animum de statu deiiciens. Huic adulatori primario, hoc est, Regis cupiditati & amentiae, externus adulator adiunctus miserabiles strages facit, omnia pervertit, ima summis confundit, Principem ex stulto amentem facit aut stolidum. Primum enim totum se ad illius nutum accommodat. quasi canis venaticus odoratur magna sagacitate quibus rebus ille, cui servit, & quem in casses inducere satagit, maxime delectetur. Id ubi exploratum habet, naturam suam ad tempus deserit, alienam personam induit. Simulat quidquid illi libet, totumque se ad eius cupiditatem effingit, cuius gratiam aucupatur. Si venatione oblectatur, canes

alit,

alit: si amoribus indulget & leuitati, se amore perditum esse profitetur, querimonijs omnia complet. Et ne omnia persequi sit necesse, chamaleontis adinstar in omnes colores præter candidum vertitur: in quamcumque faciem se facile mutat, vna honestatis laude excepta. Si ardenti ingenio Princeps est, ad bellum suscipiendum accurata oratione & magnis argumentis hortatur, quanto cum reip. periculo dicere non est necesse. grauiam enim tributa in bellicos sumptus imperabit, tenues exhauriet, militibus omnia concedet nulla æquitatis cura. Si in lasciuiam fertur, varias libidines excusabit, quasi Principi opus sit labores imperandi, curasque graues ijs voluptatibus temperare. Virtutibus veris vicina vitiorum nomina affinget: sicut e contrario eleuabit laudabitque vitia, quæ virtutes imitantur, crudelem seuerum dicens, avarum frugalem, luxuriosum festiuum, timidum & dissolutum cautum ac prudentem vocabit. si ex usu erit, fortitudini temeritatis nomen imponet, prudentiae ignauiae & timiditatis. in omni sermone ita se componet vt placeat, nulla honestatis aut salutis cura. Sic vitia Principis confirmabuntur, accedent alia. Nam vt est ingenium hominis, paucis approbatoribus amplius credet, quam conscientiae, alijsque omnibus. Inter adulatorum plausus, aulicorum voces dicta

O 4

facta-

factaque Principis admirantium, ad cælum feren-
tium laudibus, non decipi mirum est, sed miracu-
li potius instar non insanire, quasi carminibus in-
iecto furore. Quid enim aliud magnos Principes
ab omni memoria demētavit, quam adulatorum
plausus ad gratiam loquentium, eaque impense
laudantium, ad quæ natura ferebat, hoc quoque
nomine in hominibus praua, quod libenter assen-
tientes fauentesque audit: resistentes auersatur,
ineptosque iudicat? Quid Neronem ea potentia
histrionem agere & in scenam prodire impulit,
nisi adulatorum præconia vocem, ingenium, per-
tiam admirantium? vsque eo vt multis fraudi fue-
rit Principem agentem fabulas, pulsantem fidibus
non laudasse: verbis aut nutu, gestuue corporis ac-
cusasse. Miseram reip. an Principis dixerim condi-
tionem. Quid Alexandro Macedoni eam menti
væcordiam iniecit, vt se Ioue genitum ferret, di-
uinos honores haberi sibi vellet, Calisthenem resi-
stentem crudeli mortis genere inaudita causa pe-
remerit: nisi multorum adulatio laudibus ad teme-
ritatem quotidie aliquid addentium? Longum es-
set omnia exempla væsanie similis recensere ora-
tione, Caligulam, Domitianum. Sed vt ad nostros
Principes deueniamus, an credis alio itinere Pe-
trum, atque Henricum quartum, aliosque Castelle
Reges imperij Hispanici sordes & dedecora, ad
euer-

euerendam remp. contendisse, quam fictorum a-
micorum fraude, facta, dicta, consiliaque laudan-
tium quasi reip. salutaria? eo maiori exitio quod
prauo ingenio Principes pusillo animo, acriores
impetus habent, neque insidias prospicere satis
possunt acutorum hominum & à multo vsu versu-
torum. Magno enim & ardenti ingenio sit neces-
se est, quicumque Principi gratificari studet. Neque
enim omnia probare debet, ne manifestus assen-
tator esse deprehédatur. Quocirca monet aliquan-
do, obiurgat etiam, vt quoniam ea libertas veræ
amicitiæ propria esse videtur, sub ea specie cautius
fallat: sed ita vt facile simulationis vestigia expres-
sa in obiurgatione cernatur extentque. Sicut econ-
trario non omnes in assentatorum numero ponen-
di sunt, quicumque cum Principibus viuentes eo-
rum facta, sermones, consilia laudant: sæpe etiam
dissimulant in ijs, quæ stulte aut improbe admitti
vident. Sunt enim multi imbecillo animo, qui ma-
gis peccari nolunt, quam quod satis animi habeant
aduersus peccata. Sunt qui desperatione presump-
ta proficiendi, etsi prauitas displiceat, irritare in se
non audent, penes quos rerum potestas est. Ergo
vt à veris amicis, à cautis aut timidis aulæ ministris
noxius adulator dignoscatur, quam ratione agen-
di teneat, quo tendat explicandum est. Primum
igitur constat eum immensa avaritia esse, nullis vt

218 DE REGE ET REGIS INSTI.

copijs cupiditas possit satiari. Ambitio deinde sic exagitat, vt consistere non sinat. id vt assequatur quod cupit, & quò contendit, diuitias, honores, potentiam, ingenio quo est versatili, demittit animum, minimeque in principio de vlla decoris aut dignitatis præstantia cogitat: se se ad potentium pedes abiicit: omnes, quos Regi esse caros intelligit, officijs omnibus & sedulitate affectatur: nullum laborem recusat, nullam indignitatem subire reformidat, quo sibi aditum ijs conciliatis atque deuinctis ad Principem patefaciat. Quod si contingat votis successus par, tum demum artes depromit, Principemque apertis machinationibus inuadit, aut cuniculos occulte agit, vix vt malitia deprehendi possit. Principe expugnato atque prauis artibus deluso, repente prioris fortunæ oblitus humilitatem fastu & superbia mutat, ingentes opes construit, honores & magistratus ambit: quos vbi consecutus est, homines multo se meliores despicit, atque detestanda perfidia ipsos, per quos fuit ad Principem intromissus, oppugnat. Ergo vt in principio nihil est humilius adulate, ita postquam opes suas firmavit, nihil est eo insolentius. ac tum demum si quam probitatis & honestatis speciem ad fallendos homines assumpsit, sublato metu deponit, atque in omnia vitiorum genera delabitur. Diu ignotus

LIBER SECVNDVS.

219

notus repente nobilis & magnus accensas longa egestate humilitateque cupidines frænare, sibi que imperare nescit. Ardet libidine, æstuat cupiditatibus, sæuitiam ostentat, opes publicas & priuatas domum auertit, vt solus in omnium fortunis dominari, solusque alieno nomine regnare videatur. omnia denique ad suum commodum refert, nulla cura publicæ salutis. Ex his moribus adulatorum dignoscere facile est, atque à vero amico discernere. præsertim in admonitionibus & obiurgationibus, quibus tantopere simplicitatem veramque amicitiam assimulare conatur, in ijs vel maxime se prodit. neque enim ita fraus veritatem imitatur, vt non simulationis indicia relinquantur. Ita cum ex suo commodo omnia vitæ studia metiatur, atque in animo habeat gratiam Principis quacumque ratione aucupari, admonendo, accusandoque vitia, cauet maxime ne dolorem faciat: ac ita sermonem totum componit, vt reprehensio in laudem potius vertatur. Artificiose assentationis multa exempla proferri possent. sed inter Romanos tamen Imperatores nullus maiori simulatione quam Tiberius Augusti successor fuit, nullo etiam tempore frequentior turpiorque adulatio. Fraus fraude, mendacium videlicet Principis simulatione compensabatur. Accidit aliquando vt eo in curiam ingresso adu-

adulatorum vnus exurgeret, ac palam profiteretur liberos libertatem decere: neque quod ex publica salute foret dissimulare. Ad ea verba facto silentio, suspensisque omnium animis, quasi de re magna dicturus esset, *Audi Caesar, inquit, in quo te culpamus cuncti, neque accusare palam quisquā audet. te curis & laboribus conficis, neque consideras perire, quod alterna requie caret.* In hanc sententiam cum multa ridicule declamasset, Cassius Seuerus vanitate offensus addidit, *Hæc hominē perimet libertas.* auctor Plutarchus. Ennium equitem Romanum, quod effigiem Principis argenteam conflasset, maiestatis postulari in senatu Tiberius vetuit. Ateius Capito specie libertatis, atque publicæ salutis cura simulata, *Non debere eripi Patribus vim statuendi disputabat, neque tantum maleficium impune habendum. si lentus in suo dolore Caesar esset, reip. iniurias ne largiretur.* pudendam hominis vanitatem placendique studium, quam Tacitus lib. tertio cōmemorauit. Sed audi ex eiusdem historici lib. primo multo turpiorem adulationem. Referebatur in senatu de Augusti recens defuncti funere. maximi honores decernebantur, nimirū successore presente: vt porta triumphali efferretur, legum laterū tituli, victarum ab eo gentium nomina præcederēt: Messala Valerius addidit renouandum per annos sacramentū in nomen Tiberij. Tum interrogatus à Tibe

à Tiberio, num se mandate eam sententiam prompsisset sponte dixisse respondit. neque in ijs, que ad rem pertinerent, consilio nisi suo vsuram vel cum periculo offensantis. Ea sola species adulandi supererat videlicet, vt monere, obiurgare eum videre-
tur, laudaret potius, gratiamque captaret pronoinferuitutem animo. Sic sunt vanissimorum hominum artes: facile deprehendi possunt, neque fallent nisi volentem se sponte in eorum laqueos inducere: præsertim confirmata ætate Princeps eas fraudes continuo dignoscet. quem prauis moribus videt esse, semper ad gratiam loqui, etiam cum vitia increpat, cum se & suos opibus & honoribus immensum augere cupit, nemo eum credat simplici ingenio esse, de Principis dignitate, de publica salute esse sollicitum: sed simulare potius vt fallat incautos, cum dolos & fraudes verset in animo callidus, mendax, versutus, simulator. Vna medicinæ faciendæ ratio est, si in aulam admittentur viri spectata probitate & innocentia, cæteris omnibus exclusis: ne ijs ad Principis familiaritatem aditus pateat, quamuis ingenio maximo, prudentia & dexteritate alios vincere videantur. A tenera ætate Principi odium in id genus hominum instilletur. etiam parasitos auersetur, quia nomine videntur cum adulatoribus conuenire, neque eorum festiuitatibus

bus capiat. Firmisque argumentis, & exemplis & frequenti sermone instituatur: sibi que persuadeat, eos homines certissimam reipublicæ pestem esse, morum perniciem, patriæ turbinem atque procellam: sanctissimas leges, pacis ornamenta, omniaque vitæ & probitatis studia pervertere. monstrum horrendum, ingens omni periculo procurandum, pellendum ab aula: ne pestilenti oris afflatu corpus reipub. vniuersum à capite ad imos pedes terra contagione contamine.

De alijs Principis virtutibus. Cap. XII.

QVæ in commune de singulis virtutibus à magnis philosophis præcepta sunt, atque de ratione officij sapientissimi theologi disputant, ea ad se omnia inuolominus Princeps pertinere iudicabit. Curabit diligenter, ut quo sunt opes maiores, locus altior, eò amplius probitatis studijs & ornamentis cæteris omnibus vnus præstet. Neque enim fas est, qui lucem ciuib. præferre debet quam sequantur, eum in fœdibus & in cœnovitijs volutari: sed potius cum ferro & legionibus cinctus hostes terreat, suorum beneuolentiam adiungat virtutum comitatu, honestatis pulchritudine. In ijs maius præsidium ponat, maius
ornamen

ornamentum esse putet ad omnem dignitatis partem, quam in satellitum numero, & reliquo aulae apparatu. Sit in cibo & potu temperatus, ne ingluuies in brutorum animantium conditionem traducat: ciborum copia distento stomacho, curationi corporis magnam temporis partem dare cogat: morbis corrupta valetudine cuius imperandi efficiatur impar. Fugiat libidinem, neque venerea voluptate se corrumperendum tradat. alienæ pudicitie ne insidias faciat, probum pudendum & graue, quod sine inuidia populari, & multorum offensione non contingat. cum delicijs & oblectationibus vitæ, quasi cum domesticis hostibus sibi acriter pugnandum statuatur. Et qui debet alienam licentiam vindicare, legibus & supplicio cohibere, an æquum sit, ut is se stupris polluat, labem castis inferat? Cautionem & prudentiam adhibeat, ne aulicorum fraudibus decipiat, omnes occasiones captantium, deluso Principe honores diuitiasque cumulandi, alienam innocentiam ludibrio habentes, abutentes aliorum simplicitate. Nunquam ab æquitatis legibus diuerti se sinat. summos cum infimis, atque cum ijs medios coniunctos pace tenere non poterit, nisi sit omnibus persuasum, plus apud eum equitatis iura, quam priuatos affectus posse, aut cuiusquam gratiam. Et alioqui publicus iustitiæ
vindex

vindex constitutus indignus regio nomine sit, si se patiatur quacumque ratione ab æquitate dimoveri. Ante omnia sit illi persuasum, imperia ope diuina fundari, augeri, atque bonis omnibus amplificari. Numine ergo colendo purissimo religionis cultu, castissimis precibus propitiando deo operam: atque ita ut à primis annis eam opinionem suscipiat, Dei providentia res humanas, atque adeo imperia gubernari. in diuina beneuolentia & pietatis officijs maius rebus suis præsidium, quàm in armis, potentia, & calliditate constituat: plurimumque ad auctoritatem conciliandam pertinere, si intelligatur ipsum Deo carum esse & diuino præsidio vallari. Et quid esset perturbatius atque calamitosius vita hominū, si nulla providentia fortuito verti credantur, quæ in terris aguntur? aut quid immanius esset homine soluto legibus, metu numinis sublato? quid non faceret, quas non ederet strages? Porro ad cultū religionis amplificandū, Principis mores magnā vim habent. Exemplo rectoris facile ceteri, magis quam ullis legibus aut seueritate, in eam opinionem inducentur. Cū enim videant tantis opibus subnixum, diuinam opem nihilominus implorare, ad templa concurrere, nixis ad terram genibus, passis manibus, lacrymis toto ore manantibus Dei benignitatem propitiari: idem ceteri sibi faciendum rebus asperis statuunt.

statuunt. Verum de religione plura alio loco dicenda sunt. nunc ad eas vii tutes veniamus, quæ vere regis sunt, & quibus in omni vitæ parte Princeps sepius ornatusque esse debet. Ac primum curare diligenter debet, atque à prima ætate institui, ne iracundiæ locus sit, quæ est inimica consilio, & mentem de potestate exire sæpe compellit: quod motus ipsi, gestusque declarant, haud satis sobrij hominis esse, distorquere labia, iactare brachia, ore pallefcere, vocem contendere: quod faciunt quicunque ab iracundia superantur. Quod vitium cum in priuata quotidianaque vita leuis est animi: tum vero nihil est tam deforme, quam ad summum imperium etiam acerbitem naturæ adiungere. Est quidem difficile præsertim in rerum omnium licentia mutare animum: & si quid est natura insitum penitus euellere: sed inductione quadam & præceptis acerbitas ingenij mitigari poterit in teneris annis maxime. Persuadeat institutor nullum esse argumentum maius animi abiecti atque imbecilli, quam ab iracundia vinci. quod in pueris, mulieribus, senibus consideramus huic perturbationi maxime esse obnoxios, propter ætatis nimirum aut sexus imbecillitatem. Contra, excelsi animi est nunquam irritari iniuria, non se sentire percussum. Sic irritus ingenti scopulo fluctus illiditur: neque immanis

nis & generosa fera ad canis latratū mouetur. Vehementiores animi concitationes & iurgia tum à grauitate morum aliena sunt, tum contraria imperio & dignitati. nam si implacabiles sunt iracundia, summa est acerbitas, sin autē exorabiles summa leuitas: quæ tamen, vt in malis acerbitati anteponenda est. Victus à primis annis ratio multum vehemētē naturam remittet: consuetudo etiam in contrarium flectet. Profuit iracundis sæpe cum sedatis hominibus conuersari. cælo salubri vires & valetudo corporis confirmantur, magis quam vllō medicamento. feræ, quæ diu in conuictu nostro versantur, commodiores fiunt: humanitatis aliquid ex vsu quotidiano hauriunt. Atque illud præcipuum, quod inter bonos & moderatos nulla existit occasio exasperandæ iracundiæ. A teneris assuefactus, cupiditates commotas volūtateque frangere, haud facile irritatur. pueritia indomita, modesta etiam ingenia deprauantur. Iacobo primo Aragonio Regi malo fuit in ira regi non potuisse, vsque eo vt Gerundenſi Episcopo linguā coram abscindi fecerit, quasi arcana retegisset, Therasiæ Vidauræ fidem de coniugio ab eo superioris tempore datam. Quod impium facinus fuit diris ab Innocētio Pontifice & multa graui vindictatum. Mansuetudini clementia est adiuncta. quæ virtute nihil excellentius est, nihil quod magnos Principi

Principes Deo immortali magis similes faciat: cuius præcipua & maxima laus est, in hominum erratis dissimulare. Si peccatis supplicia metiatur, iam pridem genus humanum extinxerit. Cogitet se hominem esse. Omnes homines aliquo errore duci: hic in illo, in hoc sibi alius indulget. Ne ergo omnes fordes perscrutetur: ne in alienis peccatis se inexorabilem præstet. recte enim quidam dixit, Qui peccata odit, homines odit. clementiæ laus tum maior, cum iræ causæ iustissimæ. Prouidendum quidem, ne benignitas si dissoluta sit, seueritatis nerui incidantur. salutaris animaduersio vincit sæpe inanem speciem clementiæ. Sed est quidam viriusque rei modus sicut reliquarum. comodo tamen reipublicæ semper Princeps ad exhibendam benignitatem promptior appareat, si opus erit ad vindicanda scelera, sciendum metum, aliquod seueritatis exemplum constituere, sit omnibus testatum, inuitum ad supplicia & vindictā trahi: & quoad res patietur eam omnem curationem, ea iudicia à se remoueat, alijs magistratibus demandet. Plato Regem, Aegyptiorum in morem, sacerdotem esse vult, neque cognitionibus interesse, quibus de exilio, carcere, aut cæde agitur. Assueſcat à primis annis benignitatem æqualibus exhibere: neque cædat sua ipse manu quemquam, quod turpe esset: quod

P 2 in

223 DE REGE ET REGIS INSTI.

in Petro Castellæ, & Petro Lusitanæ Regibus
accusatur, illum Mahomadem Rufum Granatæ
Regem peremisse, & quidem innoxium, addi-
disse impositæ plagæ linguæ petulantiam: hunc
Portuensẽ Episcopum suam manu pulsasse, quam-
uis adulterij reum. Apage sædum carnificis mi-
nisterium. Ac ne inclementi quidem verbo com-
pellare debet. Sed potius si ex æcclesiis atque mi-
nistris quem videt rapi ad verbera, non parum sæ-
pe debito quamuis supplicio eximat precibus au-
thoritateque talibus animum rudimentis ad ma-
iora comparabit. Clementiæ & mansuetudini li-
beralitas accedat, voluntas destinata si non omni-
bus, certe quam plurimis benefaciendi, numinis
adinstar, quod votis & precibus omnis ætas, se-
xus, conditio fatiget: fontis vberissimi & publici,
vnde opem in rebus asperis honorem, diuitias
haurire cuncti contendant. Omnibus vt satisfac-
iat imperij opes non sufficiant: sed cum ope mul-
tos subleuarit, se adeuntes sine discrimine blandis
verbis appellet, magni beneficij loco erit Prin-
cipis comitas, muneri magnam gratiam addet
quamuis exiguo. Quorum precēs irritæ erunt, ij
aut culpam in ministros reijcient, aut magis fa-
cultatem quam voluntatem defuisse, ex tanta be-
nignitate conijcient. Multum proderit Princi-
pem à primis annis dandis muneribus assuescere:
pecu-

LIBER SECVNDVS. 229

pecunia haud maligne in eum vsum suppeditan-
da: quam aut æqualibus dono det, vt cuiusque me-
ritum erit, aut ad subleuandam inopum indigen-
tiam conuertat propria nonnunquam manu. Dan-
di dulcedine prouocatus maiora, cõfirmata ætate
libentius largietur. intelligat nihil esse magis re-
gium, quam posse subditis benefacere: imperandi
curas molestas & graues hoc vno, velut condimẽ-
to mitigari. Deum imitetur, qui dies ac noctes
nusquam cessat beneficia conferre. herbas, fruges,
poma terra sponte fundit. tot arbores frugiferæ
vbique cernuntur omni naturæ parte tributum
pendente scilicet. Dei imitatione non in fructum
beneficij, sed in ipsam beneficentiæ pulchritudi-
nem debet respicere. multa perdenda sunt bene-
ficia dandaque ingratis, vt vnum collocetur be-
ne. Occurrat aliquando antequam rogetur, neque
moras necet: cū nihil carius constet, quam quod
precibus & importunitate extortū est. Det tamen
cū iudicio maiora dignioribus, frequentius quam
magna munera, ne fontem ipsum liberalitatis pu-
blicum ærarium exhaustire assuescat. Blando ser-
mone semper, cuius facultas deesse non potest,
accipiat omnes, etiam cum donum negatur. inui-
to sic Principe negari credent, cum licuerit liben-
ter daturum. Honores omnes aut opes in vnum
paucosue cumulare noxium est, ne cõsumpta spe
P 3 segnes

segnes illi ad obsequia reddantur, largiendi alijs facultas non sit. Eatenus ergo largiatur ut maiorum semper donorum, si merita suppetent, spem faciat. His virtutibus magnitudo animi alitur, unde & ipsæ ortū habent, quæ maxime decet Principes. angusto & pusillo animo nihil tetrius. Vanos præsertim metus contemnere discat, eaque cura cum equalibus certare, coram multitudine dicere, ne lucē fugiat & publicū, umbratili vitæ assuetus. Feroces equos concitare nouerit ad cursum & in varios orbes flectere. armatus concurrat sudibus in iustæ pugnae modum. in arena taurum, aprum in syluis feriat, auribus tormentorum fragorem, tympanorum atque tubarum sonitum ferre discat, neq; conturbari animo. Sic si quod est in natura vitium, atraque bilis varias imagines commouet, frequenti exercitatione corrigitur. Sic Garsiam Regem Vasconum, cognomento Tremulum quod initio pugnae toto corpore exhorresceret, in tantum virum euasisse crediderim, abiectoque metu fortem se & strenuum in prælijs omnibus præstitisse, pauci ut cōferri cum eo possint. Est enim metus animi degeneris argumentum, atque à Principis dignitate penitus alienus, maiestati aduersus. Ergo ea fæditas amouenda est: dedecoris & infamiae metus animo diligenter infingendus, quō metus metu trudatur. Carrionis regulos
scimus,

scimus, cum Cidi filias Eluiram & Solem vxores sibi dari petissent, nuptijs regio apparatu Valentiae celebratis, ex turpi metu suscepta ignominia in crudelitatem desissse, uti fere faciunt ignaui. Adolescentes enim culti magis munditijs quam virilis ac militaris animi, haud satis socero mores probarunt. Semelque leone è cauea fortè an consilio egresso præ metu se in turpes latebras condiderunt. iterum in pugna cum Mauris certamen exhorre fugamque respicere visi sunt. Ea ignauia atq; timoris significatione fædi dedecus, quod virtute procurare debuissent, turpiter vlti sunt coniugū supplicio, quod ipsis exitiale fuit. Postremo ne se Princeps apparatu principali, ministrorum obsequio cælitum ferme ritu adorantium in superbiam efferat, ciues contemnat, quod esset non minus noxiū. discat cum æqualibus æquo iure viuere, siue res seriae tractandæ, siue ludis remittendus animus, nihil sibi pro imperio arrogare. Itaque more Persarum prosternentes humi corpora, & honores maiores, quam pro conditione mortali deferētes auersabitur penitus: neq; patietur, quamuis adulatoribus contra disputantibus, maiestatem imperij salutis esse tutelam, optimos quosq; mortales altissima cupere, degeneris animi esse oblatores honores repudiare. Meminerit nihil esse ea adulatione exitialius. Præclare Cyrus cum mors
P 4 insta-

instaret, filijsque suprema praecepta daret, patrijs institutis se ita assuefactum affirmavit, ut natu maioribus non fratribus solum, sed ciuibus cederet vias, sede, atque sermone. Quod si essent filij eius praeceptum secuti, neque delicijs & assentationibus corrumpendos se praeuissent, diutius imperium stetisset. Quid vero Theodosius Magnus? At senium Roma euocatum ut filios suos ingenuis artibus erudiret, cum forte vidisset coram filijs stare: commotus ira filijs ut surgerent, magistro ut sederet imperavit: fecitque potestatem ut quoties videretur, eos verberibus caderet, neque in eorum erratis conuiueret. Cuius si ad praeceptum filij instituti fuissent, haudquaquam Romanum imperium eorum culpa, certe ipsis rerum potentibus fuisset magnopere labefactatum. Tuebatur Princeps maiestatem diligenter, opinione magis quam viribus imperia stare persuasus. verum neque in externos ritus degenerabit, me quidem auctore. Sed quantum obsequium a minoribus exigit, tantam maioribus ipse reuerentiam exhibebit. ac ijs praesertim, qui sunt e sacro ordine, neque manus deosculandas porriget, neque genibus nixos patietur secum agere. Quo amplius religioni dederit, eo diuino magis praesidio fulcietur, quo principatus confirmantur, subditorum beneuolentia accedit: quorum animi nulla re magis capiuntur, quam religio.

religionis specie obiecta. De qua ratio ex principio dicendum est, & quantum opere sit Principibus necessaria explicandum: superius de gloria dictum est.

De gloria. Cap. XIII.

Uita insunt in natura nostra, bona caelo data ad salutem: nos stulti & ingrati ijs bonis ad consecutandam prauitatem abutimur, contemptum numinis, nostram ipsorum multorumque perniciem: quo quid indignius quid calamitosius esse potest? quid enim praestantius animo, quo maxime a beluis discrepamus, caeli terraeque spatia metimur? nos ratione & libertate, qua ad diuinam naturam propius accedimus, ad scelera conuertimus, ipsasque beluas nonnumquam immanitate superamus. Datum est corpus praestanti formae dignitate, omnibus partibus ad vnum concentum pulcherrime reuocatis, ad caeli contemplationem erectum, quod ipsa statuta declarat. Plerique illud ad terram abijciunt, hauriendis voluptatibus incumbunt, atque in vitiorum turpitudine quasi ceno dies noctesque volutantur. Habemus a natura sensum quendam religionis, quo incitati diuinam naturam agnoscere castissimo pietatis cultu veneremur. hominum amentia factum est, ut ab illo naturae impetu terre

superstitiones existerent, quæ fusæ late per orbem terrarum longo tempore innumeras gentes turpitudine & cæcitate fædarunt. Sic nullum est bonum tam præclarum, nullum tam insigne munus, quod sæpe ad exitium & deformitatem humana prauitas non conuertat. temere faciat atque stulte, qui de rebus singulis ex nostro abusu & non potius ex ipsa rerum natura statuatur. In hoc numero affectus omnes animi nostri poni debent, amor, cupiditas, ira, metus, spes, à natura dati ad prosequendum salutaria, contraria remouenda, consentaneis vitæ officijs naturæ statum conseruandum. Nos ea præsidia plerumq; ad flagitia, & vitæ pestem conferimus, ex amore existunt libidines noxiæ, ex cupiditate opes sine modo, sine honestatis cura coaceruandi studium: ex ira iniuriæ, contumeliæ, cædes promanant: metu atque spe aut frangitur animi impetus ad res præclaras subeundas, aut superbiam seruiamus & immanitati. Inepti rerum aestimatores, qui culpa hominum deprauatos affectus accusant, eosque penitus conuellere ex humana vita atque extirpare conantur. Quid enim, vitæ syluescentem, ramis luxuriantem in omnes partes, euellas, & non potius ferro coerceas? ferocem equum perimas, quem virga & freno compescere possis, assuefacereq; fessorem admittere? membrum vlcere afflictum præscindas? ineptus sis, nisi omnia prius

prius experiaris, consumasque artis remedia. Sic à vitijs res per se honestas & salutare secernere in omni vitæ parte opus est. Sed non de re tanta hoc loco propositum erat disputare. quod rei præsentis est, admonuisse sit satis, animi impetus regendos esse, à primis annis ad honesta & salutaria conuertendos, ut non libidini & prauitati, sed bonitati ac moderationi seruiant. Alioqui si penitus conuellatur, ne stupeat & languescat animus atq; industria verendum est, quæ ijs quasi stimulis & calcaribus concitatur. Et sane sine amoris sinceritate, sine amicorum præsidio, quid calamitosius vita humana esset? quis tam ferreus, cuius si in oculis patria, parentesque vexentur, non efferuescat ira, in vindictamque concitetur? mitto alia, quæ longum esset accurata oratione explicare. Accedamus quo festinat oratio. Gloriæ cupiditas in natura insita latissime patet: nullus enim est, neque tanta humanitate cultus, neque tam agrestis & inhumanus, qui non flagret infinita quadam gloriæ cupiditate. Deinde ita est in natura infixæ ut nulla arte euelli, nulla lege aut metu supplicij comprimere possit: ipsa ætate, quæ ceteri affectus minuuntur, maiores vires capit. Ut prudenter mihi quidam dixisse videatur: Laudis studiū ultimam esse tunicā quam exuimus. Potest tamen tam vehemens est, ut animū nullo loco consistere patiatur, sed semper incensum rapiat ad maiora indices

indies & altiora in omni vitæ parte confectanda.
De qua hoc loco constitui disputare, primum an
inter vitia naturæ poni debeat, quibus ex animo
pellendis nostra industria sudare æquum sit, an in-
ter affectus animi numerari, ad præclaras actiones
obundas à natura datos. multum enim interest
utrouis modo loquamur. Plerique laudis studium
vituperant & in rebus turpissimis ponunt, seueri
videlicet & graues iudices, excellenti præ ceteris
probitatis opinione, quasi fallax, inane, inconstans,
modestiar Christianæ & diuinis legibus aduersum,
subducere ab oculis hominum iustitiæ opera præ-
cipientibus, ne noxio populi aspectu contamina-
ta tabescant. Negant enim sapientis esse habere ex
aura populari suspensas vitæ rationes, virtutum
cultu laudes hominum confectari: cum debeat po-
tius in internis animæ bonis, quæ sunt honesta,
constantia, neque inuitis eripi possunt, vitæ præsi-
dia collocare. popularis plausus neque veris virtutibus
sæpe paratur: sed dolo & fraude circumueta
multitudo summis plerumque laudibus celebrat,
quos constat flagitijs & improbitate sædos fuisse.
Nisi forte parum constati insignes tyrannos, qui
bella ex bellis ferendo cladem terris & vastitatem
intulere, immortalis fama & laudibus ab amentis
plebe celebrari, quasi strenuos, clementes, & quicquid
tis studio conspicuos. An maior dementia sit, quàm
in

in iudicio multitudinis leuissimæ spem aliquā po-
nere, illique fidere? quæ breui momento in varias
atque adeo contrarias partes mutatur. Euripi instar
in modum venti, nunc huc nunc illuc verso mari
se se deuoluētis, vsque adeo ut leui de causa, quos
paulo antea eximia laude afficiebat, eosdem igno-
minia notare, bonis omnibus euerrere non dubi-
tet. In ista tam mobili populi voluntate, quam in
singulas horas inanissimi rumoris aura commu-
tat, in tam præcipiti temeritate aliquid inesse sta-
tuemus, quod sit grauibus & honestis hominibus
expetendum? Quid quæso est grauitati & constan-
tiæ magis aduersum, quàm ex vulgi temeritate pen-
dere? quid miserius quam in populi insania par-
tem aliquam felicitatis constituere? Sunt enim om-
nes rumores umbræque metuendi illis, qui ad glo-
riæ cupiditatem incumbunt: cum animaduertant
quam facile populi studia in contrarias partes ver-
tantur. Neque verèdum est sublata gloria ut studia
virtutum debilitentur, quod in suis disputationi-
bus quidam ponunt. alioqui virtutis genus induce-
mus humile, supplex, ambitiosum, intuens in om-
nes motus populi, iudicium multitudinis captans:
quæ sæpe mendacio fallitur & fraude: neque tam
bene cum rebus humanis agitur, ut quæ honestissi-
ma sunt, multis placeant. Quid præterea is faciat,
qui in solitudine secessuue apud se agens multitu-
dinis

dinis plausu impelli ad honestatem non potest: necesse est enim ut virtutis officia deponat, si verum est restringi virtutis studium, nisi gloriæ igne incendatur: verendumque ne dum gloriam falsis laudibus ornamus, virtutem proprijs ornamentis spoliemus: quæ sola libera est, neque seruit famæ vanitati, aliena ornamenta non requirit, suis atque adeo diuinis dotibus illustrata. Sic illi disputant, sic statuunt, nimirum non satis considerantes, dum modestiâ stabiliunt, fundamenta humanæ vitæ ea disputatione labefactare: honestatis studia non parum debilitari. Quis enim non videat, laudis cupiditate, homines vehementer incendi ad præclara facinora suscipienda? Nemo enim vnquam pro reip. salute, pro patria, & dignitate se se discrimini obtulisset, nemo publicam vtilitatem anteposisset propriæ, nemo contemptis humanæ vitæ commodis sapientiæ studia coluisset, certe paucissimi, nisi primû fuissent ad spem, & studiû immortalitatis incitati. Repete veteres annales, euolue antiquitatis memoriam: inuenies proculdubio ex hoc fonte fortissimos duces, prudentes legislatores, summos philosophos extitisse. Quis ad artem aliquam præclaram & salutarem animum adiecit? quis virtutem studiose colendam putauit, qui non primû in egregij nominis celebritatem intenderet? Gloriæ igitur studiû non est in vulgi opinione

sed

sed in natura situm: id maxime declarat, quod omnibus innatum est mirum illius desiderium. Nulla est enim gens, nulla conditio, nulla ætas, quæ non inflammetur ea cupiditate. Mirum est pueri, infantesque quantopere laude excitentur, usque adeo ut quo quisque præstantissima indole est natus, ita maxime huius cupiditatis à primis annis iudicia exhibeat. Cyrus Persarum Rex cum esset adhuc puer, adeo ad cupiditatem laudis exarsisse memoratur, ut illius amore omnia pericula suscipienda iudicaret. *Mihi, inquit Fabius Quintilianus, ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria inuet, qui victus fleat. Hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc desidiâ nunquam verebor.* Quis igitur sit tam ineptus rerum æstimator, qui cupiditatem in natura insitam, patentem latissime, & ex qua recta indoles ingeniorum diiudicari debet, vituperandam arbitretur, ac non potius summis laudibus exornandam? Quid præterea honestius est eo studio, quo honos ipse paratur? Quid enim aliud gloria est? Quid usu salutaris, quam id, per quod rebus gerendis auctoritas, opes, honores, imperia parantur? Mirum enim est quantopere viros virtutis opinionone præstantes omnes obseruent, usque adeo ut excellentis hominis conspectu furor sæpe popularis sedetur. quod Virgilius elegatissime descripsit,

Magno

*Magno, inquiens, in populo cum sepe coorta est
Seditio, sicut que animis ignobile vulgus,
Iamque faces, & saxa volāt, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis si forte virū quem
Conspexere, silent arrectis que auribus adstant.
Ille regit dictis animos & pectora mulcet.*

Ex quibus verbis perspicitur, quātam vim habeat ad sedandos populi motus perspecta prudentiæ & probitatis opinio, qua magis quam rebus alijs imperia, regnaque gubernantur fundanturque. Principio enim cum nondum essent homines certo iure deuincti, nullius imperio constricti tenerentur, qui à potentioribus iniuria premebantur, fugiebant ad aliquem iustitia fideque præstantem, cuius virtute vim hostium impetumque reprimerent. Cuius vero præsidium salutare in periculo fuisse populus expertus erat, ei rerum imperium vltro deferebant. Ex egregia itaque iustitiæ fama Regū maiestas orta est. inde summa imperia nata: inde populis obsequium existit, cum intelligāt communem salutem, viri excellentis auctoritate & industria contineri. Sic agroti medicis parent, de quorum peritia integra existimatio est. Vectores sæuiente mari præstantium gubernatorum nutus omnes obseruant. milites incredibili alacritate eorum imperatorum iussa capeunt, quos vident excellere laude militari. Ergo opinionem laudēque homi-

hominum, qua omnes vitæ humanæ partes gubernantur, quis vt fluxam, fallacem, atque inanem audeat vituperare? Ipsæ profecto virtutes nullo maiori præsidio quam pudore muniuntur. tolle pudorem, virtutes omnes extinxeris. Est autem pudor vehemens quidam dedecoris & ignominiae metus. hunc autem timorem appellat Plato diuinum, quod sit custos videlicet omnium virtutum. Huius verecundiae lumen in omni ætate, sed præsertim in pueris elucet, ijs maxime qui clariori indole sunt. Videmus enim non tam doloris metu, quam timore infamiae & ignominiae contineri, commoueri que. Hic igitur metus eorum cupiditates coercet, ne se nimiae efferant: industriam acuit & in studio vigilantes efficit. dum enim ab æqualibus vinci turpe putant, nullū laborem spe victoriæ recusant. & dum dedecus summo studio vitant, honestatem magno animo conseruant. Ætate progrediēte quid est, quod magis incendat, quam dedecoris metus, vt artes saluares exerceant, reipublicam suscipiant, in militari disciplina se exerceant? Vides igitur quam vtile sit insitum turpitudinis odiū: vides nihil esse in vita tetrius impudentia, ex qua omnes effrenatae libidines, turpissima quæque flagitia existūt. Quod si metus ignominiae atque infamiae utilis est, famæ atque laudis studiū non esse minus salutare, fateri necesse est. Quid enim

enim aliud est pudor, quam motus animi dedecus repellentis, ad laudem & gloriam aspirantis? Ex quo efficitur omne studium honestatis cupiditate gloriæ contineri. Et quis vellet, si humana tantum spectes, vel laborem suscipere, vel voluptatem recusare, vel vitam ipsam & salutē periculo obijcere, si non esset laudis & gloriæ suauitate delinitus? Ita quod præ cæteris nationibus nostra gens bellica laude, deinde animi magnitudine floret, laudis studio, cuius sumus cupidissimi, magna ex parte tribuatur. Mihi quidem momenta argumentorum, quæ in utramque partem allata sunt, & laudis & gloriæ naturam consideranti, atque animi humani motus, qua ratione inter se connectantur: ea sententia vera & sapiens videri solet, quæ inter res humanas secundum virtutem, gloriæ ac laudi principatum dat, modo legitimæ, atque honestatis studiis & præclaris in rempub. meritis petitiæ atque haustæ. Inani enim gloria, nimirum quæ ex prauis facinoribus aut rebus ludicris quæritur, nihil esse vanius, nihil fallacius, nihil inconstantius iudicamus. eam viri prudentes in suis disputationibus merito & prudenter exagitant: eo exitius malum, quod veram gloriam asimulando innumeros ad se trahit, naturali veræ laudis cupiditate incitatos, neque valentes inter utramque discernere. Vt enim quo quis pulcherrimam

forma

forma capitur, eo fucis ementita facilius decipitur, atque ad infamissima scorta maiori impetu trahitur, quæ vulgato corpore infamem quæstum exercent: ita pro vera laude animus facile mendacem amplectitur. Ergo laus ex flagitio petita, reprobanda est, ac penitus reiicienda. Quicunque ab omni memoria vastitatem terris intulerunt, ij nobiles magis quam clari, maiori fama quam gloria vixerunt. Fama enim in utramque partem accipitur, gloria & claritas nominis approbationem & beneuolentiam multorum, sed præsertim proborum hominum adiunctam habet. Neque Domitius Nero, tum cætera prauitate, tum exercendis artibus scenicis, cum histriionis habitu in theatrum prodiret, arguta manu & digitis fides impelleret, simul canoram vocem explicaret, Deorum nominibus à populo affectis, veram laudem & gloriam consequeretur: sed inani potius in præsentis assentatione celebratus, ad posteritatem omnium turpitudinum maculis deformis efficiebatur. Inter aliorum prætorum Principum vitia virtutum vestigia extabant, fortitudinis, magnitudinis animi, quæ posteritatis præconio prædicantur. Ergo quod de populi vanitate, leuitate & inconstantia ab aduersariis afferebatur, quæ de præpostero iudicio dicta sunt, & explicata eleganter, à suscepta semel sententia moueri non debet, neque enim veræ gloriæ fructum

obus

Q 2

in po-

244 DE REGE ET REGIS INSTI.

in populi arbitrio relinquimus: sed ab eorum sententia prorsus ad sapientum consensum & tribunale prouocandum iudicamus. quorum iudicium quoniam verum est, ipsis naturæ principiis nixum, obscurari aliquando potest, opprimi penitus non potest, ut non aliquando emergat. sublata post mortem inuidia, cadente errore populari, qui tantisper laude celebres erant quasi viri præstâtes atque præclari, non à sapientibus modo sed etiâ ab vniuersa multitudine vituperantur. Neque enim tam bene cum rebus humanis agitur, ut quæ recta sunt omnibus placeant, prauitas à cunctis rejiciatur: neque tam male, ut deprauatum iudicium diuturnum sit, & non sæpe multitudo amore pulchritudinis alliciatur: vitia detestetur, quorum tanta est deformitas, ut vel à sectatoribus odio habeantur: tanta contra dignitas honestatis, ut à prauis etiam hominibus laudem habeat. Neque vero nos cum laudis studium quamuis inflammatum, vituperandum negamus, in eum quasi in vltimum bonorum finem actiones dirigendas iudicamus. quod esset non minus turpe, quam contemptus laudis & gloriæ exitialis. atque id est quod diuinis legibus vetatur, cum opera recta à conspectu hominum subduci atque à celebritate mandatur. Non ergo vlla turpitudine suscipienda est laudis colligendæ studio, sed præclaris actionibus ita laus querenda est, ut ad Deum aucto-

LIBER SECVNDVS. 245

auctorem omnium bonorum tandem referatur, ex quo omnes rationes nostras habere suspensas conuenit. Præterea curandum, ut ea laude, atque celebri opinione quasi virtutum instrumento utamur ad excitandum animum, ad obeundas præstantiores indies & excellentiores actiones. Sic enim cum rerum natura animus consentiet atque studium, virtutem non laudis colligendæ causa instituentem, sed e contrario laudis cupiditatem ad colendas virtutes in animis nostris ingenerante. Sapientissimus enim artifex Deus actionibus obeundis, quædam quasi condimenta excogitauit, quibus suaves redderentur & faciles: primum voluptatem, qua deliniti sensus, officio suo fungerentur, eo maiorem indidit, quo actiones tum difficiliores tum magis necessariae futuræ erant. vti in procreatione filiorum consideramus, ne genera deficerent, infinitam quandam voluptatem corporibus animantium esse insitam: cuius cupiditate se inuicem appeterent & mutua coniunctione gauderent. Sed quoniam voluptatem cum cæteris animantibus communem habemus, & corpore plurimum definitur, præterea virtus in arduo posita est, gloriæ cupiditate animos ratione vtentes ad cultum virtutum excitauit: ut intelligeremus haudquaquam virtutum studium ad laudem referendum, sed e contrario quærendam laudem virtutis colendæ causa.

causa. His tamen gloriæ stimulis ad hanc rationē castigatis, tum aliorum omniū, tum virorum principum animos à prima ætate quasi ad motis calcariis excitandos cogitabam. eo amplius quod cætera Principibus statim adsunt: vnum diligēter cauendum, quid de ipsis fama loquatur, vnum parandum omni cura, grata ad posteritatem memoria. famam si contemnant & laudem, virtutes haud magnificient. Nemo me quidem auctore, nedum Princeps, opinioni vulgi concedet, neque levis populi rumoribus terga vertet deserta honestate, ipsi similis, quos concitatus temere motu pecorū pulvis in fugam præcipitat, exiitq; castris: sed potius contra nitetur, neque officium propterea deseret. Neque vana gloria, neq; falsa infamia moueatur. Timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro prudenti vocari magno animo ferat. Vulgi laudes qui spreuerit, veram consequetur laudem. Ergo inania contemnat. Honestatem tamē atque ex ea prouenientem nominis celebritatem & gloriam non inanem sed solidam toto pectore consecretabitur. neque contemnat, quid de eo fama post fata sit locutura, quod esset nō minus noxiū. Prudenter iuxta & eleganter eloquētiæ Romanæ parens, Nam vt leuitatis, inquit, est inanem aucupari rumorē, & omnes umbras etiam falsæ gloriæ cōsecrari: sic levis est animi, lucē splendoremq; fugientis, iustam gloriam

gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Ergo Principis animus ad gloriæ cupiditatem erigatur, idq; trifariā. Primū enim certamina instituantur aut litteraria aut de pugnandi dexteritate proposito præmio victori. ea spes & contētio pueriles animos vehemēter inflāmabit præsertim adiuta præceptoris laude, vituperatione etiā eorū, si qui se ignauos & negligētes in certamine præbuerint. Deinde ijs audiētibus laudetur industria virorū aut iuuenū in quauis laude præstantiū, accusentur aliorum flagitia. nimirū ille nō se in potestate extulit, non fuit insolens in pecunia. contra, illius opes & copiæ non bonitati ac moderationi facultatem & materiā dedisse videtur, sed superbæ, libidini atque immanitati. vtriusque exitus & fama, si commemoretur, magni instar momenti erit ad in generādum turpitudinis odium, probitatis studiū excitandum. Quidam filium castigat his verbis.

Nonne vides Albi vt male viuat filius? vt que

Barus inops, magnum documentum ne patriā rem

Perdere quis velit? Rursus

Sic teneros animos aliena opprobria sæpe

Absterrent vitijs.

Hac arte igniculis frequenter ad motis flamma ingens atque diuturna excitabitur. Postremo à pueris studiōrū comitibus causæ fictæ agantur quanta fieri poterit actionis venustate & gratia ita tamen

ut neque gravitas facietis minuatur, neque iocus magnitudine rerum & gravitate personarum excludatur. Sic Xenophon memorat Cyro puerum presente & disceptante, causas à pueris actitatas, qui non recte se gessisset, aut perperam de quaestione proposita iudicasset, cum verbis castigare, plagis coercere moris erat. Ergo ea concertatio ad confirmandam memoriam iuuerit, atque parandam rerum multarum cognitionem. Haerent enim in memoria tenaciter quae à primis annis susceptimus. Argumentum de virtutum praestantia, de virtutiorum feditate, de legibus, de moribus institutisque gentis bello & pace esse debet. Duo aut tres pueri disceptent in utramque partem: unus quasi iudex pronuntiata sententia litem dirimat. Orationes sint verbis splendidis ornatae, multis sententiarum luminibus distinctae, vel à pueris ipsis compositae, si peritia adsit, vel à praefectore diligenter castigatae, ne in puerorum memoria haereat aliquid, quod non sit ex sanctissimis moribus, eruditionique consonum curare opus est. Quod si haec exercitatio frequens sit, & pro dignitate suscipiatur, nullo recusato labore, nulla molestia, haud facile dictum est, quanti prouentus sint breui futuri, quae copiosi & ampli industriae fructus existent. Illud ad extremum institutori Principis sit persuasum, ceteris mortalibus consilia plurimum ad utilitatem referri,

ferri, quid cuique conducatur. Principes diuersa conditione agere: quorum actiones praecipue ad famam dirigenda sunt, atque ad celebritatem nominis comparandam.

De religione. Cap. XVIII.

Superest religionis studium: de quo cum nonnulla sint dicta, paulo plura adijcienda putabam. Neque enim pro dignitate satis commendari ea virtus poterit: neque afferre satietatem debet, cuius usus est vel maxime Principibus salutaris. Ac primum religionem hoc loco intelligimus, syneeri Dei cultum, aut religio est nostrae mentis cum Deo vinculum. Placet enim religionis vocem magis à religando deduci, quod Lactantius iudicauit, quam à relegendendo, relegendo, vel etiam relinquendo. quae vocis notationes magnas singula auctores habent. Contra, superstitio est cultus verae religioni contrarius cum errore, amentia, & improbitate contritus, siue sit nimia atque impotuna colendi Deum sollicitudo, ex timore & animi anxietate nata, siue ritus ad mali demonis auxilium inuocandum susceptus: idque dupliciter, verbis expressis, quod impium est, poterit etiam seruari, si in quo praesentia aliquo

aliquo argumento declaret: aut cum ea cupimus
præstari pellendis morbis, rebus futuris prælagien-
dis, quæ viriū nostrarum modū excedunt, adhibiti
remedij facultatem. Necesse est enim interpretari
maioris atque occultæ potestatis re ipsa auxiliū im-
plorari. Neque nunc de impio Deorum cultu dis-
putamus, qui per terras fusus gētes innumeras de-
mentauit, vt in cælum reciperent aut prauos ho-
mines, aut ceteras animātes templis darent. et si is
etiam cultus superstitionis nomine & ambitu cō-
prehendatur. Ergo cum Principi religionis studiū
commendatum esse cupimus, nolumus vt religio-
nis specie deceptus anili superstitione maiestatem
polluat, futuros euentus perscrutando, aliqua diui-
nandi arte (si ars est, & non potius vanissimorum
hominum ludibrium) ad pellēdos morbos, præcu-
randū periculum ineptis & anilibus, amuletis aut
magicis carminibus abutatur, quod nefas est. Inep-
tæ aut nimie religionis gemina exempla subijcere
sapienter habeam. Ioanne secūdo Castellæ Rege ad pro-
cerum animos sanandos Medinæ Campēstris, vbi
conuentus erant, nouo sacramento cuncti ordi-
nes in verba Regis adacti fortem & fidelem ope-
ram bello, quod in Aragonios instabat, nauaturos,
indicaturosque si qui cōtra molirentur: addite ex-
cratōes sunt, si fidem fallerent, expiando scelere
Hierosolymam nudis pedibus ituros, iurisiurandi q
gratiam

gratiam petituros nunquam. Nimia ea cautio vi-
deatur. Illud noxiū quod Martinus Barbuda Al-
cantaræ Magister à Ioanne quodam Sago decep-
tus, qui diu secretam ab hominibus vitam egerat,
& quasi diuino monitu victoriam pollicebatur,
contra icti recens fœderis leges cum Mauris, colle-
cta specie religionis magna sed incondita hominū
multitudine, in Granatæ fines incurrens hostium
accursu circumuentus cum suis omnibus perijt.
Diesque Christi ad vitam reducis memoria octa-
uus reque & nomine candidus in atrum versus
est. atque nobili documento sancitum in extraor-
dinaria specie sanctitatis inesse sepe fraudem. No-
lumus ergo Principē ijs hominibus faciles ac omo-
dare aures. Nolumus vt totos dies & noctes in pre-
cibus & animi anxietate consumat, quod esset nō
minus noxiū. Sed ita se cōparare debet, vt neque
de futuris euentibus magnopere laboreat: in diuino
præsidio & pietate salutis spem ponat: curādo mor-
bo non alios quam medicæ artis peritos adhibeat,
eorum consilio herbas salutes. Præterea ita tem-
pora diuidere debet, vt non ad otium natus, sed ad
negotium esse videatur. Alioqui vera religio, vel
maxime salutaris est, tum omnibus, tum Princi-
pibus, quippe rebus aduersis solamen, secundis
temperamentū, ne animus se efferrat, & rerū licētia
abutatur ad perniciem. Magnæ vndique arumnae
premunt,

premunt, grates circumstunt vitam nostram calamitates. nulla vitæ pars, aut dolore liberâ aut molestia vacua est, aut exempta curis & anxietate. Adolescentiam libido exercet, iuventutem temeritas, variæque cupiditates. senectus morbis & avaritia fatigatur. Varij extrinsecus metus virgēt. sæpe etiam nullo vento reflante sævi in animo fluctus concitantur: & cadēte externo malorum impetu, interna acerbiorque molestiarū procella exurgit: nulla certa causa temere sæpe commouemur perturbamurque. Longum esset ire per singula: multiplices molestias oratione explicare superuacaneum. Sed quoniam hæc malâ vitare penitus non datur, nempe in natura insita: mitigare singuli aliquo remedio conantur. Alij voluptates consecantur: quidam actione & negotijs animum cogitatione prohibent suæ infelicitatis: nonnulli excursu per agros vitam tolerant: plurimi in amicorū colloquio, quo nihil est dulcius, molestias deponere conantur, aut librorum lectione tempus fallunt. cuncti veluti ardentem febrem sedare cupientes externa videlicet remedia conquirunt, cum morbi vis in visceribus lateat. Ei anxietati intimis medullis concepte, sola certe religio aut maxime mederi potest, hoc est, cognitio, metus, cultusque diuini numinis. Dum enim memoriâ antiqui sceleris reuocat, vnde in hæc malâ & supplicia præcipi-

taui-

tauius, æquiori animo ærumnas patimur, & diuinæ providentiæ consilio, quæ virgent mala in cōmodum nostrum vtilitatemque dispensari intelligimus: ne vitæ iucunditates aliæ sine modo susceptæ de mentis statu, naturæ gradu, & rationis dignitate deiciant. Accedit vitæ futuræ & beatioris cogitatio, variæ expiationes, quibus animus flagitio infectus expiatur, incredibile afflictis hominibus solatium. Et nimirum qui ad rerum diuinarum contemplationem facti sumus, quod corporis statu ra declarat ad cælū erecti, in officijs pietatis & religionis, naturæ vniuersæ contemplatione, diuinæque maiestatis & sapientiæ mirabiliter cōquiescimus. Neque temere Enos primus inter homines celebrasse diuinas laudes memoratur: sed vt ex vocis Hebraicæ interpretatione, qua homo significatur, hominis officium intelligeretur: nihil naturæ humanæ salutaris, nihil iucundius esse religionis studio. Quod si recipitur eadem voce hominem afflictum ærumna, malis contritum significari: quod paulo ante dicebamus, rebus asperis certius religione remedium excogitari non posse ea sententia indicabitur. Ad hæc resp. vniuersa duabus rebus continetur maxime, præmio & pœna, quod res ipsa declarat, & magni viri testatur. ijs enim veluti fundamentis societas inter homines & cōiunctio continetur. sæpe metus supplicij retinet, quos

quos virtutis splendor non frænaret. sæpe præ-
mium propositum excitat animos, ne torpore &
desidia marcescant. Verum hæc fundamenta salu-
tis eatenus vim habet, si anticipata opinione de di-
uina prouidentia, supplicijs & præmijs futuris mu-
niantur. Publicam aliquando vim cohibebit metus
iudiciorum: occultæ fraudes ne suscipiatur, quid effi-
ciat, nisi diuinæ maiestatis recordatio? aut vero su-
blata de rebus religione quid esset deterius homi-
ne? quid efferacius? quid immanius? quo se scelere
non polluet stupris, parricidijs, impunitate propo-
sita? Hoc cum legislatores intelligerent viri pruden-
tes, vanam sine religione omnem industriam fore,
legibus sancendis sacrorum ritus, reliquum religio-
nis apparatus & caeremonias adiunxerunt: in eoque
maxime laborarunt, ut populo persuaderent penas
scelerum aliquando seras, irritas esse nunquam: lo-
ges quas ipsi ferrent non humana prudentia exco-
gitatas, sed acceptas diuinitus fuisse cõmentum fuisse.
Inde Minois cum Ioue confabulatio in antro Cre-
tensi, nocturni Numæ cum Egeria congressus. Ni-
mirum ciues ad parandum non modo imperio, sed
etiam religione constringere satagebant. Sertorius
etiam tanti nominis dux imperio Hispaniæ occu-
pato, ad fallendos barbaros ceruam cibo antea aure
petere assuefactâ, in susurrare diuinitus quæ facien-
da erant, simulabat. Inepte hæc, inquis, omnia &
aniliter.

aniliter. Fateor, quis enim id non videat? sed in eo
sapienter quod vniuersi naturæ impulsu excitati in-
tellexerunt, quod res erat, neque congregari homi-
nes sine lege, neque leges sine religione constare.
Solem è mundo detrahat necesse est, qui de rebus
humanis religionem expunget: neque minor confu-
sio erit rerumque perturbatio, quam si in altissimis
tenebris vita transigatur. Nam si nullum numen est,
aut negotium neque habet neque exhibet alijs:
quæ commercia inter homines, fœdera, conuētaque
sanciantur? Cum enim è corpore & animo conste-
mus, corpori quidem vis adhiberi, vincula innecti
poterunt: animus liber sui arbitrij nullis catenis re-
tineatur nisi religione vincitus. & cū tantum recessus
in pectore sint, facile esset polliceri, fallere obla-
ta occasione, nisi sit persuasum fixumque scelera
& fraudes cælestibus curæ esse. Quod consensus
gentium omnium declarat, neque privata fœdera
firma credentium, nisi iurisiurandi religione val-
lata: neque publica conuenta, nisi cæsis de mo-
re hostijs. Non alio fecialis olim pertinebat eum
patre patrato bellum indicēs, caduceator cæsa sue
pacem componere solitus. non matrimonium,
non liberi, non denique quidquam aliud nisi iuben-
tibus sacris deligebatur. Id fides in capitolio pro-
pe Iouem consecrata & summa religione culta sig-
nificabat, fidem Deo imprimis esse caram, neque ab
eius

256 DE REGE ET REGIS INSTI.

eius cultu & societate separari. Verum his omiſſis, quæ minime dubia ſunt, religionis ſuauitate vitæ dolores leniri, religionis ſanctitate leges publicas & fœdera inter homines conſtare: quod inſtat & cuius cauſa omnis diſputatio ſuſcepta eſt, agamus. Affirmo nulla re magis imperia quam religionis cultu confirmari, ſiue rem ipſam intueamur, ſiue opinionem hominum, qua ſæpe magis quam viribus & potentia conſiſtunt. Res humanas & conſilia, diuina mente gubernari nemini dubium eſt. conſequens ergo eſt vt credamus illius numen bonis eſſe propitium, improbos & ſceleratos auerſari, ac impios præſertim auſus ſempiternis ſuppli-
cijs vindicare. eos præcipuo amore complecti, qui caſtiſſimis precibus cultuque religioſo eius opem implorant, ſequæ & ſua illius arbitrio regenda per-
mittunt. Iure igitur primi vrbiũ conditores felicitatis fundamentum in religione poſuerunt, religionis contemptores aut morte aut exilio mul-
tabant. nec enim illam remp. felicem fore crede-
bant, in qua homines impij & ſcelerati impune verſarentur: peſtilenti contagione ciues inficeret, iram numinis peſſimis actionibus irritaret. Quod non verbis docuerunt, ſed vitæ magis exemplis demonſtrarunt, frequentes in templis, ſacra ſuis ipſi manibus tractantes, non domeſtica ſolum ſed etiam publica: vſque eo vt in plerique gentibus
ijdem

LIBER SECVNDVS. 257

ijdem Reges & ſacerdotes eſſent, vt veterum mo-
nimenta indicio ſunt. Omnino vt Iudaicæ gentis
rectores & duces miſſos faciamus, Romanos Prin-
cipes nihil niſi auſpicato geſiſſe conſtat, multos
ſe ſe imperio dato abdiſſe, comitia inſtauranda
curaffe religione iubente. Ineptè dices. eſto: quid
enim ea religione turpius eſſe poterat? Sed in eo
prudenter, quod rerum euentus non fortunæ te-
meritati per mittebant, ſed nutu Dei regi creden-
tes, pacis bellicque conſilia ad ipſum referebant:
bello gerendo magis ſacrificijs, quam armis expe-
diendis erant intenti. In quo Numæ exemplũ ſeque-
bantur, cui cum diceretur à quopiam, *Hostes o*
Numa bellum contra te comparat: At ego (inquit ille
ridens) *sacrifico*. hoſtium vires indicans magis Dei
ope quam proprijs viribus debilitari. Deus enim
probitati fauet, & eſt impijs inſenſus: victoria ip-
ſa & virtus, qua paratur, in diuinis beneficijs nu-
merantur. Sed & recentiori memoria in Hiſpania
exemplum ſimile proditum eſt. Cum reſurgentiſ
imperij noſtri fundamenta aduerſus Mauros po-
nebantur, Fernandus Antolinus Garſia Fernando
Caſtellæ Comite Mauris, qui Gormatium vſque
proceſſerant, obuiam in repentino metu proſecto
rei diuinæ procurandæ cauſa, in templo ipſo ſub
conſictum reſtitit. Ea pietas quam grata numini
eſſet, miraculo eſt indicatum. cuius enim ſpecie
R quidam,

quidam, genius scilicet bonus, inter primos tanta
virtute dimicavit, ut eius dici victoria Antoloni
potissimum tribueretur. recentes notae sanguinis
in equo & in armis visum miraculum confirmarunt:
reque omni prodita, Antolini innocentia, qui domi
metu ignominiae latitabat, & virtus illustrior eva-
sit. pro ignominia, quam verebatur, laudem retulit.
is susceptae pietatis fructus extitit. Non fabulosa
compositaque miraculi causa, sed scripta testata-
que a maioribus tradimus: quibus ostenditur pio-
rum hominum innocentiam & religionem Deo
curae esse. Verum quanti momenti religio sit ad
conciliandam Principi multitudinis benevolen-
tiam, studia excitanda dicendum est, priusquam
disputationi finis imponatur. Quem aliarum virtu-
tum splendore, sed & religionis studiis maxime vi-
dent homines excellere, viribus humanis esse su-
periores neque iniuriae opportunum, aut insidijs
fore credunt. Quis enim eius rationes labefactare
aggrediatur, quem ab eximia pietate, Deo esse cu-
rae firmiter habet persuasum? perspecta potius pro-
bitas omnium commovebit animos, alliciet vo-
luntates. sic diuino atque humano praesidio sep-
tus, extra fortunae aleam positus quascumque su-
perabit difficultates. Hoc intelligentes magni
Principes non religionis praecipuam habuere cu-
ram, sed sacra suis ipsi manibus peragebant: sacri-
ficia

ficta solenni ritu instaurabant. Sic in diuinis legi-
bus & humanis Principes legislatoresque sacerdo-
tum & Pontificum nomen habent. Hesiodus Re-
ges à loue prognatos cecinit. Heroes Homerus,
quos immortali laude ornare volebat, certis Dijs
caros esse finxit, nempe quibus maxime addicti
fuerant, eorum in tutela praesidioque delitescere.
Scipionem scimus, cui deuicta Carthago Africa-
ni nomen fecit, consuevisse Capitolium & templa
Romana frequentare. Eo religionis officio, seu
sincero animo suscepto seu assimulato ad tem-
pus, opinione in ciuium animis excitata de eius
probitate, rebus praecclare gestis nomen immortale
consecutus est. Possem multa exempla commemo-
rare eorum, qui iisdem vestigijs ingressi ingentem
gloriam praesque opes sunt consecuti. Sed finis esto.
Sit ergo tibi, Princeps suauissime, constitutum, sit
fixum, religionis studio certissimum rebus contineri
praesidium. Tantum ne in externos ritus aut ipse dege-
neres, aut cines degenerare sinas, quod publico malo
luatur. Nihil est enim in speciem praua religione fal-
lacijs, nihil magis soluendo remp. quam ubi non patrio
sed nouo ritu sacrificatur. Aniles superstitiones deu-
ta rerum caelestium peritiam futuris predicendis euen-
tibus vanissimam artem puta. tempora negotio debita
ne in otio & rerum contemplatione consumas. Alio-
qui hortor & moneo, ut castissimis precibus Deum

superosque omnes sollicitos praesertim locorum tutelares, mentem ab oculorum consuetudine auoces, sapere, atque in diuinarum rerum contemplatione defigas: multus in templis sis. silentio, modestia, totoque corporis habitu ciuibus ad imitandum exemplum esto, ne garrulitate strepant, in iocos risusque soluantur, ac omnino ne lasciuum aliquid extet diligenter est curandum: ne pro diuino patrocinio, ad quod concurritur, superum ira excitetur. Cum solus es remotis arbitris nunquam tibi desis. stas temporibus quotidie Deo & tibi vaca. in conclavi & in lecto, quantum onus humeris incumbat considera, quid erratum eo die, quid proximo sit corrigendum diligenter dispice. multum ea cura inuerit in omnem vitam imperijque partem. Denique ita te comparare debes, ut omnes intelligant religionem praestantius nihil esse: quae ad cultum vera maiestatis erudit, cupiditates frenat, molestias doloresque mitigat, leges tuetur, societatemque inter homines & foederum sanctitatem: Principes caelo & hominibus gratos reddit, bonis omnibus atque immortalis gloria cumulat.

LIBER

LIBER TER-
TIVS.

De magistratibus. Cap. I.

PERBEATI populo videntur esse, penes quos rerum potestas est: cum copijs omnibus & voluptatibus circumfluant, quae prima mortales putant. mihi omnium miserrimi, qui purpura & auro multas & graues sollicitudines tegant, quibus animi noctes diesque cruciantur. Atque illud grauissimum est, quod iniuncto muneri, vitam ipsi innocentia & morum probitate satisfacere non possint, ut maxime pecuniae, voluptati, cupiditatibus resistant: nisi omnes ministros imperij, quibus pars aliqua reip. demandatur, vniuersos aule affectas socijs, ciuibus, & reip. praestare videantur. Proh miseram atque grauem imperandi conditionem. Nam priuata peccata vitare multis contingat. non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi atque voluntatis: aliorum cupiditates frenare, in tanto praesertim ministrorum numero, tantaque labe, maioris prudentiae quam humanae est, caelo potius datum, quam humana partum industria. Itaque ab omni memoria

262 DE REGE ET REGIS INSTI.

ria multos Principes consideramus laudem con-
secutos non tam probitate ipsorum, quam eorum
integritate, quibus administris suæ potestatis vsi
sunt. contra, aliorum Principum nomen omnium
turpitudinum maculis deformatum, inuidiosum-
que esse factum, libertorum magis culpa, & magi-
stratum, quam sua. Tametsi id crimen merito
sustinent, quod deligendis ministris, præficiendis
magistratibus, non eam curam, quam par erat,
adhibuerunt. neque enim diuinum numen dees-
set castissimis precibus sollicitatum, ea suppedita-
re præsidia, quibus vita principalis opus habet.
Ergo de Principis virtutibus superiori libro mul-
ta sunt dicta. nunc de ratione regendi remp. bello
paceque disputandum est: quibus præceptis maior
ætate factus, atque in suam tutelam veniens opus
habeat. Ac primum de administris quales esse de-
beant dicendum est. attentioque Principis in re
tanta aliquot documentis iuuanda. Et quidem de
ministris aulæ expedita præceptio est: ex omni no-
bilitate Principe maiore, ij deligantur, quos vitæ in-
nocentia, ingenium, prudētia, magnitudo animi
obsequendi dexteritas cōmendabit. peruerso ho-
mines ingenio, iuuenes luxu perditos, ne eorū co-
lore mutetur, diligenter arcebit ab aula, atque fa-
miliaritate. Neque enim integra probitatis opinio
esse apud populum de eo potest, cuius domesticos
vident

LIBER TERTIVS. 263

vident omnibus probris coopertos. Quapropter
cuiusq; vitam & mores, nisi à primis annis perspe-
cti sint, excutiendos censeo, priusquā ad conuictū
Principis & obsequia domestica admittatur. Mul-
tis simulationum inuolucris tegitur, & quasi velis
quibusdam obtenditur vniuscuiusq; natura: frons,
oculi, vultus maxime mendacio seruit, oratio sæ-
pissime. Si quis opinionē de eo conceptā fefellisse
visus erit, aut aulæ licentia mutasse mores: is hone-
sta aliqua missione & omnino exigendus continuo
erit, ne sua prauitate quasi peste aulam inficiat:
quæ instar templi religiosissimi procul ab omni
cōtagione esse debet. atque illud breuissimum est,
& facillime teneri potest, vt ita se serui Principis
gerant, quasi in oculis eius & conspectu in omni
actione versentur. Si quis ex aulicis egregie fidelis
fuerit, sit in domesticis rebus & priuatis: quæ res
ad officium imperij, atque ad aliquam partē reip.
pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. multa
enim quæ recte committi seruis fidelibus possunt,
tamen sermonis & vituperationis vitandi causa
committenda non sunt. Simul eorum arrogantia
cōsulendum, ne licentia insolentes euadant, quæ
maxima perniciēs est. Vnde Polycleti, Seiani, Pal-
lantes Romanorum imperio, nostra & paren-
tum memoria inuidiosa multorum libertorum
nomina prodierunt. Debent quidem in familia

Principis ij versari, vnde præclari duces, incorrupti magistratus existant: sed dum reiproua non de mandabitur, sibi alienas partes arrogare non debent, domesticis obsequijs & gratia Principis contenti. Quam ille, me auctore, inter plures communicabit, neque vllum aliquem aut paucos imminsum crescere permittet, quod sine perniciæ sine motu non contingat: certè multorum inuidia & suspicionibus, non virtutibus sed vitiorum communioni aut ministerio eam familiaritatem dari. Ne perspecta quidem probitate viris dandum, vt præ ceteris Principis gratia sine fine crescant. Guterrio Castrio, quali ac quanto viro, Sanctius Castellæ Rex cognomento Desideratus, Alfonso filium infantulum educandum tutandumque moriens anno millesimo centesimo quinquagesimo octauo reliquit. Laræ reguli quorum erat prima vox in regni conuentibus auctoritas maxima, iniuriam interpretati eo prælato sibi, remp. vexarunt diu, vt ferine ludibrio ac prædæ esset: quod si id contigit bono, & quo Rex ipse institutore creuerat, quid putemus fore in prauis aut suspectis Principis familiaritate gratiaque? Ministris imperij diligendis, creandis magistratibus, ea diligentia adhibeatur, quam rei magnitudo exigit: alioqui si cetera rebus præfecti fuerint, remp. proculdubio prædæ habebunt, magna iudiciorum perturbatio
exister,

exister, magna scelerum licentia inualido legum auxilio, quæ vi, gratia, ambitu, pecunia corrumpetur. suo illi commodo, Principis infamia & periculo peccabunt. Ergo rebus præfici nisi proclamatos veto. quod Alexander Seuerus præclara Princeps indole Romæ faciebat, more à Christianis translato. Nefas sit à nostris negligi, quod Princeps, quâuis probus nostris sacris nondum imbutus imitabatur. Quod si proclamari non placet, ne calumnia & fraudes existant in tanta colluione vitiorum, tam effreni inuidia, certe diligenter in eorum qui præficiendi sunt, vitam, mores & ingenium inquiratur. ne pro pastoribus, lupis prouinciæ commendentur, diligenter prouidendum. Quod caput est, nunquam ad cuiusquam gratiam is honos deferatur, quæ grauissima pestis est. si enim medicum curando tuo aut tuorum corpori non adhibeas, quem amicus rogarit, sed quem constiterit in mendendi arte esse peritum, idemque faciendum in alijs artibus putes: quanta rerum peruersio, in quo salus publica vertitur, gratia aut offensæ aliquid dare deligendis magistratibus? Neque vero resp. est commendanda ijs tantum qui ambiunt, quod video institutum multis Principibus præpostera ratione probari: sed potius quos idoneos esse constiterit, quos morum candor, & ex multo rerum usu collecta prudentia commendabit, ij sunt vltro ad
R 5 geren

266 DE REGE ET REGIS INSTI.

gerendam rempublicam euocandi, abstrahendi etiam à secessu: nisi forte vacatione quasi emeritos milites rudeque donandos Princeps iudicabit. Qui corruptis sunt moribus vita infami, in pecunia aut fraudibus spem ponunt. Qui se ingerunt, alieno patrocinio confisi magis quam dexterritate, industria, vitæ innocentia. Qui angustia rei familiaris oppressi, quasi ex naufragio ad ea magistratuum saxa adhærere, atque reipub. dispendio emergendi cupiditatem explere satagunt, qua nulla grauior pestis: ij omnes sunt omni cura repellendi. Nemo enim potestatem scelere quæsitam bonis artibus exercuit. supra is, rapinas, scelerum licentiam volutabit animo, nulla famę memoria nulla honestatis. sui similis semper existet. Eleganter quoque festiuus poeta:

Virtute ambire oportet non fauitoribus.

Sat fauitorum habet semper, qui recte facit.

Præterea qui in re familiari imprudens fuit, eum speres in rep. procuranda satis fore cautum? aliena curaturum diligenter, qui priuatas rationes neglexit? Contingat vt nulla sua culpa, sed temporū aut inimicorum iniuria in calamitatem quis inciderit: contingat successisse cum ætate poenitentiam, moresque saniores factos esse: sed dum id exploratum non erit, dum alij suppetent integra probitatis fama, vnoque à prima ætate virtutum re-

nore

LIBER TERTIVS.

267

nore, ij me auctore, si salui esse volumus, in omni procuratione præferantur. Paulus certe ecclesijs præficiendos Episcopos sancit, qui domibus suis recte & prudenter gubernatis insitæ prudentiæ specimen dederint. inuenioque memoriæ proditum apud Milesios, quæ vibs Asiæ est, cum reipublicæ statu commutato de eligendis magistratibus disceptaretur, lustrato vniuerso agro ab ijs, quibus ea cura erat data, eos fuisse præfectos, quorum prædia diligenti cultura nitere præcæteris oculis explorarunt. Quid verò, an æquum sit hominum perditorum aut egenorum inopiam, cupiditatesque supplere publica calamitate? In quo placet Scipionis Æmiliani ratio, qui cum Seruius Sulpicius Galba, & Aurelius Consules in senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur: Patribus suspensis atque eius sententiam expectantibus, neutrum placere respondit: *Alter nihil habet, inquit, alteri est nihil satis. non minus periculi ab inopia, quam ab auaritia subesse indicans.* Placet etiam vt vni homini vna tantum cura demandetur: neque plures magistratus in vnum hominem cumulandi videntur. In quo Carthaginenses publice peccasse accusat Aristoteles: nos etiam multorum Principum præposteram in eo rationem possemus accusare. Neque enim vnius vires & prudentia multis procura-

tionibus

tionibus sit satis. concidat pressus onere: gemat ipse, gemant subditi necesse est, temporis & rei familiaris dispendium, dum liti aut negotio finis aut nunquam aut post longas moras, ingentes sumptus imponitur. Et ut vnus multis gerendis magistratibus satis esset, id incommodè accidit, quod ijs honoribus ministerijsque inter plures partitis, pluriū beneuolentia Principi conciliaretur, multis eius beneficijs constrictis: præterea occupatis negotio ciuibz minor nouarum rerum & imperij cupiditas esset. qui enim bonorum reip. participes non existunt, ipsi aut eorū necessarii, ij vt oderint rerum statum necesse est, mutarique cupiāt. quod miror Principes non considerare siue cum magistratus creantur, siue cum ministri ad obsequia domesticæ & aulæ procuracionem adhibentur. Vt otiosi homines annuis vectigalibus designatis rem pub. atrodant, inania & imaginaria officiorum nomina, metatores, regie procuratores, libellorum supplicum magistri, quorum esse solet magnus numerus præsertim rep. perturbata, nūquam probabo. quam reip. labem Alexāder etiam Seuerus optimus Princeps sustulit. Illud contendo, vt magistratum nomina inania esse non debēt: ita procuraciones multas, magistratus siue ministeria in aula Principis non esse vni demandanda, quo nimirum partito onere facilius singula expendantur nego-

negoria, Principis beneficium latius pateat. Atque cuius hæc vera sunt, tum illius quæstionem haberi debeant magistratus esse perpetui, an ad tempus mutari. Affirmat Plato regie potestatis adinstar perpetuos fore, quo maior prudentia ipsis, maior reuerentia popularibus sit. negat Aristoteles, quod quemadmodum in corporibus, ita in animis quædam senectus est ad res gerendas inepta: præterea rebus communibus expedire, vt singuli rectores intelligant, ita imperium datum vt reddant, & ab ijs legibus datum ad quas reuertendum sit. Platonis institutum Tiberio Imperatori placuit ægre amouere solito præfectos prouinciarū, quod multis similes esse dicitaret, quo diutius vlceri infessissent, seq; sanie ingurgitassent minus molestos. Plerique Principes, & resp. diuersum sequuntur mutando frequenter magistratus, ne vitijs corrumpantur & socordia, ne degenerēt in tyrannidem, existimantes ex interuallo assuefaciendos equo ceteris iure viuere. exigere rationem administratione reip. esse imprimis salutare. In eam rem video antiquis temporibus vsitatū, legeque Caroli Magni Imperatoris sancitum, vt certis tēporibus rempub. vniuersam delecti ex utroque ordine Episcopi & viri primarij lustrarent, inquisitionemque instituerent de singulorum iudicium vita, moribus integritate. quæ ratio si in nostros mores reuocaretur,

retur, non posset nō esse imprimis salutāris. Nam
quæ ratio tenetur, ut successor in prioris vitam in-
quirat incōmodis est obnoxia ac periculum ne se
ueri in ceteros inter se mutuo parcāt, in citatisq;
dissimulent. Mihi sane non placet, præsertim cum
nostri mores tantum iam ad nimiam leuitatem &
ambitionem incubuerint, scrutari Principem om-
nes sordes, vindicare leuissimā etiā magistratuum
peccata: sed singulorum mores exploratos habere
conuenit, ut quanta sit in quoque fides & indu-
stria, tantum cuique committatur, maiori aliquāto
cura futuri temporis quam præteriti: cuius ea con-
ditio est, ut mutari non possit. Quod extremum
est præceptum, riserit aliquis fortasse: est enim nō
tam adutū, quam necessarium, magisque moni-
toris non fatui, quam eruditi magistri: ut finiendi
lites ne infinitum progrediantur, ratio aliqua ex-
cogitetur. Minores controuersias delecti in id iu-
dices breui cognitione finiant nulla appellationis
facultate. Maioribus causis tempus præscribatur
ultra quod non procedant. quod fiet tum alijs re-
medijs, tum testes ex remotis regionibus aduo-
candi sublata spe, quæ via fraudis est. extinctos
putent, qui intra breue tempus adesse non pote-
runt. Et quanta peruersitas, cum his tergiversa-
tionibus, prauaricationibus, comperendinationi-
bus, quasi ex aliena miseria infinitus hominum
nume

numerus uiuant, aduocatorum, procuratorum,
scribarum. Postremo, quoniam sæpe inter iudices
controuersie contingunt, ad quem cuiusque litis
cognitio spectet: optima ratio ea dissidia compo-
nendi esset, si consensu eorum quorum interest,
in singulis urbibus unus præficiatur cum ampla po-
testate componendi eas iudicū controuersias. Por-
ro quam Princeps iudicibus constituendis, crean-
dis magistratibus diligentiam adhibere æquum est,
eam ac verò multo maiorem Episcopis præficien-
dis (quando id etiā negotij nostris Principibus
accessit) ut rei magnitudo & salus publica postulat.
Neque enim religionis sanctitas, morum integri-
tas, publica salus constabit ea cura neglecta: eo an-
plius quod ubi semel peccatū est mutare non licet.
leges ecclesiasticæ mouere loco sacerdotē non fa-
cile patiūtur, quamuis moribus deprauatum. Præ-
ficiantur ergo uiri perspecta probitate & pruden-
tia, etate graues, ac quoad fieri poterit, à primis an-
tis functionibus ecclesiasticis addicti. neq; enim
probamus ut ex profanis & populo, repente Christi
gregis pastores & magistri euadant: neque si id in
Ambrosio, Nectario alijsque paucis bene cecidit,
in nostris moribus frequēs esse debet. Quo amplius
in vulgata multorum controuersia Iureconsulti an
theologi præfici potius ecclesijs debeāt, ea placebat
sententia, in pari ingenio ac probitate Theologos
Iurispe-

Iuris peritis præferendos videri. quoniam hi in stre-
pitu forensi omnem industriam consumunt, illi si
professioni vita respondeat, rerum sacrarum cog-
nitione & usu præstant. De qua tamen questione
alio ex principio disputandum copiosius est, si illud
adiecero, mirari me vehemèter, neque tamen ad
meum arbitrium reuocare de re tanta iudicium,
cur veterum institutum negligatur passim, eccle-
sijs olim præficientium eos maxime qui ex mona-
chorum ordine essent? Sibi nimirum veteres & me-
rito persuadebant, qui à teneris disciplinæ eccle-
siasticæ assueuissent, mores integros imbuissent,
didicissent frangere animum, commodiores ma-
gistros fore, quam si nulla disciplina certè leui, re-
pente se Christianæ probitatis, virtutum omnium
duces præberent. Itaque antiquis temporibus, qui
ex monachis Episcopi ac summi Pontifices exis-
terint numerare vix licet, nostra ætate vix vnum
aut alterum: eosque non tam vitæ integritate, quàm
malis artibus ambitiosos ecclesijs esse perfectos
consideramus. Ineptos rebus gerendis monachos
accusant vulgo, è tenebris in lucem productos per-
petuo caligare: simul aliorum ambitioni occurren-
dum disputant, ne vno præfecto praua multorum
cupiditas accedatur. quæ argumèta hoc loco neque
refellere animus erat, neque probare. *Nihil certe
est in rebus humanis, quod vitio penitus careat.* De

De Episcopis. Cap. II.

Religionis studium, quo cultus celestium
& sacræ ceremoniæ continentur,
temp. tranquillam præstare ac bonis
omnibus affluentem, longa oratione
licet explicare: civibus inter se constringendis &
cuius capite supremo rectore, vinculi validissimi
instat esse. mores patrios, legum sanctitatē religio-
nis incolumitate stare. ea cadente res communes
perturbari atque concidere, confirmare multis pos-
sem. Atque in quo Lactantij industria laboravit effu-
sis omnibus ingenij copijs, exequi quamuis copio-
se insitam religionē in natura nostra esse, nulla ut
arte, nullis viribus euelli possit, non magis quam
ceteræ affectiones animi, ridendi, admirandi, de-
liberandi, quibus ab ortu sumus instructi: sum mū-
que adeo hominis bonum non in re alia esse posi-
tum, quam in sincero cultu diuinæ maiestatis: ni-
mirum ut quod facturi sumus in celo, diuinū nu-
men voce, mente, corpore colamus, dum vita præ-
sens suppetet, huius amplissimi templi sacerdotes
constituti diuinis laudibus celebrandis, rerum na-
tura contemplanda. Quæ sententia vel eo argu-
mento probabilis certa que est, quod animum
molestia victum, curis & anxietate grauem nul-
la re magis leuari contingat, quam Dei & naturæ
S con-

contemplatione laudeque numinis & cultu. Verum hæc aliaque multa id genus missa facimus. Quod proprium nostræ disputationis est & quo præsens disputatio refertur. non nostro tempore tantum sed etiam ab omni memoria functioni usque adeo salutari ministros peculiare designatos fuisse constat, quos sacerdotes vocamus: ex quibus hoc tempore alijsque sacrorum ministris is ordo, eaque natio hominum conflatur, quam ecclesiam vocare nos quidem consueuimus, vocis amplitudine ad partem eam Christiani populi significandam deflecta, cui sacrorum procuratio credita est. Deinde cum perspectum esset, non posse à rep. religionem diuelli sine vtriusque exitio, non secus quam à corpore animus: omni tempore atque apud omnes gentes curatum est, ut ministri religionis, quos sacerdotes dicimus, cum cæteris magistratibus, penes quos rerum potestas erat, coniunctissime viuerent: atque ita ut vnius corporis quasi gemina essent membra, non corpora diuersa conflarent. Omnino primis temporibus iidem Reges & sacerdotes erant, uti alio loco dictum est. Inter Hebræorum placita omnes maiores natu filios in quavis familia sacerdotes extitisse susceptum vulgo est. eoque iure Esau Iacobo fratri pulmenti permutatione vendito à Paulo Apostolo profanus vocatur, quippe sacram potestatem ministeriumque pretio muta-

mutauit. Moses Iudæorum legislator cum more à primis quamuis temporibus atque inter omnes gentes susceptum, primus immutare aggressus est: atque Aaroni sacrorum cura demandata, ipse sibi reip. administrationem retinuit. quod iudicium & Regum tempore institutum tenuit, ut pontificia potestas à regia maiestate discreta esset: non ita tamen ut sacerdotibus gubernandi populi cura penitus detraheretur: cum videamus sepe eosdem Pontifices & summos gentis rectores extitisse. Eadem de causa eoque amplius quod populus Christianus reliquos religionis colendæ studio superare debet, Christus Dei filius noua ecclesia & sanctiore fundata in terris cælestis exemplum, hæc duo munera seiuncta esse sanxit. relictaque Regibus, quam acceperant à maioribus, potestate remp. regendi, Petro & Romanis Pontificibus, alijsque Apostolis & Episcopis, qui in eorum locum successerunt, vnam religionis & sacrorum curam delegauit. non ita tamen ut seiunctos penitus à populi gubernatione vellet, ac prorsus ad id ineptos facere. Videmus enim (quod repetendum hoc loco est) in multis prouincijs amplius principatus ab antiquis temporibus viris sacratis esse datos, magnas opes. quibus si ad inanem apparatus & populi plausum ipsi abutuntur, faciunt præpostere, opes ad subleuandum egenorum miseriam, ad reip. præsidium datas, alio conuertentes. Ineptus sit qui ex homi-

num prauitate de rerum natura statuatur. Præterea in regni conuentibus, quibus de publica salute deliberatio suscipitur, in plerisque gentibus primæ partes Episcopis dantur. Nimirum maioribus nostris viris prudentibus erat propositum, ita partes reipub. inter se comparare atque constringere, nullum ut dissidium esset, neque profanis hominibus liceret reipub. ex ipsorum libidine inuerrere, mutare sacra. Sacratæ reip. cura credatur, honores, magistratus commendentur: quo & publicam salutem, ut cum ordinem decet, diligenter procurent: ecclesiæ iura & libertatem, sanctissimæ religionis incolumitatem, uti ratio exigit, diligenter ipsi tueantur, ne ab astutis hominibus & profanis violari contingat. Quod in alijs gentibus, ubi vetustæ de religione opiniones mouentur, scimus salutare fuisse, Episcopis, quorum capiti ea potissimum procella minabatur, partem reip. fuisse creditam, amplosque principatus attributos. Eorum enim opera & diligentia factum est ut non penitus cuncta corruerint in tanta nouandi libidine, tantaque temporum labe. Errant & grauissime falluntur, quicunque repetita primi temporis memoria disputant, e reip. atque cõmuni salute fore, si Pontifices Apostolorum exemplo opes omnes, & principatus, curamque reip. abdicare cõpellantur. Enimuero cæci homines his præsidijs sublati in

quæ

quæ mala incurreretur, quantaque plebis licentia futura esset, sacratæ ordinis contemptus quantus, non considerant. Sublatis opibus si virtutes succederent, probanda eorum ratio esset fortassis. nunc detractis opibus, ut sunt homines & tempora, maior vitiorum licentia existat: quod in ijs prouincijs consideramus, ubi sacrorum ministri rerum inopia premuntur, nihilo meliores esse: passimque probris fædari, cõtemni à populo, magno religionis dedecore. Censco econtrario populi principibus & magistratibus reip. modo prudentia, & probitate conspicuis, honores ecclesiasticos tribuendos & sacratas opes participandas tum ipsis, tum eorum filijs & necessarijs, ut cuiusque ingenium erit. Nam ea illecti spe præmijsque propositis, sacratum ordinem maiori beneuolentia cõplectentur, ecclesiæ iura opesque tuebuntur: alioqui certissimam pestem denuncio allaturos. Animis alienatis facile Principi persuadebunt sacratas opes, quas otiosas esse dicent, ad reip. inopiam subleuandam & in belli subsidia conuerti satius fore, tanta præsertim ærarij angustia, tantis vectigalibus fesso populo, nouis subinde enatis difficultatibus. Inepte ergo mea quidem sententia id genus hominum, quidam acuti videlicet Theologi & præclari, ab honoribus ecclesiasticis penitus arcent quasi ineptos, neque populum docere pro concione va-

S 3

lentes.

lentes, sacrarum caeremoniarum expertes. Nam modo reliqua suppetant, eam muneris demadati partem aliorum opera supplere facile erit, delegaque eas partes concionatoribus, quorū est magnus vbique numerus. Alioqui Valerium Caesarum gustanum Episcopum accusamus, quod propter tarditatem linguae docere populum pro concione non poterat. Valeriū item Hipponensem fugillumus qui, quod Græcus natione esset, Diuo Augustino tum præsbytero eas partes docendi populi pro concione delegauit. Præterea Pontifices Romanos criminari licebit, quasi nō satis suo officio fungantur, cum à multis seculis vix quisquam reperiatur ē cathedra docuisse. Itaque non placet ut in reconsulti penitus ab ecclesiae honoribus repellantur, doctrinæ certe merito: quod contentiosi homines cōfirmare nituntur sacratis functionibus inepros prorsus esse: cum omnium prouinciarum mos contra habeat, longo tēpore & vsu frequenti confirmatus, quem temere reprobare non debemus. Et concilij Trid. decretis nō tantum Theologi sed etiam Iurisperiti digni ecclesiae præfectura iudicantur. Quis ergo tanta confidētia existat, ut his auctoritatibus velit repugnare? Atque ego quidē libenter dabo Theologos Iureconsultis ad capeffendas ecclesias in pari probitate & prudentia commodiore esse, pluresq; ex eo ordine deligēdos videri his

his argumentis. Quoniam aduersarij qui Iureconsultos præferendos Theologis longa oratione disputant, hæreticis grassantibus ac vera de religione placita nouis opinionibus conuellentibus, Theologos aptiores esse dant ex diuinis libris, in quibus dies noctesque versari debent, reuincendis hæreticis opportunos: atque idem concedunt ijs locis faciēdum quibus hæretici vicini sunt: ne si malum serpat pestis adinstar, incendiumque quasi ex continentibus tectis in alia traijciendo late vagetur, imparatos ciues offendat, idoneoque præside destitutos. Quæ si vera sunt, hoc quidem tempore, quo resp. Christiana multis hæresibus vexatur, atque ita ut post. Arij tempora nunquam maiora dissidia de religione extiterint: atque in Hispania, cui Gallia finitima est, neque procul dissita Anglia, concedendum sit aduersariorum etiam confessio ne, Episcopos ē Theologorum numero videri præficiendos. Sero enim remediū parabitur inualecente iam malo: ac præstat singulos atque vniuersos religionē esse edoctos, ecclesiae obtemperare quanti sit admonitos: quod proprium Theologorum munus est, atq; ex diuinis libris & Theologorum scriptis tum veterum tum recentium omnis ea institutio peti debet. Quod si Episcopum dedimus docendi munus posse aliquādo alijs delegare, quis tamen dubitabit, quis ibit inficias, inter alia munera

munera id esse præcipuum atque maiori cura à Christo Episcopis commendatum, cum Apostolis, in quorum locum Episcopi succedere, docere omnes gentes mandauit: credito muneri eum commodius satisfacere qui sacra cura suscepta, docendi populi munus obire per se statuit. Quia de causa sedes Episcopi neque thronus; neque tribunal vocatur, sed cathedra: merito quidē ut admonetur ad eius munus doctrinæ magis curam, quam aut Principis apparatus aut iudicis partes pertinere: foreque commodius reipub. ipsi priuatim salutaris, si alias sui muneris partes viris prudētibus delegarit, docendi ipse curam sustineat. Quod si regulilibus subditorum cognoscendis alium substituant, idemque maiores Principes faciunt: equius multo erit ut tantundem viri sacrati præstent, in studium instituendi subditos, sacra tractandi imprimis incitati. Præterea est natura datum, ut in quibus locis multi sumus, quibusque studiis assueuimus, eorum colorem assumamus. Sic lacerta quoniam in herbis uiuit, virides sunt lepores in rupibus versantes earum colorem assumunt. Theologi de diuinis rebus disputantes, & in sacris libris versantes maiorem animis pietatem suscipiunt: iure consulti in forensibus disceptationibus & litibus consumentes gratiam, minus rebus diuinis afficiantur: propemodum est necesse, profanos mores inbibant.

bibant. Nemini iniuriam irrogari priuatim velim: neque de ijs ago, quorum est probitas conspicua, & multis argumētis testata pietas, tantum de professione & disciplina disputatio erat: quod fere studia eius nationis hominum spectent, quo cogitationes moresque referantur. Itaque paucissimi ex eo numero sacris ordinibus initiantur, nisi res ipsa cogat opimo aliquo sacerdotio collato, unde lautissime uiuant. Quod cum nefas sit Episcopos creare, qui in inferioribus gradibus & ordine non fuerint diligenter versati, ut ecclesiasticis legibus sanctum est: qua fronte profani homines è foro continuo in ecclesiæ præfecturam inuaderent, magistri constituti eius disciplinæ, quam nullo tempore didicerunt? quod quanto cum periculo contingat dicere non attinet. Bello Imperator non præficiatur, qui hostē nunquam viderit. nauis clauum non regat, qui se in arte nauigandi diu non exuerit. ne iudices quidem repente ad summa euadant, sed quibusdam gradibus à minoribus functionibus recte ad maiores transferantur: ecclesiā committamus homini rerum sacrarum prorsus imperito? virtutum & pietatis Christianæ scholis præficiatur eius artis prorsus ignarus? Et erant olim virorum monasteria, quibus exactiora virtutum studia exercentur, Episcopis quasi magistris & primis doctoribus subdita: nunc sacrarum virginum

non pauca eorum ditione continentur, quibus instituendis certe temperandisque sæpe Theologos ineptos esse non negamus: sed multo tamē minus Iureconsulti vniuersam eam disciplinam moremque viuendi assequantur, procul à diuinis libris, vnde ea præcepta peti debent, in causis & iudicijs & foro atque versantes. Quam vero imperiti sunt ad disputandum constituendūque de ratione officij, dignoscenda peccata singula, atque de ijs statuendum? de religionis dogmatibus quam pauca sciūt? De diuina natura, Angelis, prædestinatione, auxilio diuino, liberis volūtatibus, quis ex eo ordine disputare audeat? An de virtutis dignitate, vitiorum fæditate differere ita possint, vt in auditorū animis pietatis flamma accendatur improbitatis odium? & contendunt tamen religionis præceptores institui, quam nunquam exacte didicerunt, videntes, quam vestigijs terere aut otium aut voluntas non fuit. Ad hæc in curia & inter Principes vitam agentes externo apparatu oblectantur: longum famulorum ordine stipati per plateas incedūt: quod illi ad augendam maiestatem pertinere interpretantur. facti Episcopi, aucta re crescit etiam infātia, quanta cum calamitate reddituum ecclesiasticorum, qui à maioribus in meliores vsus parati erant, quantaque cum iniuria egenorum, in quorū alimenta ab antiquo destinati erant, dicere nō est necesse.

non

28

necesse. Bernardi verbis insectari satis habeam epistola quadragesima secūda in hunc modū eam vanitatem accusantis. *Clamant nudi, clamant famelici, conqueruntur & dicunt. Dicite Pontifices in fratre quid facit aurum? nostrum est quod effunditis: nobis crudeliter subtrahitur, quod inaniter expenditis: vita nostra cedit vobis in superfluas copias: nostris necessitatibus detrahatur quidquid accedit vanitatibus vestris.* Summa ergo disputationis sit, tum Theologis tum Iureconsultis merito ecclesias cōmendari, esseque è rep. vt ex vtroque genere sacrorum antistites deligantur, quo maior nimirum inter eos & cum ecclesia animorum coniunctio sit: vt ex omni conditione hominum in studium doctrine vtriusque, multi spe præmiorum inflammentur: vt in conuentibus ecclesiasticis ex vtroque ordine viri præstantes intersint: quod sit reipub. & ecclesiæ salutare. Preterea Iureconsulti probitatē, modestiamque conspicuā, quales multos esse nouimus, Theologi eruditioni, quantauis ea sit, si vitæ & morum integritas desit, præferendam certe esse contendam. In non dispari tamen vitæ genere, neque dissimili prudentia, Theologos sacris regendis cōmodiores Iurisperitis esse ob eas rationes, quæ paulo ante sunt positæ, iudicabam. neque est existimandum Theologiam tantopere rebus gerendis esse ineptam, vt quidam videri volunt. Quod si verum id esset

id esset tamen, pluris ea præsidia sunt facienda, quibus maxime Episcopus præcipuas sui muneris partes implere possit. Quod si cum iuris scientia Theologiæ cognitio coniungatur, aut econtrario Theologus ecclesiasticas leges teneat, ij maxime regendis ecclesijs idonei videntur: uti Abbas Paronormitanus cum alijs affirmat, & res ipsa nullo monstrante indicat.

Num viri flagitiosi à rep. gerenda remoueri penitus debeant? Cap. III.

EX ijs quæ duabus disputationibus superioribus sunt dicta, de viris flagitiosis & infamia coopertis facile quis statuatur, ab omni administratione reip. esse remouendos: ne morum contagione creditam provinciâ inficiant, eorū vacordia publico multo rû malo & calamitate luatur. Quid enim agat? ubi furor resistat? & est prauitas cū potestate coniuncta malū graue. Ac imprimis homines sordidi remouendi sunt, qui auri cupiditate incitati, auri causa ingētes fraudes suscipiunt, omnia diuina & humana iura subuertunt. Ergo hæc à disputatione remoueat, quasi minime dubia. Illud quæstionē habet, in minoribus probris, neque tam late vulgatis, quæ ratio tenenda sit: debeant ijs obnoxij ad aliquam reip.

reip. partem accedere, quā excludi penitus ab omni potestate non. Si enim prauis hominibus ad nauigia statum sit aditus, iacebunt virtutum studia, huiusmodi que minor erit proborum hominum nutritio, quam nunc est. Virtus enim in arduo posita est, multisque adeo impedita difficultatibus, ab hominibus sensibus abhorrens: nisi honore & præmiis erigantur homines, ea deferta forent in præceps, suauitate vitiorum & voluptate delinere: magna quoque malorum collumies existeret. Præsertim cum vitia Præceptorum imitari genus obsequij sui sibi libidinē seruiant, siue auri cupiditate exæstuent, aut quouis alio probro teneantur obstricti, subditos populos in consortium prauitatis facile rapiunt, quasi habituri solatium de aliorum scditate. Ipsi etiam luporum instar in fortunas, famam, pudiciam ciuium nullo prohibente grassabuntur, Principe longinquo, aut alijs curis grauioribus distracto, imbecillium lacrymis obturatis auribus. Et quanto commodius erat, tum ipsis tum populo, providere ne peccaretur, optimo viro præfecto rebus, quam post factū peccata magistratum legem vindicare? In quo leges Persarum maxime celebrantur: quāvis in eo erat, ut delicta non essent, magis quam ut susceptam scditatem supplicio vindicaretur. Hæc sunt in hac parte argumenta firmissima: haud dubiū, quod diffiteri nemo audeat. Sed

Sed & magistratus prauis sæpe & improbis hominibus esse demandandos, curamque reip. multa suadēt. Primum pace tuenda, quò cura potissimū Principis referri debet, nulla commodior sit ratio, quā si promiscue ex omnibus deligantur, qui reip. præsent. alioqui prauis, quorum tātus est numerus, exclusis penitus, rerum turbatio existet. euersam eam remp. cupient, atque eum Principem sublatū, quibus incolumibus vident sublatā ipsis emergendi facultatem. nam vt mutant, exigua spes est altis radicibus fixa prauitate. Deinde multi in potestate contra spem aut metū agunt. excitatur quidam magnitudinē rerū: hebescent alij pusillo homines ingenio; oppleti tenebris. negotio quidā obruuntur, alij otio sublato multo cōmodiores moribus & vita euadunt. infuso humore de vase iudicatur, contractū sit an integrum. neque facile est de moribus & ingenio, nisi data potestate statuere. Et alioqui Principi innumeris curis distracto hoc oneris addere, vt in singulorū Præfectorum mores inquirat, graue sit imperio tam late fuso: præsertim cum ex rumore statuere periculosum sit, calumnijs & delationibus aditus patefiat. Ambitiosi sæpe homines ficta specie probitatis Principis auribus insidiantes alijs prosterneḃdis ad honorū culmen euadent, quanta cū perniciē dicere non attinet. Ideo leges in facta feruntur, quia futura incerta
multi

multipliciter sunt. neque verum est coniecturis stare: ac satis habēā si qui deliquerit, Principe vindice, lege iubente, tota plaudente prouincia penas dederit. Denique de singulis melius conuenit sperare, quam in superiore disputatione ponebatur. Sic disputatione ancipiti & in vtramque partem impedita, veniebat in mentem admirari in re omnium grauissima ab scholis Philosophorum, discrepare aulas vel maxime, eorum etiam Principū, quorum actiones passim laudantur. Video enim Philosophis ac Theologis fixum, neminē nisi cognitum & probatum præficiendum rebus videri. & Principes constat tamen, non modo ad aulæ ministeria & obsequia, quod excusari poterat, sed ad ciuitates & prouincias gubernandas homines eligere, sæpe haudquaquā moribus probatis. Circumferētis oculos, atque omnes prouincias intueri: præteriti & præsentis tēporis memoriam cōplectere animo: ex tanto Præfectorū numero vix paucos inuenias probro vacātes & vitijs. Hic ventri & gulæ seruit: ille rapaces manus in aliorū fortunas iniicit: publicam alius pecuniā auertit domū: in hoc sibi quidam indulget, alius in alio. Quod si obscura ea vitia essent, si priuatim nocerent dissimulari poterat: nunc pleraque manifesta sunt, neque exemplo tantum sed etiam facto exitialia. Componere cum aulis scholas plane difficile est. dissidētes rationes
& argu-

& argumenta vtriusque partis aliquo temperamento conciliare tentabimus. Equidem nunquam caute sicut, ut sanctissimos Episcopos ac vero reliquos templorum ministros & sacerdotes legi concedam, nisi ex probatissima disciplina, atque integra probitatis fama: alioqui certam pestem denuncio, quod pluribus confirmare non est opus: ex superioriori id disputatione petatur, fas non esse, nisi proclamatos, & questione de vita & moribus habita ecclesijs præfici. Rursus non negabo (qui enim possum?) belli curam prudenter viris fortibus demandari, quamvis moribus non satis integris, idemque sanxerim de alijs functionibus minoribus, legatis qui mittuntur ad Principes, annonæ, operum publicorum curatoribus, apparitoribus, lictoribus, fisci procuratoribus, publicanis, curis alijs recte ex utraque hominum natione præfici, modo intelligentes eius operis quod demandatur. Nam & ad conficiendos calceos, extruendas ædes, paranda ferramenta, non viros probos sed peritos earum rerum artifices aduocamus. Optandum quidem esset ut omnes viri probi essent, quibus Princeps administris utitur suæ potestatis. Sed ut res habent in tanta colluie hominum perditione, nolumus Principem omnes sordes, omnes recessus perferutari, ne onus imponatur, quod neque regere ipse possit, neque populus facile patiatur.

De

De familia Principis, de urbium magistratibus dubitabam, quamnam rationem fore magis salutarem putem. De familia facilis præceptio est. sene Principe & à multo usu cauto facilior delectus erit: citra magnum discrimen quivis ad obsequia aulæ admittatur. Principe autem iuvene nemo ad iura præsertim familiaria & colloquium frequenter, pravis ac vero non probatis moribus accipi debet, nisi volumus contagione prauitatis breui Principem contaminari. Et quantum malum Principe residente in aula, oculis & auribus, nempe aulæ ministris, ut non synceris, sed vitio infectis & improbitate? In quo Alexandri Seueri exemplum placet, Constantij Augusti solertia. Is enim neminem vnquam ad colloquium & familiaritatem admisit nisi integra probitatis fama. verebatur scilicet ne pestilenti oris afflatu sanctissimos mores corrumpere. Constantius autem ex multis Christianis, qui in eius obsequijs erant, cupiens explorare quibus potissimum credere posset, finxit (neque enim nostra sacra susceperat) impio Deorum cultu instaurando, aula exigere velle, spoliare honoribus, quicumque Christi religione repudiata, ad patriam superstitionem non redirent. Ea denunciatione multos nutare necesse fuit, quorum non erat in pietate stabilis & fixa sententia. Alij in religione perstiterunt, gratia

tia Principis & honoribus potio- rem suam salu- tem arbitantes. Constantius ea arte suorum ani- mis exploratis, mutata ratione in contrarium, qui descuerant, à se remouit: qui Deo infideles extitissent, ijs nihil magnæ rei tuto credi persua- sus: qui perstiterant eos carissimos ac fidelissimos habuit. Hac arte aut simili Principem aulicorum mores explorare quid prohibet? qui prauis se ope- ribus, impudicitia socium, aut ministrum obtu- lerit, etiam rogatus, eum quasi pestem auersetur. qui de turpitudine appellatus, opprimendo inno- cente, vindicandoque, gratia Principis pluris fe- cerit honestatem. Deique leges, is amicus Prin- cipi, is intimus esto: nihil erit quod tali viro credi non possit. Magistratus iuridicundo me quidem iudice, nunquam Princeps creabit, nisi integra probitatis fama, atque proclamatos, ut paulo superius dictum est, in quibus tantum in vtram- que partem momentum est. pro ut se dederint facile alios ad probitatem aut flagitium inducent: ac si prauis sint, explendis cupiditatibus ius fasque peruertent. Quorum arbitrio singulorum fortu- næ, fama, salusque permittitur, nisi sint integerri- mi, quantæ existent clades? Neque in eo magnum onus imponimus. habeat quibus fidat. ijs admini- stris in aliorum mores inquirat. in quos ex disun- ctis locis testimonia consenserint, eos idoneos re- bus

bui gerendis iudicabit. quis sit idoneus gentis con- sensu monstratur. ea ratio facillima est. Quid de vnoquoque fama loquatur, serio Princeps dispi- ciat, vix vnquam ea ratio fallat: ac plebis potius testimonia quam ditiorum audiat. Syncerius so- lent populares iudicare: potentiores ad gratiam sæpe loquuntur, studiaque fere vtilitate magis quam veritate metiri solent: eos commendantes maxime, vnde maior emolumentum spes afful- serit. Quem in potestate quidem nullum signum, nulla pictura, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma, nulla pecunia à summa integritate continentiaque deduxerit, huic nihil est quod nō possit delegari. quem autem in vita priuata consti- terit fuisse abstinentem, continere suas cupidita- tes, suos coercere, facilem se rebus cognoscendis, audiendis hominibus præbere didicisse, pietati & diuino cultui esse deditum: tuto is ad Principis fa- miliaritatem & iura domestica admittatur: cura- que illi rei cuiuscunque gerendæ demandetur. Neque leue ipse negotium Principis humeris in- cumbere cogitabam, tum alijs impetij curis sed præsertim legendis magistratibus idoneis: ne si is delectus negligatur, pro iudice lupo dilanien- do lacerandoque populo substituatur, quanta cum pernecie me silente, quiuis per se intelligat. omniū miseriarum examen in eum populum incurrere,

cui Princeps improbus contigit, rectores venales
pretio, aut alijs flagitijs infames.

De honoribus & premijs in commune.

Cap. IIII.

Olon qui & sapiens vnus fuit ex sep-
tem, quos Græcia suis præconijs cele-
brauit, & legum scriptor solus ex sep-
tē, remp. duabus rebus cōtineri dixit
præmio & pœna, metu nimirum & spe. Metus sti-
mulat ciues, & in studio dignitatis vigilantes effi-
cit: spes honoris & præmij, homines fortes obscu-
ro quamuis loco natos, dies noctesque sollicitat, &
ad virtutes consuetandas impellit. Dedecoris me-
tu sublato quis è ciuium numero velit cum vitæ
periculo præclarum aliquod facinus obire? spe dig-
nitatis amota, quis pro communi salute vitam &
fortunas in supremum discrimen iniiciat? est scili-
cet vtriusque rei modus sicut reliquarum: neque
Principem dandis honoribus fufum, neque vindi-
dicandis sceleribus nimis seuerū esse volumus. Ita
tamen his neruis remp. vniuersam & omnes eius
partes cōstringat, vt sit omnibus persuasum neque
nobilitatem neque diuitias, si alia de sint præsidia,
fore satis cuiquam ad reip. honores consequēdos,
fugienda supplicia: neque passurum vt cuiusquam
tenui-

tenuitas, aut generis obscuritas sit imperiosis ho-
minibus prædæ atque ludibrio: ac potius omnibus
esse, si virtus adsit, cursum ad summos honores,
magnasque copias apertum. Erit quidem, me au-
ctore, Principi tuenda nobilitas, & aliquid poste-
ris dandum ob præclara maiorum merita: ita ta-
men si ad natalium splendorem mores haud dissi-
miles, industriam, virtutemque ipsi adiecerint.
Ignaua nobilitate nihil turpius: qui maiorum glo-
ria tumidi pœpes hereditate susceptas in nequitia
& leuitate consumunt: consilique auorum laude,
ignauia ipsi atque socordia marcescunt, præmia vir-
tutum vitij adipisci contendentes, virorum for-
tium loca per nobilitatis fucum segnitia & inertia
occupare. dupliciter adeo repellendi à Principe
geminæque probro fædi, quod & se turpitudine
contaminet & generis claritatem turpitudine ma-
culent: quo enim clariiores aui extiterunt, eo ma-
iori odio digni sunt, qui splendorem nobilitatis li-
bidine & impuritate obscurant. Ac præsertim tan-
ta temeritate & amentia plerique ex eo numero
sunt, vt nominibus inanissimis superbientes obs-
curo loco natos quamuis industrios, fortes & stre-
nuos, ita præ se contemnant, vt homines esse non
putent. multisque honoribus affecti maiora expe-
tant, omniaque præmia virtuti debita, nobilitati
sue deberi contendunt, malis artibus ambitiosi

vacordesque. Sunt præterea non pauca diuitibus concedenda, quoniam magnum Principi præsidium est à pecuniosis hominibus ad omnem reip. partem constitutum: multaque mouere possunt, nisi sint Principis beneficio constricti. sed ita demum in pretio habeantur si bonis artibus studeant, si pecunias opesque ad honestatis studium conferant. Si diuites quamuis omni virtute vacui, premijs & honoribus augentur, auaritia, insolentia, ignauia in populo sancietur: solosque beatos credent, quorum erit ingens census, amplæ possessiones. egeni in sordibus perpetuo iacebunt nulla emergendi spe: unde desperatione concepta, concitati in diuites impetum faciunt. rixæ, contumeliæ, latrocinia existunt: resp. in contrarias partes distracta funditus peribit. Si igitur Princeps suæ dignitati & salutis publicæ seruire cupit, non opes ingentes, si virtute nudatæ sint, respiciat: non generis nobilitatem formabit, si fuerit honestatis luce destituta: sed potius virtutem amplectetur & industriam, ubicunque erit: retentaque statuendi libertate nullius hominis inanem fremitum timebit: ad nullius offensionem mouebitur: nullus erit tantis opibus nixus vel tantâ nobilitate clarus, qui leges imperandi imponat, tantumque sibi sumat, ut ab studio ornandæ virtutis abducere Principem audeat. Cui debet esse propositum, in quocunque hominum

num genere virtutem honestare, atque in supremum dignitatis gradum extollere: factisque ostendere nihil apud eum plus valere, quam splendor iustitiæ, animique in omni virtutum genere præstantiam. Sic pulcherrimum inter ciues certamen existet, quo cuncti ordines excellere virtute contendunt: beneuolentia omnes Principem complectentur: & quasi diuinum hominem aut ex veteri annalium memoria heroem nobilissimum intuebuntur. innumeri tota ditione existent forti pectore, excelso animo parati, pro patria, pro Principe si res ferat vitam, sanguinemque profundere. Quicumque virtutes colendas suscepit, atque in eo studio cæteris præstantior euaserit, is carus me auctore Principi, is nobilis esto. Nullum sit honoris genus, nullum præmium ad quod sit illi aditus interclusus, siue Hispanus is fuerit, siue Italus, Sículus aut Belga, quam late Hispanicum imperium pertinet: omnes pari beneuolentia complectatur, ijsdem honoribus prosequatur. Sic enim plures atque adeo innumeros suæ dignitatis propugnatores habebit: quorum consentientes voluntates viresque coniunctas nullatemeritas fortunæ, nulla hostium iniuria vllotempore labefactet: quin imperium æquitate constitutum, suorumque beneuolentia munitum, æternum stabiliatur lateque propagetur. Neque

opus erit numerosas legiones militum alere, præsidia militaria per vrbes & prouincias constituisse, atque in eam rem pares imperij amplitudini opes consumere, noua & grauissima indies vestigalia imperare subditis, exhaurire prouincias. Instar magnarum copiarum, ciuium beneuolentia erit, si premijs dandis partem aliquam regie gazæ consumpserit, si honores pro cuiusque meritis absque ullo discrimine cum iudicio distribuet, siue ecclesiastici ij sint siue magistratus ciuiles: tot suæ potestatis administratos habebit, tot strenuos milites, quantus est numerus ciuium in vniuerso eius imperio. Omnino Lacedæmonum, Atheniensiumque res afflixit, euerit imperium, quod quamquam armis polleant, ciuibz suis quasi liberis beneuolentiam exhibebant, externos, quos barbaros vocabant, cum armis domuerant, seruire cogebant. Quam illi conditione, quia iniqua erat atque ab omni humanitate remota, diu ferre non potuerunt. quod in simili causa accidisse Romanis video, imperium orbis amisisse, quia quos ferro subegerant, metu potius quam beneuolentia continere voluerunt, legionibus per prouincias innumeris constitutis: quibus alendis pares imperij opes prodigerent, neque proficerent tamen tot gentium animis alienatis, quibus non perinde atque corporibus vis afferatur. Prudentius Annibal is mihi, dicti-

dictitabat, Carthaginienſis erit, qui hostem strenue feriet. sic dicat opus est Princeps, Qui hostem propulsarit, aciesque inuicto pectore perripuerit, ipso mortis contemptu ferocior, is mihi indigena, is nobilis erit. Finge animo numerosas hostium copias bello laceſcere, inferre prouinciæ vastitatē: si erit collatis signis dimicandum, num salutem & dignitatem fortibus & strenuis hominibus credas, sint quamuis externi, ignobiles & obscuro loco nati, an molli & delicatæ nobilitati, cæterisque, qui maiorum virtute potius quam suis meritis & robore conspicui sunt? non dubium quin in periculo homines robusti & acres sint alijs omnibus præferendi, quocunque è genere nationeue sint. Quid igitur magis absurdum, quam quorum virtute atque fide salus publica, dignitas Principis nititur, eosdem inferiores ducere ijs, quorum ignavia atque imbecillitati diffiditur, ac vero nullo numero habere reip. honoribus dandis? Quid indignius quam omnes honores reip. in has facces congerere: illos qui virtute excellunt contemnere, inopes atque inglorios esse permittere? Quanta vecordia, propriæ singulorum virtuti denegare, quod alienæ, hoc est, maiorum tribuitur? Sed Salomonem, ais, ea sapientia Regem, externas gentes retulisse in ararios, seruire iussisse, Iudæorum ex gente, militiæ addixisse vestigalibus liberos. Superstitionem

tiosam gentem opponis, & à cæteris gentibus ab-
horrentem, quod exitio tandem fuit. Neque ego
contendo nullum inter provincias fore discriminẽ,
præsidia militaria externis nationibus detrahen-
da penitus: sed inter eos etiam, qui virtute excel-
lent si honoribus augebuntur, magna erga Prin-
cipem multorum beneuolentia existet, cæteris præ-
sidijs validior. prauis nihilominus metu, & quasi
iniectis teheantur compedibus. Deinde inter pro-
uinciales, nullus Principi nouus homo esse debet,
nullus quasi ex libertino genere contemptui sit.
Tantum cuique credatur, quantum in eo probita-
tis & prudentiæ elucebit. Sint collegijs instituen-
dis per prouinciam noui homines, eo cõtubernio
eaq; societate exclusi, seiuncti ab alijs, & quadam
populari infamia notati (quod hoc loco institutũ
neque probare est animus, neq; accusare.) Id Prin-
cipi certe debet esse profitum, ne homines ambi-
tiosos pietatis prætextu concedat, melioribus pro-
sternendis ad summa contendere: neque patiatur
in eo ipso incertis rumoribus populi integras fa-
milias traducere: ne æternum quidem ea macula in-
famiæque vigeat. tempus maiorum noxæ aut obs-
curitati præscribatur: ultra quod tempus maioriũ
nouitas ne posterorum supplicio atque infamia
luatur. Præterea non tanti id institutum fore con-
sideret, vt nulla exceptione viri alioqui insigni
probi

probitate, meritis aut litteris excellentes tueri se
possint, nulla compensatio detur, nulla conceda-
tur eius legis aut moris inter nos suscepti venia.
Et quantum est, maioribus saepe vitijs connue-
re: quod tanti non est, nullis meritis animi aut
corporis dotibus compensari. Omnes quicun-
que hoc tempore clari genere sunt, aliquando
ex obscuro loco emerere. si nouis hominibus, si
plebeis fuisset olim aditus ad maiora interclusus,
nulla hodie haberemus nobilitatem. Num equum
sit, quod itinere ad summa maiores eorum perue-
nerunt, illud alijs omnibus intercludere? Num pec-
nitet ex externis & ex alia religione insignes vi-
ros in nobiliũ numerũ transisse? quos ne nomi-
nam prodamus, corũ posteris nostræ etatis indi-
ciæ tribuendum puto. Iuuetera sciet noui quoque,
& quod veteribus exemplis tueri possumus, inter
exempla erit. Ergo id Principi imprimis curæ esse
debet: id contendat suo exemplo sancire, in homi-
num delectu nihil virtuti præferendũ. ea si conspi-
cua sit, loco multarum imaginum, instar aliorum
præsidiorum viris excellentibus fore. Siue bellum
gerendum sit, siue resp. administranda, tantum
cuique potestatis detur, quanta erit probitas, vir-
tus, prudentia. Honoribus dandis siue militares
ij sint, siue ecclesiastici, ita nobiles præferantur,
vt cæteris illocus aliquis relictus esse videatur.

Quan-

300 DE REGE ET REGIS INSTI.

Quantum enim malum id est, magnæ provinciæ
lium partis egregiam indolem virtutum debilita
ri, ne se cōmouere possint sine periculo infamiæ:
eoque terrore quasi vmbra detineri, ne repub.
bello paceque forti animo capebant? Quam perni
ciosum exemplum id agere, vt respub. distracta in
partes, odio magnæ partis ciuium incredibili ve
xetur: vnde occasione data, rixæ & contentiones
existât? Quod si pauci essent ea ignominia notati,
sine periculo forsan arcerentur ab honoribus: nūc
confuso fere ordinum sanguine, tantum hostium
numerus in patria alere, quot sunt ij qui nullo suo
merito, sed vitio natalium à publicis honoribus
excluduntur, graue sit neque periculo vacet. Et est
propriū tyranni inter ciues dissidia serere, ne in
vnam voluntatem aliquando conspirent depel
lende tyrannidis: Regis legitimi cura eo refer
tur, vt omnes reip. partes inter se beneuolētia con
strictæ pro Principis dignitate, pro salute publica,
in vnam voluntatem conspirent hostium impetū
propulsandi, vindicandi iniurias, belli defendēdi,
sicunde sit illatum. Illustrium familiarum sangui
ne, qui continuis delicijs flaccescit, recoquendo, &
ad pristinum habitum reuocando, tum acribus in
genijs & militaribus cum sedatis per cōiugia mis
cendis, quod inter præcipuas regij muneris par
tes Plato posuit, nulla commodior ratio, quam si
virtu

LIBER TERTIVS. 301

virtuti certe bellicæ ad præcipuos reip. honores pa
resque opes aditus relinquatur. Et quātum est vna
opera virtutem ornare, & nobilitatem, quæ quen
dam situm vetustate ducit, vt mortalia omnia, in
provincia identidem innouari, & quasi refloresce
re surculis alijs.

De re militari. Cap. V.

DE honorum distributione, & magis
tratum delectu ea dicta sunt, quæ ex
vsu fore videbantur, ea posita præcep
ta, quæ multa lectio & nonnullus vsus
peperit. Nunc de re militari differendum arbitror,
quoniam in eius præsidio sanctissimæ leges, pa
cis artes vniuersæ, publicæ & priuatæ fortunæ deli
tescunt: neque poterit resp. longo tempore bonis
omnibus & felicitate florere, nisi validis armis &
præidijs, fortissimis legionibus septa. Quibus tum
perditorum ciuium audaciam temeritatemque
frænet, quorum est semper magnus numerus in
omni ciuitate & provincia, nisi metus contineat,
res nouare & ex aliorum præda suam inopiam ex
plere cupientium: nimirum vt sit vnde gulæ, ven
tri, alex impotentibus dominis seruiatur: tum ex
ternam hostium vim iniuriamque prohibere alia
ratione nō poterit, cum omni ex parte circumfusi
sepe laceffant, prædas agant immensa cupiditate
ambitio

302 DE REGE ET REGIS INSTI.

ambitioneque fines imperij aliena iniuria propa-
gandi. Debet quidem Princeps omnia consilia ad-
reip. tranquillitatem referre, cum finitimis cum
longinquis pacis foedera iungere, neque arma su-
mere nisi re necessaria coactus: cum aut bellum
aliunde illatum defendendum est, vel atroces in-
iuriæ vindicandæ: tarditatem tamen deliberatio-
nis, apparatus magnitudine & celeritate compen-
sabit. In eam rem, numerosas peditum ac equitum
copias aler in pace, validis classibus utrumque
mare constratum habebit: quod ad augendam
maiestatem, incutiendum terrorem hostibus vel
maxime pertinebit. Sit omni bellico & nautico
instrumento instructus, ne aliunde urgente belli
necessitate præsidia petenda sint. equos, arma, te-
la rebus tranquillis paret: in pace de bello co-
gitare non desistat. sic tutissimus aget. Sed ærarij
tenuitatem fortasse prudens aliquis excusabit, tan-
tis & perpetuis sumptibus imparem: noua subdi-
tis vectigalia imperare in belli sumptus molestum
& exitiale esse: ineptum ut externis metum in-
cutias, ciuium animos alienare, atque ut hostium
iniurias vindices, multo plures intra provinciam
hostes parare. Si bellici sumptus vectigalibus re-
gijs maiores multo, ijque continui sint, certa pe-
stis existet, neque prostratis hostibus & provincia-
libus exhaustis. Siqua imperij pars conseruari nisi
ij

LIBER TERTIVS. 303

ijs sumptibus non potest, quasi putre membrum
à reliquo corpore abscindatur, honesta in id ali-
qua ratione excogitata. Verum id quidem est, peri-
culum atque incommodum omni ratione procu-
randum: atque Principi persuadendum in tanta re-
rum omnium & annonæ caritate, nullum Princi-
pem posse bellum suis sumptibus sustinere. Cor-
ruat in medio cursu necesse erit, aut provinciales
grauissimis tributis exacerbet: nisi rationem in-
stituatur, qua bellum si non modico certe tolerabi-
li sumptu geratur. Milites in pace classesque &
reliqui apparatus ordinarijs vectigalibus sine ci-
uium gemitu retineantur. alioqui ex vtraque par-
te graue periculum denuncio, siue inermi provin-
cia, siue nouis indies vectigalibus exhausta. Pri-
mum ergo milites otiosos esse non sinet. bella ex
bellis feret. neque enim legitimæ causæ deesse
possunt, à finitimis, à lōginquis, vel iura vetera re-
petendi, vel recentes iniurias vindicandi. Quid, di-
cet aliquis, an bellum paci præferendum iudicas?
Hostis humani generis sis, atque infensissimus ad-
uersarius. quid enim bello tetrius, quo agri, vrbes,
oppida vruntur, diripiuntur, vastantur? quid pace
amabilius, per quam ornantur ciuitates, omnia ho-
nestatis studia atque elegantia efflorescunt? Non
ita sim mente destitutus, ut bellum paci præfe-
ram, qui sciam tum demum bellum recte geri, cū
ad pa-

ad pacem refertur, neque bellum in pace querendum, sed in bello pacem: idem tamen contendo, pacem domesticam diu stare non posse, nisi arma cum externis exerceantur. neque enim aut causa iusta deesse potest, aut militem otio marcescere pati debemus: sed potius mari terraque prædas agere, in alienos fines irrumperere, vrbes præsertim impiorum diripiendas militi tradere: quibus spolijs ditatus haud magnopere militaria stipendia requirat: ne præmia quidem, satis magnum laborum fructum arbitratus, quod confectis stipendijs veteranus fixis in aliquo templo armis, habeat unde vitam honeste sustentare possit. Prima ergo cura Principi sit, ut bellum se ipsum alat. quo consilio Cato cum primum Consul in Hispaniam est impulsus, classem dimisit in Galliam, redemptores prohibuit sequi castra. nimirum id in primo secutus ut spe reditus militi nisi victori sublata, maiori animo pro communi salute & imperij dignitate pugnaret: in altero cogitans ex hostili præda militem, si strenuus esset, ali debere, si ignauus ipsa esse vita & nomine Romano indignum. Neque spes fefellit. ea arte multo promptiori milite in bello usus est. Sed & provincialibus concedendum arbitror, imperandum etiam si recusent: unumquemque pro censu & re familiari equos & arma habere. Curandum ut militares artes exerceant, concurrant

currant equites, pedites in modum iustæ pugnae, saltu, iactu, lucta, cursuque certent: ad scopum iaculentur missis sagittis, aut globis plumbeis è tubo ferreo eluctante flamma eiacularis: qui collimauerit aut alioqui in certamine victor extiterit, ei præmium de publico esto, vestis, gemma, anulus. In ciuium beneuolentia & dexteritate maius præsidium Princeps ponet ad tuendam dignitatem, & publicam omnium salutem conseruandam, quam in milite mercenario conductitijsque auxilijs. Ab his rudimentis me arbitro, ad vera certamina transeant. Detur facultas provincialibus, quod leges nostræ permittunt, & moribus ante susceptum, nunc nescio quam ob causam sublatum penitus est, ut consilijs inter se & viribus comunicatis ex priuata pecunia triremes, actuariæque instruatur: quibus prædatoriam exerceant, in fines impiorum irruant feroces & formidabiles. Quid enim, cum hostibus ea facultas libera sit, mareque utrumque infestum piratae omnibus annis reddant, cum bello sæpe læcessant, de nostris prædas agant, eam facultatem nostris hominibus penitus esse præcisam velimus? Scimus superioribus seculis Catalaunos exiguum regionibus gentem, validis classibus diu maris imperium tenuisse, Africæ atque Italiæ, sed & remotis sæpe gentibus terrorem armaque intulisse. An egregiam virtutis indolem extinctam esse putamus?

mus: aut extingui otio potius & cessatione feramus: Detur ergo ea venia si non singulis hominibus, certe nationibus prouincijsq; Hispaniæ, ut suo sumptu & sua littora tueantur, & hostium fines inuadant. Ex ijs classibus singulis, cum usus erit & bellum ingruet, numerosam classem conflare facile erit: cuius virtute hostes prosternantur, atque adeo orbis imperium patetur. Hæc nostra sententia est à multis annis fixa animo, utinam tam felix & grata, quam à sincero animo profecta, optimoque studio suscepta patriam iuuandi. Sed & honoribus reip. qui maximi in Hispania sunt, prudenter distribuendis sumptus bellici magna ex parte minuentur. Nulli induere crucem concedatur nobilitatis insigne, qui vnū & alterum annum in castris aut classe operam reip. suo sumptu non nauarint tantundemque temporis cogatur, post susceptam crucem in militia exigere modico stipendio ex redditibus sacris cuiusq; ordinis militaris designato. Ijs hominibus pro meritis aut pro ratione temporis præmia militaria dentur. aulicis delicatis hominibus, qui nunquam hostem viderunt, opes à maioribus industriae paratas destinatasque tribui, exitiale malum est, atq; omnibus piaculis repellendū. Addantur honores alij & excogitentur, ad ciuium virtutem excitandā, uti Alfonso vñ decimus militiā Bandæ nomine inuexit. Banda vulgari Hispanorū lingua

tenia est, quam noui milites rubro colore quatuor latā digitos, à dextro humero sub sinistro brachio corpore circumducebāt, honoris insigne ingenuis tantū, qui decem minimum annis in castris aulaq; versati essent. Ea militia ferme antiquata Ioannes Alfonsi nepos Castellæ Rex nouum insigne excogitauit, ex aureo torque radijs distincto columbæ effigie, aulicis atque nobilibus ad præclara facinora incitamentū. Ad hæc, magistratus ciuiles, præsertim qui nulla peritia litterarum geri possunt, militibus bello fessis vsu prudētibus demandari equum erit: sacerdotia etiā tribuantur, aut ecclesiastici reditus Pontificum venia, si qui existēt ex eo numero probitate conspicui: certe si eorū cognatis & necessarijs, ijs deprecatoribus aut in eorum gratiā dētur, multū iuudrit. Honos & spēs artes militares sustentabit: pertinacissimus enim est animus, quē ingentes spēs inflammant. Quod caput est, in familiam regiam ad aulæ ministeria fortissimos milites deligendos arbitror, ratio commodissima excitandi ad virtutē prouincialium animos. Simul opportunū maxime erit, ut eorum conuictu & frequenti sermone maiore rei militaris peritiā Princeps suscipiat, animum excelsum, erectum, periculorū & mortis contēptorem. Hæc Dauidis fortissimi & felicissimi Regis, quem ad effigiem optimi Principis diuini libri proponūt, exemplū confirmat, regēdis

populis, sacrisque patrijs administrandis viros fortis-
simos præficientis: uti idem diuini libri testan-
tur, aulae ministeria obire, constituētis singulis per
annum mensibus, præcipuos copiarum duces, sin-
gulos magnæ regij exercitus parti cū imperio præ-
fectos. Proh sapientiam mirabilem, atque huma-
na maiorem prudētiam. Ut mirum non sit ea arte
promerendi milites exiguo quāuis censu, angustis
quamuis regni finibus, multis gentibus iugum im-
posuisse: filioque Salomoni reliquisse imperiū ipsi
Ægypti & Mesopotamiæ finibus terminatū, Nilō
atq; Euphrate disunctissimis fluuijs, quod fore ali-
quando diuinis vaticinijs erat pronunciatū. Sed &
Aristoteles ea prudentia philosophus, ex senatori-
bus & militibus legendos fore sacerdotes sanxit,
alijs omnibus, qui quæstuosas aut sordidas artes e-
xercent, siue in cultura terræ versantur penitus ex-
clusis. Sed & ipsos senatores, ex militibus legi mag-
na ex parte salutare arbitror, ut maiori animo sin-
guli ordines militiæ labores suscipiāt, & maiori cō-
stātia res publicas & priuatas facti senatores, adep-
ti magistratus tueantur. Summa sit, præcipuos ho-
nōres & præmia militibus dāda. plura homines in
spe ponimus, quā in pecunia. belli pericula libēter
subimus, si parta victoria credamus finē laboribus
fore. Placet nihilominus institutum Atheniēsum
militum, qui in bello perierant, vxores & liberos
alen-

alentium de publico. In hunc vsum si sacrorum re-
dituum pars aliqua esset publice destinata, & opu-
lentissima templa instar Prytanei cuiusdam singu-
la essent, salutaris ratio habeatur. Sit denique om-
nibus persuasum, qui fortē & diligētem operam
reip. in bello nauarit, eum ciuem optimum, eum
nobilem ingenuumque fore. natalium vitiū, ma-
iorum infamiam, siqua erit, virtuti impedimento
non fore, quominus ad summos honores, præci-
puos magistratus euehatur. His artibus arbitror
superiores Principes in Hispania tenui quamuis
ærarario, modicis imperij regionibus ditionis fines
late propagasse: neque constitisse prius, quam
Maurorum gente oppressa penitus in Hispania,
in alias prouincias victricia arma transtulere.
Sic ingentes Maurorum, Afrorumque copiae no-
strorum virtuti saepe cesserunt: nimirum spe fami-
liam illustrandi, ingentia pericula, consequendi, leo-
num instar obscurissimi quamuis homines, in con-
fertos hostes rapiebantur feroces & formidabiles:
media penetrabant agmina ipso periculorum con-
temptu & patriæ carissimæ amore vehementer in-
citati. Per eum modum exiguis vectig. libus vide-
mus, res amplissimas mari terraque patratas fuisse.
Nimirum Principes non tam sua pecunia, quam
militibus voluntarijs bella gerabant: reguli pro opi-
bus & censu, certo equitum numero prosequente

exemplo Regum prodibant in aciem: urbium con-
uentus valida peditum auxilia subministrabant
suo sumptu. Quod institutum saluberrime à ve-
teribus excogitatum, cur nostra & parentum æta-
te fuerit immutatum non video: nisi forte Princi-
pes ciuium voluntati diffidunt, quæ magna perni-
cies esset: sua pecunia volunt bella administrare,
quod vix fieri possit, præsertim ministris omni-
bus rapaces manus in regia vectigalia iniicienti-
bus, quanta cum iniuria & periculo reip. dicere nõ
attinet. Minori impensa maiori commodo arma
prouincialibus dentur quàm externis. Eæ sunt vi-
restutissimæ quæ propriæ. Hac via Alexander Ma-
cedo prius, deinde Romani innumeris gentibus
imperij iugum imposuere. Namque per diffiden-
tiam prouincia inermit atque imbelli, ære aliunde
exercitum quærere, id est, tyrannum agere non le-
gitimum Regem. Omnino cum hac via nõ succe-
dat, ad maiorum calculos reuocandas nostras ratio-
nes fore arbitror: curandumque vt proceribus &
populo vigor animorum reuocetur, armorum vsu
concesso: vt opes nobilitatis atque ciuitatum, præ-
cisis voluptatibus ad meliores vsus conuertatur,
milites non tantum belli sed etiam pacis tempore
alant. Quod si factum erit: ipsorum dignitatis pro-
pugnatores, publicæ salutis defensores præclari &
multi existet in omne tēpus parati. Martiaque vir-
tutum

tutum in dole temporum magis quam hominum
culpa ferme extincta, in nostræ gentis pectoribus
excitabitur: fietque vt terrori nomē nostræ gentis
sit, vt erat superioribus annis, finitimis, lōginquis:
audaciaque hostium compressa opes, dignitatem,
imperium amplissime propagabimus. Quod vti-
nam aliquando celo detur: vt Principes nostri me-
liora consilia sequantur, pares imperio vires, ma-
iorque felicitas contingat numine cælesti nostros
errores & pericula miserato.

Princeps bellum ipse per se gerat. Cap. VI.

Ed & ijs quæ à me dicta sunt plura
fortassis, quam quæ nostris homini-
bus probari possint, gemina ad extre-
mum præcepta adijcienda cogitabam
à vulgi sensu abhorrentia vel maxime, neque no-
stris moribus consentanea, saluberrima tamen
tum publice tum priuatim: quibus ab omni me-
moria considerabam conseruatis, remp. bonis om-
nibus amplificatâ, neglectis euersam penitus atque
labefactatam. Censeo ergo Principem ingruente
bello debere ipsum arma induere, hosti prodire
obuiam. Censeo militares copias non ex homini-
bus externis, sed ex ciuibus & subditis constare de-
bere. Contingat quidem in vtramq; partē peccare
V 4 nisi

nisi cautio adhibeatur. nam neque Principem in castris tempus omne cōsumere fas est: neque conuenit periculis obijcere, cuius prouincia omnes alia reip. partes continentur, cuius incolumitate salus omnium stat. neque negauerim, qui enim possumus saepe externos milites fuisse cum fructu ad signa vocatos. quod multis exemplis tum veteribus, tum recentibus confirmare licet. Et est prudentis Principis, quare quareque natio praestat, siue equitatu valeat, siue pugna stataria excellat, aut peritia sagittandi, ea uti ad prouinciæ sibi creditæ incolumitatem procurandam, superandos aduersarios. Sed si modus sit, magnæ existent commoditates, sicut e contrario certa pestis. Regem enim imbellem arma auersantem, viri militares contemunt primum, deinde ciues alij. contemptum perniciēs sequitur: cum maiestas opinione magis hominum & reuerentia, quam viribus & potentia nitatur. Contra Principem ad bellum euntem, in castris versantem subditi & milites quasi nuper venerantur, maiorem cōditione mortali heroem. pro eius salute omnes ordines ad omnia. templa placandis, superis vota suscipiunt. eius exemplo atque imperio summi, medij, infimi ad arma instaurantur: nefasque putant domi resistere, deliciis incubare, quorum Princeps in acie & in puluere atque in periculo pro cōmuni salute, atq; imperij digni

dignitate versatur. In Principis oculis milites pro se quisque grauius quamuis pericula adeunt. labori aut sanguini pro patria & pro tali Principe parere impium arbitrantur. longum sit singula cōmemorare. Rationes certe & consilia belli administrandi praesente Principe facile explicantur: absente saepe postres afferuntur, lapsa agendi opportunitate, quæ momento tēporis vertitur. Praestat Synesij eximij Philosophi verbis ad Arcadium Imperatorem hanc nostræ disputationis partem copiosius explicare. Sermo, inquit, progrediens Regem aulæ eductum, post amicos militibus tradit, & ipsis amicis descendens, quæ in campum virorum, armorum atque equorum inspectorem constituit & iudicem. Ut cū equite certet de equitandi peritiâ, de velocitate cum pedite, cum armatis induat arma, cum clypeatis assumat clypeum, cum expedito mittat iacula: cōmuniōne cuiusque operum ad societatem quandam animatam quemque perducens. Ex quo illud existit profecto, ne negator videatur, cum palam viros militares cōmilitones dicit, re cum voce certe consentiente. Molestum fortassis sit, quod laborare precipimus. mihi crede tamen, regium corpus labori minime cedere. est enim natura fixa ut labori assuetus minimam ex eo sentiat molestiam, praesertim multorum plausu emolliente difficultatem. Regi enim siue corpus exercens siue versanti in castris, armato atque inermi, cum fusâ multitudo instar theatri est, cunctarum

314 DE REGE ET REGIS INSTI.

in eum oculis versis. Quodcunque in conspectu facit,
non plausu celebratur, sed & carmine omnium aures
personanti. Accedit beneuolentia ex hac Regis consue-
tutine & commercio, in animis militum potenter in-
fixa, qua nullum est firminus praesidium. Quae enim po-
testas ualentior ea quae beneuolentia fulcitur? quis au-
tem etiam e priuatis securior agit eo Rege, non quem
metuunt ciues, sed pro quo metuunt? Omnino natio haec
hominum minime malo ingenio, consuetudine facile
capitur. Eos Plato custodes vocat, & canibus esse si-
miles ait. quod genus cognitione ducitur, cognitione
amicum ab aduersario discernit. quam sit autem tar-
pe Regem a militibus nisi ex pictura non cognoscis
explicare, non est opus. Sed & ex eo commercio ef-
ficietur, ut uniuersus exercitus quasi unum cor
pus ex suis aptum partibus enadat. Quam multa alia
commoda existent. Militaris exercitatio quoddam
praeludium belli & tyrocinium erit. ludicris ad uer-
ra certamina instruuntur. At illud quanti erit, ex eo
usu Ducem de nomine compellendi facultas, Legatam
turmarum cohortumque Praefectos, praeterea tessera-
rium militem, nosse denique veteranos cente quosdam,
quibus pars aliqua administrationis bellicae deman-
datur. Homerus quidem Deum quendam Achaeo-
rum in pugnam inducens sceptri percussione facit iu-
uenum animos inflammare, ut maiori impetu pug-
nam inuaderent, pedibus & manibus dare motum

LIBER TERTIVS.

ne possent quiescere. Quid enim aliud est: Furunt
inferius pedes, manus autem superne: quam sua spon-
te in certamen profiliunt. Accedit quod ea compel-
latione singulorum animos ad pugnam accendit qua-
uis tuba potentius. Omnes Rege teste, atque in eius
oculis laborare amant, quod quam sit in bello atque in
pace utile idem Poeta indicat, Agamemnonem indu-
cens etiam gregarios milites nomine compellantem.
sed & fratri suadentem non ex nomine modo, sed ex
parentibus & maioribus singulos nominare, hono-
re cunctos prosequi, neque efferri superbia. Quod
nihil est aliud quam commemorare, si quid boni ges-
sisse singulis, aut accidisse nouerit. Vides Homerum
Regi praekonis partes dare etiam erga quemuis e ple-
be hominem. Quis vero laudante Rege sanguini par-
cat suo? Ad haec ex frequenti usu, militum vitam &
mores perspectos habebit, quid cuique cura possit
demandari. Rex bellorum est artifex, non minus quam
calceorum sutor. rideatur hic artis instrumenta igno-
rans, neque Rex militibus suae potestatis ministris
recte, si ignotis, utatur. Haecenus Synesius. cuius
iudicium eo maioris ponderis esse debet quod
in ipsa tempora incidit, quibus Romanum impe-
rium in praecipuum toto impetu ibat, ac vero peni-
tus corruit Principum ignauia potissimum, belli
curam ducibus demandantium, verebantur videri
cet ne si se commouerent, felices esse non possent.

Fuit ea illorum temporum conditio, extincta copia voluptatum nouoque caelo martia Romanorū indole, Principum exēplo corrupti populares accubantes in conuiujs, gulæ & ventri seruiētes à belli cogitatione abhorrebant maxime. idem contigisse Francorum Regibus video: regno deturbatis aditum Pipino & posteris ad imperium patefactū, quoniam Regum ob ignauiam, rerum penes ipsos erat procuratio. Simili de causa Mauri Reges Cordubę præcipitarunt, in otio desidentes belli cura ad Alhagibos, hoc est, proreges imprudenter ablegata. Enimvero quorum vitia imitabantur, eundem cum Romanis exitum habuere. Vnde in nouum incommodum Romæ quidem præcipitatum est. Externi milites profligandis bellis, quæ multis locis existerant, & barbari euocabantur magnis propositis præmijs, maiori periculo, cum tot feroces gentes lingua, moribus, institutis ac toto vitæ genere discrepantes, in prouincias imperij attraherētur. collidant necesse est, quorum vis & ratio diuersa est. Quibus tumultuantibus, vti erat necesse, florentissimum imperium miseris modis dilaceratum est, ipsumque orbis caput Roma direpta, incensa, vexata, ad ludibrium rerum humanarum inconstantiæ, exemplum quo doceantur Principes, salutem & dignitatem haud prudenter genti efferat & barbaræ committi, verum hanc etiam

etiam partem Synesij verbis in ea disputatione ad Arcadium de Regno licebit exequi quantum copiose. quæ ex Græcis ad hunc etiam modum Latina facimus. Debet, inquit, Rex frequenter cum militibus agere, sed ipsi maxime, quos agri, & urbes denique vniuersæ prouinciæ imperio subditæ propugnatores dant, legum & reip. custodes, sub quibus educati instituti que sunt. Hi enim sunt quos canibus Plato asseculat. Nunquam cum canibus pastor lupos constituat. alioqui canibus imbecillis aut ignauis, ipsos lupi, gregem pastoremque adeo ipsum inuadent. Ne legistator quidem arma det ipsis, unde nullum beneuolentiæ pignus existat, nō natis nimirum atque educatis sub ipsius legibus. Temeritas sit non audacia, tantum alienæ iuventutis alibi educatæ sine moribus viuentis non time, neque considerare ex ea re Tantalus saxum tenui filio impendere capiti. oblatam enim opportunitatem nocendi nunquam externi milites intermittent. Existunt sane huius iam mali quædam præludia: quædam reip. partes, non secus ac corporis membra laborant. Coalescere quæ aliena sunt cum natiuis non valent, quæ à reip. prudentes Imperatores, à corpore medici si vtrique saluandum, excernenda præcipiunt. Iam vero quantum malum, nullum exercitum aduersus hanc pestem habere paratum: ac potius vacationem alijs passim dare, unde pernicies certa existat. cum esset consentaneū Scythijs profligandis ab aratro & ligone homines, ingenti delectu

delectu philosophos ex scholis, opifices ex officinis, plebem e theatris ad signa, armaque vocare. suadereque omnibus huic rei aliquando vacare quantum referat, priusquam risus mutetur lacrymis. nullus impediatur pudor quominus naber ostendant, virtutemque militarem propriam esse Romani generis & sanguinis. Perinde enim in rep. atque in domo propugnandi partes viris conveniunt, internarum rerum cura feminis, quibus ergo feramus viriles partes externis dari? quam turpe virilem maxime magistratum concedere alijs, militares honores? Ego quidem si saepe de nostris hostibus viatores extiterint, pudore suffundar, illud autem intelligo, quod quicumque ratione praeditus confitebitur, nisi quod virile est cum feminea parte consentiat quaedam societatis genere, eveniet profecto, ut levi momento se armatentes civium esse dominos arbitrentur, cogantur certe belli inexpertes cum exercitatis, si saltem esse velint, in certamen descendere. Priusquam ergo huc veniatur, Romanorum animi assumendi nobis sunt, assuefaciendique sumus, victores per nos existere nullo cum barbaris commercio. Primum ergo externi magistratibus honoribusque arceantur, quibus magno nostro dedecore data sunt, quae apud nos honestissimae erant. nam Themidem quae senatui praest, & Belloniam bellorum praesidem velare faciem arbitror, cum penula scortea cernunt chlamydatum esse Ducem, togaque eundem sumpta de summa rerum deliberare.

Consuli

Consuli proximum, procul sedentibus quibus is honor debebatur, rursus e curia egressum, repetentem, pelles suas, togam Romanam inter suos ridere, quasi stringendo ferro hand satis habilem. Magni apud nos exercitus sunt, ex eo genere nescio quo fato in Romanum imperium infusi. Duces, magna auctoritate non apud suos tantum sed inter nos. Quod malum ex nostra sacardia natum, ne augeatur, servis nostris, quoniam ex ea gentes sunt, ad eos confluentibus verendum. Occurrentium periculo, castra purganda, non secus quam frumenti latio detracta acerius. Neque id erit difficile, quando Romani Scythas consilio & manu praestant. Herodotus, quod insusiducit, Scythas timore nimis effecisse, ad haec ex eorum numero servi ubique visuntur, nulla stabili sede sed pulsi patria sola ad nos nostra aetate venerunt, non animo bellandi sed supplices nostrae erga prostratos humanitati parem gratiam retulerunt, scilicet oblii beneficii. Nox cum patri tuo meritas penas dedissent, rursus ad eius benignitatem supplices cum voce nibus receptum habuerant, rursus prostratos erexit, arma dedit, civitate donavit, bonorum omnium participes fecit, parte etiam Romani agri data. Illi patris tui humanitatem, ad non ridendi occasionem vertunt. ipsi finitimi equites & sagittarii simili spe ad nos veniunt, quod atque datum est minori virtute, negari sibi non ferunt. At difficile est, colluvie istam pollere. Si me audies minuetur difficultas, si militum tuorum numerum

auce-

DE REGE ET REGIS INSTI.

auxeris, si Romanorum virtutem excitaris, si magnā animo in istam barbariem irrueris. Mox enim aut ad agros colendos se conuertent, aut qua venerūt, fugam capeffent: nunciabuntque ijs, qui trans Istrum incolūt, non amplius ad Romanos facilem accessum patere. Ducem habere iuuenem generosum, virum fortem, qui innoxium etiam plectere possit. Hæc (quibusdā præcis breuitatis studio) Synesius scripsit ad Arcadiū initio suscepti imperij post patris magni Theodōsiij obitum, quæ si considerata serio fuissent, tempestiuis remedijs resp. potuisset à casu diutius sustineri. Barbari enim cum aliquandiu quiescissent, resumptis armis imperij prouincias vexarūt: neque prius constiterunt quā Romana resp. penitus afflicta atq; prostrata esset, prouincijs ferme omnibus lōge lateq; vastatis. Præterita mirari non possunt: ea pessima conditio est: sed ex alieno malo & ignauiā, si rebus bellicis administrādis saluberrima præcepta sumantur, satis habeam. Non ea sū mente, vt externos milites penitus repelli velim: qui scia nostra ætate nullum exercitum satis validum arcedi, nisi ex varijs gentibus conflatum. Hæc natio peritū iaculandi præstat, illa equitandi, alia fortiorum cum res ad manus redijt & gladios. Prudens Princeps qui vndique subsidia colligit, alitque æmulationem inter milites ex ipsa nationum varietate. Illud contendo, ita Principem externa ope uti debere,

LIBER TERTIVS.

321

debere, vt maiorem spem in suorum armis & beneuolētia reponat. *Aliena calamitatis exempla multa & graua pro documentis sunt, ne ita externis credat auxilijs, vt non plus sui roboris suarumque proprie virium in castris habeat.* quæ sunt ipsa fere Liuij verba in re simili. Illud si addidero finem faciā: non sine causa Iustitiæ districtum gladium affingi manu, comites adiungi Martem atque Mineruam: sed vt indicaretur Iustitiæ custodem duabus rebus opus habere sapiētia atque armis. vtrumque si per se Princeps præstiterit, commodius imposito muneri me quidem arbitro satisfaciat. Omnibus bellis imperio late fuso interesse non possit. Sed & ipse arte ne multa simul moueantur curare debet, alijs sedatis irruere in alios: ac interna potius quam externa, propinqua quam longinqua ipse gerat, per duces alia.

De vectigalibus. Cap. VII.

Mminutis belli sumptibus, vt dictum est, prouinciales vectigalibus fessos recreandi facultas erit. efficiendi certe ne ad vetera tributa noua quotidie addere sit necesse, quod sine dolore molestiaque graui non cōtingat. Principis rationibus haudquā expedit, populariū voluntates alienatas habere. Nulla in reip. parte procuranda tanta vis pecuniæ

X

insumi

insumitur, siue iura danda sint populis, magistratus constituendi mercede de publico constituta, siue pro cuiusq; merito munera externis indigenisque dāda, ne aulæ quidē sumptu quamuis amplissimo, quantum bellico apparatu: siue defendenda sit patria, siue imperij fines proferēdi, ingētes thesauros effundere opus est: ærariū quamuis copiosum exhaurire. Quod si procures & ciuitates quasi symbolis collatis equos, viros, arma suppeditare cōtingat, alięque rationes instituātur voluntarios milites ad signa bellumque prouocandi, quantum de regijs sumptibus detrahatur, res ipsa indicat. Porro molestius cōtingit quamuis exiguam pecuniā in ærarium tributi nomine conferre, quam multiplicē in bello castrisq; sua quemque manu, suoq; arbitrio expendere. referri in ærarios sublatis immunitatibus grauissimū accidit. Eō ergo Principis curę referantur, vt superuacaneis sumptibus detractis, modus vectigalibus sit. Et quod frugales homines precipere solent, procuranda re familiari cogitare diligenter, vt expēsæ publicæ si non minores, certe regio censu maiores non sint: vnde cogatur versurā facere, auctoq; indies fēnore opes imperij effundere. Vendere etiā pretio annua vectigalia, copiosisq; hominibus addicere noxiū est, atque omni ratione vitandū. placetq; Principi præscribere, ipse certe secū statuatur, quod Aristoteles memorat olim in multis

multis ciuitatibus lege fuisse cautū, nemini licere, primariam hæreditatē pecunia vēdere. Lex etiam frequēti fama celebratur Oxei, vt creditur. *Fenori pecuniam dari fundo aut fundi parte oppignerata nemini licet.* Enimuero regius census trifariam diuisus est. aut enim ex prædijs gentilitijs pecunia aut fructuum parte locatis redditus percipiuntur. Ex ijs regia familia, vniuersæ aulæ apparatus debet sustentari. Deinde vectigalia ordinaria quacunque ratione atque ex quibuscunque rebus suppeditentur, rep. in pace regenda destinata sint. inde annuę mercedes publicis ministris pendantur, vrbes muniantur, ædificentur arces, viæ publicæ sternantur, reficiantur pontes, alantur milites præsidarij. Præter hæc certis temporibus pecuniæ extraordinarię populis imperantur. earum pecuniarum subsidio bellum si ingruit defendatur, siue etiam vltro alienis finibus inferatur. Ergo magna & prima cura esse debet, vt paulo ante dictū est, vt sumptus singuli facultati & copiæ sint exæquati, ratio vectigalium & erogandi necessitas inter se congruant, ne si modum excedant, respub. maioribus malis implicetur. Si maiores multo vectigalibus regij sumptus diu erunt, haud dubia pestis consequetur. noua indies tributa imperandi necessitate, obsurdescēt aures prouincialium, exacerbabuntur animi. Multum contulerit regia vectigalia vndecumque existant,

existant, diligēter curari, ne à varijs hominibus & prauis, qui omnes pecuniæ vias norunt, omnesq; fraudes pecuniæ causa suscipiunt, minuantur: siue publicani ij sint, siue quibus cura regionum vectigalium credita est: qua peste vix vlla magis tetra excogitari potest. Quam graue reip, bonis inuidio sum, plerosque ad eam procurationem accedere exsuccos, sine censu, eosdē intra paucos annos copiosos & beatos euadere: à quibus profecto exigendum esset vt rationem opum quæsitā exactant ponerent. Auferrentur quarum certas origines nominare nō possent. Multo aliter Romēus externus quamuis homo, in Raymūdi Prouinciæ Comitibus gratiā acceptus, cū honestis rationibus vectigalia triplo maiora, quam erant antea, reddidisset, criminibus tandem appetitus, atque ad rationes reuocatus, cum baculo & pera, cum quibus Compostella venerat ea iniuria offensus recessit: neq; vnquam vnde venerat, aut quo discesserit cognosci potuit. Paucos si nostro tēpore Romēos haberemus, haudquaquam tanta inopia ærarij premeremur. Provideat præterea Princeps, ne otiosi homines inania officiorū nomina metatorum, historicorū, regionum sacerdotū, annuis salarijs remp. ludibrio prædæque habeant, nullo præterea prouētu. ac præsertim cogitandū ne procures auidas manus in publicas opes iniiciāt, de publico rapaces vnde priuatim effun-

effundant. Id secutus Henricus eo nomine tertius Castellæ Rex, cui excelsus animus fuit, maior atate prudentia, vectigalia à proceribus occupata, memorabili exemplo liberauit. Burgis, quæ vrbs in veteri Castella est, minor annis morabatur, seque aucupio coturnicum oblectare solitus erat. Accidit vt ad multam diem aliquando in aulam rediret fessus mora, fessus labore. nihil opsonij paratum erat. appellatus de ea re regius opsonator renunciauit, non tantum pecuniam regiam, sed fidem etiā consumptam. Rex in præsentī dolore dissimulato, oppignerato pallio arietinas carnes emi iubet: ex ijs & captis coturnicibus prandium omnino parari. Audit inter prandendum meliori conditione procures agere. quotidie inter se lautissima conuiuia frequentare omni alia cura solutos, certare luxu & splendore mensarum. Forte ea nocte apud Toletanum Archiepiscopum Petrum Tenorium cœnabatur. adest inuoluto capite Rex. omnia videt lætitia & delicijs redundare. peracta cœna pro se quemque narrare, quantum reddituum ex paternis oppidis, quantum ex regijs vectigalibus quotannis perciperet. Postera die Rex vindictæ auidus & certus fingit graui se morbo implicitum teneri, suprema mandata velle dare. ea denunciatione procures festini & pauidi, diuersi in arcem conueniunt. ij exclusis famulis, vt erat iussu, admittuntur,

tur, consistuntque ad multam in cœnatione diem,
moræ causam mirantes. Rex tandem ad proceres
ferro tectus, districto ense ingreditur. Cum pau-
factis eo aspectu omnibus assedisset, irato similis
toruo aspectu rogat ex proceribus, quot singuli
Reges in provincia vidissent. quibusdā duos, alijs
tres aut quatuor, ut cuiusque erat ætas, responden-
tibus, *Ecqui, inquit, verū est quod dicitis, cum ego hac
ætate viginti nihilominus in Castella Reges nouerim?*
mirantibus dicti causam, atque suspensis animis
quorsum res euasura esset expectantibus, *Vos, in-
quit, omnes, vos inquā Reges estis. regni arcibus & cor-
pijs occupatis mihi inane nomē, sordes & egestatem re-
liquistis. an idonea causa videatur cur nos ludibrio ha-
beatis? Sed ne amplius faciatis vestris omniū capitibus
fanciam.* Simul quæ ad suppliciū postulabat, parari
afferrique iubet. contenta voce lictores euocat, mi-
litesque sexcentos, quos arcano paratos habebat.
Alijs attonitis metu, Toletanus Archiepiscopus, ut
erat magno animo, in genua procumbēs lacrymis
toto ore manantibus veniam precatur: idem eius
exemplo ceteri faciunt. Mortis metu perfusis &
supplicibus veniam dat: neque ex arce tamen ante
vnum & alterum mēsem dimitti placuit. Quo spa-
tio arces & vectigalia Regi tradere compulsi sunt.
Magnum Regem, præclarum facinus. quo actionū
tenore regni thesauros quidem ingētes, sed inno-

xios

xios & sine provincialium molestia reprehensio-
neque filio reliquit. exemplū quod imitentur po-
steri, procerū auiditate audaciaq; frenanda. Sed &
alia excogitari ratio potest, ad subleuādā inopiā
provincialiū. merces quibus ad vitam sustentandā
populus opus habet, vinū, frumentū, carnes, vestis
lanae lineaque, si præsertim nimia elegātia absit,
modico vectigali imposito vendantur. quod ex ijs
rebus detractū fuerit, ex curiosis mercibus supplea-
tur. aromatis quibus Hispania carere potuisset, sa-
charo, bombyce, vino generoso, auiū ferarumq;
carnibus, multisque alijs mercibus, sine quibus hu-
mana vita traducitur: & quæ potius ad emollienda
corpora, debilitandos animos magnā vim habēt.
Sic enim & inopibus cōsuletur, quorū est magnus
numerus, & luxui hominū potentium modus erit,
ne facile opes effundant, ventri gulæque seruiē-
tes. quod si sanari noluerint, ex eorum amentia
fructum aliquem ad remp. redire æquum erit. Si-
mul continget, ut neque inopes penitus exhaurian-
tur, unde noui & graues motus existant: neque di-
uites, qui rebus fere curiosis aucto præsertim earū
pretio soli vtētur, nimium crescant opibus & poten-
tia. Vtrumq; enim noxiū est, uti magni philosophi
affirmatū reliquerūt, & res ipsa indicat. Quod insti-
tutū inter Romanos Imperatores Alexāder Seue-
rus sanctissimus iuuenis, si nostra sacra suscepisset,

X 4

secu

secutus immortalē laudem habeat necesse est. Atque eam rationem præsertim in scrutis seruari volo, quæ ex alijs prouincijs venient. magno impo-
sito vectigali vendantur. Sic pecuniæ minus defe-
retur ad externos: multi earum rerum artifices spe
quæstus in Hispaniam confluēt, quō ciuium mul-
tudo augeatur: qua re nihil est commodius ad au-
gendas opes tum Principis tum prouinciæ. Postre-
mo aulæ sumptibus, muneribus dādis, effusus Prin-
ceps esse non debet, ne fontem ipsum liberalitatis
exhauriat publicum ærarium. Debet quidem om-
nia ad splendorem imperij referre, neque infamiā
subire tenacis aut parci: sed si iudicium & diligen-
tiā adhibuerit, neque immeritis largitus fuerit:
maiestati & famæ consulat, neque regiones thesau-
ros temere effundet. Atque illud sit persuasum, nō
conuenire Hispaniam magnis vectigalibus grauā-
ri. Primum quoniam magnam eius partem squa-
lida siccitate loca, rupes horridæ & saxa tenent,
præsertim qua parte ad Septentrionem vergitur:
nam Australia benigniora sunt. Sæpe propter æ-
ris siccitatem pluuiarum inopia in æstate, annonæ
penuria laboramus, vt prouentus labori & sumpti-
bus non respōdeat. graue sit nouis tributis & mag-
ni temporis calamitatem augere. Deinde ab ara-
toribus in Hispania & pastoribus, alijsque omni-
bus agricolis decumæ fructuum omnium integra
fide

fide templis persoluuntur. quod si tantundem præ-
diorum dominis, certe qui agros proprios non ha-
bent, pendere cogantur, quantulum miseris reli-
quum erit vnde ipsi viuant, & quod in ærarium
conferatur. cum potius eos subleuare, ex quorum
labore & industria vniuersa prouincia sustentatur,
æquum profecto videatur. Postremo graue est im-
munitatem maioribus datam, & asperrimis reip.
temporibus retentam atque illibatam, quo tem-
pore Reges nostri continuis bellis impliciti modi-
ca vectigalia habebant: nostro tempore à poten-
tissimis Regibus, quorum imperium terra quidē
latissime patet, mari autem ipsis orbis finibus des-
criptum est, eam libertatem imminui maiorum
meritis datam: qui suis armis & virtute hostibus
profligandis, imperio constituendo multū contu-
lerunt. Molestum sit eorum posteros nouis indies
tributis grauare, eoq; adigere vt familiā seque su-
stinendo non sint. Errant ergo qui Principibus no-
stris exemplo Italiæ atque Galliæ persuadent, ma-
iora vt tributa Hispanis imponant, beatissimæ, vt
prædicant, prouinciæ, omnibus bonis & felicitate
affluēt, vaniloqui videlicet, assentatores, fallaces,
quorum est magnus numerus, certa pestis quia
blanda. nihil enim gratius Principibus contingit
rei numariæ difficultate impeditis, implicitis bel-
lo aut magnarum rerum procuracione, quam si
quis

quis nouam se viam colligendæ pecuniæ excogitasse afferat. Nihil prouinciæ grauius, quam novas artes quotidie excogitare, miseros emungendi atque extenuandi prouinciales. Ac ne illi quidē satis considerant, in quæ mala fuerit præcipitatum in Gallia, præsertim ex quo tempore immensum regia vectigalia creuerunt, nulloque consensu ciuiū aucta à Regibus pro potestate proque arbitrato sunt.

De annona. Cap. VIII.

Annonæ cura resp. bello paceque multum iuuatur, eaque procuratione vel maxime, frumenti præsertim copia, popularium beneuolentia Principi conciliatur: si eius industria rebus quæ ad victum cultumque corporis necessariæ sunt, abundare contingat: quod ad felicitatē suorum temporum pertinere populares arbitrantur. Et quidem tempora præstare, vnde frugum vbertas existit, frumenti, pecoris copia, non humanæ facultatis est: sed diuinum tamen numen castissimis precibus rebus asperis inuocare moris est: curandumque ne graue aliquod scelus publice existat, quod communi ciuium malo & rerum inopia luatur. Præterea commercia cum alijs regionibus iuanda potius moderatis vectigalibus sunt, quā impedienda tributorū graui

grauitate. nam etsi quidquid venditori detrahatur aucto vectigali, totum emptori accrescit: graui tamen pretio minor e mentium copia est, maior commercij difficultas. Inuentiones euectionesque rerum necessariarū, vt mari terraque sint faciles, prouidendum est. Sic fiet vt quibus rebus abundat prouincia, cum ijs mutantur, quarum penuria existit, apud alios copia maior: qui est verus mercaturæ vsus & finis, quo tota ea ars referri debet. Nam malis artibus, repetitisque in eodem loco veditio nibus rem augere, quod auidi mercatores faciunt, lege prohibendum est, ne ex eorum auiditate pretia rerum augeantur. Alioqui mercatorum cōmodis consulendum arbitror. iure & legibus adiuuanda ars imprimis reip. salutaris. Quod præcipuum est in hac procuratione, agri vt tota prouincia diligenter colantur, neque situ & squalore inculti iacere sinantur, rectori cura esse debet: etiam asperis temporibus ea re maior multo vbertas erit. David ea prudentia Rex ad exemplar boni Principis in diuinis libris propositus operi rustico, vineis, oliuetis, pecoribus non suis tantum, vt ego interpretor, sed ciuium omnium præfecit viros selectos. Eo ergo consilio, quod Aristoteles etiam secutus est, per vires & oppida magistratus creatur, cui cura sit prædia omnia agrosque lustrandi. Sit de publico præmiū industriæ eius, qui præ cæteris oppida

332 DE REGE ET REGIS INSTI.

oppidanis possessiones diligenter coluerit, cuius nitidiores fuerint agri maiori fructuum ubertate. ignominia pecuniaque mulctetur ignavia eius, qui eam curam neglexerit, praesertim si inopia rei familiaris oppressus non erat: & nihilominus publice ij agri colantur. quod insumptum fuerit, primum omnium de fructibus detrahatur: deinde reliquorum fructuum pars tertia, aut omnino quarta regio fisco addicta sit, aut publice oppido, ciuitatiue cedat, quae in publicos usus infumatur. multum ea diligentia proficeretur. Vix in tam latis regionibus, si agri omnes & praedia colantur, annonae magna difficultas existet, aeris quantavis siccitate, quo vitio maxime laborat Hispania. Et quoniam lignorum penuria plerisque locis fatigat, multiq; montes culturam omnem recusant propter locorum asperitatem, ut cuiusque natura erit pinu, glande, alijs ve arboribus serantur: unde alendis ignibus materia suppetat, excitandis aedificijs tigna, caeduaeque trabes. adhuc si corriuatis fluminibus ubi facultas extiterit, quod multis locis contingit, opera atque industria agri irrigui fiant, non magis frugum ubertati, quam saluti incolarum consulatur, ariditate aeris in Hispania maxima per eum modum mitigata. Nonnihil etiam conferet ea industria ad maiorem aliquanto pluuiarum copiam, maiori vaporum materia, qui in nubes concrefcant,
ex

LIBER TERTIVS. 333

ex locis irriguis excitati. Sed & aratoribus atque pastoribus prospiciendum est, quorum labore vniuersa provincia sustentatur & viget. Primum cuiusquam fraudi aut potentibus hominibus ne praedae sint: sed potius eorum rationibus ne quis aduersetur, magistratus & Principes diligenter efficiant. Deinde placet, quod video antiquis temporibus Carolum Magnum, & Ludouicum Pium eius filium fuisse secutos, sanxisse lege, quando annonae pretium lege taxabitur praesertim frumenti, quod seruatur in Hispania, ea lege ne agricolae comprehendantur, certe qui nullos agros proprios habent aut praedia, sed tantum in mancipio, pecunia aut parte fructuum conducta. ac tantum taxato pretio vendere cogantur, qui ampla praedia aut redditus frumentarios habent, siue ij è populo sint atque nobilitate, siue è sacro ordine Episcopi & sacerdotes. Graue enim est, quod tanto sudore constitit, unde inops familia sustentanda est, in annonae angustia minoris vendere quam steterit. Quod si ea lex non in omne tempus feratur, neque toti provinciae seruiat, ubi tanta varietas est, sed singulis annis atque in singulis urbibus pro rerum ubertate pretia rebus, frumentoque constituentur, uti in alijs provincijs fieri scimus, multo melius rebus communibus consultum erit. Quid enim, an locis uberrimis atque indigentibus, varijs temporibus
& disere

& discrepantibus multum annonæ copia, idem præscribatur. Itaque hæc omnia et si quæ existunt similia, in prouincia acriori censura retractanda, atque ad hanc rationem reuocanda cogitabam. Sed & ferendi vineas modus præscribi debet, quod video à Romanis olim factitatum: legeque lata Hispanis vetitum promiscue vites plantare. Qua lege primus eos Romanorum Imperatorum soluit Domitianus. De cuius legis, succedentisque veniæ causa disputare pluribus non est necesse. Fortassis gentis frugalitati consulebatur bellis & vectigalibus exhaustæ, natiuæ Hispanorum sobrietati: si aquæ potu contenti vitam minoribus malis & morbis obnoxiam propagarent. Domitianus, quem nihil minus quam honestatis cura sollicitabat, concessa ea licentia prouincialium voluntates promereri voluit. Hoc tempore cum integri fines vineis occupantur, vinoque & conuiujs corpora nostræ gentis debilitantur, frumenti quo vita plurimum sustentatur, sementem facere passim negligitur, cō plerisque vela dantibus, unde maior lucri spes ostenditur: si aliquo temperamento lex illa instauraretur, optime rebus communibus consultum iri putabam, patriæ moribus antiquis, & simplicitati animorum & corporum robori: quæ commercio aliarum gentium & externis ac domesticis voluptatibus multum ab antiquo

quo degenerarunt, magisque indies corrumpuntur & pereunt. Ac si quis consideret (quod facile contingat ex rationibus decumarum ecclesiasticarum) quantum vini auorum ætate infunderetur: inueniet fortassis multis in locis eam summam triplo maiorem fuisse factam. nec mirum cum eo tempore esset vsitatum in Carpetanis certe, ubi nati sumus, vt pauci ac ferme familiarum capita tantum, vini potu vterentur: nostra ætate omnis ferme sexus atque ætas cum cæteris voluptatibus vino quam satis est, largius indulget. Postrema consideratio occurrebat: an flumina Hispaniæ navigabilia vt sint, ingenio efficere è rep. futurum sit. De quo alij maiori prudentia maioriq; rerum vsu stant, & multa in vtramque partem dici possent. Illudere Principis opibus quidam contendunt, & tentare per artem quod est à natura negatum. Neque dubium est in alijs prouincijs ea facultate multum annonam inuari, vehendi res necessarias paruo, ex locis quauis distantibus opportunitate magna. Verum in Hispania aspera regione, præcipitibus fluuiorum alueis, præterea ex omni parte occupatis molis frumentarijs, fortassis nihil expediat nouare quod risum moueat, irritico natus vestigia ad posteritatis memoriam maneant. certe plus incōmodi ea molitio quā vtilitatis afferat: pertinaci contentione si ad exitū perducatur.

Quod

*Quod à Romanis ea potentia atque usu, quo tempore
rerum in Hispania potiebantur, factum non est, vix
quisquam possit præstare.*

De edificijs. Cap. IX.

Mihi quidem huc videtur eorum, qui
præsumt alijs, omnes cogitationes refe-
rendas, in eoque consumendas, ut ij qui
eorum imperio parent, sint quam bea-
tissimi. quos à belli iniurijs immunes præstare de-
bent, regere in pace, omnia subsidia ad sustentan-
dam ornandamque subditorum vitam comparare.
Sed de re bellica annonæque ubertate dictum est:
de alijs elegantijs hoc loco est disputandum, qui-
bus ciuitates & oppida publice & priuatim illu-
strantur. Ne quidquam in ea etiam parte desit pro
virili parte, ut prouinciæ conditio patietur, dilige-
ter cogitandum: accersendæ etiam aliunde si do-
mi non suppetat. Ac præsertim varij artifices mag-
no, si opus erit, euocandi, pingendi, texendi vestes
auro rigentes, atque aulæa, variaque peristromata
conficiendi, metalla conflandi, in vasa instrumen-
taque mutandi. Quod commodius arbitror, quam
res ipsas confectas aliunde afferri, tum ad earum
maiores copiam, tum præsertim, ne eiusmodi ar-
tificijs aurum & argentum, quo Hispania abundat,
deri-

deriuetur aliud, magno nostro incommodo, haud
leui prouentu nationum aliarum, ad quas per hunc
modum nostrarum copiarum, quæ vel dominas-
cuntur, vel annuversarijs navigationibus ex India
afferuntur, fructus redit multo maximus. Sed &
publicis atque priuatis edificijs ornari debet, ne in
curia ædificandi minori nitore prouincia sit, quam
externæ, quibus multo minores copiarum hæc quidē
tempestate sunt. Principis beneficia latius pateant,
promerenda prouincialium gratia efficax blandi-
mentum. Ac primum muniendæ viæ Romano-
rum instituto, ne luto viatores impediuntur quam
enim id turpe est: reficiendi pontes multis locis,
magno viatorum incommodo collapsi. arces tota
prouincia extruendæ, quæ ornamento & præsi-
dio esse possint rebus turbatis. In pace comparan-
da, quæ belli tempore necessaria erunt: neque
permittendum, quod passim fieri videmus, ut me-
nia urbium & oppidorum vetustate collabantur
nostra ignavia cessationeque: sed potius refician-
tur vetera: nouæ munitiones & propugnacula
addantur ex recenti disciplina vsuque bello pro-
pugnandi aduersus ignea æreaque tormenta fulmi-
nis instat obiectas munitiones euerrentia. Magni-
ficis templis per vrbes & oppida excitandis, reli-
gionis cultus & maiestas augeatur apud popula-
res, qui externo rerum apparatu maxime capiun-
tur.

338 DE REGE ET REGIS INSTI.

tur. Addantur ædificia priuata, ædesque elegantes, & ornatae, quibus oppida quasi gemmis aurum distinguantur & niteant. vbi facultas erit, formacei parietes amoueantur, quoniam pluuijs & ventorum iniuria plurimum breui deformantur, teterque aspectus existit: ex lapide secto aut cæmento, & calce maiori elegantia, maiori que firmitate substituantur. Ager suburbanus omnis villis exædificatis, omni ex parte colluceat. Sequantur fluuiorum ripas, locorum aliorum amœnitates. Quæ omnia non ad hauriendas nimias voluptates, quod noxium est, referenda sunt: sed præter ornatum vt alterna requie ciuium animi vegetiores ad virtutum studia efficiantur: captatoque honesto otio ad negotiosam vitam promptiores reuertantur, tædio ciuili procurato. Næ dicet aliquis, bellus homo tu es, qui ea ornamenta præscribas quibus cõparandis neque publicum ærarium sit satis, neque priuata opes. An id sit parsimoniam, regijs & priuatis vectigalibus consulere? Sed si sumptus superuacanei præscindantur, si vita frugalis maiorum exemplo instituat: reliquas opes, quibus Hispania abundat, ad munimentum reip. ad splendorem imperij conferre quid vetabit? Neque enim quod de gula, alijsque voluptatibus detrahendum est, ex ijs commode acerui pecuniarum struantur: quantum copia sum honesta esset & salutaris, si ad publicos vsus, inopum

LIBER TERTIVS. 339

inopum miseriam subleuandam referantur. Sed & ijs rebus perficiendis Principis exemplum multum inuenit, cuius actiones imitari, genus obsequij putatur. Si pro virili parte vrbes & oppida exornanda suscepit: id studium tota prouincia proceres & populus confectabitur, voluntati obsequentur. Præsertim si qui honores militares suscipient, ecclesiarum præfecturam, aut omnino alios magistratus, ijs necessitas imponatur, venia Pontificum si opus erit, redituum partem & prouentuum in ornamenta publica infumendi: pontes instaurandi, inopibus & ægrotis hospitia extruendi, haud leue operæ pretium existet. sic fiet vt virorum præstantium tota prouincia innumera monimenta extet: honorum ambitus minor sit, multorum cupiditate restincta eo onere imposito. quod alioqui faciendum Aristoteles monuit, vt minori inuidia publico cõmodo honores & magistratus viris copiosis & præstantibus demandetur. Multum præterea iuue-rit in eam rem, tæporum opportunitates captare, ac præsertim in annonæ angustia opes consumere libenter egenos alendo, quibus cum non habeant unde se & familiam sustentare possint, in opere publico aut priuato laborantibus merces diurna detur: quâ illi libenter accipient, ne ex aliena misericordia porrecta ad stipem manu viuere cogantur: diuitum beneficentia æternum monumentum stabit, gratum superis, gratum

gratum hominibus beneficium aeterno gentis præconio celebrabitur: quousque perennior memoria permanebit. Id secutus inter Iudæos Salomon opes imperij ad templi ædificationem augustissimi, multas extruendas tota ditione vrbes & arces conuertit. Inter Romanos idem plures Imperatores præstiterunt cum laude: ipseque Augustus urbem ex latericia marmoream effecisse se relinquere iactabat, ob studium videlicet ædificandi. Quam laudē nostra ætate Philippus secundus Hispaniæ Rex maximus habeat necesse est, tum ob alia tota provincia ædificia, arces, villas superbo structuræ genere, sed præsertim insana atque regia substructione eius templi quod à Laurentio Martire nomen habet. Cuius si formam, spatia, partes explicarem, operæpretium me facturum putabam. In parte Segobienfis agri, quæ se Carpetanis finibus late infert, pagus antea ignobilis, nunc celeberrimus fama situs est, Scorialis ex eo nomine, quod ijs locis ferrariam, quales in Hispania ubique occurrunt, antiquis temporibus extitisse quidam suspicantur. Priora eius pagi ædificia rudi opere & male materiata erant, nulla elegantia: ut solent agricolæ incuriosi ædificandi esse, utilitati magis seruire quam decori. Solum circum sterile ac multo impeditum lapide, vix ut currui sit peruium. Unde maligni prouentus existunt frumenti viniq; pecoris

pecoris aliquanto maior copia propter pabuli opportunitatem æstiuo maxime tempore, præcipuā aeris temperiem, cum interior provincia solis ardoribus torreatur. Præterea ex vicinis montibus perpetua niue rigentibus, auræ suauissimæ frequenter spirant, aquæ copiosæ deriuantur, magnum in colis momentum, agrisque, ut grata oculis niteant viriditate. Supra eum pagum ad occasum mille circiter passus, atque ad radices ardui montis, in reducta valle, loco non omnino plano, ingens moles, ac cui nulla veterum miracula comparentur, imposita est Laurentij martyris nomine cultuque religiosa, magnis cæmentis ad culmen usque perducta, quatuor & viginti circiter annorum spatio incredibili sumptu & vix fidem facturo, si ad numerum impensa referatur. Præter variam supellectilem, vestem pretiosam omnifariam, vasa auro & argento grauiâ plena artis, plena ingenij, supra millies ducenties sestertium, hoc est, milliones tres, insumptum atque in rationes relatum fama fert. In quadrum vniuersa fabrica descripta est, nisi qua parte ad ortum regię pars eminet, craticulæ cui Laurentius est impositus, reddenda similitudine artificioso commento nobilis architecti. Longitudine à meridie ad septentrionem septingētos viginti pedes porrigitur, ab ortu ad occasum quingentos septuaginta mensura vulgari. quatuor tur-

res ad totidē celi plagas angulos muniunt, ornant-
que specie elegāti magis quam minaci, ab imo ad
culmen fenestris pertusā, pluribus fortassis æquo,
hoc alijs etiam partibus contingit. Nimirum artis
id præcepta exigunt: nos inepti æstimatores & ru-
des ex oculis modo de tanti operis elegantia iudi-
camus. In tres partes vniuersum opus tribuitur,
cœnobium monachorum ex Hieronymiano or-
dine, cuius spatij dimidium fere vniuersæ fabricæ
ad austrum comprehenditur. Ad septentrionem
musæum est, tum iuniorum eius ordinis monacho-
rum, tum externorum puerorū, qui regijs sum-
ptibus delectuque, communi mensa haud pro leui
beneficio viuunt, eruditioni destinatum. Succedit
ad ortum regia spatij ampla, Principis æstiuo tem-
pore domicilium. Templum his ædificijs omni ex
parte circumuentū surgit ex media area superbo
structuræ genere, fornicato opere augustum, subli-
mius cæteris. Medio secundū longitudinē spatio,
qua mons coniunctus erigitur, ianua pro modo
operis inter octo ingentes quidē sed structiles co-
lūnas panditur: quibus minores quatuor columnæ
sunt impositæ, Laurentijque martyris ex lapide effi-
gies medio interuallo arguta artificis manu perfe-
cta. Ex vtroque latere singulæ minores ianue in ea
fronte eleganti & ipsæ opere cernūtur, vñbus tum
cœnobij, tum litterarj collegij seruientes. tametsi
præci

præcipuus & cōmunis ad vtroq; aditus alia parte
est. Ianuæ præcipuæ vestibulum iungitur quamvis
magis turbam accipere & reddere idoneū. Vesti-
bulo bibliotheca imposita, maiori longitudine om-
nino pedum centū octoginta quinque, lata pedes
triginta duos, libros seruat præsertim Græcos ma-
nu scriptos, præcipuæ plerosque vetustatis: qui ex
omnibus Europæ partibus ad famam noui operis
magno numero confluxerunt: auro pretiosiores
thesauri, digni quorum euoluendorū maior erudi-
tis hominibus facultas cōtingeret. Quod enim ex
captiuis & maiestate reuinctis litteris emolumen-
tum? Bibliothecæ parietes, elegantes picturæ exor-
nant, artes ingenuas artificiose exprimentes, cum
antiquis comparandæ. Succedit compluuium pe-
des ducentos triginta extensum, latum centum
circiter triginta, nullis distinctum columnis, nullis
eminētibus pergulis, nisi qua parte è regione vesti-
buli templo coniuncta porticus est: ad quam sep-
tem gradibus ascēditur ex compluuiio, sex colum-
nis nihilominus in porticus fronte erectis, quibus
sex Reges insistant, præ cæteris Iudaicæ gentis pie-
tate & rebus gestis clarissimi, pedum octodecim
singuli: quorum capita & manus è candido mar-
more sunt, corpora è lapide rudiori sed diligēter
expolito. Sub hac porticu triplex ianua templi pa-
tet, atque ab vtriusq; lateris fronte duæ aliæ ianue,
quibus

quibus tum ad monasterium, tum ad collegium communis aditus est: præterea ad laeuam minor ianua, qua in regiam ea parte penetratur. Ergo monasterium in duas equas partes diuiditur, prior ad occasum quatuor peristylis cõstat, quæ visibus domesticis deseruiunt pari mensura. media cochlea ab imo ad summum pertinet turris specie fastigio eminens, multis circum fenestris accipiendo lumine: quoniam ea parte fontes abluendis monachorum manibus sunt, aditusque ad triclinium multo circum emblemate, sed fictili ex argilla eoque minori gratia, variatum, maligno lumine quippe ex fronte tantum gemina fenestra, neque cum reliqua operis maiestate consentiens (sic nobis quidem est visum.) Parte altera monasterij, porticibus circumdatum maius peristylum ad austrum & ortum tenditur. parietes marmorato rectos variae picturae exornant Christi Dei res gestas eleganter explicantes. pavementum vario lapide constructum in laqueos eo artificio distinctum, ut ferendis herbis relinquuntur spatia vicidarij ad instar: aqua per tubos irrigua ex medio fonte, cuius structura templi octanguli similitudine est, intus vario iaspide vestiti, exterius rudiori lapide, quatuor labra pari interuallo adiuncta in quæ aqua ex statuis decurrit, quæ circum eam molem sunt positæ è candido marmore quatuor Euangelistarum. Ex

porticus ducenda pompa deseruiunt, cum è templo egressi monachi ianua laterali statis diebus supplicationes propitiando numine habent. variae circum cœnationes. exedra ubi domesticos monachi conuentus habent. sed vincit elegantia & amplitudine ea, ubi sacra vestes seruantur & vasa, ad instar æranij sacri. Ex parte altera totius ædificij, primum collegium ad plagam septentrionalem occurrit & ad occasum, musis destinatum domicilium: & ipsum in quatuor modica peristylia distinctum: gemina monachis, qui litteris dant operam, pueris duo alia data sunt regio delectu & beneficio in id collegium coaptatis. Surgit in medio cochlea alterius ad instar, coniunctusque amplius xystrus sustentatus columnis, suspensus fornicibus deambulationi deseruiens commentationique ad discendum, præterea publicis disputationibus. Regia superest gemina porta ad latus ædificij septentrionale patens, ampla satis spatijs multis circum cœnationibus, varijs cubiculis tum Principis habitationi, quo tempore æstiuorum causa loci temperiem secutus urbanos æstus vitat, tum in regiae familiae usum. Omni ex parte porticus sunt sustentatae columnis, impositæ pergulae. Ex his quæ ad regium conclaue pertinet, eleganti pictura exprimit pugnam, quæ Ioannes secundo Castellæ Regē cū Mauris ad Granatam cõmissa à sicu nomen habet,

346 DE REGE ET REGIS INSTI.

ex linteo amplissimo forte in turri arcis Segobien-
sis reperto: quo arguta pictoris manu tendentium
ordo, castrorum loca, insolentes eius ætatis vestes
& arma exprimuntur, grata nobilissimæ victoriæ
posteritati memoria. In intima regia ponè tem-
plum, ac qua parte ædificium eminere ad ortum
diximus, gynæceum est à virorum oculis subdu-
ctum, Regisque ipsius penitioria cubicula. Reli-
quum templum in medio opere medioque spatio
eminet, & ipsum quadrata forma in tres partes
descriptum, quæ columnis ex ordine fulciuntur
testudine imposita. Duo priores eius molis angu-
li totidem turribus muniuntur, quæ nigro tectæ
lapide sunt. medium fastigium testudinis turris
tertiæ adinstar, candido lapide nitet, gratum
oculis spectaculum præsertim è vicino monte.
Additur quadratæ aræ ipse aditus templi spa-
tium inter primas duas turres; cui odeum est
impositum, vbi monachi noctu atque per diem
frequentes cantu diuinas laudes celebrant insig-
ni apparatu & cæremonia: vt est ea natio homi-
num præ cæteris in eo genere diligens & atten-
ta. Sedes è vario ligno Hebeno, Hacana, Buxo,
Caoba, Cedro, Nuce, Terebintho, sunt fa-
ctæ eleganter colorum iucunda varietate nigri,
rubri, candidi, vndantisque flauis. In summa odel
fornice beatorum ordines & gaudia, & sedes ele-
gantissi-

LIBER TERTIVS.

347

gantissime sunt depictæ, & ipsæ grata admiratio-
ne intuentium oculos aptæ detinere. Adduntur
quadrato duæ viæ ab vtroque latere ad eas ianuas
desinentes, quibus ex monasterij amplo peristyllo
atque ex regia aditus est, libera ex omnibus par-
tibus commeandi facultate. E regione præcipuæ
ianuæ sacellum maximum araque præcipua obij-
citur: quibus perficiendis videatur ars cum natura
certasse, se ipsam vicisse. Ad aram vario lapide ru-
bro & viridi structam octodecim gradibus ascen-
ditur nihilominus: quibus infimis Regum busta
sunt, superius parui recessus quatuor, rubro iaspide
vestiti vario pavimento: vnde Princeps sacris ope-
ratur sine principali apparatu, nullo regiæ cortinæ,
vti moris est, antistite. Totius templi pavimentum
ac sacelli præcipue tessellato opere lapides, vario
colore atque in laqueos eleganter dispositi exor-
nant. Quod præcipuum est & maximum operis
miraculum, & maiori esset eloquentia explican-
dum, ne tenuitate ingenij perderet gratiam, sug-
gestus imaginum aræ impositus, columnis octo-
decim haud exiguis continetur, è rubro seu fuluo
lapide, venis candidis, notis flauis. quæ columnæ
in quatuor ordines dispositæ in hunc modum sunt.
senæ columnæ in primo & secundo ordine cernun-
tur, in tertio quatuor: in summo fastigio Christi
Dei cruci affixi effigiæ duæ colūnæ cōplectuntur.

ex ea

348 DE REGE ET REGIS INSTI.

ex eadem materia viridique lapide recessus & scaphæ accipiendis statuis: triglyphi, proiecturæ, tæniæ, metopæque sunt suis singulæ locis aptæ in speciem frontis, elegantis ædificij omnibus numeris seruatis. Media spatia æræ Diuorum statuarum auro inductæ, aut elegantissimæ tabulæ implent. Atque in imo opere geminū sacrarium templi adinstar fornicati alterum in altero: vbi Christi corpus in achate includitur, Iacobi Trezzi Itali nobilissimi statuarij atque cum antiquis comparandi marmora dolandi scientia, opus præclarum. De quo plura dicere religio prohibet, ne elegantiam artificij culpa ingenij deterere videamus. Sed maius tamen sacrarium rotunda forma altitudine pedum sedecim, varij iaspides deaurato ære vincti cōstituunt. ambiunt octo columnæ ex fuluo lapide, venis albis, notis rubris distinctæ, adamante ob duritiem dolatæ, duodecim æræ Apostolorum statuarum apto ordine auro inductæ. in summo fastigio globi forma iaspis collucet semipedali fere magnitudine. Minus sacrarium iaspis item sed auro & argento inclusus componit, smaragdus distinguit, atque in culmine eminet nuci par. claudit fornicem topacius. vincitur tamen materiæ nobilitas & pretiū ceditque arti. Vtriusque tabernaculi ianua è chrystallo est, interiorem etiam artem & elegantiam oculis representans. Multa circum altaria, omnino ad octo

LIBER TERTIVS.

349

ad octo & triginta caelestium nominibus erecta, tabulis conspicua excellentium artificum illustria monumenta ex Hispania, Gallia, atque Italia, nostræ & prioris ætatis. Quod caput est, caelestium exuuijs, quæ ex omnibus locis eò quasi ad præsidium confugerunt, incredibili numero & sanctitate, religione plenus locus plenus numine est. Philippi Regis pietatem omnibus seculis prædicandam. Ijs exuuijs cineribusque cultu religioso conseruandis, gemina sacraria sunt destinata, duorum laterum templi vtrumque caput. Sed finis dicendi esto. Vniuersum opus ex quadrato lapide est, simplici tamen atque rudi maiori ex parte, minuendo sumptu, festinanda fabrica prudenter excogitata ratio, tribus fere cœnaculis sublatum, plumbo & nigro lapide tectum. Ad austrum & ortum viridario cingitur herbis odoratis atque floribus in ordinem apta mensura dispositis arcibus: sub quo maiora spatia serendis arboribus perpetuus murus & humilior includit. Ad occasum atque septentrionem platea ambit constrata lapide haud angusta. nimirum ad septentrionem centum quadraginta pedes latitudine patet, ad occasum qua præcipuus aditus panditur, prorsus ducentos mensura vulgari. Multa alia ædificia adiuncta sunt iniusti oppidi modū, de quibus dicere nihil attinet. Sed vnde tamen ad veterem pagum via molliter decli-

declivis ducit, ab utroque latere vltimorum duplici ordine confita, qui prohibeant solis radios per æstatem, ad maiorem commeandi facultatem utrinque in alteram partem.

De iudicijs. Cap. X.

Iudicia superioribus temporibus in provincia vehementer perturbata, quorum memoria Ferdinandi Catholici virtus & prudentia restituit: legibus, quæ passim contemnebantur, auctoritatem viresque reposuit, nulla ut in gente ex eo tempore maiori æquitate atque integritate iudicaretur. Summos cum infimis atque cum his medios deuinctos tenent, legibus & auctoritate armati magistratus. ut proprium existat tum cælitus omnes precamur, tum rectori curæ id esse debet. facili momento magnæ in repub. inclinationes fiunt. Sit summa in iure dicundo seueritas, quæ nisi clementia Principis astringatur, non minora sæpe mala quam crudelitas affert. adhibenda constantia est & grauitas, quæ non varietur gratia sed conseruetur æquabilis. Sed tamen parui refert, ab ipso Principe ius dici æqualiter & diligenter, nisi idem ab ijs fiet, quibus eius muneris aliquam partem ipse concesserit. Sunt igitur iure dicundo

dicundo viri summa grauitate deligendi summa integritate: sed quibus etiam facilitas in audiendo sit, lenitas in discernendo, in satisfaciendo ac disputando diligentia. Et alioqui quibus virtutibus ornati debeant esse iudices, Moyses socer exposuit. cum enim generum accusaret, quasi totius populi lites solus cognosceret, maius multum viribus onus, *Delige, inquit, ex omni populo viros potentes, qui Deum timeant, fidem colant, auaritiam odio habeant.* Nimirum potentes esse voluit, ut audaciæ & temeritati resisterent: quod Carthagine solenne fuit, ut Aristoteles memorat, non solum probitate conspicuos sed etiam copiosos homines rebus præficerent. persuasi videlicet, qui egenus sit recte gerere magistratum non posse. siue aliorum contemptu & audacia, siue sua ipsius auaritia imperandi rationes labefactari necesse erit. Adiecit timorem Dei, propterea quod Dei timore & religione conscientia obstricta refecatur libidines, mentem tenebris impediētes, ne quod verum & iustum est cernere possit. fidem vero qui negligit, quomodo tandem poterit munere demandato recte fungi? Simulatione nihil inconstantius, nihil facilius. Postremo odium auaritiæ requirit. qui enim pecuniæ studet, sæpe ad iniquitatem transuersi rapiuntur. munera enim. uti alio loco idem Moyses ait, *Sapientium oculos excæcant, ne lu-*

352 DE REGE ET REGIS INSTI.

ne lumen videant, quod affertur, et rectorum ho-
minum verba commutant, pro alijs alia substitu-
endo. Moſem vt in multis alijs ſecutus Plato lib. vn-
decimo de Legibus, capite ſanciendum exiſti-
mat, ſi iudex ſe alienæ pecuniæ aut muneris ali-
cuius contactu ſædrit. Illud etiam cenſco conſi-
derandum, inter alias virtutes iudicum haud qua-
quam Moſis ſocerum numeraffe ſubtilem curam
leges interpretandi. nimirum acuti veteratores
& callidi eſſe non debent, qui leges pro libidine
ſelectant, & à vero ſenſu detorqueant: vt ſine in-
famia & inuidia ſecundum eos lites dentur, qui
minime iure nituntur & æquitate. Nihil enim ma-
gis veræ ſapientiæ ſimplicitati repugnat, quam
nimia ſubtilitas: quæ tum in cæteris diſciplinis
omnibus, tum legibus interpretandis, omnem ra-
tionem iuris & æquitatem euertit. leges ergo ne-
que ita multæ ſint vt ſe ipſas impedian, neque
ita difficiles, vt non ab omnibus mediocri inge-
nio præditis intelligantur. quod vero tam multæ
leges exiſtant, eæque plerumque intellectu diffi-
cillimæ, vtrumque hominum improbitate factum
eſt, tanta vt neque legibus obedire velint: & vt
ratione facere videantur, quæ verbis apertis ſunt
poſita, varijs interpretationibus conantur elude-
dere. Principis autem partes ſunt non fraudi in-
dulgere, neque calliditati hominum prauorum
locum

LIBER TERTIVS. 353

locum relinquere: ſed legum multitudine præciſa
ea relinquere, quæ facile teneri poſſint, & ab om-
nibus intelligi. Quod caput eſt, ij deligantur iudi-
ces, in quorum animis nihil inſit, quod eos à con-
ſideratione veritatis abducatur. ſint animo magno
& excelſo: religionem ſanctiſſime colant: fides ſit
omnibus vitæ commodis antiquior: auaritiæ la-
bem oderint, neque munera à quoquam acci-
pian. In quo virtutum numero præcipuum lo-
cum obtinet religio. imo reliquæ omnes virtutes
vno religionis in ſinu fouentur. qui enim Deum
timet, neque hominum potentium minis moue-
tur, neque fidem deſerit: certus ſi homines falle-
re poſſit, diuinum oculum omnia conſiderantem
fallere non poſſe. neque pecunia corrumpitur, ra-
tionem officij copijs omnibus potiorem ducens.
nullum denique locum temeritati, nullum amen-
tiæ relinquit. ac illud conſiderat quod Ioſaphat
Rex cum iudicia perturbata numine placando reſti-
tuere vellet, delectis iudicibus dixit: *Domini eos iu-
diciū indicaturos.* Nimirum vt intelligerēt ſe Dei
vicarios cōſtitutos, præ oculis habere debere quid
æquitas poſtularet in omni deliberatione, & diui-
no numini maxime placeret. Iure igitur cōcludi po-
teſt Dei metu atq; religione iudiciorū integritatē
contineri, nihilque pernicioſius eſſe, quam ſi iudi-
candi munus hominibus flagitiſis & perditis dele-
getur:

getur: quod contingat sæpe necesse est in tanta ambitione hominū, tot fautoribus improbitatis, nisi magnus delectus adhibeatur magnaque attentio. Porro prauis hominibus præfectis, ludibrio esse innocentia, tenuitatem prædæ contingeret, multa scelera impunita relinqui: quorum religio in rep. vniuersa hærens, numineque vehemēter exacerbato, magnis calamitatibus multitudinē implicabit. Diuinæ litteræ testantur, plena est exemplorū memoria antiquitatis, quoties paucorum scelera totius populi supplicio sunt vindicata. Iosue Iudæorū populo post Moysis obitum præfecto, cū se Achan Iericho vrbis excisæ præda & spolijs, quæ Deo erant sacrata, contaminasset: tria millia militum fortissimorum ab exiguae ciuitatis incolis in fugam conuersa cæsaque sunt. Quod Ionathas parum mellis in periculo gustasset, quamuis voti inscius quod pater nuncuparat, nisi victis hostibus neminē quidquam gustaturū, irritatum numen nullū reddidit responsum quamuis de more sollicitatum, à sacerdotibus nimirum & vatibus. Dauidis Regis peccatum, quo cōtra diuinas leges populum vniuersum recenseri mandauit, graui peste vindicatum est: qua septuaginta millia hominum nihilominus perierunt. quod grauissimum profecto videretur atque à diuina benignitate alienum peccata rectoris, aliorū qui nihil erāt promeriti, calamitate luit: nisi

nisi præclare diuinis legibus esset statutum, nisi omnes quasi ad incendium excitatum ad scelus vindicandum concurrant, fore vt cuncti eius vindicta inuoluantur. Sic Deus cum legem daret sæpe scelus vlcisci mandat: ne videlicet populus vniuersus se dissimulatione contaminaret, publiceque lueretur quod erat ab vno aut à paucis peccatum. *Auferes, inquit, malum de medio tui.* hoc est, violatam religionem expiabis, ne sceleris contagione astrictus tenearis, si flagitium publice non fuerit vindicatum. Eo præcepto institutus Dauid se de multa nocte vigilare solitum ait, *Vt de ciuitate domini tollerent omnes, qui operabantur iniquitatem:* gnarus nimirum nullum sacrificium Deo gratius contingere prauorum hominū supplicio: quo resp. religione exoluitur, coercetur improbitas, innocentia cōfirmatur. Hac de causa arbitror, cum vxor Leuitæ à Gabaonitis petulanter vexata periisset, vulgato scelere cōtra eos atque adeo Beniamitas, qui eorum patrociniū susceperant, vniuersam gentem Iudæorū corripuisse arma: & aliquot quamuis cladibus afflictos, improborum exitio malum expiasse. In quo mihi secuti videntur, non tantum vt improbitatis odium sancirēt, sed etiam vniuersum populum tantæ fæditatis religione exolutum præstarent: non magis de diuina offensa, quam de sua suorumque salute solliciti. Et vt à

Z 2 diui-

diuinis libris abeamus. magna Græci seueritate scelus persequebantur, præsertim publicum & immane: in qua enim ciuitate patratum erat, nisi graui supplicio esset cōtinuo expiatum, bellum illi à reliquis ciuitatibus indicebatur, finitimis, longinquisque: existimantibus harere religionem non in ea modo ciuitate, sed in alijs omnibus, quæ tātum nefas ultæ non fuissent. Intelligebant nimirum, quod res erat, scelerum dissimulatione irritari superos, vindicta placari. Et erat longa obseruatione perspectum, vbi nefarium crimen vindicatū non fuisset, pestem subsequi & famem, bellum, & rerū omnium vastitatem. Vt facile appareret, ea mala non tam humanis viribus tribuenda, aut fortunæ temeritati, quam numine irritato inferri. Multa exempla vetus historia suppeditat, sed vnum instar omnium erit. Scedasus in Leuctris homo tenuis vixit, commodus tamen & hospitalis. huic erant duæ filiæ virgines forma præstanti: in quas duo Spartani adolescentes quamuis satis humaniter domi accepti atque habiti, petulantes oculos inieccere. Vim ne statim inferrent, hospitij humanitate fuere prohibiti. A Bæotia tamen redeūtes, atque à virginibus, cum pater abesset, hospitaliter accepti illis vitium per vim obtulerunt. Ea videlicet hospitij merces fuit. præterea iniuriam lamentantes interemere, discessereque corporibus

poribus in puteum abiectis. Scedasus domum reuersus filiarum absentiam miratur. Dum hæret & dubitat à catella cum vestis laciniam apprehenderet, saepeque in puteum cursitaret oblatrans, gementique similis, admonitus id non temere fieri, puteum contemplatus, filias peremptas esse considerat. Sciscitatus è vicinis, eos adolescentes eo diuertisse cognouit, neque postridie illius diei, illos aut virgines comparuisse. Deprehenso scelere, recta Lacedæmonem pergit, vt eorum nomina apud Ephoros deferat. Ex itinere tamen cum audiret in Argolica regione senem quendam Orcitam nomine, diras cladesque Lacedæmonijs imprecari: rogare pergit ex illo, quamnam iniuriam ab ijs hominibus accepisset. Narrat ille quo pacto filius probus & honestus ab Aristodemo, qui ius Lacedæmone dicebat, fuisset iugulatus non alia culpa quam stupro repudiato, quod ille inferre voluisset. Deinde de eadem atque contumelia apud Ephoros cum postulasset, nullam rationem tanti sceleris habitam fuisse: proinde videret ne in simili causa ludibrio etiam ipse haberetur. Timuit Scedasus ne ipse etiam frustra laboraret. contendit tamen quo ire coeperat. Ephoros, deinde Reges, postremo singulos, qui in ea ciuitate multum poterant adit. multis lacrymis de iniuria conqueritur. nemo tamen

senis iustissimis lacrymis mouetur. Ille noua iniuria percitus quasi emota mente, per vrbes plateas manus in solem tendere, terram pedibus quatere, & quando nulla æquitatis iura valerent, furias inuocare tantorum scelerum vltices. postremo sibi manus attulit. Patrati sceleris breui ea ciuitas pœnas exoluit, Epaminondæ virtute in pugna Leutrica ita concisa, vt nunquam postea potuerit resurgere. Fama est Seedasum secundum quietem Pelopidæ, qui simul cum Epaminonda præerat, visum dicere, fore vt Lacedæmones in eo loco, in quo tantum scelus commissum fuerat, nec expiatum vindicta, vniuersi perirent. Quod an verum fuerit non arbitror curiosius inquirendum: interest tamen publice, vt hæc & similia vera esse credantur. Neque solum prisca temporibus, sed recenti etiam memoria consideramus, grauissimas clades vniuersam multitudinem propter vnius aut paucorum scelera pertulisse. Circumspicite animis atque ante oculos ponite omnes prouincias, quæ fuerunt multis incommodis afflictæ: ferro, flammaque vastatæ: inuenietis haud dubium in ijs gentibus antequam fuissent euersæ, facinorosis hominibus peccandi licentiam publice fuisse concessam. Nuper in Africa insignis clades Lusitano nomini & genti inflicta est, temeritate quidē Principis & audacia, qui eò susceptus fuisse vide-

videtur, vt exitio patriæ esset: argumentum tamen irritati numinis siue nimis voluptatibus degenerate multitudine, siue quod magis arbitror, quoniam peccata in religionem commissa haud satis pro dignitate coercebatur. Et ne vicina gentis calamitate & malis diu lætari possemus, paucis post annis numerosa classe amissa ad Angliæ littora, eam plagam accepimus, eam ignominiam, quam multi anni sanare non possint. grauium scelerum, quæ in nostra gente vigent, ea vindicta fuit. & nisi animus fallit cuiusdam Principis viri male tectæ libines diuinum numen irritarunt: qui personæ sacræ quam sustinebat oblitus, prouectæ atque adeo extremæ ætatis immemor, se intemperanter in lasciuiam effudisse per idem tempus fama vulgabat: quo vniuersa gens per vrbes & oppida in eo discrimine votis nuncupatis supplicijsq; institutis superiores placare contendebat haudquaquam exaudituros: quoniam vnius amentia exacerbati totius gentis clade facinus expiare decretum habebant. Sit ergo persuasum omnibus sancienda æquitate, vindicandis sceleribus publicam salutem stare: legibus conculcatis, iure violato, magistratibus contemptis, aut vero cessantibus imperium labi, fortunas euertere, vniuersos malis omnibus implicari. Verum de iustitia plura alio ex principio dicenda sunt.

De iustitia. Cap. XI.

Inchoatam in secessu æstiuorum tempore de institutione Principis disputationem, absoluerè ad ornantilongo interuallo, ea molestia recurrebat animo, ijque dies, cum vis importuna morbi omnes qui in ea solitudine morabamur lecto afflixit. Hibernis ex imbris inflati amnes ripisque super fusi, vitiati fontes, agros maiori humiditate, tetro halitu corpora infecerant. infectastabe carnes plerique suspicabantur, bufonum per agros incredibili copia pecoribus auide victitantibus. Vniuersa prouincia ea contagione laboratum est, in agris & pagis maxime: siue quod aura liberior sit, siue quod certe minor remediorum copia. Grassabatur malum pestis in modum. multis locis deserti neglectique ægroti moriebantur: aut assidentes curantesque eadem contagione infectos secum trahebant. Quo metu tenuiores præsertim ne efferebantur quidem. Iacebant per domos parentes cum filiis nullo curate. iacebant exanimia corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium. Pauciora tamen funera erant, quam pro ægrorum numero. vis morbi remissior ac ferme febris tertiana. Alioqui tetra contagione corpora contaminata esse, angustia maiores quam

quam pro modo febrium indicabant: nulla ut quies esset, nulla respiratio. Depulso etiam morbo longo tempore vix ad pristinas vires redibatur. sæpe horror febrisque recurrebat. salutare succos vis mali vincebat, præsertim soluendo aluo, ac potius remedio irritabatur. Iacebant in arreis nullo curante acerui frugum demessarum, auium pecorumque præda. pleraque pluuiarum copia subsecuta corripit. Erit ergo autumnus anni millesimi quingentesimi nonagesimi in paucis memorabilis. Sic nostri conatus in extremo propemodum cursu fracti sunt. Comites & famuli primi prostrati, inter eos amanuensis magnæ spei iuuenis modestia singulari. Me leuior morbus tenuit Toleti, è secessu reuersum. febris tamen depulsa vix longo tempore pristinus corpori vigor, in mentem nondum alacritas redijt. Accedentes anni vires minuunt certo scio: morbi longiores grauiioresque ut sint, facit deflexa ætas. Sed idem alijs contigisse prædicabant, ex fide, aut ægre emergentibus leuamen cupientes aliquod afferre. Quod maiorem molestiam attulit, & vires ingenij penitus fregit, ipse Calderonius omnium postremus febris tentatus neque acuta neque graui, ea haud ægre depulsa, cum vegetus sibi & firmus videretur, vinique potum aqua mutasset, post paucos menses repetita valetudine die septimo extinctus est.

est. Dolor maximus, graue vulnus mihi priuatim;
sed & reipublicæ vniuersæ, eo viro immatura mor-
te sublato, qualem paucos nostra ætas tulit, eru-
ditionis ingenijque laude, pudicitia, modestia,
suauitate excellentem, animi candore & integri-
tate, & religione cum veteribus comparandum.
Multum tibi sæua mors in rebus humanis sumis.
fortuna certe vis altior quos ludos facis? Verum
querelis & gemitibus sit modus: nosque potius
felix anima ad tuarum virtutum contemplatio-
nem voca. is fructus amicitia, is verus honos, ea
pietas esto, tui memoriam animo retinere, fa-
mamque & figuram animi magis quam corporis
pro virili parte propagare. In medio quamuis spa-
tio integræ ætatis erepto, virtutum gloria aui ma-
nebit. Quod mortale erat occidit: quod in Cal-
deronio mirati sumus, merces bonorum operū in
cælo salua est, CERTA VIRTVTI MER-
CES, fama tantæ probitatis vt in animis atque
æternitate temporum maneat publice interest.
Eo nos studio eius sepulcro curauimus insitæ pie-
tatis mutæque beneuolentiæ à primis annis sus-
ceptæ monumentum ære, vt speramus & cupi-
mus, perennius & marmore hanc inscriptionem
incidi.

IO. CALDERON. DOCTOR THE-
OLOGVS. SORIÆ NATVS. COM-
PLVTI PER OMNES GRADVS
AD SVPREMOS SCHOLÆ HO-
NORES EVECTVS. ERVDITIO-
NIS TANDEM ERGO CANONICVS
TOLETANVS. VERE PIVS ET MO-
DESTVS. MVNIFICVS IN PAU-
PERES. PRISCÆ SIMPLICITATIS
ET GRAVITATIS EXEMPLVM

INCOMMODA DIV VALETV-
DINE VIXIT ANNOS LIII O-
BIT III. NON. APR. M.D.LXXXXI.

C. V. M.

Verum ex longo interuallo ad institutam disputa-
tionem recurramus. Remp. cōstare non posse iudi-
cijs perturbatis dictum postremo est, scelerū licen-
tiā multitudinis sepe malo lui, cælo vindice suscep-
tæ prauitatis atq; neglectæ vindictæ. Addas licet
ipsis ecōtrario Principibus noxiam fuisse importu-
nam seueritatem, sententiam in iudicio præcipi-
tasse. Qui enim formam iudiciorum inuertit, sæpe
in erro

in errorem labatur necesse est, non secus atque via trita relicta, qui semitas arduas aut viarum compendia consecratur. & ut maxime iustum decernat, iniuriam tamen ea licetia facit. Cuius rei multa & praeclara exempla nostra historia suppeditat. Illud maiori fama celebre est, quod salutis anno millesimo trecentesimo duodecimo in Castella accidit, in primis memorabile. Cæsi ad Palætiam Benavidij viri primarij, cum noctu regia egredere-
tur, multi suspicionibus exagitati. Caruaiallij fratres Petrus & Ioannes oppressi. Tuccis, quo Rex abierat bello Maurico intentus, de vicina rupe precipites dati sunt, neque falsi crimen, neque conuicti. illud vnum Dei & hominum fidem testati innocentes se mori: atque adeo Regi diem ex eo die trigesimum dicere: quo die ad diuina tribunalia disceptaret. Accidit ipso die, septimo Idus Septembris, ut leuiter tentata valetudine se somno à prandio daret, extinctusque inuentus esset. Sic opinio vehementer confirmata eos viros innoxios periisse. ipsi Regi ex hoc casu Ferdinandi in ius vocati cognomen est factum. Erat is Princeps intractabilis in ira, cum recens iniuria prouocabatur: quæ magna labes est, sæpeque de statu mentis immutat. Hæc de iudicijs. De iustitia in vniuersum confirmandum est, ea sublata neque imperia, neque verbes, ac omnino nullam inter homines societatem
diu

diu stare: quam disputationem ab hoc principio placuit exordiri. Verus multorum opinio est à primis ducta temporibus, temp sine iniuria, sine prauitate neque coalescere, neque posse constare: sermo vulgaris Iustitiam vitijs hominum offensam relicta terra in cælum concessisse: eius discessu rixis, latrocinijs, cædibus, fædata euerisque omnia. Nimirum imperia florentissima, quid nisi magna latrocinia sunt per vim atque iniuria constituta, multorum oppressa libertate, bonis ereptis? Quod si æquitatem sancire velimus, omnibus qui florēt imperio, ad casus redeundum erit, in miseria & egestate viuendum. Initijs reliqua fuere consentanea. Constituto imperio leges sunt promulgatae, quibus in pace tuerentur, quæ armis & latrocinio occupauerant. quod nihil est aliud, quam simulatione iustitiæ, iniquitatis susceptæ & iniuriæ patrocinium. Præterea est natura datum cæteris animantibus, ut sua commoda persequantur etiam cum aliena iniuria. in quouis genere imbecilliora in prædam fortiorum cedunt. hominem eo affectu eaque natura spoliare quis audeat, nisi qui velit omnia fundamenta propriæ cuiusque salutis conuellere? Quid autem stultius, quam ut alienis commodis seruias, & modestiæ, saluti aduersari tuæ? quod iustitia non parum sæpe præscribit. His atque alijs argumentis iustitiæ laudem labefactare quis contendat.

tendat. quæ hoc loco refellenda à nobis sunt, atque multis confirmandum, nullam rempub. diu stare & quiescere iustitiæ cultu neglecto: Quid enim aliud iustitia est, quam compages membrorum & nexus quidam, quo summi cum infimis, atque cum his medijs æquabili iure constricti tenentur? Quod in structura lignorum & lapidum compages & ordo valet, quod in exercitu disciplina militaris: id ipsum in omni republica æquitas est, sancta legibus, munita iudicijs, præmio vallata atque supplicio. Alioqui aufer de medio iustitiam, quis probitati locus erit, quis honestati? aut quid esset miserius homine imbecillo, quid valido immanius? quis ordo, quæ reuerentia inter homines esset, quæ pietas? omnia sceleribus, libidinibus, latrocinijs polluta erunt. Inter vitia, quis innocentia, quis modestia locus sit? Sublatis virtutibus quæ inter homines societas consistat, qua bene beateque viuitur? Solui & perturbari omnes reip. partes erit necesse, ima summis confundi, interire vniuersa atque conoidere. Collidant atque solvantur, quorum est natura cōtraria, nisi maiori aliqua constringantur potestate: non secus ac corporis partes diffluunt recedente anima, qua in pace tenebantur. Ex acuto & graui sono aptis intervallis modisque distincto concentus conflatur, gratus auribus, ex dissimilium vocum temperatione quadam

dam exurgens. Ex summis, medijs, infimis ratione ordineque distinctis, existit in ciuitate concordia diuinum bonum, bonorum omnium & felicitatis fons. Quid autem aliud iustitia est, quam ratio singularium partium atque ordo inter ipsas & cum suo capite maiori aliqua potestate? Conuellat naturæ fundamenta atque perturbet, qui iustitiæ cultum eximit à rebus humanis. Hominem superius diximus sociabilem natura esse. constare societas quæ possit singulis agētibus quod videtur, quod cupiunt, non autem quod præscribit ratio? Quid sine ductore exercitus esset, aut Ducis quid industria prodesset, nisi obsequerentur milites, attributum locum & partes tum singuli tum vniuersi tuerentur: sic ciuitate regnoque, sublato ordine, expunctis legibus nihil perturbatius erit, nihil imbecillius. Sit ergo fixum, imperia sine iustitiæ præsidio non subsistere. neque vulgi voces moueant ex eo, quod fieri vident, susceptæ, non ex eo quod æquum esset. Fatemur sæpe in rep. vim & libidinē versari: fatemur multos esse iniustitiæ seditate deformes: sed ijs si similes omnes sint, nulli æquitatis patroni, nullo iniuriarum vindice singuli agant non quod fas est, sed quod collibitum, breui ea resp. dilabatur & concidet. Multa imperia scimus per vim constituta, aucta scelere, amplificata rapinis: sed & alia ex consensu multitudinis orta defendendo bello

bello, vindicandis iniurijs fines protulisse: ipsa iniusta imperia nisi latis legibus ciues frenent & in officio contineant, breui in præceptis ibunt. Nam & prædones nisi latrocinio & rapinis quæ sita ex æquitate diuiserint, prauam societate legibus sanxerint, consistere non poterunt. Hæc in commune de iustitia dicta sunt: nunc singulæ eius partes considerandæ: atque illud confirmandum nisi eo præsidio muniatur, omnem potentiam fluxam esse. Omnino iustitia trifaria à magnis Philosophis diuisa est: in legalem, & quæ commercio seruit, quæque in distributionibus versatur. vnde illis vulgo afficta nomina sunt. Legum obsequio legalis iustitia consumitur. quibus cum omnia virtutum genera sanciantur, legalis iustitiæ ambitu virtutes omnes continentur: legalis iniustitiæ, vitiorum vniuersitas. Finge nunc animo in vrbe aut oppido ciues probris omnibus fædatos, ignauos, crudeles, impios, alienis fortunis, vitæ, toro insidiantes, nullo rectore, nulla lege, timore supplicij nullo: an eos credas stare diu posse? Corruant necesse est nullo impellente pereantque. Homine soluto legibus, atque iudiciorum metu, quid truculentius fingi potest, quid immanius? quas non strages daret: cuius innocentia tuta esset ab iniuria? quod enim se continent quidam & prauos impetus frangunt, religio iniecta animis facit, aut metus supplicij, aufer

illud

utraque

utraque de humana vita, omnia libidinibus, latrocinijs, cædibus, iniuria confundes. Quæ versatur in commercijs iustitia, si de rebus humanis auferatur, fides inter homines peribit, legesque & iura commercij. Si qui accepit, parem exoluere gratiam, pactum pretium reddere recusat, quis illi fidendum iudicet? Sublato commercio societas inter homines peribit, & ad solitudinem cuncti mortales redigentur: vt ne filius quidem patri fidat, aut filio pater. Quæ societas ea maxime de causa constituta est, vt quoniam vni non suppetunt, quæ ad victum cultumque vitæ necessaria sunt, alterna ope cunctorum suppleatur inopia: vti in corpore animantis videmus membra inter se suas functiones participare quodam genere commercij: quo sublato, quid vita humana calamitosius esset, quid fædus? Honorum publicorum & præmij equam distributionem esse debere, quæ postrema iustitiæ pars est, satis indicat ab humano corde ducta similitudo. vnde si spiritus, sanguis & vita non diffunderetur proportionem quadam, vt cuiusque membri meritum est, aut indigentia, sed in pauca facultas vniuersa conferatur, vita consistere non poterit, quæ ex omnibus partibus conflatur in vnum reuocatis concentum. nisi discrimina ordinum dignitatumque consent, si confusa & permista sint omnia, nihil erit æqualitate ipsa inæqua-

Aa

lius.

lius. Iustitia enim æquitatem constituit sed ratione quadam impari. Ac vero qui ferant æquo animo ciues, ut qui minores opes prudentiæ, dexterioris, virtutis attulit ad remp. is honores omnes & præsidia reip. vnus obtineat? Vides sine iustitia constare remp. haudquaquam posse neque imperia vigere? quod antiqui considerantes iustitiæ templum quasi numini constituerunt, uti August. affirmat: intelligentes nimirum, uti Dei numine sola terrarum gubernantur, ita sine præsidio iustitiæ vrbes & regna non posse consistere. In diuinis etiam libris iustitiæ imprimis & sæpe cura commendatur ijs, penes quos est rerum potestas. Nulla ergo maior cura sit Principi quam innocentie tuendæ, vindicandæque prauitatis. quod studium nostris Regibus fuit semper commendatum maxime. is cultus, illos in eam amplitudinem, qualem hodie cernimus, perduxit. Cuius rei multa exempla extant, vindicantes eos scelerum ab omni memoria fuisse. Sed vnum instar omnium sit. Miles quidam loco nobili ex conuero, quos Hispani Infanfones vocant, in Calacis regionum lóginquitate an temporum perturbatione confusus, rusticum quendam bonis omnibus euerterat. Monitus à Rege Alfonso eo qui dictus est Imperator, atq; prouinciæ Prætor, ut damna reponeret, ei qui pertulisset, obtemperare contempsit. Dissimulauit in præsentem iram

Rex:

Rex: & cæteris rebus prætermisissis priuati habitu, quo res tectior esset, Toletum in extremam Calæciam delatus, repente militis ædes obsedit, dispositis circum militibus ne posset euadere. fugientemque supplicij metu cõprehendi, atque præ ipsis ædibus laqueo suspendi mandauit. Magnum Principem atque præstantem, qui vno facto imperij auctoritatem sanxit atque innocentiam, insolentis hominis væcordiam ultus est, suo nomini immortalē laudem peperit. His atque similibus seueritatis exemplis factum est, nulla ut in gente maior iustitiæ cultus sit. summos cum infimis, atque cum his medios quodam societatis iure deuinctos tenent, legibus & auctoritate & populi fauore armati magistratus. Sed nimirum stultum esse ais, nocere tibi ut prosis alijs. estque insitum animantibus tuendæ vitæ studium etiam cum aliena perniciē. Quid enim iustus faciet, si naufragio facto aliquis imbecillior viribus, tabulam occuparit: An peribit ipse ne iustitiā violet, an alium tabula deturbabit, ut saluti consulat? Quid si acie suorum fusa, nactus aliquem fuerit ex infima plebe, adde vulneribus saucium, equo insidentem: ei ne parceret ut ipse occidatur, an eiciet ex equo ut se periculo eripiat, & ad meliora tempora reip. seruet? stultus sit nisi id faciat, iustus si destiterit. quem locum exequi licet quamlibet copiose. Sed nimirum

Aa 2

qui

qui ita disputant viam veritatis ignorant. atque cum cæteris animantibus propositum sit modo, ut vitam tueantur suam: non considerant homini præterea humanæ societatis, sine qua vivere non potest, iura esse tuenda: quibus conseruandis salutis discrimen incurrat necesse est. cum sit præstantius bonum publicum bono cuiusquam privato. Præterea qui ita disputant, ij morte hominē deleri putant, neque à rogo superesse aliquid, ex eaque persuasione is cum multis alijs error nascitur. Si enim post mortem nihil sumus, huic vitæ vel maxime consulendum fortassis esset: si autem superest vita melior, sapientis erit præsentia contemnere, quorum iactura immortalitate pensatur. Ergo vtrique de causa vir bonus & sapiens nullas suscipiet fraudes, nulli nocebit, ut maxime latere debeat: neque vitæ cupiditate turpitudinē admittet. Quod non solum nostris legibus sanctum est, sed etiam gentium moribus & prædicatione celebre. Themistocles Athenis in concione habere se fugato Xerxe dixit, consilium amplificando vrbis imperio salutare: sed id tamen vulgari non oportere. Itaque dari arbitrum postulauit, cum quo rem totam communicaret. datus est Aristides excellenti probitatis & virtutis opinione. is postquam cognouit classem Lacedæmonum (& erat cum illis amicitia) quoniam ad Gytheum subducta erat velle incen-

incendere, processit in publicum affirmavitque pro concione, Themistoclis consilium utile quidē esse, minime tamen iustum videri. Euestigio multitudo quod æquum non esset, neque expedire quidem proclamavit: iussitque desistere. Tantus enim virtutis & honestatis splendor est, ut se etiam imperitorum oculis mētique ingerat, ne vnquam à iustitia vtilitatem secernendam iudicent, commodum ab honestate. Quid nos facere conueniat, quibus spes est immortalitatis proposita, quorum mentibus cæleste lumen affulsit? Si rapiatur quis, vexetur, exterminetur, egeat, auferantur manus, effodiantur oculi: viuet tamen virtus atque vigebit, neque suum præmium perdet, primum in præsentis suo decore contenta, in futuro deinde mercedem maiorem Deo iudice accipiet, apud quem certa probitati merces est.

De fide. Cap. XII.

Coniuncta cum iustitia fides est: neque esse iustus potest, qui fidem datam violare non dubitat. Ergo Princeps & ipse fidem colet, qua maxime subditorum fides astringitur. nunquam ex commodo faller, ne prouocatus quidem aliena calliditate. sit in dictis constantia, veritas, fides: in quibus maius

praesidium ponere debet quam in astutia. Et ministros omnes tum imperij tum aulae, ut idem faciant, pro virili parte curare debet. Tempori servire, verbis simulare, aliud pectore tegere, fronte ostentare aliud, in turpissimis rebus ponere debet. Neque temere Romani fidem in Capitolio iunctam Ioui sacrauerunt: sed ut indicarent Ioui eam esse fidem, vindicare perfidiam, neque posse imperium sine fide stare regiae. Verum de Principis fide paulo plura superius dicta sunt: de magistratibus quales creari opus sit plura. Nunc quod est reliquum, quod agimus, hac disputatione persequamur, Quibus hominibus habenda sit fides, quibus arcana credenda, aut omnino pars aliqua reip. Dicam enim & repetam saepe, haudquaquam esse satis Principem omnes habere virtutes, fidem, constantiam, pudicitiam, continentiam. Sed esse circumspectum diligenter, ut in ea custodia reip. omnes ministros imperij, socijs, civibus, & subditis praestet, domesticos maxime & libertos. Non est haec oratio mea huiusmodi, ut Principem velim durum in suos esse, aut nimis suspiciosum: neque nego multos apud Principem viros bonos esse posse. Sed nisi diligenter circumspectus quantum cuique credendum, quibus nihil credendum sit, offendat saepe necesse erit. Multis simulationum involucris natura tegitur, falluntque vitia, quae

quae virtutes imitantur. Multi amare videntur ex animo Principem, de republica esse solliciti, cum potius sui commodi causa simulent, fortunam Principis non officium consecretantes. obstat adulatio, blanditiae pessimum veri affectus venenum, sua cuique utilitas. Mihi quidem permagnum videtur inuenire aliquem Principis potius amatorem, quam temporis. praesertim cum iidem priuatos homines nullos ament fere nisi vitijs similes, Principem amare fingant. Sed si cuius fides longo tempore perspecta est, & magnis rebus explorata, nihil est quod illi credi non possit. Quod quibus in diebus faciendum sit explicamus. Ac primum Persarum instituto placet linguam cuiusque dispicere, si arcana credita cum fide seruat, non metus, non spes, non vinum exprimit vocem. Neque enim magnam rem sustinere potest, cui tacere graue sit, cuius magnam facultatem voluit esse natura. Homini loquaci dicenda tacenda promenti, nihil me quidem arbitro, committendum erit. Multo minus ei qui se violatum a Principe putat, iniuriam pertulisse. vindictae cupiditas acres stimulos habet. Iuliano Comiti irrogata iniuria quantas Hispania clades attulit. Deinde, si quis fidem violauit quamuis prouocatus malo, ei quantum sit credendum Princeps dispiciat. mutationi assuetus animus nunquam quiescit, In quo genere quod Henricus

Castellæ Rex cognomento Nothus filio cōsiliū reliquit, imprimis memorabile est. Aderat moriēti Ioannes Manricus Seguntinus Episcopus. eo interprete inter alia hōc filio mandatum mittit. In prouincia tria hominū genera versari, qui sibi, qui Petro Regi hosti suo, qui neutris adhæsisent. Primis data beneficia conseruaret, honores, præmia. Sed ita fidei eorum credendum, vt perfidiam leuitatemque veteretur, alteris satis tuto res communes posse commendari constanti hominibus ingenio, offensam officio cōpensaturis, fidem diligentia atque industria approbaturis. Postremos in officio contineret iurisdictione, legum cura: regni ne vllam partem attingerent, quippe priuata commoda publicæ saluti potiora semper habituri. Hoc Henrici consilium eo prudentius ac mirabilius, quod à communi sensu atque cōsuetudine abhorere videatur. Quod si Petri desertores in causa iudicio orbis & posteritatis laude probata, haud satis fore fidos iudicauit, ei cuius erant partes secuti propter ingenij mobilitatem & inconstantiam: quid de manifestis proditoribus sentiret, qui nulla iusta de causa sed sua commoda secuti aut dolore vindicando, produnt quibus obstricti erant? & receptum ab omnibus est: proditorem exosum esse, cum etiam cuius proditio quia est utilis, probatur. Quod multis exēplis explicari potest. sed Alfonso

Castellæ

Castellæ Rege eo nomine octauo, cum ætate minor arces à proceribus occupatas partem vi, partē voluntate ad ditionem reuocaret, in his Zuritam obsideret locis præruptis positā, cuius radices Tagus amnis alluit: accidit vt Dominicus quidam arce egressus, quade causa incertum, sed in Regis tamen castris versaretur, is si operę pretium sit, arcē se redacturū in Regis potestatem pollicetur. Recōposita fugit in arcem rixa cum vno quopiam simulata. Lupus Arenius arcis præfectus fugitiuum quamuis famulum ad omnia iura familiaria, vt autē facere consueuerat, cum admisisset: ab eo venturi securus obtruncatur. Arx continuo cæso Præfecto deditiōem Regi fecit. Neque in milites, neque in tecta est sæuitū. Dominico tantū oculi effossi. Clarum id in proditores seueritatis exemplū fuit: tametsi vitæ necessaria subsidia, ne fides data violari videretur, cōpetenter tributa. Quę tamen non multo post de geminato selere glorianti, Regis iussu cum vita erepta sunt. Iustissima proditiōis ea & susceptæ perfidiæ vindicta. Nulla ergo desertoribus proditoribusue fides à Principe habeatur, si temp. saluam cupit. Ne avaris quidem & pecuniæ auidis, qui omnes vias redigendæ pecuniæ norūt, & eius causa in omni vita ingentes fraudes suscipiunt. Quotus enim quisque est tanta integritate, ad quem aurum non perrūpat, quem non proster

Aa 5

nant

nant munera? quid ij facient qui natura aut moribus sunt in auaritiam procliuēs? Neque auaritiam cauendam censeo, sed etiam omnia alia vitia. cuiusque enim probro obnoxius est, ea parte impugnari animus ac vinci potest. Ut credam nihil maioris rei tuto credi, nisi qui omni probitatis laude conspicuus sit, habeatque deliberatum ac fixum, nullam turpitudinem nullum dedecus in omni vita suscipere, nulla libidine pollui, nulla ambitione mala transuersum agi: non esse in victu cultuque profusum: vnde resarcienda patrimonij iactura ad rapinas deuoluatur. quæ magna labes vitæ & morum est, certa perniciēs. Alioqui Hispanos homines fidei constantia, præsertim erga suos Principes & rempublicam insignes esse, multa indicio sunt. neque vlla magis re tantas mari terraque res perfecimus, ipsisque orbis terrarum finibus imperium terminauimus, quam coniunctione animorum, morum integritate admirabili, atque constantia. Sed & ex superiorum temporum memoria illustria huius rei documenta exemplaque extant: ex quibus pauca si attigero finem huic disputationi imponam. Vno tempore vivere, in Castella quidem Ansurius Vrraca Reginae nutricius, in Lusitania autem Egas Alfonsi & ipse Lusitani Regis eo nomine primi institutor, par hominum virtute præstas, neque minus opibus. Vterque arces

sua fidei creditas, Ansurius ab Alfonso Aragonio Rege, cui nupsit Vrraca, Egas ab Alfonso Hispanie Imperatore, mutatione temporum & quasi diminutione capitis, sacramento soluti veris dominis reddidere, ille Alfonso Imperatori, Egas Alfonso primo Regi Lusitano. quo officio functi cum satisfacerent cæteris, sibi non satisfecerunt: neque quieuerunt priusquam vltro ad veteres Principes venissent supplices laqueo gulam implicari, ut quando aliud non poterant, fidei datæ capitibus satisfacerent. Viros egregios, admirabilem fidem, vel ipsis quibus iniuriam fecisse videbantur. Duo alij homines pari nobilitate posteriori tempore extiterunt, Alfonsus. S. Luciferi regulus, qui ne Tariffam hostibus proderet, filium iugulari in conspectu tulit, forte ab hostibus captum, gladio etiam de muro deiecto, si crudelis animis sententia staret: mox ad prandium abiit. Edito autem repente ululatu ad tetrum spectaculum occisi pueri, cum se repente è mensa proripuisset, clamoris causa cognita, se datoque vultu, *Credebam, inquit, hostes in munitiones penetrasse: eoque dicto ad prandium rediit.* Garfias Gomecius salutis anno millesimo ducentesimo sexagesimo secundo, aduersus Mauros amissæ nuper Hispalis dolore in fines irruptione facta, arcemque Casarianum, cui is erat Præfectus, obsidentes amissis focijs omnibus ad vnum, pugnandi finem non ante

ante fecit, quam hostes viri virtutem fidemque admirati laqueo iniecto, de muro vbi propugnabat, præcipitem datum cepere: capto humanitate omnem exhibuere vulneribus etiam magna diligentia curatis. O magnam probitatis vim atque constantiæ, quæ ab immanibus etiam pectoribus exprimis humanitatem & laudem. Verum ante omnes Lusitani hominis fides mihi prædicanda videtur. Flectius is erat Sanctij Regis Capelli nomine Conimbricam obtinens. ea urbs Sanctio fugato ab Alfonso eius fratre, qui ad procurationem regni Rom. Pont. consensu, & procerum voluntate euocatus erat, diuturna obsidione premebatur: & nunciata tamen is Sanctij morte non prius destitit, quam venia discedendi impetrata, aperto Tolleti tumultu, vbi erat extinctus, clauis urbis in manus daret, his usus verbis. *Quandiu Rex viuere te indicabam, extrema omnia sum perpeffus: corijs famen toleraui, sitim lotio: ciuium animos de deditioe agitantium ad malorum patientiam erexi. Quidquid à fidele & constanti homine atque in tua verba iurato expectari debuit, præstiti. Mortuo, tuæ tibi urbis clauibus traditis, quod supremum officium est, sacramento me solutum ciuibz & decessisse te renuntiabo: Alfonso fratri tuo ne amplius resistent, te concedere ero auctor. Viri fidem atque constantiam omnibus seculis prædicadam, propriam Lusitani generis & sanguinis laudem.*

De

De pauperibus. Cap. XIII.

Effecta iustitiæ atque pietatis opus est, imbecillium atque egenorum inopiam subleuare, orphanos alere, succurrere ijs qui egent auxilio. Præcipuum id inter Principis munera. Hic diuitiarum maximus & verissimus fructus est, non uti opibus ad propriam vnius voluptatem sed ad multorum salutem: non ad præsentem suum fructum, sed ad iustitiam quæ sola non interit. Hoc est verum humanitatis officium, copiarum promptuaria benigne omnibus patefacere, quas Deus omnibus voluit esse communes. quippe terram cunctis proposuit, ut fruges, cibos, promiscue animantium in usum funderet. rabida & furens auaritia diuina beneficia interceptit, sibi que vendicauit: propriaque fecit alimenta opesque cunctorum. Non ergo mirum si tantopere in diuinis libris, pauperum cura commendatur: si præcipimus ut saltem partem aliquam rei familiaris, quæ in superuacua impenditur, ad meliora conuertas: si vnde equos emis, hinc captos redimas, vnde canes pascis, hinc pauperes alas, quæ inani cultu consumis, ea ad subleuandos egenos conuertas. Nunquam tam maligne terra fruges & necessaria suppeditat, ut non omnibus sufficiat, si cumuli frumenti & pecuniarum à potentioribus

382 DE REGE ET REGIS INSTI.

tioribus constricti, in commune ad alendosque inopes conferantur. Id enim Deus vult, id eius lege sancitum est: ut quando corrupta hominum natura, rerum diuisio necessario inuenta est, ne omnia pauci occupent, sed partem aliquam ad communes vsus conuertant. O quantum pauperum alii potuit, quātis miserijs succurri, eo quod in reip. male atque in vsus inanes cōsumitur, vestem pretiosam qua alitur superbia, cupedias quibus irritatur palatum, & noxiorum morborum causæ existunt: quod in venaticis canibus & eorum alimenta insumitur, quod parasitis & assentatoribus datur. Ergo ut ad rem redeamus, quod Deo placet, id sit Principi propositum, ne in repub. quosdam diuitijs & potentia crescere immensum sinat, extenuari, quod ex eo necesse est, supra modum alios. Nam & diuites potentia corrumpuntur, cum sint pauci qui prosperam fortunam ferre possint, res secundas sustinere: & quot sunt inopes in rep. tot hostes habeat necesse est, præsertim sublata emergendi spe. Ac ut quidam verissime ait. *Homini potentiam querēti egentissimus quisque oportunissimus: cui neque sua cara quippe quæ nulla sunt, & omnia cum pretio honesta videntur.* Placetque quod Plato ait, ut in artibus contingit, ut diuitijs & inopia deferantur, cum neque diues artem amplius exercere velit, partis copijs & otio

LIBER TERTIVS. 383

otio contentus, neque inops possit, parandi instrumenta sublata propter indigentiam facultate. Ita in republica putat contingere, perperam gerit cum copijs quidam redundant, alij extenuantur: ut præstet modum esse, & quandam in hoc genere mediocritatem. Multos extenuari in provincia, bonis eueriti graue sit, neque sine motu contingat. lupos scimus fame cogente irruisse in oppida, perdere aut perire necessitate obstinator. quod alijs contingat animantibus, hominibus multo magis. Princeps ergo vectigalia populis moderata imperabit, commercio seruiet & agriculturæ, artes ut in pretio sint diligenter curabit. potentioribus magistratus aut procuraciones publicas ipsorum sumptu demandabit: ut specie honoris obiecta partem diuitiarum cogantur consumere. singulis eos annis in bellum producet, cogetq; certum militum numerū armare, quasi hostis lacessat de finibus, aut bello ultro inferendo. Eo denique curas & cogitationes referat, ne vlli potentia nimium crescant: quod reip. noxium sit, illis exitiale. inuidiosa enim potentia est, multosque scimus euersos inuidia populari, uti in Roderico Daualo & Aluaro Luna consideramus, immensas opes, ingentes principatus utrique malo fuisse: nullaque maiori noxa confectis tantum de maiestate criminibus concidisse. Atque ea prima ratio sit inopie succur

succurrendi, subleuandi plebem. si copiosi effunde
re cogantur quæ sine modo aceruarunt, ad plures
eæ copię pertinebunt: neque decrit annona ulli,
quæ omnibus nascitur. Atque utinam ò utinam
tanta esset beneficentia ciuium, tanta liberalitas
ut quod nascentis ecclesiæ temporibus memora-
tur, & inter Iudæos diuino præcepto susceptum
erat, nulli existerent in populo Christiano mendi-
ci, qui porrecta ad stipem manu vitam miseram
sustentarēt. multo illustrior nostræ professionis &
gentis facies esset. Sed quādo nostri id mores non
recipiunt in tanta præsertim gentium colluione,
quanta Christiana sacra populariter suscepit: quod
proximum est, detur opera diligenter, ut ij de pu-
blico uiuant. Quod tristariam fortassis accidat. Pri-
mum si antiquum institutum reuocetur in mores
(quod nescio cur fuerit antiquatum, nisi quod præ-
clare sancita passim collabuntur, in peius nostri
mores quotidie ruunt) ut sacris templorum redi-
tibus alatur egeni. quod si primis temporibus fieri
poterat in tanta tenuitate, cur modo non fiat, cum
iam nō magis mole sua & vetustate quam copijs
templa laborāt fatiscuntque? Reccaredus Rex cui
inter Gotthos Principes gentis nostræ, Arii vasa-
ni reiecta ad catholicam religionē traductæ laus
immortalis debetur, Gregorio Pontifici Maximo
auri pondus & trecentas vestes misit in vsus pau-
perum

perum ecclesiæ Romanæ. nimirum quoniam ege-
nos, templorum redditus & vectigalia sacra susten-
tabant. Ego sane nunquam ea mente sim, ut pu-
tem conuenire rebus communibus, sacratio ordi-
ni opes à maioribus traditas detrahi. illud tamen
contendo, saluberrimum fore, si ipsis sacerdoti-
bus administris curetur, ut ad meliores vsus ma-
gis antiquis consentaneos conferantur. & quis du-
bitat multo maiori fructu reipublicæ atque sacratio
ordinis quam nunc fiat, in pauperum vsum collo-
cari & quasi postliminio veris dominis restitui? Et
vero quantus numerus pauperum ijs redditibus ali-
poterat, populares eo grauissimo onere leuari,
quod iam vix ferunt, plerisque è sacratio ordine
luxu diffluentibus: vnde greges innumeri ege-
norum viuerent? Itaque nullis alijs hospitij ad
alendos, curandos, excipiendos inopes & pere-
grinos esset opus, si eæ opes conuerterentur ad
vsus salutares. Quod si quibus locis tenues sunt
templorum redditus, id fieri non possit: cur non
tentaret id Princeps in præcipuis vrbibus Hispa-
niæ, vbi ingentes copię sacerdotum sunt: & su-
peruacaneis impensis detractis, ea salubriter in
pauperes consumi curaret? Verum desperatæ cu-
rationis vulnera, reipublicæ vetera carcinomata
stylo amplius contrectare, non vacat periculo &
inuidia: locum indicare intento in fontes digito

Bb satis

satis habeam. Admonere etiam non semel à Patribus recentiori memoria fuisse ad minuendam mendicorum multitudinem excogitatum atque præceptum, ut vnaquæque ciuitas & oppidum suos inopes alat, ne tanta erronum turba sine fructu tota prouincia vagetur, sine ope sine lare familiarum. Ita certe duobus concilijs Turonicis sancitum inuenio. Quod si excuset aliquis regionum quarundam sterilitatem, unde examina inopum prodire est necesse: temporum & annonæ caritatem, quibus migrare pauperes opus habent auium in morem ex alijs locis in alia, ubi saginæ maior facultas est: non negabo suppetere graues difficultates rei perficiendæ. Sed quid vetat quodam temperamento tentare, an satius sit ut pauperes suos quæque ciuitas alat de publico: externis mendicis venia detur errandi, si qui nolint aut non possint domi manere, ea lege tamē, ne ultra triduum in eodem oppido commorari externis fas sit, nisi forte ea vita abdicata, alicui arti aut ministerio se velint addicere? Fortassis ea ratio multo tolerabilior erit, quam si ijsdem locis ubi sunt nati, hærere semper quasi ad calamitatis scopulos cogantur. Atque hæc ratio si teneretur, quod sæpe tentatum est, sæpe intermissum, quominus hospitia generalia præsertim in præcipuis tota ditione urbibus constitui possint, nihil vetabit. Ut enim

enim nunc res sunt, tanta mendicorum multitudine vaganti per vrbes & oppida, quæ ratio eos continendi iniri possit? si numerus minuatur, maior facultas existet. ac præsertim velim annuos redditus designari, & constitui unde sumptuum pars certe aliqua toleretur. Alioqui quotidianis elemosynis publice collectis nō facile omnes inopes alantur. Quos tamen proderit in classes esse distinctos, ac vero si facultas adsit domicilijs etiam discretos. quod antiquis temporibus factum puto, & eius rei in legibus Caroli Magni vestigium aliquod inuenio. Sic Xenodochium peregrinis hospitio excipiendis, Prochotrophium alendis pauperibus, Nosochomium ægrotis curandis, Orphanotrophium pupillis instituehdis: ne paterna cura & ope destituti vitijs intempestiuis corrumpantur. Gerontochomium senibus alendis destinata domus. Bephotrophium denique, ubi expositi infantes datis nutricibus alantur ad iustam ætatem: ætas imbecilla & præsidio indigens conuenienti subsidio regatur. Quæ essent omnia Christianæ pietatis officia cælestibus grata, reipublicæ vniuersæ salutaria, verusque & honestissimus vsus datarum à Deo diuitiarum.

De prudentia. Cap. XIII.

D cætera ornamenta virtutum, quibus Princeps instructus esse debet, prudentiæ præsidium accedat, lumen præferens quod sequatur. Est enim prudentia vis animi in omnes partes prospicientis, ex præteriti memoria, instantia ordinantis, futura providentis, ex manifestis conijcientis arcana. Quod si privatis difficile est in tanta rerum varietate, tam incertis hominum voluntatibus non offendere: quid summo rectori contingat, cuius providentia res publicæ & privatæ continentur, & quasi in altissima specula constitutus, inde debet prospicere in omnes partes? quanta cautione opus habet, quantis viribus ingenij, ne magnitudine negotij obruatur: ne capiatur insidijs multorum ad sua commoda rapientium quæcunque agunt & dicunt, ficta benevolentia specie fallaces? Omnibus præcipere, multis placere, dissidentes voluntates constringere, atque in pace & officio continere quantus labor? quam difficilis provincia ita severitatem cum benignitate miscere, ut neque facilitas aliquid de auctoritate detrahat, neque maiestate benevolentia in subditorum animis minuatur? Eo amplius attentio excitanda in re omnium maxima & difficillima est, iuvandaque aliquot documentis industria. Ratione plura & maiora efficit homo, quam vires eius exigue

patian

patiantur. Quis ingens palatium magnis cæmentis & molibus, vastis columnis ad culmen usque perductum, crederet humanis viribus, qui nesciret ratione potius & artificio, quam humeris & laertis fuisse factum? quæ incredibilia videbantur, ea sapientiæ præsidio præstatur. Omnino prudentia, ingenio, usu, & præceptis paratur. Ingenium quidem cælo datur, nulla arte: frustra que labor sit, si Princeps tenui iudicio contingat, nullo acuminis. natura insita vitia quis evellat? quis mutet in contrarium? quæ tamen ferenda sunt ac dissimulandum. quo modo soli sterilitatem, pluviarum inopiam, & cætera naturæ mala, sic Principum vitia toleranda: neque enim continua sunt, sed melioribus succedentibus pensantur. Deinde, non est continuo desperandum: sicut in arboribus & animantibus, sunt quædam pervenientia sero ad maturitatem. Sunt denique quæ diligenti cultura opus habent. ipsa naturæ vitia mitigantur recta institutione, frequenti usu & præceptis castigantur, excitatur ingenium. nos inepti desperatione concepta initio, medicinam facere non curamus, ingenio indulgere damus. Verum de hac re paulo plura superius dicta sunt. Usus certe multarum rerum Principi accedentibus annis deesse non potest, quo potissimum prudentia paratur: vix ut credam ingenium tam tardum contingere posse, ut non ex-

Bb 3

per-

pergiscatur tandem, ac discat quid facto opus sit: ex memoria præteriti temporis & comparatione rerum, aut per se iudicare, aut ex erratis superiori- bus alieno consilio & iudicio obtemperare, quod sit etiam acutissimis Principibus remedium salu- tare. Scite mihi Ioānes Lusitaniæ Rex eo nomine secū- dus dixisse videtur. Imperium prudentes Prin- cipes accipere, aut facere cōmercio perpetuo ho- minū in omni sapientiæ parte præstantium, quales in aulis Principū ardenti ingenio versantur: & qui cū Principibus loquuntur, ij accurata prudēti- que oratione, quæ dicunt seque ijs vel maxime conan- tur probare, quod instar multarum præceptionum sit, secū- dum diuinam opem, quam cælestē lucem implorando debetis Salomonis exemplo castissi- mis precibus dies noctesque flagitare. Adiungat etiam librorū frequentem lectionem, historiæ præ- sertim, quod Demetrius Phalereus præceptū dedit Ptolemæo Philadelpho, ut quando aulici ad gratiā loquuntur, castigare errata nemo audet: mutos certe magistros audiat sæpe salutaria monentes, le- gentis vitia in alijs accusantes. Sed & omnia quæ hactenus de singulis virtutibus & omnibus vitæ principalis officijs sunt dicta, ad prudentiam cōpa- randam referri debēt, cui cætera subseruiunt: sine quæ reliquæ vitæ partes iaceant in tenebris atque in cæcō necesse est. Verum ne hac quoque parte nostra

nostra disputatio defecta videatur, quædā proprie de prudentia adiicienda præcepta sunt, atque dili- gentia Principis in re omniū gravissima adiuuan- da. Atque illud imprimis frequenter inculcandū, ne Princeps quantavis prudentia, quantocunque rerum usu sibi fidat, quod esset certe noxium: sed potius rebus gerendis prudentium virorum con- silia requirat, sententiam sciscitetur, iudicium se- quatur. Multi ad gratiam loquuntur sat scio, vitu- perant quos odio habent, nihilque est in rebus hu- manis, quod periculo vacet: sed delectus consul- torum tamen esse debet. Princeps si sui capitis sit, priuatos sæpius affectus quam rationis momenta sequetur: aulicorum delationibus deceptus fere- tur in præceptis. ut si optio sit, tardo ingenio Prin- cipem malim, audiat modo, quam acuto & perspi- caci si præfracto. Non sunt quidem in consi- lium adhibendi præsertim re deliberata, quo- rum tanta auctoritas sit, ut quod dixerint, sen- scerint, iudicarint, facto opus sit. Verum id priua- tis salutare consilium sit, in Principem vix cadat: siue quod in ea vigilia constitutus nihil præiudi- catum afferre ad concilium debeat, auditis po- tius sententijs quod in rem sit statuere: siue quod Principi ea maiestate nemo quantavis aucto- ritate imponat necessitatem. libera ipsi diiudica- tio in omni deliberatione relinquatur. Ne quis

tantum sibi arroget apud Principem cauendum est, ut aliquam reip. partem, nedum vniuersa de rep. consilia ad suum arbitrium reuocet. *Indicium non magni Principis est (quod saepe repetam) magnas habere aulicos.* Nam si quis suae sortis, & maiestatis oblitus liberius aequo sententiam dicet, dissimulandum arbitror: nemo dicendi libertatem, ne stolidum quidem consilium luere debet. deerunt qui suadeant, si suasisse periculum afferat. Deinde commotae multitudini repugnare non debet. instar torrentis est, obuia quaeque subuertit. ad breue tamen tempus inflatur. ubi reuerentia excessit animis, ne Principi quidem pareunt. arte quadam componendi ij fluctus sunt. Dissimulandum tantisper, precibus concedendum etiam aliquid meo iudicio aliquando. Sedato tumultu quorum praecipua noxa erit. ijs irrogare supplicia nihil vetabit, sed carpitim ac singulis: quod ad consensum multitudinis extenuandum saluberrimum remedium est. Othone Imperatore salutato Romae, interfectoque Galba, militum arbitrio, qui imperium detulerant, vertebantur omnia ad supplicium poscebantur etiam innoxij. inter alios Marius Celsus Col. designatus, cuius innocentiae atque iudustriæ quasi malis artibus infensi erant. Eum Otho furentis multitudinis periculo, simulatione irae vinciri iussu exemit. Qua arte recentiori memoria Carolus Salerni Prin-

Princeps seruatus est. Victus enim & captus à Rogerio Lauria in pugna nauali Messana tenebatur. In ea vrbe à Siculis capitis sententia damnatus est. Corradini necis exemplum ab eius patre Neapolitano Rege iniuria perempti, in eum vertere destinabant. Aragoniae Regina custodiri iussu, consultoque Rege maiores poenas daturum dictitans eripuit exitio. Ne vitia quidem vno impetu conuellenda sunt, praesertim si altastegere radices. Asuetis vulgus libentius stat, etiam cum vsus manifeste arguit; putrida vlcera saepe manu contractata sauiunt amplius, & medicas auersantur manus. Impetus ergo furentis multitudinis arte potius quam vi aperta frangatur. Imo nunquam Princeps in repleonabitur, quod ciuib. probare non possit. siue bellum gerendum sit, siue vectigalia imperanda, siue noxij plectendi, multitudinis iudicium plerumque sequatur. neque enim ut corporibus sic animis vis afferatur. & debet Rex, nisi id nomen exuat, volentibus imperare quod in imperio tam late fuso praecipuum saluberrimum sit. Suum cuique nationi iudicium est. id quoniam euelli non potest, Princeps sequatur: ne alienatis animis paece turbata contingat. Sunt qui beneuolentia duci amant, sunt qui suppliciorum metu cedunt, non paucos viros clarissimos etiam extrema exempla promeritos, legi subijci crudele arbitratur. Sapiens

Princeps qui qua re putatiuvari remp. posse quam
provincialibus probari, ea utitur imperio guber-
nando. Ad hæc præmio & pœna, metu & spe rem
pub. quasi quibusdam neruis contineri superius
est dictum. De vtraque re cum multa præcipi pos-
sint, admonere id satis habeam: curandum dilige-
ter ne in subditorum animis ij affectus confur-
mantur, alatur potius arte. Constat etiam metum
non esse prorsus idoneum officij magistrum, ne-
cessarium tamen. In tanta enim colluione prauo-
rum hominum, nisi metus contineat, inania om-
nia remedia erunt. Curandum præterea, vt maio-
ra singuli timeant, quam quæ patiuntur in præsen-
tia. natura enim metus infinita res est: dolendique
modus quidam est, non timendi. nam dolemus
quantum patimur, timemus quantum pati possu-
mus. Nunquam ergo vim suam rector & potesta-
tem exhauriat vindicandis sceleribus: sed ita seue-
ritatem benignitate temperet, vt maiores singu-
lis & vniuersis terrores, quæ pro præsentis conditio-
ne proponantur. ea tutissima ratio est ne à subditis
contendantur. nihil imbecillius crudelitate scilicet.
Spem consumere contingat sane bifaria. benefi-
cijs omnibus in vnū paucosue collatis, ita vt nihil
amplius sperent: qua profusione præter alia incō-
moda, segnes ij ad obsequia reddantur: cū homines
spes magis moueat quam gratia. Deinde beneficia

odio

odio mutatur. sublatū cupiunt quasi creditorem,
vnde nihil amplius sperant, accepta soluendo non
sunt. Sint ergo dona frequentiora quam magna. sic
enim maiorū spes stimulabit beneficiorum, & in
officio vigilantes subditos faciet: neque exhaurie-
tur liberalitatis fons, copijs omnibus & honoribus
in vnū collatis. Sed neq; e contrario spem exhau-
rire debet sublata alicui penitus spe emergendi. si
cui ignoscendum putabit, quamuis supplicium pro
merito, neque crimina ab eo facta credere esten-
dat, & ad gratiam relictum aditum. alioqui quæ-
dam beneficia odimus, meruisse mortem aut exi-
lium fateri pudet. Super est vt malit iniuriam acce-
pisse videri, quam vitam. ita exclusa spe insidijs &
proditioni opportunitatem captabit: reipub. aut
Principis malo suum dolorem atque ignominiam
cooperire studebit. In animis subditorum, quoad
fieri poterit, beneuolentiam excitare non desistat,
bonis artibus popularis. vox illa tyrāni est: *Oderint
dum metuant*. vix vnquam Princeps aliquis populi
inuidiam sustinuit. habitu & incessu & cultu mo-
destiam præferat. Omnibus aut plurimis benefa-
ciat. si qui petent, quod dare fas nō est, spem tamē
faciat, & voluntatē concedendi ostendat, blandis
verbis cōpellerat: atque illud caueat, ne à conspectu
eius quisquam tristis abscedat. in summo imperio
verborum acerbicatem adiungere grauissimū est.

Iracun

Iracundiæ frēnos laxare priuatis turpe est, Principis rationes vehementer labefactat. Si aliquid negandum est, si seueritate vindicanda peccata, per alios faciat, castigandis populi moribus, tumultu sedando, commodum erit aliquando iudices seueros dare: quos vindicata prauitate perfunctos officio, & ad examen vocatos, si quid in potestate deliquerint, seuerissime puniet. sic prauitate profligata, studia nihilominus multitudinis, erga Principē constabunt. blandi magistratus saepe Principis inuidia peccant, seueri nonnunquam gratia. Sit animo fixum, nulla re tum Principes tum priuatos moueri magis quam utilitate: neque vlla firma fœdera putet, nullas amicitias, vnde nihil speratur commodi. Ea ergo spe cunctorū deuinciat voluntates. id fidei stabilimentum tutissimum credat: vt sunt hominum ingenia. Sed & homines ignobiles nulla insigni virtute repente quasi è tenebris in lucem productos, ab obsequijs domesticis & aulae sordibus ad summos honores transferre, sine inuidia & animorum certe motu non contingat. quæ labes in Castella potissimum viguit Henrico Rege eius nominis quarto. Michaelē Iratium equitum Magistrum creauit, Gometium Solisium nobili quamuis genere, tenui fortuna, vulgo Caceriū à patria dictum, aulae Procuratorem primū, deinde militū suffragio Alcantaræ Magistrum: Aluarū

Gome

Gometium à commentarijs multorum oppidorum possessione auxit, quales homines, quali industria, quibus parentibus: Eruditioni quidē eximia, prudentiæ ac virtuti militari, nihil clausum esse, nihil denegari debet: atque vt in equis, canibus propriam cuiusque virtutem & indolem potius quam stirpem considerare debet, qua ex familia, quibus parētibus. Sed gradibus quibusdam, meritis & industriæ præmia exequabit. Præstantis virtutis in bello exemplum ponamus. Quo tempore à Ferdinando Rege Sancto Hispalis obsessa tenebatur, Garfias Vargas ciuis Toletanus insitæ virtutis magna & illustra documenta dedit. Ad ripam fluminis is & socius diuulsi à cæteris, nescio quo contendebat: cum ecce septem Mauros equites conspiciunt. Socius cedendum monet. Garfias si certa perniciēs sit, perstandum tamen affirmat: neque turpi fuga, ignauia ignominiam suscipiendam. Simul dilapso socio arma sumit. hostes cognito quis esset, certamine abstinent. Progressus aliquanto spatium erat, cum induenda galea decidisse reticulum capitis animaduertit. iisdem vestigijs redit. miratur Rex nam forte ex castris dispiciebat, certamenque repetere putat. ille sumpto reticulo Maurisque in detrectandi certaminis consilio perstantibus incolumis ad suos se refert. Eo maior gloria fuit, quod socius quis esset prodere, quāuis

uis sæpe rogatus semper recusauit. Accidit aliquādo vt Garciam miles accusaret arcanò, quasi vndantem clypeum alienæ familiæ insigne gestaret. Nulli patientius vituperationes ferunt, quam qui maxime probro carent. dissimulat in præsentiam, deinde impetu à nostris in Triana (suburbium id Hispalis est) munimenta facto, tandiu in certamine perstat, donec lapidū & telorū imbre clypeo & armis concussis vix euadit. tum ad amulum se tuto loco tenentem, *Insignia, inquit, gentis merito nobis detrahitis, qui his obijciamus periculis, tu cautior cui integrasunt.* Ille pudore suffusus culpam agnoscit, veniam petit. dat ille nō inuitus contentione virtutis vltus iniuriam. Tali virtuti quocunque ex genere sine offensione, contra magno populi plausu opes dentur, honores & magistratus. Nunquam aduersus aliquem nullo crimine, nullo accusatore iudicis persona deposita ad vim dominationis conuertatur, quod est tyranni propriū. qui enim in alteram partem decernit inaudita causa, forma iudiciorum immutata, ius licet decernat, iniuriam tamen facit. Quo in genere Ferdinandi in ius vocati Regis exemplum memorabile præstendis Carualallijs fratribus superius commemoratum est. Iacobi Aragonij Regis consilium, quod Alfonso Regi Sapienti genero suo dedit adijcere placet. Venerat is Burgos ad nuptias Ferdinandi

nandi Principis, nepotis sui honestandas. Ibi prouisa quæ imminebat, tempestate ex alienatione Castellæ procerum, Alfonso grauissimis verbis castigauit, deditque præcepta vt à subditis amari quam timeri mallet. Reipublicæ salutem in ciuium beneuolentia esse, exitium in odio. Omnes regni ordines sibi conciliaret: certe Præsules & plebem imprimis complecteretur, quos procerū insolentiæ opponeret. De nullo occulte supplicium sumeret, formidinis indicium, maiestatis dedecus. Ergo iudicum sententijs consentientibus atque suffragio, Princeps nefas putet secus de re proposita statuere. alioqui certam pestem, grauiam incōmoda denuncio, si iudicium suum aut aulicorum sequatur. Flagitia prohibere potius debet, quam vindicare. eō cōsilia, instituta, legesque referantur. Et est medicina præstantior quæ morbum prohibet, quam quæ sanat ægrum. In quo Persarum leges laudantur. Finis præcipiendi non fit. sed Princeps tamen ne minima quidē negligat, vnde maioris rei momentū existat. Quantulæ sunt guttæ? Sed ex ijs tamen instantur amnes, euertuntur vrbes. neglecta scintilla sæpe incendiū excitauit. Alioqui alta dissimulatione opus habebit, rep. administranda, colligenda ciuium beneuolentia. mentiri & fallere nunquam Principi concedam: sed nisi cōsilia tegere didicerit, omnibus etiā noxijs benignitatē ostendat.

ostentare, multis sæpe difficultatibus implicabitur. Eo studio expeditionem sæpe adornabit, classem instruet, delectus militares habebit, si res ferret inferendi defendendique belli voluntate, sin minus excitanda suorum industria, vicinorum Principum animis suspendendis, viribus nouo sumptu debilitandis. Ipsi etiam, quos mittit legatos, consilia intima celabit. hallucinantes melius exequentur sui Principis mandata. Mediam viam sequi vitatis extremis sit sæpe salutare, nisi tempora incidant, quibus in partem alteram sit necessario inclinandum. Multa huius rei exempla ex nostra historia peti possunt. neque aliud Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum magnis calamitatibus implicuit, quæ quod petendo Lusitanie regno post socii mortem, quodam temperamento inermis ipse præcessit, copiarum militares longo intervallo sunt subsequutæ. & erat salutaris aut continuò Lusitanos invadere omnibus viribus: aut armis positis iure disceptare. illata arma hostes pararunt, mora se colligendi hostibus præbuit opportunitatem. Sed & ex historia Romana, quo tempore Romanæ copiarum ad furcas Caudinas à Samnitibus cinctæ indagine tenebantur, nulla eundem dispe, rogatus Pontius Samnites per legatos quid agendum videretur, dimittendos sine noxa censuit. eo consilio reprobato cecidit denuo ad unum perimendos. in altero Romanorum

norum benevolentiam adiungere volebat, in altero hostium vires in multos annos debilitare. Confectum senio cum ceteri Samnites parum valere mente iudicarent, sub iugum missis Romanis copiis, hostes integris viribus in suam ipsorum perniciem ea ignominia irritarunt, atque inepti consilii poenas breui dederunt, vanaque ea latitia evasit. In bello cauta potius consilia cum ratione probet, quæ felicem temeritatem. Nihil à Principis rationibus magis alienum, quam reip. salutem in casum dare fortunæque permittere. Itaque victor aliquando supplicio vindicabit, si modum excessit: victum ducesm subleuabit, si se caute & prudenter in pugna gessit. Placeretque Carthaginienſium ratio & mos in crucem agendum duces quamvis victoria parta temerarios: quæ Lacedæmone quoque severitas viguit. Postremo instar omnium præceptionum sit, ut ita se Princeps in potestate gerat ac si precario data esset, neque hæreditaria neque propria. Sic agat tutissimus: optimusque Princeps erit. in tranquillitate summaque pace de reſestate cogitet, ne repente exorta dormientem, incautumque opprimat. feræ similem ferocis multitudinem credat: facile quamvis mansuefacta redit ad ingenium. equus indomitus est, incautum & sine regendi arte seſtorem dorſo excutiat. & est ea conditio regie potestatis, quod Aristoteles monuit, ut facilius dissolvatur ceteris principatuum

patuum generibus, quoniam volentibus ciuibus constituta, volētibus imperat. Ergo suorum beneuolentiam colligat, voluntates alliciat, offensas populi vitet, prohibeat iniuriā, det salutem, honores, præmia, opes quamplurimis largiatur. Ita denique se gerat, ut omnes intelligāt, plus illi quam suis singuli parētibus debere. In pace de bello cogitet: equos, arma parat, arces ædificet, præsidia disponat: cum propinquis, cū longinquis fœdera iungat. ita pacē amplectatur, ut de belli cura & subsidijs nihil remittat vnquam. quo maiori sollicitudine erit, eo ager securior, æternaque erit potestas. Et quoniam de cōciliandis externis Principibus dictum est, id potius per legatos præstet, quā ut ipse ad colloquiū accedat. quod vix vnquā sine offensione cōtingat. De qua re præstat Philippū Comineum audire, superioris quidē seculi Gallicum historicū sed cū veteribus coparandum, ex Gallico meis verbis loquē tē latine. Stulte, inquit, pari potētia Principes faciunt, cum in colloquium conueniunt ipsi, decursis præsertim adolescentiæ annis, iocisq; & lusibus, quibus ea ætas est dedita, emulatione succedente. neq; sine periculo inuicem contingat, neque si id absit, operæ pretium aliud sit, quam inuidia odiumque maius. Ut commodius sit controuersias inter Reges, & si quid aliud negotij est, per legatos viros prudentes componi. Multa me vsus docuit. ex ijs quedam exempla proferre commodum arbitror.

arbitror. Nulle provincia in piorum natione maiori fœdere deuincta sunt, quam Gallia. Castella, amicitia Regum cum Regibus, gentis cū gente omnibus execrationibus sancita. ea amicitia freti Ludonicus Rex Gallia eo nomine vndecimus, paulo postquam regium insignis desumpsit, & Castellæ Rex Henricus ad fines vtriusque provincie conuenere. Henricus Fonterabiam accessit, septus splendido comitatu magnus D. Iacobi Magister, Toletanus Archiepiscopus sequebatur: ante alios Ledesmiæ Comes Henrico intimus. Rex Gallus ad D. Ioannis sanum restitit, multis de more proceribus stipatus, plerique ex vtraque gente Baiona erant, primo aduentu rixati grauitur. Affuit Regina Aragonia: cum Henrico. lis erat de Stella, alijsque Vasconum oppidis Regis arbitrio permissa. Ad flumē quo ab Hispanis Gallia dirimitur, citiorem ripam semel aut secundo sunt collocuti breuissime, quantum D. Iacobi Magistro & Toletano est visum, penes quos rerum arbitrium erat. Eō a Rege magnis culti officijs sunt, ad D. Ioannis oppidum accedentes. Ledesmiæ Comes auro intexto velo flumē transmissit, cultus par, ocreæ elegantes gemmisque distinctæ erant. Henricus fœda facie, vestium forma ineleganti ingrataque Gallis. Rex noster vili cultu conspicuus, breui veste, galero vulgari plumbea imagine affuta. Inde dicteria sannæq; cum Hispani sordes & auaritiā interpretarētur. sic nullo operæ pretio conuētus solutus est,

est, nisi quod inter utrosque proceres ea conspiratio-
nes sunt facte, quibus Henricum ad mortem vexatum,
desertum a suis & ad miseram conditionem reductum
ipse vidi. Aragonie Regina pro Henrico, à Rege nostro
pronunciatum dolebat: tametsi bello Barcinouensi la-
borantibus tulit opem, excoepit ex eo novum inter Ara-
gonios & Gallos bellum ad hanc diem sedecim iam
annis continuatum. Ad alia est progrediendum. Caro-
lo Burgundo amittente eius & Friderici Caesaris, qui
nunc est superstes, Treueri colloquium fuit de rebus
maleis, ac nominatim de filiorum coniugio. Multis in
ea urbe diebus consumptis Caesar haudquaquam reuer-
ritus iura hospitij, Carolo insalutato discessit, magno
eius probro ignominiaque à Germanis splendidus cul-
tus, cum quo Dux venerat, magna impensa facta ride-
batur quasi superbia & arrogantiæ argumentum, &
ad ostentandas principatus opes comparatus. Bur-
gundis Caesar ob vilem cultum exiguumque aule cor-
mitatum contemptui erat. Neque constitit invidia
priusquam in bellum prorupit, quod ad Navesium ge-
stum est. Eduardus Angelus cum Carolo Burgundo
sororis in Atrebatibus ad D. Pauli fanum biduum
modo fuit. visa refero. Regij in factiones scissi ad Ca-
rolum utrique suas querelas detulerunt: Eo ad al-
teros magis propensio invidia crevit. Illud extitit con-
gressus pretium. Eduardus ad regnum recuperan-
dum, unde à Veruicensi Comite erat pulsus, milite,
pecunia

pecunia, hauiibus est radiatus neque commota semel in-
vidia sedata eo officio est: neque inter se amplius bene
senserunt inuicem, neque locuti sunt bene. Vidi cum
Comitem Palatinum Reni, Carolus Burgundus Bru-
xellis splendide acceptum plures dies benigne habuit,
neque fructus alius extitit, quam mutua obtrectatio.
Germanos Burgundi quasi sordidos lectosque splendi-
de stratos inficientes ocreis, acensabant. Illi contra in-
vidia stimulati luxum Ducis & ostentationem vitu-
perabant. Ergo neque inter se amarunt, neque vsui in-
uicem fuerunt amplius. Venit ad Carolum Sigismundus
Austriacus, ad eam ipse. Psirtenses, cum ab Heluetijs
tueri non posset, centum millium florenarum pretio
vendidit, superiori Burgundie coniunctos. Idem, pace
cum ea gente facta ditionem recepit retento pretio, unde
innumera mala Burgundo enenere. Interfui cum Rex
& Eduardus Angelus ad Piceninum oppidum prope Am-
bianos conuenerunt, de quo plura deinde dicenda sunt.
sed positis quamuis inter eos Reges armis non conquie-
uerunt tamen odia, neque quæ pacti sunt, magna ex par-
te præstiterunt. Sic ut consultius pacem, ea Principes
vitare colloquia, si saluam amicitiam cupiunt, fieri enim
non potest quin inter aulicos de præteritis sermo re-
currat, non absque molestia iurgijque. Alijs splendidior
sit cultus, necesse est: inde ioci salesque, lingua, moribus,
institutisque discrepantibus eadem placere qui possint.
Principes alter altero honestiori facie, decentiori que,

cultu est: illi prædicari à multitudine incundum est, vituperari ingratum alteri. dimisso hæc conuentu iactantur, primum occulte, deinde palam, & in circulis. nihil enim ita arcanum est quod non efferratur in vulgus, prædeatque. Hæc Comineus.

De spectaculis Cap. XV.

Publicam ludorum insaniam, quæ spectacula nominantur, separata disputatione pro virili parte castigauimus: multisque argumentis & maiorum testimonijs confirmauimus, theatri licentiã, de qua potissimum laborandũ est, nihil esse aliud quam officinã impudiciæ atque improbitatis: vbi omnis ætatis, sexus & conditionis homines deprauantur: simulatisque & ludicris actionibus ad vitia vera informantur. Admonetur enim quid facere possint, & inflamantur libidine, quæ aspectu maxime & auribus concitatur: puellæ præsertim & iuvenes, quos intèpestiuis voluptatibus infici graue est, atque reip. Christianæ exitiale malum. Quid enim continet scena, nisi virginum stupra, & mores prostituti pudoris foeminarum, lenonum artes atque lenarum, ancillarum & seruorum fraudes versibus numerosis & ornatis explicata, sententiarum luminibus distincta, eoque tenacius memorie adherentia, quarum rerum ignoratio mul-

to comodior est? Histriionum impudici motus & gestus, fractæque in foeminarum modũ voces, quibus impudicas mulieres imitantur, quid aliud nisi ad libidinem inflammant intuètes, per se ad vitia satis procliuës? An maior vlla corruptela morum excogitari possit? Quæ enim in scena per imaginẽ aguntur, peracta fabula cũ risu commemorantur: sine pudore deinde fiunt, voluptatis cupiditate animinum titillante: qui sunt veluti gradus ad suscipiendam prauitatem, cum sit facilis à iocis ad seria transitus. Recte enim atque sapienter Salomõ, *Quasi per risum, inquit, stultus operatur scelus.* Turpia enim atque inhonesta factu, dictuque dum ridemus, approbamus: suoque pondere prauitas identidem in peius trahit. Censeo ergo, moribus Christianis certissimam pestem afferre theatri licentiã, nomini Christiano grauissimam ignominiam. Censeo Principi eam rem vel maxime curæ fore, ne aut ipse suo exemplo auctoritatem conciliet arti vanissimæ, si frequenter intersit spectaculis, audiatque libenter fabulas, præsertim quæ ab histriionibus venalibus exhibentur: & quoad fieri poterit, de tota prouincia exturbet eam prauitatem: neque concedat mores suorum ea turpitudine deprauari. Hoc nostrum votum est, destinataque sententia. Verum populi leuitas & peccantiũ multitudo, quasi moles quædã opponitur: tũ auctoritas

eorum qui communi errori patrocinantur. Et est excusatio furoris multitudo insanorum. hoc quoque nomine praua nostra natura, quod vitijs suis & cupiditatibus fauet: neque facile auelli se sinit ab ijs quæ eū voluptate suscipiuntur, cuius sumus natura cupidissimi. Vsq̃ue adeo vt si quis vanitati resistat, ei vehemēter irascatur populi multitudo. *Ille sit publicus inimicus, Augustinus ait, cui hæc felicitas displicet: quisquis eam auferre. vel mutare tenta uerit, seū libera multitudo auertat ab auribus, euertat à sedibus, auferat à uiuentibus.* Execat nimirū praua consuetudo animos: & quæ passim fieri videmus, defendere conantur quidam licentiæ patroni, magni scilicet Theologi quasi iuri & æquitati consona, otio & litteris abutentes: quos redarguere facile erit testimonio & auctoritate veterum Theologorum in hac re non discrepantium: à quibus discedere nostræ ætatis Theologos velle non putamus. Has omnes simulatæ veritatis præstigias retinere non erit difficile: multitudinē à furore retinere difficilius erit, nisi publica accesserit auctoritas quorum interest magistratuum. Profecto curandum est, vt ea opinio publice suscipiatur, theatra, sane quibus obscena argumenta tractantur, officinam vniuersæ improbitatis esse: qui concurrunt eo non secus facere quam qui ad ganeas, ad furta, ad cædes, ad lupanaria, qui suscepti laboris fructus

fructus erit multo maximus. Erunt enim qui prauitate cognita desinant peccare, salutemque suam turpi voluptate potiore habebant: neque prudentes & scientes in mortem ferantur furētes, rapidi, & miserabiles. Illud certe omni cura præstandū, vt hæc natio perditorum hominum à templis penitus exturbetur. quod Romanorum tēpore fuisse aliquādo factum, Tacitus libro quattodecimo his verbis indicat. *Ac ne modica quidē studia plebis exarsere, quia redditiquanquam scenæ pantomimi, certaminibus sacris prohibebantur.* Qua ergo fronte histriones de foro raptos è publicis diuersorijs in templū Christiani inducent, vt per eos sacra festorum letitia augeatur? Aut quī conueniat, vt Augustinus contra antiquos Romanos ait, histriones ignominia notare, atque in infamium numero ponere, per quos diuinus cultus honestatur? cur à sacris ordinibus repellantur, quod ecclesiasticae leges sanciant, quorum opera dies festi & cælestium celebritates illustrantur? Sed obijcis fortasse, eos in templis non in turpibus argumentis versari, sed sacras historias referre. quod vtinam verum esset, & nō potius ad mouendum populi risum, obscenissima quæque actitarent. Et est acerbū negare non posse, quod sit turpe confiteri. Scimus saepe in sanctissimis templis inter fabulæ actus, chori adinstar adulterorum furta, amores turpes recitari, vt honestissimi

460 DE REGE ET REGIS INSTI

nestissimus quisque ea spectacula vitare debeat, si decori & pudori consultum velit. Et putabimusta men quæ à modestis hominibus fugiuntur, ea cælestibus esse grata? Ego crediderim potius quasi fordes & religionis ludibria, hos omnes ludos à sanctissimis templis esse exterminandos. ac imprimis publicos histriones, qui cum turpi vita sint, religionem sœdare potius sua ipsorum ignominia videntur: & assueti turpibus, etiam in sanctissimis locis odorem, quo imbuti sunt, ore, oculis & toto corpore exhalant. ac nescio an aliquando fabulam agant, quin verba turpia, vel imprudentibus sæpe excidant: & hos tamen contendemus diuinis celebritatibus adhibere? Sed fac, quod nunquam accidisse probabis, histriones seuera aliqua lege constrictos, intra modestiæ fines contineri posse, ac sacras tantum historias cum dignitate referre: contendo non minus eum morem cum religionis sanctitate pugnare, neque minus dedecus reip. asferre. Quis enim conueniat ab hominibus turpibus Diuorum res gestas referri, eosq; Francisci, Dominici, Magdalena, Apostolorum, ipsius etiam Christi personas repræsentare? An non id sit cælum terre, aut cœno potius, sacra profanis miscere? Imagines in templis magna honestate depingi cauetur, & impudicam fœminam Mariæ aut Catherinæ, probrosum hominem Augustini, aut

Anto-

LIBER TERTIVS.

461

Antonij personam sustinere patiamur? Quod Arnobius certe, & antiquior Tertullianus ab antiquis factitatum accusant: ignominiosos homines in scena sanctissimorum Deorum personas induere. *Nonne violatur maiestas (Tertullianus ait) & diuinitas constupratur laudantibus vobis?* Quæ verba ad nostros mores transferas licet, atque in antiquis interpreteris, nostrorum licentiam & turpitudinem accusari. Itaque si duorum optio danda esset, mallem ab histrionibus profanas fabulas agi, quam sacras historias: quoniam cum decore, ac honestate eos facere non posse, persuasum plane habeo: tum ob eorum vilitatem & dedecus, tum ob sœdissimos mores, paremque actionum leuitatem & turpitudinem. Et ipse cogitabam in templis, festisque Diuorum omnia ad pietatem & modestiam comparanda esse. quibus rebus animus excitatur ad religionem & ad rerum diuinarum contemplationem, ijs communiter & priuatim vacandum esse. Rissus, plausus, clamores an id præstent, per se quisque considerabit. Sequitur prauitas alia, neque minor superiori, neque minus procuranda. Mulieres excellenti pulchritudine, eximia actionum venustate & gratia inducuntur in theatrum: quod maximum est incitamentum libidinis, & ad corrumpeudos homines potissimum valet.

Dens

412 DE REGE ET REGIS INSTI.

Deus enim (vti Basilius ait libro de virginitate) cum cōderet animates in vtrumq; sexum distinctas, & strum mutue cupiditatis inseruit, inter homines maxime, quae se inuicem appeterent, maiorem multo in viro: quoniam foeminam de eius latere formatam diligit vt proprium membrum, & ad eam toto impetu rapitur. Sic foemina in se quandam virtutem habet, miramque potestatem trahendi ad se virum: non secus ac magnes, cū ipse non moueatur, ferrum ad se rapit. Contra hanc potissimum cupiditatem pugnare debent quicunque pudicitiae dignitatem consequi student, nunquam interrupto vsque ad vitae finem certamine. Quod an ij faciant, qui tanto studio ad theatra concurrunt, pius & modestus lector secum ipse consideret. Enimvero cū histriones studia omnia lucro merentur, multitudine allicienda, quam non ignorant aspectu mulierum, & auditu maxime capi, omnes fraudes suscipiunt, nulla honestatis cura: vsque eo vt in templa etiam turpes has mulierculas inducant: quod his annis non semel factitatum est, neque vno loco in Hispania, quod horrescunt audire aures, de quibus rebus egerint, pudet, pigetque dicere. Et est Principum munus resistere leuitati multitudinis, & perditorum hominum temeritati. Non ignoramus antiquis temporibus mulieres in scenas fuisse inuectas, quas insigni impudētia corpora etiam nudasse, omnemque aetatem obiecta

LIBER TERTIVS. 413

obiecta specie libidinis expugnasse passim atque corrupisse, sua quoque aetate Chrysostomus multis locis accusat. Nudas quidem in nostra theatra mulieres prodire non arbitror: tamen si non nunquam in ipsa actione nudari audiebam, certe tenuissimis vestibus indutas prodire, quibus membra omnia figurantur, ac ferme subiiciuntur oculis. Mulieris autem aspectu pulchrae & ornatae, praeterea gestus & verba in molliciem fracta adiungentis, quid potentius esse possit ad illiciendas animas, atque in sempiternam mortem impellendas, inflammandasque libidine ego sane non video. Vincit officium linguae periculi magnitudo: eo amplius quod haec etiam turpitudine suos patros nos habet, non quosuis de populo, sed viros eruditionis & modestiae opinione praestantes. Aiunt enim aut comedias in vniuersum abdicandas, aut mulieres inducendas in theatrum. quod maius periculum imminet si pueri substituantur in veste muliebri & ornatu: quo aspectu ad praeposteram ac nefariam libidinem populus sollicitetur. Nimirum velamen malitiae quaerunt. aliud agunt, aliud agere videri volunt. Hispanorum nationi suspicio criminis imponitur, à quo natura abhorret (paucos excipio) & nos in prouincijs quibus id malum viget, scimus saepe pueros in scenam prodijisse sine periculo: variasque personas vt res se dabat, cum digni-

dignitate, elegantiæque actitasse. Cupiditas autem muliebris sexus latius patet, maioresque multo impetus habet, non solum in corruptissimis hominibus & prauis, quales sunt qui puerorum amoribus indulgent, sed in alijs etiam viris aliqua probitatis & modestiæ laude conspicuis. Mitto quod feminae scenicae, quæ histriones consecretantur & adiuuant, forma sunt venali: siue quod tot viris procacibus & otiosis circumseptæ, miraculi instar esset si pudice viuerent: & ex turpi quæstu plerumque raptæ, posito amplius in theatro pudore ad ingenium redeunt. Ita vulgato inter plures corpore omnibus exitium afferunt. iuuenes otiosi & perditii (quorum magnus numerus ubique est) eo aspectu concitati feruntur præcipites: unde rixæ graues, vulnera & cædes, contemptus parentum, & rei familiaris præ amore earum muliercularum. Quæ probra & similia multa alia, qui digna non putat quæ omni studio auertantur, ferreus sit, & cõmuni hominum cæterorum sensu, rationeque destitutus. Censeo præterea nullam certam sedem histrionibus extruendam publice, domum aut theatrum, quamuis lucri parte locatam unde inopes alantur, aut quod in alias publicas utilitates impendatur: ea enim species obtenditur ab ijs qui contra statuunt. Primum enim factò theatro occasio manifesta præbetur honesta conditione

viris

viris & fœminis inter se libere conueniendi, præsertim domus aut theatri magistro venali. nam qui emit magno, vendat necesse est omnem licentiã, quæ ab illo flagitare homines perditii poterunt: fietque ex theatro lupanar multo exitialis quam alia. Deinde frequentiores ludi erunt perpetua sed de publice designata, quam omnino sit opus. Alliet loci opportunitas ad ludendum & spectandum, & præfectus cum magno eam sedem conduxerit, histriones vndique conquiret, nullumque diem elabi sine ludo patietur: quin potius diebus noctes continuabit, quanta cum perturbatione reip. dicere non est necesse. Quis enim iuuenes auellat ab ea vanitate? opifices & agrestes relicto opere quotidiano concurrent. famuli heros contemnent, fœminæ viros & familiam præ cupiditate spectandi: quod scimus hoc etiam tempore ex parte contingere. Præterea histrionum numerus extructo certe theatro per vrbes & oppida, immensum augebitur pondus iners atque inutile, cū sint enervati voluptatibus. nam & lucri auaritia excitabit multos, neque nisi magno numero poterunt tam multis theatris satisfacere. Postremo num iuuenes ex his peruigilijs & bacchanalibus, aut strenuos milites, aut bonos senatores fore credimus? Discant illi quidem cain spectione amare: armorum pòdus, alias molestias sustinere non poterunt cum

eum totos dies residere in theatris consueuerint: quo tempore aut equos calcaribus incitare & flectere potuissent, aut alia ratione vires corporis exercere, aut certe pacis artis cōmentari. Scimus Romæ primū ex lapide theatrum à Gneio Pompeio fuisse extructum: nam antea scena ad tempus ex materia facta utebantur, tanta ex eo opere populi gratia, vt Magni cognomen ex ea fabrica accesserit. Id fuit multitudinis iudiciū, quæ paleæ instar leuissimæ in omnes partes circūfertur: nam prudentiorum magnæ partis reprehensionem incurrit, vnde laudem captabat. Sic docet Tacitus libro quartodecimo, productis etiam in vtramq; partem probandi & improbandi theatra argumētis. vt quod in ea temporum fæce & morum labe dubitatum est, nobis pro certa lege esse debeat, ne quaquam populi Christiani moribus & sanctitati cōuenire, vt per vrbes & oppida, certa perpetuaq; sedes histrionibus detur. Scimus sæpe à Censoribus Romæ euerfa theatra nihilominus, quasi morum certissimam à lasciuiâ labem. & erit in populo Christiano, hac professione, qui restituenda contendat? Ad hæc, *Suscepta Christi religione per omnes pene ciuitates cadunt theatra, vti Augustinus ait, caueat turpitudinū & publicæ professiones flagitiorum: & nos ea instauranda contendamus?* Vincit rei indignitas orationis facultatem. Neque excuses, nostra theatra

theatra non esse conferenda cum antiquis, neque maiestate operis, neque ludorum apparatu. Turpitudinem loci accusamus, non structuræ modum. riuus tenuis, naturam continet fontis vnde manat: surculus arboris vnde excisus est, succum habet. Nam si magno vectigali, sublato theatro rempublicam priuari accuses, risum tenere non potero: neque enim tanti lucrum esse debet, vt mores populi & religio negligantur: neque deerunt aliunde rationes, si theatra repudiemus, ad egenorum inopiam subleuandam. Et mihi qui se cus statuunt, Magni Pompeij factum imitari velle videntur. is enim vt reprehensionem euaderet, quasi theatro constituto turpitudinis scholam aperuisset, Veneris templo theatrum quasi appendicem adiunxit, religionis sanctitate nouam structuram velaturus. nimirum verēbatur ne aliquando memoriæ suæ censoria ignominia accederet, quasi arcem omnium turpitudinum struxisset, vti Tertullianus ait. Ergo Pompeij imitatione cum templis, aut hospitij pauperum, theatrum iungatur, quo maius lucrum sit, honestius susceptæ improbitatis velamen. Censeo ergo cum multis fore e republica, si histriones pretio venales penitus remoueantur. Omnes enim pecuniæ vias norunt, & pecuniæ causa omnes turpitudines suscipiunt, instillantque alijs: quæstuarîa arte exhauriunt pecunias,

cunias, & veluti sopitis voluptate sensibus latenter extorquent, quas non minori turpitudine infumant. otio & desidia vt torpeant ciues, efficiunt: quæ omnium vitiorum radix est. Vitijs omnibus & fraudibus viam muniunt, libidini maxime, quæ auribus & oculis suscipitur. Diuinum cultum imminuunt diebus festis, cum vacandum esset rebus diuinis, populo ad spectacula attracto: quæ pestis omnibus piaculis procuranda videbatur. Quod si non obtinemus vt ludi scenici penitus amoueantur, & placet nihilominus eam oblectationem populis dare: quod ius & æquitas postulare videtur, impetrare certe cupimus, vt delectus aliquis sit, neque promiscue licentia quiduis agendi histrionibus concedatur: sed legibus certis circumscribatur & finibus, quos nemo impune transgrediatur. Tamen si nullis legibus putabam furorẽ hunc satis frænari. prudẽter quidam, *O here, inquit, quæ res nec modum habet neque consilium, ratione, modoque tractari non vult.* Sequamur tamen Platonis institutum, qui poetarum carminibus examinandis præfici sanxit viros prudentes non minores quinquaginta annis. eorum iudicio quæcunque agendæ erunt fabulæ examinentur. ipsi etiam intermedij actus, quibus maior turpitudine inesse solet. mulieres in theatra inducere nefas esto. theatrum nusquam publice constituatur. Diebus festis

(vti

(vti antiquis legibus sancitum meminimus) ludi scenici ne exhibeantur, ne temporibus quidem ieiunij Christiani. quid enim commercij squalori cum theatri risu, plausuque? A templis & sanctorum, qui cum Christo in cælo regnant, ac omnino diuinis celebritatibus amoueantur: ac præsertim ij modi & gestus, quibus turpitudine in memoriam reuocatur, & ferme oculis subijcitur: quæ sunt vulnera religionis nostræ, probra, monstraque immania: Hispanorum nationis dedecora, adeo fæda vt stylus contrectare vereatur, suoque se fœtore tueri hoc genus mali videatur. Postremo quoad fieri poterit minori ætate pueri & puellæ arceantur ab ijs spectaculis, ne à teneris reipublicæ seminarium vitijs inficiatur, quæ grauissima pestis est. Adsint inspectores publice designati, viri pij & prudẽtes: quibus cura sit vt turpitudine omnis amoueatur, & potestas coercendi pœna si quis se inhoneste gesserit. Denique populus intelligat histriones non probari à republica, sed quali oblectationi atque importunis precibus dari: quæ cum non potest quæ sunt meliora obtinere, solet aliquando minora mala tolerare, & populi leuitati aliquid concedere.

*Multas in vna prouincia esse religiones non est
verum. Cap. XVI.*

Dd 1

Multa

Vita de prudentia Principis dicta sunt superiori disputatione. sed summum tamē & maximum sapientis Principis officium, præceptumque saluberrimū est, cuncta ad pacem consilia referre, rempublicā à belli malis præstare. Quid enim pace pulchrius? Quid tetrius bello? Pacem appetunt omnes, eaque gaudent quasi bonorum omnium fonte: bellum auersantur quasi summum malum. Belli nomine mala omnia, pacis appellatione bonorū copiam solemus significare. Vnde illa frequens Hebræis salutationis forma, qua pacem quibus bene volumus, precamur: Contra Romani, qui tristissima nūciaret, eum bellum denunciare veteri proverbio affirmabant. Pacem Græci pingebāt manibus gestantem puerum Plutum diuitiarum præsidem cū spicis, lauro, & rosa, redimito capite: significantes cum pace diuitias parari, & vitæ studia efflorescere. Bellum ipsum etsi paci aduersatur, ad pacem referri debet: alioqui temere ambitioseque suscipiatur. Quid enim flagitiosius quam dominandi cupiditate, aut laudis & gloriæ ambitione, nulla præterea necessitudine humani generis tranquillitatem turbare, orbi vastitatem afferre? Quare à Græcis olim Pallas oliua coronata pingebatur. In diuinis litteris filios Israel legimus, mente pacifica solitos ad bellum procedere: nimirum inter

cædes

cædes & vulnera & cadauera prostratorum nihil aliud quam de pace cogitantes, quæ enim sanitas est in corpore animantis, id in republica est pax: & quemadmodum sæpe medicina facienda, corporeque debilitando recta valetudo quaeritur: sic cum diligenter & accurate pacem tenendam iudicatum sit, concedimus tamen aliquando temp. armis cōcuti, omnia sursum deorsum agitari: quo profligatis grauioris mali causis, pax solida & firma quaeratur. Paci autem nihil magis aduersatur, quam si in eadē republica vi be aut prouincia vna plures religiones sint. Quod si recentes multarum vrbium atque prouinciarum clades, quam sit exitiale religionis dissidium non docerent, quæ in auribus & ante oculos versantur: si nulla huius mali ex veteri memoria exempla constarent, quæ passim tamen occurrunt: communis omnium sensus & ratio ipsa declarat, nil magis dissoluendo rempublicam esse, quam vbi non patrio, sed externo ritu sacrificatur. Est enim religio humanæ societatis vinculum, cuius sanctitate fœdera, commercia, societatesque sanciantur. Ex Deo enim ori ad Deū redimus per religionem, atque in eo vniuersi conquiescimus: non secus atque ad orbis medium lineæ omnes, radiique copulantur. Quæ autem communio & societas inter eos esse potest, qui non ad eundem Deum certe non eadem caeremonia cul-

Dd 3

tuque

tuque recurrunt: cum alij alios vt impios auerſen-
tur: ijsque violandis diuinum numen promereri
ſibi perſuadeant. Prudenter Romanæ eloquentiæ
parens, *Amicitia*, inquit, eſt rerum humanarum &
diuinarum cum beneuolentia & caritate conſenſio.
Quare qui rebus humanis conſentiunt, diuinis
diſſentiunt: eorum amicitia claudicat potiori ex
parte neceſſe eſt: atque inter quos amicos rerum
diuinarum conſenſio non eſt, neque humana-
rum plena erit & vera. Nulla ſanguinis propin-
quitas, nulla morum ſimilitudo, vitæ genus aut
patria tantum conſtringunt voluntates beneuo-
lentia, quantum religionis diuerſitas labefactat:
neque vlla fœdera tam ſancto iure vallata eſſe
poſſunt, quæ non diſturbentur facile, ſi diuerſæ de
diuinitate opiniones ſuſcipiantur. Nihil fallacius,
nihil violentius, quam vbi diuinum numen ſeditio-
ni præceditur. pars enim impune ſibi peccare vide-
tur excuſante conſcientia: cæteri coercere petulân-
tiam non audent, primum ſubeunte metu ne frat-
ribus vindicandis diuini iuris aliquid admiſtum
violetur. Deinde exacerbatis voluntatibus, vbi ma-
lum ſemel inualuit, filij ipſi in parentes exurgunt:
nullam fratribus humanitatem exhibent iſdem
parentibus nati. Omnia dolis, ſanguine, cædeque
propinquorum redundare neceſſe eſt. diſcordia,
ciuili ſanguine imbuta homines reddit immanes,
ipſoque

ipſoque naturæ ſenſu ſpoliat. Eſt enim religionis
amor cæteris affectibus potentior. repugnantibus
alijs grauiffimæ tempeſtates concitantur nullo
cognitionis reſpectu, ne magiſtratum quidem
reuerentia. nam vbi diuerſa opinio mentem occu-
pauit, id maxime veremur amittere, per quod ſalu-
tem ſperamus. vim inferentes, atque eam perſua-
ſionem coercere ſatâgentes, vt impios, cæloque
inuiſos deteſtamur. Hoc cum cacodæmon intelli-
geret, nihil æquè diſſociando mutuam caritatem,
ſerendis litibus inter homines eſſe, quam religio-
nis diſſidium: varios olim cultus toto orbe diſſe-
minauit: ne mortales coirent amplius in eandem
ſocietatem, & coaleſcerent in vnum corpus, ſecus
quam cæteræ animantes ob naturæ communionē
amicæ inter ſe. neque modo quietum ſingularum
civitatum & prouinciæ ſtatim nouis opinio-
nibus, nouiſque ſacrorum ritibus ſolicitare deſiſtit,
atque in noſtris ruinis inſultare: qua inuidia no-
ſtrum genus proſequitur. Sciffo olim Iudæorum
regno, Ieroboamus magna prouinciæ parte occu-
pata, metuque ſolicitante ne ſubditi noui principa-
tus parteſſi, Dauidisq; & Salomonis beneficiorum
memores ad eorum poſteros imperium reuocarent,
nouo cultu inuecto, duobusq; vitulis excitatis eſſe
cit, ne publicis populi cōſenſus amplius conſtaret:
certus in vnâ regni formâ nunquam conſenſuros,
Dd 4 quorum

424 DE REGE ET REGIS INSTI.

quorum animi & sententia de religione discreparent. Sic in Aegypto contigisse constat, Rege Sethone defuncto in duodecim nomos, seu praefecturas totidem & regulos provinciam abiisse: eorum quemque diversa sacra, novosque Deos excoogitasse (unde Aegyptij tanta Deorum multitudo, ut pene omnes animantes consecrarent.) providebant nimirum ne rursus in unum Regem, caputque unum uniuersa provincia cōsentiret. Contra Moses, qua erat sapientia, ad fundandam suae gentis felicitatem, legesque & iudicia sancienda, imprimis pertinere iudicauit sacrorum ritus & caeremonias sancire. Quod illi cum ceteris legislatoribus, qui postea sunt cōsecuti in varijs orbis partibus, commune fuit. Illud proprium, cōcordiam perseverare diu non posse persuasus, si opinionibus de rebus diuinis populus variaret, priusquam leges scriberet, quid in omni tempore sentiendū, credendumque esset de Deo, de orbis conditione, de felici hominum statu atque de lapsu per peccatum constituit. Providebat nimirum, ne nouis opinionibus enatis pax publica & tranquillitas turbaretur, unde in omnia mala is populus praecipiret. Verum quo maior lux sit, singulas reip. partes consideremus. Regum, Sacerdotum, nobilitatis & populi rationes in proculdubio labefactatū veteri religione mota, nouis opinionibus natis. Re-

gum

De

ges

LIBER TERTIVS. 425

ges quidem infinitis difficultatibus ea libertate implicari quis non videat, nō fateatur? Finge duas in vna provincia, aut ciuitate eadem vigere religiones, nobilium fauore, ferroque populi armatas, numero sectatorum non impares, quid Princeps faciet? quo se vertet? quam rationem administrandae reipublice explicabit? An consilijs regere populos, legibus astringere, emendare iudicijs possit? si quod propemodum necesse est, aut altera aut utraque factio recusat obtemperare? Si vni parti fauerit, alios sentiet alienatos: quos ut suspectos, atque infideles me quidem arbitro à reip. administratione, & militiae muneribus arcebit: ne armis, auctoritate, gratiaque ad reipublice euerfionem abutantur, quae cautio necessario quamuis suscepta, magnam illis molestiam pariet: in republica, in qua nati sunt à publicis honoribus excludi, idque religionis susceptae merito, quam verissimam existimabunt. Sed tantisper tamen dissimulabunt dolorē, dum opportuna occasio sese dabit collectum indignationis virus in publicā perniciem effundendi, quod maiori impetu facient quo se diutius continuerunt. Ac primum inter se conspirabunt, ut salutem tueantur contra vires factionis aduersae. Vbi satis virium erit, religionis libertatem à Principe extorquebunt: precibus minas adiungent. id si successerit superbia mox elati, correptisque armis

Ind

Dd

feroces

feroces in rempublicam impetum dabunt. Si vicerint, oppressos aduersarios, bonisque euersos finibus deturbabunt. Deinde Regem suorum praesidio nudatum, atque in potestatem redactum, aut ad suam traducunt religionem, aut de gradu deiectionis, imperio spoliabunt. Quae omnia connexa inter sese esse, atque alia ex alijs apta & colligata, secunda primis, posteriora medijs respondere, nostri nos temporis calamitates docuere. Si vtrisque fauere simulabit, vtrisque suspectus erit: mediumque se gerendo à neutris inibit gratiam, omnium odia, & acerbiter comouebit: atque ad instar aquae tepidae, quia neque calida est, neque frigida, sed ex utroque temperata, cunctorum ingratus stomacho à cunctis pariter repudiabitur: & utramque bellam occupare satagens, ab utraque pariter ad terram cadet. Nam vtrique factioni satisfacere qui possit in tanta rerum & voluntatum colluione? Ne tyranni quidem, quibus expedire populum esse scissum, superius est dictum, in religionis dissidio rationes gubernandi, continendique populos explicare satis possint. Tentauit id quidem Iustinianus Imperator, non minus militari laude, quam civili prudentia clarus. Eutychis enim secta Constantinopoli grassante, altioresque radices agente, quam ut extirpari facile posset, ipse catholicam religionem tenuit, uxori Theodora permissit

Euty-

Eutychis tenere, seu simulare vesaniam, ne vtrique factioni praesidium in aula deesse videretur scilicet, damnato exemplo. quod tamen nostrae aetate consilium quidam Principes imitati sunt. Atque illis quidem, si humana tantum spectes, non incommode cecidit pacato ad vitae exitum imperio, pro latis finibus, Africa atque Italia receptis: quod quassatum, atque ruinæ proximum erat, superiorum Caesarum culpa videlicet. Ac praesertim Zenonis & Anastasij, qui proxime Romanam remp. tenuerunt, Henotico, hoc est, lege de promiscua religionis libertate, magnae clades, funestae sacerdotum caedes consecutae sunt: & orientis maxime ecclesiae ferme ad exitum conturbatae. Quanto melius & sapientius Iouinianus, ad quem cum summa militum voluntate in supremarum rerum difficultate hostibus à tergo à fronte insultantibus post Iuliani Apostatae cadem, imperium fuisset delatum, praecise negauit se qui Christianus esset, religionem non Christianis imperare posse. Vocem immortalis laude, ipsoque orbis imperio dignissimam. sunt enim Principis partes rempublicam prudentia regere, fundare legibus, consilijs ducere ad id quod opus est factu. subditorum autem munus est imperio parere, sequi quae ducit gubernator: unde concentus ille civilis existit quasi varijs interuallis, modulatis vocibus. Ut diuersae ergo religionis Principi obediatur

Christia

Christiani, contingat sane. qui autem ab Imperatore pio alienæ religionis subditi regantur imperio, quod omnes intueatur, cui eunctorum voluntates & cupiditates cedant? Et est potius verisimile legibus illos, quas eo nomine indignas iudicabunt, non fore obtemperaturos. Itaque piorum natio, quo tempore sub Romano imperio vixerunt, si humana spectes, inglorij, nullo tumultu per vrbes concitato, nullis correptis armis religionē vera tuenda, temporum cōditionem, miserasque omnes & cruciatus inuicta patientia, inculpatæ vitæ moribus vicerunt. At postquam dies ille felicissimus orbi terrarū illuxit, quo Deus summus euerfa impietate gentem nostram in rerum fastigio collocavit, ad impios Deorum cultus conuclendos, fundata ecclesiæ pacē retulerunt animos. Atque quod Constantinus Augustus, qui primus Romanorum Imperatorum Christi Dei agnouit maiestatem, inchoavit: & consequentium Cæsarū culpa, Constantij socordia, Iuliani malitia disturbant, Theodosius Imperator perfecit, lata lege ne cuiquam impone esset Christianam religionē conuictio, calumniaque vexare. & merito. Nam si Babylone tribus pueris ab incendio ereptis Rex barbarus capite sanxit contumeliam in Deum illum, qui tam illustre argumentum dederat virtutis & maiestatis: æquius profecto erat vt tali Imperatore

ratore similis comprimeretur audacia Qui contra disputant, antiquis temporibus Deorum impios cultus extirpatos fuisse dant, nascentes in Christiano populo sectas, ferro excisas fuisse negāt. Ipsum Constantinum ea vitæ probitate, ijs moribus & potestate, in Arij opinionibus dissimulasse: Theodosij Magni tempore in suburbij ab hæreticis conuentus habitos. Nam Iustiniano Imperatore Euty chis, sectatoribus concessam suarum opinionum libertatē, paulò ante dictum est. Nos quidem certe non quid fuerit factum quærimus, qui sciamus multa perturbata olim temporum aut hominum culpa fuisse: ne licuisse quidem bonis Imperatoribus vitia omnia ab stirpe conuellere. quid iure & ex ratione fieri debeat, quid è republica futurum sit, inquirendum putabamus. Varia & commutabilis temporum ratio est, multaque aliquādo tolerata in perniciem vertant, si nostro tempore concedantur. Dies & vsus & maior rerum cognitio declaravit, rempublicam constare non posse, ciuibz in cultu religionis discrepantibus. Quod si memoria veteris tēporis excutiatur diligenter, Constantinum inueniemus tentasse, si hæreticos clementia sanare, beneficijs vincere posset: ne gentibus scilicet nostra mordendi occasio esset. frustra quidem, vti experimento probatum est, omnis ea cura suscepta est. Et alioqui quid animi haberet
satis

fatis indicauit, cum priores hæreses edicto vetuit. Arii sectatores Porphyrianos vocari mandauit, inuidiosum ea ætate nomen, atque ignominiosum: capitale fore si quis Arii libros penes se haberet. Quod sub vitæ finem Arium restituere voluit, Athanasium exilio mulctauit: nimirum hæreticorum fraude circumuentus fecit, quæ sua voluntate, suoque iudicio nunquam fecisset, nisi Arium ad saniora consilia traductum, Athanasium noua Alexandria moliri persuasus, falsus in utroque scilicet, sed ita impostores calumniabantur. A Theodosio scimus legem promulgatam hæreticis omnia vitæ ornamenta detrahentem, repellentem ab honoribus, exilio etiam addito non mutantibus. Præterea cum in occidente Valentinianus Junior in gratiam Iustinæ matris in Arii placitis dissimularet, atque Gratiano fratre in Gallia interfecto Maximi fraude, ex Italia fugatus ad eum se contulisset, ab utroque lex altera simili sententia contra hæreticos est lata, nimirum Stobis Macedoniae vrbe Theodosio secundum & Cynegio Coss. hoc est, salutis anno trecentesimo octogesimo octauo. quo anno scimus Valentinianum ex Italia fuisse pulsum. Ijs nihilominus latis legibus, extirpandi hæreses neglectam curam Amphilo- chius Iconij Episcopus artificiose accusauit, cum Theodosium salutasset, filium Cæsarem, qui patri

assidebat, negligere visus esset. Neque dissimulauit prætermisisti moris causam. rogatus enim cur ita fecisset. *Næ tu (inquit) Imperator præpostere de rebus iudicas, quando leni filij tui iniuria commotus Arianorum contumelias, quæ iaciuntur in filium Dei, vindicare negligis.* Quibus ille verbis cautior & ex Valentiniani calamitate cæsi ab Eugenio, qui ex ludo litterario imperium inuaserat, septimo anno postquam lex Stobis fuerat promulgata, hæreticorum licentiam nouis edictis coercuit. Paternis vestigijs insistentis Arcadius veterem pietatem noua & ipse lege sanxit: Gainæ Gottho templum Constantinopoli extorquere minis atque terroribus satagenti, ubi Ariani conuentus haberentur, adiutore Chrysostomo restitit. Ergo quod sub Theodosio conuentus Ariani in suburbij habebant: quod Arcadio Imperatore nocturnæ supplicationes, & hymnorum cantus ab iisdem Constantinopoli agitabatur, malitiæ temporū tribuendum puto, potius quam de optima eorum Principum voluntate dubitandū. Omnino qui post Arcadij filium secutus est Martianus legem tulit, Eutychianorū adulterinos conuentus vetantem. De Iustiniano laborare non attinet: falli ut humanus potuit consiliū secutus in speciem prudens, re exitiale. Et fortasse tēporis conditio dissimulationem expresse, uti lex eius contra Anthemiū & Seuerū

hæreti

hæreticos grauis imprimis & seuera argumento est. Verum à Regibus ad sacerdotes abeamus, & cæteros ministros ecclesiæ: quam Optatus sane & Epiphanius, quia vnica est in toto terrarum orbe, vxori legitimæ, hæreticorum conuentus, quia innumeri, concubinis similes faciunt. Quod si in vna domo atque familia cum vxore pellex, idque pari pene cultu habitet, quanta futura sit rerum perturbatio, quanta calamitas dicere non est necesse: tacitus sibi quisque eam labem animo subijciat. Quid vero domestici faciant, cum vtraque velit & mandet pro imperio fieri cōtraria? Quo se vertant? Quam rationem obsequendi explicabunt? Tanta impedita difficultate domus in factiones ibit: odio, inuidia, rixis perpetuo flagrabit. Domestica rationes negligētur. hauriendis voluptatibus heri exemplo famuli incumbunt: & quod de equo Troiano dicitur, discordia vsque ad intestina redundabunt: præsertim si pellex mariti fauore armata ausa fuerit vxori de nobilitate, pudicitia, ipsoque coniugij iure controuersiam facere. Vti Arius contra veram ecclesiam, aliq; hæretici suis quisque temporibus se potissimum Christianos, & suam esse catholicam ecclesiam prædicantes, diuersa qui sentirent, quasi hæreticos repudiabāt. Veteri Romano more pellices Iunonis tēplo prohibebantur: vt quoniam Dea illa nuptijs præerat,

ritu

ritu illo indicarent, nihil esse nuptis grauius viro-
rum pellicatu. Ne Abrahamus quidem ea sapien-
tia & grauitate Saram cum Agare in pace ponere
potuit, vsque eo vt ancillam cum filio domo exi-
gere cogeretur, vt legitima cōiux flagitabat. Que
res argumento sit, neque in vna domo vxori cum
concubina conuenire vnquā: neque in vna ciuita-
te, aut prouincia falsam religionem cū vera recte
tolerari. Collidant inter se necesse est, quorum na-
tura est contraria: longoque vsu intellectum, nouā
religionem nunquam fuisse in aliquam urbem ad-
missam sine magna ciuium & rerum calamitate.
Circumfer mentis oculos per omnia tempora, ve-
terem ac recentē memoriam explica: videbis pro-
fecto ubicunque id malum viguit, iura honestatis
conuulsa, cædibus & latrocinij misce omnia: at-
que ea in veteris religionis cultores, & ministros
edita crudelitatis exempla, que ab hesternis hosti-
bus nunquam extitissent. Quid Albigēses in Gal-
lia fecerint: quanta immanitate Hussitæ in Bohe-
mia grassati fuerint scimus: quantum noua pestis
in Germania & in Gallia effuderit sanguinis, pe-
ne in oculis versatur & auribus, vt ea præterire
sit satius. Ac ne commemorare quidem attinet
Iuliano Imperatore, quam graua pij fuerint ab
Arianis, tum Heliopoli, tum in alijs imperij par-
tibus perpessi: tamen lege erat cautum ne di-
Ee uersæ

uerſæ religionis cultus cuiquam fraudi eſſet. No-
uatianorum minas Cyprianus retulit. Editæ in
Africa à Donatiſtis ſtrages, ab Optato & Auguſti-
no memoria ſunt proditæ. Quas clades diu intule-
rint locis omnibus Ariani nemo ignorat: etſi & hi
initio de vno verbo controuerſiam eſſe excuſabāt,
& illi ob affinitatem opinionum ab Optato voca-
bantur fratres. Ab his Circuncellionū fera rabies
prodiit: illi Georgij Alexandrini ſæuitiam, Valētiſ
& Vrfatij perfidiam, ſynodos Mediolanenſem &
Ariminenſem, aliasq; ſexcentas peſtes excitarunt.
Vt iure eccleſia ex ore Davidis conqueratur, nun-
quam ſe grauiora perpeſſam, quam quæ à dome-
ſticis ſunt illata mala. Neque temere Theodoſius
Imperator, Vel in re leuiſſima ab eccleſiæ placitis,
& vera pietate vetuit diſcrepare: ſed ex magna eo-
rum temporū varietate, magniſq; motibus exper-
tus paruis ſæpe momentis haud leuem immutatio-
nem fieri. etſi parū dici non debet, quod ſocietatis
mutuæ vincula diſſoluit, Chriſti tunicam, cui mili-
tes pepercerūt, crudeliter lacerat in partes, quibus
neutri tegatur. Populus enim vectigalium grauita-
te feſſus, & multis difficultatibus implicitus in ſacer-
dotum opimos redditus, templorum theſauros,
quos maiores ad ſupremas rei publicæ difficultates,
quaſi in ſacrum ærarium conſtruxerunt, inuolare
oblata occasione non dubitabit. Ergo cum primū

Dux

Dux ſe temerariæ multitudini dederit, præſertim
religionis ſpecie armatus, ſi in ſacerdotum mores
inuehat, facta ſeditione in republica pars infir-
mior, quales ſacerdotes ſunt, in prædam multitu-
dini cedent, tēplis diuitias & ornamenta detrahēt
tam multos accumulatas per annos. Quod malum
noſtro tēpore accidiffe ſcimus, vbicunq; religionis
diſſidia viguere. Adhæc ſciſſo populo, & in duas
partes diducto, geminos Antiſtites ſacrorum crea-
ri in vna vrbe cōtra omnia exēpla vetuſtatis, & de-
creta neceſſe erit. Eam labē nulla erit facies mali,
quæ non conſequatur. Quanta confuſio rerū erit?
neuter enim ſatis ſeuere ſuorū peccata vindicabit,
ne ſecta deſerta ad hoſtium caſtra tranſcant, vti in
ſeditione inſterna fieri amat. Ex ea impunitate ſce-
lerum licentia confirmabitur: perpetuum diſcor-
diæ & diſſidiorū ſeminarium extabit. Hanc rerū
perturbationem & flagitiorum licentiam, nobiliū
clades excipiet. Quo enim alio profana hæc liber-
tas qua plebs omni metu ſoluitur ſpectabit, niſi
vt religione violata, ſacerdotum ordine proſtrato,
templis direptis & incenſis ad proſternendā nobi-
litatē ſerpente latius incēdio perueniatur? Neque
enim in vno gradu reſiſtet malum, ſed primis pro-
ſtratis per illos ad ſecundos & tertios & deinceps
auſta flāma gradū faciet: & qui aliēnæ calamitatis
ſpectatores extra fortunæ aleam eſſe videbantur,

Ee 2

conti

continuò eisdē inuoluentur malis, eo amplius quo maiori inuidia Principes flagrare solent, quā sacer dotes. Argumento est bellum rusticorum ante an nos septuaginta contra nobilitatem Germaniæ in Alsatia & vicinis prouincijs excitatum auctore & cōcitatore Phiphero obscuro quodā homine: qui cum per quietem somniasset, magnam se vim mu rium per agros extirpare, immaniter somniū inter pretatus, nobiles, quod ad instar muriū substantiam plebis arrodant, significari putans id bellum func tissimū concitauit: in quo multis Germaniæ oppi dis euersis, multa nobilitate perempta (quod fuit miserrimum) ipsi rustici supra centū millia ferun tur trucidati. Extat Munceri oratio sub ipsum cō flictum ad rusticorum legiones metu consterna tas, fugamque meditanter: qua studio illos liberta tis Christianæ retinendæ, atque excutiendi iugum tyrannorum (sic nobiles vocabat) ad conferendas cum hoste manus, & collatis vexillis dimicādum, non minus temere, quam infeliciter excitauit. Est propemodum necesse vnā cum religione reipu blicæ statum mutari. Sic potentiores, & quicun que diuitijs abundant, periculo proximi erunt, in prædam cedent armatæ plebis furori: quæ sua sponte nouā res cupidissima, suam indigentiam & sitim habendi plura, ex aliorum fortunis exple re tentabit. At legibus in officio continebuntur:

Verum

Verum id quidem esset, nisi in dissensione ciuili motuque, leges filere solerent, armorum fragore omnia circumsonare; fluxa nullaque auctori tate magistratum. Et leges illæ iustæ, atque ratio nabiles sunt, quæ prouident multo ante, ne scele rum licentia vigeat, omnis tumultuandi occasio & materia tollatur. Ergo quemadmodum fasti gia turrium, & cacumina montium cali iniurijs, ventorumque procellis obnoxia maxime sunt: sic eorum in republica tempestas, eos primum inuol uet & prosterne, qui sublimem honoris locum occupabunt, quo maxime quando religionis res pectus parum mouet, principes reipublicæ mo nendi sunt atque hortandi, si priuatis rationibus consultum cupiunt, ut hæreticorum prauitatem priusquam adolescat, furorem nascentem in ipsis incunabulis comprimant, ne priorem ignauiam dolere deinde frustra cogantur. Verum à dispu tādī subtilitate ad præcepta dilapsam orationem, ad ea quæ restant consideranda restringamus: at que communis mali ex religione commutata, par tem non minimam ad populum deriuari doceamus: ne possit videlicet ex aliena calamitate iure lætari. Mutata enim religione pax publica consta re non potest, ut sæpe dictum est. In tumultu po pulari plebi bene esse quī potest non secus quam corpore agrotante, morbi molestiæ per omnes

diffundentur partes. Tunc profecto tota respublica bonis omnibus cumulatur, cum omnia eius membra alia ex alijs connexa, cum capite amoris perfecti vinculis colligantur. neque inepte Pitharchiam, hoc est, magistratui debitam obediētiam, Iouis seruatoris esse, cōiugem singebatur, ex eoque coniugio felicitatem procreari, sed vt fabulæ integumento significarent, omnibus bonis cumulari populum magistratibus obtemperantem: contra ciuitate in factiones scissa, neque commune vnum imperium intuenti nihil esse infelicius. Iam vero religione conuulsa, neque cōcordiam inter ciues coalescere, neque aduersus magistratus reuerentiam existere, satis arbitrator superius fuisse demonstratū. Quod si semel respublica in factiones abeat, discordia ciuili debilitata externe iniuriæ opportuna erit: nō secus atque lignum si rima, aut scissura cuneum admittat, facile finditur in partes, ceditque in alimētum ignis. Sic externus hostis ciuium concordia violata factioni alteri opem feret, vt altera prostrata vtramque subigat, opprimatque tyrannide. Sic magna corrumpit imperia. Sic Caesar Galliam subiecit. sic Turcarū Principes Græciam tumultuantem, orientis imperium debellatunt. Neque certius argumentum existat reipublicæ exitio proximæ, quam cū opiniōibus de religione ciues inter se impune cōperiat discrepare. Omnino

Hebræo

Hebræorum res aliquando florentissimas id dissidium populo in Phariseos, Saduceosque scisso labe factauit, atque sub Romanorū iugum misit. Pauci enim ciues inueniuntur, qui prompto animo bellū propulserint, & coniunctis animis prodeant in aciem: quin potius magna pars, vt agre aduersarijs faciat, penes quos erit imperium, in pugna cessabit, & victoriam de manibus elabi sinet, ne laudē victoriæ aduersa factio ferat. Quod in exercitu Romano. L. Papirio Dictatore minori de causa euenisse notum est, alienato exercitu ob importunā Dictatoris seueritatem, Samnites, qui vno prælio debellari potuerunt euasisse, magna etiam strage edita in aduersarios. tantum aliquando in bello potest quauis ex causa voluntatum alienatio. Quod Romani olim providentes aciem instruere, nisi auspicato, litatoque nefas esse putabāt: exercitu lustrato sanguine hostiæ mactatæ, re diuina peracta, positis odijs, pari consensu, magna animorum alacritate ad manus & pugnam procedebatur. Ad hæc quis publicis consilijs, vbi de re publica deliberabitur, locus erit: tota enim deliberatio ex altercatione, & obtreptione composita, rixis, clamoribus, contentione plena erit: plerumque melior pars à peiori & audaciori superabitur. Et vt ad minima quæque veniamus, quid fiet si malivis, & fatalis discordiæ virus in domos singulas penetrarit?

Ec 4

Que

449 DE REGE ET REGIS INSTI.

Quæ forma reipublicæ ceterior, quis status populi
funestior poterit excogitari? Aut quæ esse obedi-
tia, quæ caritas inter eos poterit, qui in religionis
placitis discrepabunt? Vxor virum suum ut im-
pium auersabitur, vir uxori adulterij crimen im-
ponet, quæ se inconsulto ad diuersæ religionis
conuentus proficiscatur: suspicabitur enim neque
temere, neque sine exemplo, ibi non religionis
castitatem vigere, sed libidinum impuritatem do-
minari. Quot virgines à parentibus, quam multæ
à viris coniuges religionis specie abducentur ad
perditorum hominum libidinem? finis malorum
non sit, ubi permissus fuerit ad nouam religionem
aditus, atque qui dies nouis opinionibus dederit
libertatem, idem reipublicæ felicitati finem impo-
net: & libertatis nomen specie præclarum atque
appellatione, quod ab omni memoria innumeros
homines seduxit, se falsum & inane esse reperie-
tur. Quod nisi in re minime dubia exempla affer-
re superuacaneum videretur, nostrorum tempor-
um tragædias, tumultus civiles, bella nefaria,
vnam ob religionis causam suscepta temere, fur-
renter administrata referre liceret: multasque vr-
bes impetu civilis belli deformatas: innumera
templa ipsa opinione sanctitatis, moleque vene-
randa incensa euerſaque: sacras virgines constu-
pratas: multa sacerdotum millia cæsa: infinitam
homi

LIBER TERTIVS. 448

hominum, milicumque multitudinem neci datam.
Veniunt in mentem illi Poetæ versus.
Heu quantum terra potuit, pelagique parari
Hoc, quem ciuiles hauserunt, sanguine dextrae.
Verum hæc aliaque innumera mala ex religionis
dissidio nata prætereantur, quæ sunt omnibus te-
stata, & multorum historijs prodentur posterita-
ti. Præterita accusare non attinet: deplorare vanū
est, atque inane nullum præter lacrymas reme-
dium afferre: simul styli longa disputatione fatiga-
ti vela contrahenda sunt, & portus aliquis occu-
pandus: si prius tamen aduersariorum argumenta
fuerint explicata. Obijciunt enim nobis qui con-
tra sentiunt, Turcarum imperium, quod plures re-
ligiones, variasque sectas suo complexu continet,
neque vllis intestinis motibus agitur, contra om-
nibus fortunæ bonis indies augetur & efflorescit.
Sic in Bohemia à cætum quinquaginta annis duas
religiones vigere, neque ita pridem tertiam esse
publice receptam ex Martini Luteri placitis com-
positam. Heluetios gentem bellica fortitudine, &
rebus gestis clarā diuersas religiones in rempubli-
cam admisisse: idem fecisse Germanos. Sed hi pro-
fecto maximam nostris Principibus iniuriam fa-
ciunt, cum eorum imperia ex Turcarum tyranni-
de metiri volunt, & Christianorum mores ad le-
gum Turcicarum dirigunt inhumanitatem. Illi
Ec 5 enim

442 DE REGE ET REGIS INSTL

enim quibus iugum imposuerunt, cum ijs nullam reipublicæ partem communicant, neque arma tractare sinunt: sed potius seruire cogunt, ijsque grauiora, quam alijs imperant vectigalia: vsque adeo vt filij in seruitutem, sædamque libidinem à complexu matrum rapiantur: vxores sæpe in suorum coniugum oculis impune constuprentur. Quod si ea ratione nouarum hæresum sectatores in reipublica Christiana viuere vellent, vt grauiora ferrēt onera contenti conscientie, quam tantopere expectunt, libertate, fortassis esset ea conditio tolerabilis, magno redemptam libertatem in nostra reipublica dare. Nunc cum videamus eos, qui à patria religione discedunt, summa omnia efflagitare, primumque auctoritatis locum captare: quis nō animaduertat eorum improbitatem, qui religionis libertatem volunt Turcarum exemplo tueri? Nam quod de Bohemis afferūt & Germanis, miror eos neque Angliæ exempla citasse, neque Geneuæ ad lacum Lemanium: quibus in locis non tantū nouæ sectæ vigent, sed Catholicis, quorum magnus utrobique est numerus, facultas proficēdi suam religionē præcisa est: minæ & terrores intentantur indies grauiores. Vides ergo eos ipsos, qui tam impudenter apud alias nationes religionis libertatem extorquere contendunt: & cū negatur impium facinus clamant, crudelē tyrannidem: longē aliam rationē
sequi,

LIBER TERTIVS. 443

sequi, vbiēunque rerum potiri ipsos contingit. Neque enim tam sunt imprudentes vt non videant, vnam esse retinendā ciuilem concordiam, suāque tuendi rationem, si religionis dissidiū auferatur. Quis enim ignorat magnopere vires Germaniæ fuisse debilitatas, magnas clades pertulisse, ex quo nouis opinionibus agitari, scindique cœpit? Et quæ olim Romanis, neque ita pridem Turcis formidini erat, modo vt corpus ægrum, & morborum causis afflictum, non modo in aliorū labore opem ferre non potest, sed ne suis quidem pedibus consistere, nisi alieno præsidio adiuuetur. Quæ igitur incōmoda ex religionum diuersitate nascantur, postrema hac disputatione explicata sunt: euertique resp. & priuatas necesse fore, si semel provinciales de religione inter ipsos dissidere cœperint. Regum rationes & sacerdotū euerti: plebis & nobilitatis felicitatē eo malo vigente constare nō posse. Quæ omnia si solis luce clariora sunt, si hausta è naturæ fontibus, antiquitatis exemplis, recentique memoria confirmata, si tota disputatio auctoritatem & fidem sibi à ratione sensibusque conciliat, si incorruptis testimonijs roborata est, si omnium ordinum voces exaudiuntur, nil esse in auita religione mutandum ijs, qui salui esse cupiunt: magnæ profecto habēdæ sunt gratiæ ijs, qui euersam impietate antiquæ religionis formam retineri præcipiunt: nouarum
autem

444 DE REGE ET REGIS INSTI.

autem scelerum inuentores accusandi merito & iusto odio posteritatis dignissimi sunt iudicandi. monendusque Princeps atque hortandus, ut nascentis mali initijs se opponat, flammamque initio restinguat. vel sui corporis obiectu, ne si latius serpar contagio, serò remedium queratur: nomen ipsius, fœcordiæ & male gestæ reipublicæ maculis dehonestetur: ipseque (quod grauissimum est) post huius vitæ decursum deserti officij, & grauissimi ex eo sceleris, magnorumque malorum reus agatur: contemptæ salutis publicæ atque priuatae iustissimas pœnas det.

Quo loco dicendi finem facimus. A contentione disputandi atque molestia, animum ad otium reuocare æquum est. Qualem principatus formam probem maxime, qualis sit optima Principis institutio, quantis virtutibus & quam multis opus habeat, explicui. Quæ imagine expressa, veror ne studia multorum tardentur: nam experiri fortasse nolint, quod se assequi posse dissident. Sed par est omnia tentare, ei cuius humeris tanta rerum moles incûbit. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenij vis forte deficiet, quam requirimus: teneat tamẽ eum cursum quem licebit: prima enim sequentem, honestum est in secundis tertisque consistere. altiusque ibunt, qui ad fastigium contendunt, quam qui suscepta desperatio

ne co

LIBER TERTIVS. 445

neco perueniendi, humilia confectabuntur. Nam inter Reges non Dauidi tantum & Salomoni locus est inter Iudæos, aut inter Romanos Augusto, Vespasiano, Constantino & Theodosio Magnis, sed horum secundis vel infra secundos. Neque Annibal modo Pœnus, & Scipio, tum inter nostros Pelagius, Cidus, Ferdinandus Comes, Bernardus Carpenfis, atque superiori ætate Consalvus cognomento Magnus, copiarum eximij duces laudantur: sed & multi alij magnam sunt gloriam à re militari consecuti. Quare non est cur cuiusquam spes infringatur aut languescat industria. nam neque quod est optimum desperandum est: & in præstantibus & difficillimis rebus magna sunt, quæ sunt optimis proxima. Deinde nostrum de regno & Regis institutione iudicium fortasse non omnibus placeat. qui volet sequatur, aut suo potius stet, si potioribus argumentis nitatur. De quibus rebus tantopere asseueraui in his libris, eas nunquam veriores quam alienam sententiam affirmabo. Potest enim non solum mihi aliud, aliud alijs videri, sed & mihi ipsi alio tempore. Neque in hac modo disputatione quæ ad vulgi assensum spectat, nec validis radicibus nixa est: sed ne in subtilioribus quidem argumentis magnopere velim contendere. Suam quisque sententiam per me sequatur, neque nostræ subscri

446 DE REGE ET REGIS INSTI.

subscribat. tantum exoratum cupimus cum qui
nostra leget, vt præiudicium amoueat, quoniam
mentis oculis officit. & memor conditionis hu
manæ, si quid erratum est, pio studio rem
publicam iuuandi veniam benig
nus concedat &
facilis.

L A V S D E O.

INDEX RERVM, QVÆ IN
hoc opere continentur.

A.	
A brahim Saram & Agar cō ciliare non potuit. 433	Amor sui adulator præcipuus cui- que. 213
Achan ob peccatum puni tur populus. 358	Amphilo hij Episcopi factum. 430
Adulationis artificiosæ exēpla. 219	Anaxarchi verba ad Alexandrū. 104
Adulatoris ingeniū. 212. eius & ve ri amici discrimen. 217	Annibal Pœnus. 10. eius dictum. 297
Aedificandi studium in Principe lau datur. 337	Annuæ cura. 330
Aegistus caprino lacte nutritus. 142	Ansurij fides. 328
Aegyptijs vnde tanta deorum mul titudo. 424	Anus morbis insignis. 360
Aesopi fabulas Faernus carmine ex pressit. 144	Aquæ potus frequēs Hispanis. 335
Aesymnetam antiqui tyrannum vo cabant. 98	Aquilæ pennæ alijs deubrant. 123
Agnati quomodo succedant in reg no. 48	Aragonie Iustitia. 88
Agri omnes colli debent. 331	Arcades musicæ dediti erant. 126
Atod Eglouem Regem occidit. 82	Arces ædificandæ, muniendæ vrbes. 337
Alburquerquius institutor Petri Re gis Castellæ. 153	Archimedes lineis intentus. 184
Alexander Severus magistratus pro clamabat. 257. ex curiosis merci bus tributum imperauit. 327	Argiuis Aristodemus tyrannus. 81
Alexandri Magui virtutes & vitia. 170. se Ioue genitum dixit. 216	Arij sectatores dicti Porphyriani. 430
Alhagibi, hoc est, proreges Cordu bæ. 316	Aristides quid de consilio Themi stoclis. 375
Alfonsi Imperatoris factum præcla rum. 370	Aristoteles. 10. 30. 63. 88. 98. 134. 144. 162. 166. 267. 269. 322. 331. 4
Alfonsi Sapientis Regis vzcordia. 184	Arsenius filiorum Theodoli Magi ster. 152. 232
Alfonsus Aragonius & Neap. Rex. 175	Artes propter inopiam & propter diuitias deserantur. 382
Alfonsus S. Luciferi regulus. 379	Astrologiæ laudes. 190. Iudicialia ars vanissima. 250
Aluarius Luna. 202. mortis causa. 383	Arcas Scytharum Rex. 178
Amica Episcopi Regis nuxix. 148	Athenienses barbaris quasi seruis imperabant. 296
Amicitia quid. 422	Avaritia cauenda. 377
	D. Augustinus. 89. 370. 408. 409. 416.
	Augustus Romam ex lateritia fecit marmoream. 340
	Aulicorum iudicium ne Rex sequa tur. 34
	B.
	Andæ militia. 306
	Bartholomæus Faccius. 176
	D. Basilij locus de virginis. 412
	Behe-

INDEX.

Belictrix in Castella quid erat? 38
 Belisarius capit Gilimerem Vanda-
 lorum Regem. 124
 Bellum rusticorum in Alsatia. 436
 Bellum se ipsum alar. 304
 Belli mala. 420
 Benadadus Rex Syriæ à quibus vi-
 ctus. 195
 Benedictinorum Cœnobium scholæ
 erant. 138
 Beniamin tribus punitur ob uxore
 Leuitæ constupratam. 355
 Berengaria Regina Blanca sorori
 prelatæ. 52
 D. Bernardi locus. 283
 Blanca Gallie Regina mater D. Lu-
 douici Regis. 33. 168
 Bona Principis trifarlam. 323.
 C.
 Alderonius nobilis Theologus
 4. obiit. 361. eius Epitaphium
 363.
 Calisthenes ab Alexandro occisus.
 116.
 Canis lacte qui fuerit nutriti. 143
 Canticos quibus nutrices videntur
 144.
 Capitis vnus in ecclesia necessitas.
 103.
 Caroli Principes duo à parentibus
 capti. 47
 Caroli Magni lex. 169. quomodo
 annonam taxauit. 333
 Carolus Salerni Princeps quomodo
 seruatur. 392
 Carolus Vasconum Rex cognomen
 to Crudelis. 83
 Curtionis regoli ignauia. 230
 Carthaginienses accusantur. 267
 Carnatallij fratres precipitati. 364.
 393.
 Caro Cos. venit in Hispaniam. 304
 Cautum consilium melius quam se-
 lix temeritas. 401
 Charondas Tyrus. 102

Chelidonia oculis medetur. 19
 Chiron Achillis educator. 104
 Chrysippus nutrices sapientes esse
 vult. 143. cum cibi caput obliuio.
 184.
 Cicero. 192. 246. 422. eius laudes. 173
 Cidus magnus dux. 7
 Ciree homines vertebat in feras. 129
 Cives neque extenuandi mulcum ne-
 que locuplerandi. 382
 Clades in Africa nuper acceptæ. 389
 & ad Angliæ littora. 359
 Clearchus Ponticus tyrannus. 38
 Clementia Principis. 127
 Clericos Galli vocant viros doctos
 & clericorum vestes videntur scho-
 lastici in Hispania. 138
 Comites Principis sint multi. 193
 Contuglorum detestus est. 134
 Constantiensis synodus. 79
 Constantij salerni. 189
 Constantinus primus inter Impera-
 tores Christianos. 428
 Confus. Neptunus idem, sub terra
 colebatur. 215
 Cornelia Græchorum mater. 128
 Cynethenses musæam contemno-
 bant. 177
 Cyri & Cambisis educatio. 198
 Cyrus quomodo nutritus. 143. mul-
 rus erat cum æqualibus. 198. lau-
 dis cupidus. 139. agebantur cora-
 eo cause sicte. 248. ipse, Alexan-
 der & Casar fuerunt tyranni. 244
 D.
 Dialis Magister equitum. 389
 David minimo filio regni reli-
 quit. 43. Icuti illi Saul occi-
 det. 78. milites in familia legi-
 307. curat agros colli. 335. ob eius
 peccatum punitur populus. 314
 Debilitantur vires inter plures par-
 tita cura. 33
 Debora Iudæis præst. 47
 Demetrii Phalerei consilium. 390
 Do

INDEX.

Desultoria artis peritia. 164
 Deus Sphingis forma pingebatur, et
 iuuenis seni assidentis. 109
 Dialectica quid. 187
 Dictamum sagittas pellit. 19
 Dionysius tyrannus. 81
 Dominicus proditor. 377
 Donatistarum sequitia in Africa. 440
 E.
 Ecclēsia Catholica vxor legiti-
 ma. 427.
 Ecclesiastici reditus alebāt pau-
 peres. 384
 Egar Alfonsi primi Lusitani institu-
 tor eiusque fides. 378
 Egenti facile turbas concitant. 382
 suos quæque ciuitas alar. 386
 Elisabetha Regina Catholica. 44
 Eloquens sit Princeps. 185
 Enos primus Deum inuocat. 253
 Epaminondas dux. 358
 Episcopi ne fiant repente. ex profa-
 nis. 171. è theologis & monachis
 potius quam è iureconsultis. 272
 273.
 Episcopi Ferdinando Regi Sancto reg-
 num dedere. 113
 Episcopi ad conuentus regni voca-
 bantur. 96. 111. illis non sunt oppi-
 da detrahenda. 97. 112
 Episcopis tribuitur quod manet in-
 columne inter hæreticos. 113
 Eugenius tyrannus. 431
 Eunuchis ministris utebantur Re-
 ges. 114
 Exercitatio corporis qualis. 166
 Extrema consilia aliquando sequen-
 da vitæ medijs. 400
 F.
 Fernandi Anrolini pietas. 257
 Fernandus è Castella ad Arago-
 niam regnum vocatus. 54. 86
 Fernandus Rex in ius vocatus cur-
 sic dictus. 364
 Fernandus Rex Catholicus. 7

Fernandus Rex Sanctus templorum
 opes sumere noloit. 119
 Festis diebus comedix ne agantur.
 418.
 Fides prope Iouem in capitolio. 106
 215. 374.
 Filij à parentibus degeneres. 133. à
 matribus nutriantur. 139
 Filij Heli & Samuelis. 31
 Filij procerum in aula Regis educa-
 bantur. 195
 Flagitiosis quæ procuratio demanda-
 ti possit. 284
 Flectij Lusitani constantia. 380
 Flumina nauigabilia vt sint an de-
 beat tentari. 335
 Formina regni hæres esse potest. 46
 Fratres discrepantes moribus nutri-
 cum vicio. 145
 G.
 Abaonitæ vexant uxorem leui-
 ra. 355
 Gaius Gorthus. 531
 Gallie mala vnde. 330
 Gasias Gometius Casariani Præfe-
 ctus. 329
 Gasias Loaysa. s. G. Vargas Tole-
 ta. 397
 Gasias Rex Vasconum cogn. Tre-
 mulus. 230
 Gedeonis verba. 31
 Generandi tempora capienda. 134
 Geometria & arithmetica viles. 188
 Germaniæ vires debilitatæ. 443
 Gigantes Iouem è caelo deturbare
 tentant. 63
 Gloriæ studium. 233. quomodo ex-
 citari debeat. 247
 Gometius Solisius Alcantare Mag. 396.
 Gordianus Imperator. 28
 Gratianus Imperator. casus à Maxi-
 mo. 430
 Guisus Dux, & Cardinalis eius frater
 occisi. 67
 ff Gygis

INDEX.

- Gygis anulus. 60
H.
Habidis nutritio. 143
Hæreditas in regno quomodo inuecta. 37
Harmodius & Aristogiton. 73
Henocicon lex causa turbatur. 427
Henrici tertij Castellæ Regis factum. 325.
Henrici Villenij vœcordia. 184
Henricus Gallix Rex occisus à monacho. 66
Henricus Northus frateli regnum auferit. 53. eius cõsiliũ filio datum. 376.
Henricus quartus Castellæ Rex abdicatur. 44. ignobiles repente euehit. 396. colloquitur cū Rege Gallo. 403
Herbæ quibus bruta morbis moriuntur. 19
Hercules Celticus. 186
Hercules vulpinæ pellis partem assuit. 205
Hierosolymitani templi vasa multis exitio fuere. 123
Hispaniæ status Roderico Rege. 200
Historiæ laudes. 192. legenda Principi. 390
Histriones venales. 167. eorum turpitudine. 406. à templis repellendi. 409.
Honores dandi etiam ignobilibus & plebeijs. 297
Honorius Augustus stolam pontificiam primus repudiat. 109
Hospitia pauperibus generalia instituendi ratio. 386. varia eorum genera. 387
Hussitæ in Bohemia vigent. 441.
I.
Iacobi Aragonij Regis ira. 226
Iacobus Abeniucephus Alfonso & Sanctio Regibus cedit. 39
Iacobus Clemens Dom. occidit Gal
liæ Regem. 67
Iacobus Patriarcha iura primogeniti transfert. 45
Iacobus Trezzus statuarius. 348
Ieroboamus cur vitulos excitauit. 423.
Imperatores multi occisi à suis. 73
Imperia quædam per iniustitiã constituta. 365
Indoles Principum exolefcit. 41
Infansones in Castella. 370
Institutores Principis quot esse debeant. 150
Ioannes Ausij Magister Rex Lus. 55
Ioannes primus Castellæ Rex victus ad Aljubarotam qua de causa. 119. eius infantia. 186. mediam viam sequitur cum extrema debet. 400
Ioannes secundus Castellæ Rex male educatur. 158
Ioannis secundi Lus. Regis dictum. 390
Ioannes Paruus Parisiensis Theol. 80
Ionathas gustat parum mellis. 354
Iouinianus Imperator. 427
Iracundiæ fœditas. 225
Ismeniz cantus. 178
Iudices in veteri populo. 30. quales debeant esse. 351
Iuliano Comiti facta iniuria causa multarum cladum. 352
Iulianum Apostatam occidere licuit. 79
Iunonis templo pellices prohibet. 432.
Iuriconsulti possunt fieri Episcopi. 278.
Iuppiter non fingitur canere. 182
Iusiurandũ insolens à Castellæ Rege exactum. 250
Iustinianus vasa Hierosolymitana restituit. 124. plures religiones tolerat. 426
Iustitia necessaria. 366. ea est triplex. 368. ei templa constituta. 370
Mars

INDEX.

- Mars eidem & Minerua affingebantur. 321
L.
Labi peccauit Liam pro Rachel subiticiens. 85
Lacedæmones Marti quid sacrificant. 83. quid Regibus initio dedere. 88. barbaris quasi seruis imperabant. 296
Lac est sanguis colore mutato. 140
Lampadius de Alexandro Seucro. 182.
Laræ reguli turbant regnum. 254
Latina lingua quomodo tradenda Principi. 174
Laudis studium vltima tunica quæ exuimus. 235
Laurentianæ fabricæ descriptio patetque. 341
Laurentius Valla. 176
Ledesinix Comes eiusq. factus. 403
Leges scribendi causæ. 23. sint paucae & perspicue. 352. instituuntur cum promulgantur. 89. earum duplex vis. 106
Leges successione regis in Aragonia sæpe mutatz. 47. 54
Legis definitio. 23
Leones neque cædendi neque demulcendi blanditijs. 152
Leonidis vitia Alexander suscepit. 149.
Leuistica pugna famosa. 209. 358
Lex de annonæ pretio. 333
Liberalitas Principis. 222
Liberti multi exosi. 263
Lites breui finiantur. 270
Litteras docendi cura vitis sacratissata. 138
Ludi qui Principem deceant. 166
Ludouici. 11. Galli Regis dictum. 204
eius & Castellæ Regis colloquiũ. 403.
Ludouicus Aurelianensis à Ioanne Burgundo exsus. 80
Lupinæ fides ouillas arrodunt. 128
Lutetia vrbs primaria rebellat. 67
Lycurgus duos canes instituit. 133. quid de puerorũ institutione sanxit. 162
Lylandi Regis dictum festiuius. 205.
M.
Macedonum filij in Regia educabantur. 200
Magna sunt, quæ sunt optimis proxima. 445
Magistratus proclamandi mos. 265. an mutari debeant. 269
Magorum pudenda vanitas. 103
Maiorum gloria posteris quasi lumen. 129
Martiani Augusti lex contra hæreticos. 431
Martinus Aragoniæ Rex sit. 53
Matres filios suos nutrant. 139. ardentius quam viri filios amant. 140.
Media via aliquando vitanda. 400
Medicamenta quæ à brutis accepimus. 19
Mendacium an liceat. 205. eius turpitudine. 206
Mendici nulli olim erant. 384
Michael Irantius Magister equitum. 396.
Militaria præmia militibus danda. 306.
Milites canibus similes. 314. 317. an externi aduocandi. 316
Minerua bello & sapientiæ præfecta 7. tibias iuuentas abiicit. 181
Ministri regij quales. 262. opus quæsitum rationem reddant. 324
Minois cum Ioue cõfabulatio. 256
Mompenserius Dux. 168
Monarchia iungi debet Aristocratia. 34
Morbus grauissimus qui diffunditur à capite. 146
Es 2 Moscs

INDEX.

Moses facram curam à profana se- iunxit. 109. 275. citat ne sint di- uerse opiniones de Deo. 424	Paronomus Lacedæmone. 136
Mulieres scenicæ 411. in scena nu- dabantur. 412	Pallas oliua coronata. 420
Muoceri oratio. 436	Pauormitanus Abbas. 284
Manera ne iudices accipiant. 351.	Papirius Dictator. 439
N.	Parasitos auerferat Princeps. 221
Nabuchodonosor punis cõrume- ntam in Deam Iudæorũ 428	Paridis cithara. 180
Nemrotus primus tyranni- dem occupauit. 63	Patriarchæ matrũ lacte nutriti. 141
Nero in theatrum prodit. 243	Pauperes aleandi ratio. 381
Nicias quomodo tantas vir euasit. 131.	Pelagi nomen monti cuidam. 3
Ninut, Cyrus, Alexander, & Cæsar tyranni fuerunt. 24	Pellices Iunonis templo cur prohi- bitæ. 432
Nobilitate ignaua nihil turpius. 293. eorum sanguis qui recoqua- tur. 300.	Pelopidas Thebanorum dux. 358
Noui homines an honestandi. 298	Perse linguam castigabat. 212. 375.
Numæ cum Egeria congressus. 254.	Perse eorum Reges non cantabant. 181.
cuius religio & pietas. 157	eorum leges. 285. 399
Numeris constamus. 176	Petronilla Aragoniæ Regina. 54
Nutrices quales esse debeant. 139	Petri Aragonij Regis dictum. 211
Nutricis vicio infectus quidam Prin- ceps. 148	Petri Castellæ & Lusitanix Regum ira turpis. 228
O.	Petrus Castellæ Rex ad Taurum cap- tus. 153. ei regnum auferretur. 4453
Obsequij genus imitari Principi- pem. 102.	Petrus Tenorius Archie. Tolet. 325
Oculis chelidonia medetur. 19	Petrus Laræ Comes defendit nobi- litatem. 99
Opes sacrato ordini ne detrahan- tur. 385	Pharao cur coegit Iudæos vrbes edi- ficare. 63
Optimo opponitur pessimum. 34	Philaster. 63
Oreira Argolicus senex Lacedæmo- nes execratur. 357	Philippi Cominei locus. 402
Orphei cantus vis. 177	Philippi Regis epistola ad Arif. 169
Ostracismus Athenis. 105	Philippi secundi Hispani Regis lau- des. 6. ædificia. 340
Otho Imperator qua arte M. Cel- sum liberauit. 392	Philiste Aegyptij latrones. 199
Ozei lex laudatur. 323	Philonida cohortem Scipio insti- tuit. 195
P.	Phipheri somnium. 436
Pæcis laudes. 420. ei nihil magis aduersatur quam plures reli- giones. 421	Phoenix Achillis institutor. 209
	Phormio de bello disputat coram Annibale duce. 10
	Pitharchia Iouis coniux mater feli- citat. 440
	Plato. 8. 44. 134. 144. 198. 205. 227. 269. 300. 352. 382. 418.
	Plutus quomodo pingebatur. 420
	Poetæ lasciuie exterminandi. 172
	Polemon a Xenocrate sanatus. 130
	Polycle

INDEX.

Polycleti liber & statua quam cano- na dixit. 150	Recedens Rex Romam mittit au- tum & vestes. 384
Pompeius vnde dictus Magnus. 416	Reditibus ecclesiæ alabantur paup- res. 385
Pontes reficiendi & mœnia. 337	Regia maiestas vnde orta. 20. con- iungat cum monarchia optima- tes. 34
Pontifex Romanus maior concil- lio. 94	Regis mores & ingenium. 57. mu- nus & partes. 154
Pontij Samnitis consilium. 400	Reges & sacerdotes iidem. 109. 257. 274.
Premio & pœna resp. regitur. 292.	Regnum hereditarium esse debet. 44
394.	Reip. quam Regis auctoritas maior. 92.
Prauitas quorundam nulla arte sa- netur. 130	Religioni Princeps sit deditus. 224.
Primogeniti iura Iosepho data à pa- tre. 45	256. religiones plures tolerare nõ debet. 411
Princeps est subditus legibus. 99. nõ omnibus. 105. discat cum multis. 174. de religione nihil statuatur. 112	Religio quid, & vnde dicta. 249. in- sita in natura nostra. 273. humanæ societatis vinculum. 421
fit religioni deditus. 224. ne trada- tur mulieribus effeminandus. 156.	Representatio iuris figmentum. 51
ne vnum gratia multum crescere patiatur. 202	Roderico Daualo diuitiæ malo sue- re. 383
Principatus sit hereditarius. 37	Rodericus postremus Gotthorum Rex. 42
Principatum varia genera. 55	Romæ auxit vectigalia sui Prin- cipis. 324
Principes medicata veste peremp- ti. 87. discrepant à theologis. 287	Romanum imperium quando in præ- ceps abiit. 320
qualis eorum familia. 289. sit ex militibus. 307. per se bellum ge- rant. 311	Romulus à lupa nutritus. 143
Principes cælo dicabantur. 100	S.
Principes debent ad famam actio- nes dirigere. 249	Sacerdotibus ne opes detrahan- tur. 277. ob inopiam contem- nuntur. 114
Principes multi puniti ob cõtractos sacros thesauros. 121	Sacris ex redditibus maior utilitas constat quam ex profanis. 116
Principes olim sacra tractabant. 108.	Sacrorum cura quomodo & quando seiuuncta est à reip. cura. 275
in sacris vocantur sacerdotes. 259	Salomon externos vectigales fecit. 297. multa ædificauit. 340
Prudentiæ laudes & præcepta. 388	Samuel à matre nutritus. 142
Prytaneum Athenis. 309	Sanctius Capellus Lusitanicæ Rex. 380
Prochorophium & alia hospitiorũ multa nomina. 387	Sanctius Maior Rex Vasconum. 33
Pueri quomodo instituendi. 125.	Sanctius minor Alfonsi Regis Sa- pica
ne imagines turpes videant, neque theatris intersint. 144	
Pyramides Aegypti quorsũ factæ. 63	
R.	
Raimundus Prouinciæ Comes. 324.	

I N D E X.

- pientis filius. 53
 Sanctius Rex Desideratus. 164
 Satellites externos tyrannus aduo-
 cat. 64
 Saulis mens musica sedabatur. 177
 Scedafus Leuctricus senex. 356
 Scipionis Africani religio. 259
 Scipionis Aemiliani dictum. 267
 Scorialis descriptio. 340
 Scythæ timori sunt obnoxij. 319
 Secretum seruari debet. 375
 Seneca Neronis magister. 153
 Sertorij cerua. 254
 Sesostris Rex Aegypti quid fecerit
 nato filio? 197
 Sethone mortuo Aegyptus in duo-
 decim nomos diuisa. 424
 Schemithæ in Abimelechum conf-
 pirant. 71
 Sigismundi Cæsaris & Caroli Auda-
 cis colloquium. 405
 Solon de corporis exercitatione
 quid? 161. de præmio & pœna.
 292.
 Sorores duæ discrepantes ob diuer-
 sam nutritionem. 145
 Spartanæ iuuentutis modestia. 162
 Spectacula vitanda. 406
 Spes magis mouet quâ gratia. 394
 Sphingem pingebat in templorum
 aditu. 209
 Suasola sacerdos Cantaber. 5
 Superstitio quid, & quotuplex? 149
 Sulanna à teneris annis recte insti-
 tuta. 132
 Synefij loca. 313. 317.
 T.
Tacitus historicus. 64. 80. 104.
 409. 416. legendus à Princi-
 pe. 172
 Talauera multis nominibus dicta. 1
 Taxatio frumenti. 333
 Templarij milites. 10
 Tenorius Toletanus Archiepisco-
 pus. 325
 Tertullianus. 411. 417
 Theatra publice ne constituentur.
 414. primum è lapide Romæ sita
 416.
 Themis atque Iustitia assidet Ioui.
 104.
 Theognis dictum elegans. 129
 Themistoclis consilium reprobatur
 373.
 Theodora Augusta Eutychiana. 426
 Theodosij Imperatoris lex. 418
 Theodosius Imperator quid de si-
 lijs? 236
 Thrasibulus tyrannos auferat. 75
 Thrasymachus Chalcedonius. 103
 Tiberius Imperator dissimulator.
 204
 Tibicines absenti etiam audiendi.
 193
 Timotheus musicus. 177
 Titus Liuius. 521
 Tolentani templi copix quomodo
 auctæ. 117
 Toletanus Aristes Castellæ Can-
 cellarius sit. 117
 Torquatus excusat valetudinē ocu-
 lorum. 28
 Troianus equus. 432
 Torrentis instar multitudo est. 392
 Trapezuntius. 176
 Turcæ quo pacto tolerant multas
 religiones. 441
 Tyranni mores & ingenium. 56. 61.
 cum opprimere an liceat. 65. ferit
 inter suos discordias. 300. 430
 V.
Valentinianus Iunior Arianus.
 430. cæsus ab Eugenio. 451
 Valerius Hipponensis & Vale-
 rius Cæsar Augustanus Episcopi
 non concionantur. 278
 Vectigalia regia ne vendantur. 322.
 populi consensu imperantur. 39.
 ex curiosis mercibus exigantur. 327
 ne ijs Hispania grauetur. 328
 Vela.

